

การศึกษาวิเคราะห์ เรื่องอุเบกขาบารมีในพระพุทธศาสนาเถรวาท
: ศึกษาเฉพาะกรณีการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีของพรหมนารถะ
**AN ANALYTICAL STUDY OF THE EQUANIMITY
PERFECTION IN THERAVADA BUDDHISM
: A CASE STUDY OF THE FULFILLMENT
OF THE EQUANIMITY PERFECTION
OF BRAHMA NARADA**

พระกำพล อายุโท (เอี่ยมอัมพร)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๔

การศึกษาวิเคราะห์ เรื่องอุเบกขาบารมีในพระพุทธศาสนาเถรวาท
: ศึกษาเฉพาะกรณีการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีของพรหมนารทะ

พระกำพล อายุโท (เอี่ยมอัมพร)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๔

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

An analytical study of the Equanimity Perfection In the Theravada
Buddhism : A case study of the Fulfillment of the Equanimity
Perfection of Brahma Narada

Phrakampol Ayudo (Iamumporn)

A Thesis Submitted in Partial Fullfilment of
The Requirement for the Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)
Graduate School
Mahachulalongkorntajavidylaya University
Bangkok, Thailand
C.E.2011

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับ
วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตร
มหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

.....

(พระสุธีธรรมมานูวัตร)

คณะบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์.....ประธานกรรมการ

()

.....กรรมการ

()

.....กรรมการ

(พระมหาวรญาณ วรญาณ ดร.)

.....กรรมการ

(ดร.อชิเทพ ผาธา)

.....กรรมการ

(ดร.แสวง นิลนามะ)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

๑. พระมหาวรญาณ วรญาณ ดร.	ประธานกรรมการ
๒. ดร.อชิเทพ ผาธา	กรรมการ
๓. ดร.แสวง นิลนามะ	กรรมการ

ชื่อวิทยานิพนธ์	:	การศึกษาวิเคราะห์ เรื่องอุเบกขาบารมีในพระพุทธศาสนาเถรวาท ศึกษาเฉพาะกรณีการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีของพรหมนารทะ
ผู้วิจัย	:	พระกำแพง อายุโท (เอี่ยมอัมพร)
ปริญญา	:	พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)
คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์	:	
	:	พระมหาวิญญู วรณฺฑ ดร. ป.ธ.๗, พธ.บ., M.A., Ph.D.
	:	ดร.อริเทพ ผาธา ป.ธ.๔, พธ.บ., พธ.ม., พธ.ด.
	:	ดร.แสวง นิลนามะ ป.ธ.๗, พธ.บ., พธ.ม., พธ.ด.
วันสำเร็จการศึกษา	:	๑๘ /มกราคม /๒๕๕๕

บทคัดย่อ

การศึกษาวิเคราะห์ เรื่องอุเบกขาบารมีในพระพุทธศาสนาเถรวาท (ศึกษาเฉพาะกรณีการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีของพรหมนารทะ): นี้ มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ (๑) เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องอุเบกขาบารมีในคัมภีร์พระพุทธศาสนา (๒) เพื่อศึกษาการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีของพรหมนารทะ (๓) เพื่อศึกษาการนำวิธีการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีของพรหมนารทะมาใช้ในการพัฒนาชีวิตในสังคมไทยปัจจุบัน

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อแรกพบว่า คำว่าอุเบกขาบารมี หมายถึง การวางใจต่ออารมณ์ที่เข้ามากระทบด้วยความอดทน อดกลั้นและมั่นคงหนักแน่นต่อหลักการแห่งความดี ส่วนคำว่าการบำเพ็ญอุเบกขาบารมี หมายถึงการดำเนินชีวิตด้วยการรู้จักการวางเฉยหรือวางใจต่ออารมณ์ที่เข้ามากระทบทั้งดีและร้าย ซึ่งมีระดับการบำเพ็ญอยู่ ๓ ระดับ คือ (๑)ระดับอุเบกขาบารมี (๒)ระดับอุเบกขาอุปบารมี และ(๓)ระดับอุเบกขาปรมัตถบารมี นอกจากนั้น เมื่อพิจารณาจากองค์ประกอบในการบำเพ็ญบารมีพบว่าอุเบกขาบารมีนั้นมีองค์ประกอบที่สำคัญก็คือ ความอดทน ความหนักแน่นและความเมตตา นอกจากนั้นอุเบกขายังสามารถแบ่งได้เป็น ๒ ประเภทคือ (๑) อุเบกขาทางจิต หมายความว่าอุเบกขานั้นเป็นธรรมะที่นำมาใช้ในการบำเพ็ญเพียรทางจิต (๒) อุเบกขาเชิงจริยธรรม หมายความว่าหลักอุเบกขาที่นำมาใช้ในการเป็นมาตรวัดคุณความดีของการกระทำมนุษย์โดยเฉพาะในด้านการปกครอง อนึ่ง อุเบกขานั้นสามารถแบ่งได้เป็นอีก ๒ ประเภทคือ (๑)การวางเฉยที่ถูกรวม เป็นการวางเฉยเฉพาะในเรื่องของอารมณ์ที่เข้ามากระทบ แต่ไม่ได้หยุด

การกระทำ และ(๒)การวางเฉยที่ผิดธรรมเรียกว่า อัญญาเบกขา เป็นการวางเฉยแบบไม่ต้องทำอะไรคือหยุดนิ่งทุกอย่าง

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่สองพบว่า ในการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีในสมัยคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทนั้นมีเรื่องราวที่เกี่ยวข้องอยู่หลายเรื่องแต่ที่เด่นชัดที่สุดก็คือเรื่องพรหมนารทะ ซึ่งเป็นเรื่องราวการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีที่ชัดเจนที่สุด เป็นราวเกี่ยวกับอดีตชาติของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในชาดก ที่พระองค์ได้ช่วยเปลี่ยนความคิดแบบมิจฉาทิฐิของพระเจ้าอังคิราชาให้มีความเห็นชอบตามเดิม ซึ่งเรื่องราวดังกล่าวได้ให้ประโยชน์และคุณค่าหลายประการ

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่สามพบว่า จากการศึกษาพบว่าสังคมไทยมีความเข้าใจผิดในความหมายของคำว่าอุเบกขาที่ผิดไปจากความหมายที่แท้จริง จึงมีส่วนทำให้มีการประพฤติผิดหรือวางท่าที่ต่อความเชื่อดังกล่าวผิดไปจากความหมายเดิม แต่อย่างไรก็ตามเราก็จะพบว่าแนวทางของการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีของพรหมนารทะนั้นสามารถที่จะนำมาประยุกต์ใช้เพื่อแก้ไขปัญหาในสังคมไทยได้ทั้งในด้านการศึกษา สังคม เศรษฐกิจและการเมือง เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดทั้งตนเองและผู้อื่น

Thesis Title : **An analytical study of the Equanimity Perfection In the Theravada Buddhism : A case study of the Fulfillment of the Equanimity Perfection of Brahma Narada**

Researcher : Phrakampol Ayudo (Iamumporn)

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee

: Phamaha Waranyu Sonchun Pali VII, B.A.,M.A., Ph.D.
(Indo-Tibetan Studies)

: Dr. Athithep Phatha Pali IV, B.A., M.A., Ph.D.

: Dr. Sawaeng Nilnama Pali VII, B.A., M.A., Ph.D.

Date of Graduation : 18 /January /2012

ABSTRACT

An analytical study about Upekkha Barami of Theravada Buddhism, a case study of Narada Brahma. There were 3 objectives are (1) to study Upekkha Barami of Buddhism (2) to study performing Upekkha Barami of Narada Brahma and (3) to study performing Upekkha Barami of Narada Brahma for development of life in Thai society.

The results of the research finding: Firstly, Upekkha Barami means that the reliability of the mood to reconcile with the patient, tolerance and firm. Performing Upekkha Barami means that living by equanimity on emotions to affect both good and bad; there were 3 levels: (1) Upekkha Barami level (2) Upekkhauppabarami level (3) Upekkhaporamattabarami level. Moreover, there was an important elements of Upekkha Barami is patient, firmness and kindness. Upekkha has 2 types; (1) Mental Upekkha (2) Moral Upekkha. Besides that, there are 2 types (1) To ignore the correct, be ignoring on emotions to affect (2) to ignore the false meditation was called Anyanupekkha , be ignoring to do anything.

Secondly, there were many stories in Theravada Buddhism, but an important story is Narada Brahma. It was about Load Buddha, he could change King Angkhatiraj’s opinion to the correct way. This story has many interests and value.

Thirdly, Thai society misunderstands about Upekkha, so they behave in the wrong way. However, performing Upekkha Barami of Narada Brahma can applied to solve social in education, society, economics, and politics for interests both to themselves and others.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลุล่วงได้ก็ด้วยความเมตตาอนุเคราะห์จากผู้มีอุปการคุณหลายฝ่าย ผู้วิจัยขอขอบพระคุณคณะอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ คือ พระมหาวัชรญาณ วรณฺฑ, คร. ดร.อริเทพ ผาธา และ ดร.แสวง นิลนามะ ที่กรุณาเสียสละเวลาให้คำแนะนำปรึกษา ตรวจสอบแก้ไข และปรับปรุงวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

ขอกราบขอบพระคุณพระครูนิภาธร โสภณ เจ้าคณะอำเภอไพศาลี เจ้าอาวาสวัดโคกเคื้อ อำเภอไพศาลี จังหวัดนครสวรรค์ และพระครูสุนทรชัยโสภิต เจ้าคณะตำบลวังตะเคียน อำเภอหนองมะโมง จังหวัดชัยนาท ที่ได้มีส่วนช่วยเหลือในการกำลังทรัพย์ ให้กำลังใจ ให้โอกาสในการศึกษา มาตลอด และขอขอบพระคุณพระครูปลัดสมชาย จิตตคุตโต ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดโพทะเล อำเภอโพทะเล จังหวัดพิจิตร ที่ได้ให้ความช่วยเหลือและดูแลเป็นที่ปรึกษาในการทำงานตลอดมา

ขอบขอบคุณญาติโยมทุกคน ที่ไม่สามารถจะเอ่ยนามได้หมดในที่นี้ ที่ช่วยเหลือผู้วิจัยในทุกๆด้าน

ขอขอบคุณห้องสมุดวิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ ที่เอื้อเฟื้อสถานที่ทำงาน คั้นคว้าแหล่งข้อมูล และเอกสารข้อมูลด้วยดีเสมอมา

ขอขอบคุณคณะอาจารย์ เจ้าหน้าที่ศูนย์บัณฑิตศึกษามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ ทุกท่าน เพื่อนๆนักศึกษาปริญญาโท รุ่นที่ ๑ ทุกคนที่ได้ช่วยเหลือคั้นคว้าข้อมูล และให้กำลังใจในการทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ด้วยดีมาโดยตลอด

คุณงามความดีและประโยชน์ที่เกิดจากการทำวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ผู้วิจัยขอน้อมเป็นเครื่องสักการบูชาพระพุทธรูป พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ พระคุณมารดาบิดาผู้บังเกิดเกล้า บูชาพระคุณครูอาจารย์ที่ประสิทธิ์ประสาทความรู้ให้ และขอแผ่คุณงามความดีนี้ให้ผู้ที่มิอุปการคุณทุกท่าน

พระกำพล อายุโท (เยี่ยมอัมพร)

๑ กรกฎาคม ๒๕๕๔

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ก
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	น
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ญ
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๒
๑.๓ ขอบเขตการวิจัย	๒
๑.๔ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๓
๑.๕ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๓
๑.๖ วิธีการดำเนินการวิจัย	๕
๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๕
บทที่ ๒ แนวคิดเรื่องอุเบกขาบารมีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท	๖
๒.๑ แนวคิดเรื่องบารมีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท	๖
๒.๑.๑ ความหมายของคำว่าบารมี	๖
๒.๑.๒ ลักษณะของบารมี	๑๑
๒.๑.๓ ประเภทของบารมี	๑๓
๒.๒ แนวคิดเรื่องอุเบกขา	๑๔
๒.๒.๑ ความหมายของอุเบกขา	๑๕
๒.๒.๒ ลักษณะสำคัญของอุเบกขา	๑๘
๒.๒.๓ ประเภทของอุเบกขา	๑๙
๒.๒.๔ ปัจจัยที่ก่อให้เกิดอุเบกขา	๒๒
๒.๒.๔.๑ โยนิโสมนสิการ	๒๒
๒.๒.๔.๒ พหุ諦การ	๒๕
๒.๒.๕ ธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ต่ออุเบกขา	๒๕

๒.๒.๕.๑ อัญญาอุเบกขา	๒๖
๒.๒.๕.๒ รากะและปฏิมะ	๒๖
๒.๒.๕.๓ อคติหรือความลำเอียง ๔	๒๗
๒.๒.๖ อุเบกขาในหมวดธรรมต่าง ๆ	๒๘
๒.๒.๖.๑ อุเบกขาในพรหมวิหาร ๔	๒๘
๒.๒.๖.๒ อุเบกขาในโพชฌงค์ ๗	๓๓
๒.๒.๖.๓ อุเบกขาในสติปัฏฐาน ๔	๓๖
๒.๒.๖.๔ อุเบกขาในวิปัสสนาญาณ ๘	๓๘
๒.๒.๖.๕ อุเบกขาในวิปัสสนูปกิเลส ๑๐	๔๓
๒.๒.๖.๖ อุเบกขาในทศพิชราชธรรม	๔๕
๒.๒.๖.๗ อุเบกขาในทศบารมี	๔๗
๒.๓ แนวคิดเรื่องการบำเพ็ญอุเบกขาบารมี	๕๑
๒.๓.๑ ลักษณะการบำเพ็ญอุเบกขาบารมี	๕๓
๒.๓.๒ ลักษณะการบำเพ็ญอุเบกขาอุปบารมี	๕๕
๒.๓.๓ การบำเพ็ญอุเบกขาปรมัตถบารมี	๕๘
บทที่ ๓ การบำเพ็ญอุเบกขาบารมีของพรหมนารทะ	๖๒
๓.๑ ความเป็นมาของเรื่องพรหมนารทะ	๖๒
๓.๑.๑ ป่อเกิดของเรื่อง	๖๒
๓.๑.๒ เนื้อหาโดยย่อของเรื่องพรหมนารทะ	๖๔
๓.๑.๓ หลักธรรมที่ปรากฏในเรื่องพรหมนารทะ	๖๗
๓.๑.๓.๑ การคบมิตร	๖๘
๓.๑.๓.๒ โทษของศีล ๕ ข้อที่ ๓ การประพฤตึฝึคิดในกาม	๗๑
๓.๑.๓.๓ มัจฉาทิฎฐิ กรณีอุจฉาทิฎฐิและนัตถิกิฎฐิ	๗๓
๓.๑.๓.๔ กรรมและการเกิดใหม่	๗๕
๓.๑.๓.๕ ประเภทของกรรม	๗๖
๓.๑.๓.๕.๑ ประเภทของกรรมตามนัยแห่งพระไตรปิฎก	๗๖
๓.๑.๓.๕.๒ ประเภทของกรรมตามนัยแห่งอรรถกถา	๗๗
๓.๑.๔ เหตุผลของการบำเพ็ญอุเบกขาธรรมของพรหมนารทะ	๘๕
๓.๒ ลักษณะการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีของพรหมนารทะ	๘๖

๓.๒.๑ การยึดถือหลักอุเบกขาในแง่ของการเข้าไปพิจารณาเหตุการณ์-บุคคล อย่างใกล้ชิด	๘๗
๓.๒.๒ การมุ่งสอนให้ผู้อื่นเห็นคุณค่าของการบำเพ็ญอุเบกขาบารมี	๘๗
๓.๓ องค์ประกอบสำคัญของการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีของพรหมนารทะ	๘๘
๓.๔ เป้าหมายสูงสุดของการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีของพรหมนารทะ	๘๘
๓.๕ ผลที่เกิดขึ้นจากเรื่องของการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีของพรหมนารทะ	๘๖
๓.๕.๑ ผลในทางที่ไม่ดี	๘๖
๓.๕.๒ ผลในทางที่ดี	๘๗
๓.๖ คุณค่าอันเกิดจากการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีของพรหมนารทะ	๘๘
๓.๖.๑ พิจารณาคุณค่าในแง่ที่เป็นประโยชน์	๘๘
๓.๖.๒ พิจารณาในแง่คุณค่าในการดำเนินชีวิต	๑๐๐
บทที่ ๔ การประยุกต์ใช้การบำเพ็ญอุเบกขาบารมีกับสังคมไทย	๑๐๕
๔.๑ บทนำ	๑๐๕
๔.๒ สังคมไทยกับปัญหาเรื่องการขาดอุเบกขาบารมี	๑๐๖
๔.๓ การประยุกต์ใช้การบำเพ็ญอุเบกขาบารมีกับสังคมไทยเชิงการปฏิบัติ (เน้นพระเถระ)	๑๑๒
๔.๓.๑ สมเด็จพระญาณสังวรสมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก	๑๑๒
๔.๓.๒ หลวงพ่อชา สุภทฺโท	๑๑๔
๔.๓.๓ พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต)	๑๑๖
๔.๓.๔ พุทธทาสภิกขุ	๑๑๗
๔.๔ การประยุกต์ใช้การบำเพ็ญอุเบกขาบารมีกับสังคมไทยเชิงจริยธรรม	๑๑๕
๔.๔.๑ ปัญหาโสเภณี	๑๒๐
๔.๔.๒ ปัญหาการทำแท้ง	๑๒๑
๔.๔.๓ ปัญหาการรุมขมวด	๑๒๖
๔.๕ การประยุกต์ใช้การบำเพ็ญอุเบกขาบารมีกับสังคมไทยเชิงสังคม	๑๒๕
๔.๕.๑ การประยุกต์ใช้การบำเพ็ญอุเบกขาบารมีกับสังคมไทยด้านการศึกษา	๑๓๐
๔.๕.๒ การประยุกต์ใช้การบำเพ็ญอุเบกขาบารมีกับสังคมไทยด้านการปกครอง	๑๓๓
๔.๕.๓ การประยุกต์ใช้การบำเพ็ญอุเบกขาบารมีกับสังคมไทยด้านเศรษฐกิจ	๑๓๘
๔.๕.๔ การประยุกต์ใช้การบำเพ็ญอุเบกขาบารมีกับสังคมไทยด้านสังคม	๑๔๓
๔.๖ ลักษณะของปัญหาสังคมไทยในยุคโลกาภิวัตน์	๑๔๕

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ใช้พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในการอ้างอิง โดยจะระบุ เล่ม/ชื่อ/หน้า หลังคำย่อชื่อ คัมภีร์ เช่น ที.สี. (บาลี) ๕/๓/๓๖ หมายถึง สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค พระไตรปิฎกภาษา บาลี เล่มที่ ๕ ชื่อที่ ๓ หน้า ๓๖, ที.สี. (ไทย) ๕/๑๓๐/๕๖ หมายถึง สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ ๕ ชื่อที่ ๑๓๐ หน้า ๕๖

พระสุตตันตปิฎก

ขุ.ชา.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ชาดก	(ภาษาบาลี)
ขุ.ชา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ชาดก	(ภาษาไทย)
ขุ.อุ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อุทาน	(ภาษาไทย)
ขุ.จรียา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	จรียาปิฎก	(ภาษาไทย)
ขุ.จู.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	จูฬนิกาย	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.ป.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ปฏิสัมภิทามรรค	(ภาษาไทย)
ขุ.พุทธ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	พุทธวงศ์	(ภาษาไทย)
ขุ.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิกาย	(ภาษาไทย)
ที.ปา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.สี.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปิณาสก	(ภาษาไทย)
ม.มู.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปิณาสกปาลี	(ภาษาบาลี)
ม.มู.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปิณาสก	(ภาษาไทย)
ม.อ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปริปิณาสก	(ภาษาไทย)
ส.นิ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	นิทานวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ส.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาบาลี)
ส.ส.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
ส.สพ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สพายนวรรค	(ภาษาไทย)
อง.ติก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ติกกนิบาต	(ภาษาไทย)

อง.เอกก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.เอกก.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	เอกกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.จตุกก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.จกก.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	อังฉักกนิบาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.จกก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	อังฉักกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ปัญจก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ปัญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทุก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.สตุตก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	สตุตกนิบาต	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.สั.	(ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	ธรรมสังคณี	(ภาษาไทย)
---------	-------	---	-------------	------------	-----------

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

ขุ.ชา.อ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ชาดกอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ที.ม.อ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
สั.ส.อ.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรคอรรถกถา	(ภาษาบาลี)
ม.อุ.อ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปริปัญญาสก์อรรถกถา	(ภาษาไทย)
ม.มู.อ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปัญญาสก์อรรถกถา	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก.อ.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	จตุกกนิปาตอรรถกถา	(ภาษาบาลี)
อง.ทุก.อ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ทุกนิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
อง.ทสก.อ.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ทสกนิปาตอรรถกถา	(ภาษาบาลี)

ฎีกาพระอภิธรรมปิฎก

สงคห.ฎีกา.	(บาลี)	=	อภิธมฺมตฺถสงคหฎีกา
------------	--------	---	--------------------

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การบำเพ็ญบารมีในหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น ๑๐ ประการ มีทานบารมี เป็นต้น มีอุเบกขาบารมีเป็นที่สุดเป็นอุดมคติธรรมของพระโพธิสัตว์ คือเป็นธรรมที่พระโพธิสัตว์ทุกคนต้องบำเพ็ญ เป็นหลักธรรมสำหรับยึดเหนี่ยวปฏิบัติเพื่อการบรรลุธรรม กล่าวอีกนัยหนึ่งคือพระโพธิสัตว์ได้ยึดเอาหลักธรรมทั้ง ๑๐ ประการนี้เป็นข้อปฏิบัติเมื่อเผชิญกับสถานการณ์ที่ก่อให้เกิดปัญหาหรือความยากลำบากในการตัดสินใจ

บารมีทั้ง ๑๐ ประการนี้เป็นคุณธรรมสำคัญที่จะทำให้พระโพธิสัตว์ได้ก้าวไปสู่พุทธภาวะหรือบรรลุพระโพธิญาณ พระโพธิสัตว์ได้ปฏิบัติในบารมีธรรมเหล่านี้ครบทั้ง ๑๐ อย่าง คือ ไม่น้อยกว่าหรือมากกว่า ๑๐ ประการ ดังพระพุทธดำรัสที่ว่า

“บารมีของเรา ๑๐ ประการนี้ เป็นส่วนแห่งพระโพธิญาณอันเลิศ บารมียิ่งกว่า ๑๐ ไม่มี หย่อนกว่า ๑๐ ก็ไม่มี เราบำเพ็ญบารมีทุกอย่าง ไม่มียิ่งไม่หย่อน เป็นบารมี ๑๐ ประการ ฉะนั้นแล”^๑

ทศชาติชาดกเป็นเรื่องราวการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในแต่ละชาติถึง ๑๐ ชาติ และโดยเฉพาะในการบำเพ็ญบารมีในคราวที่เสวยพระชาติเป็นพรหมนารถะ ในนารถชาดก เป็นการการบำเพ็ญอุเบกขาบารมี คือ ความวางใจเป็นกลาง, ความวางใจสงบราบเรียบสม่ำเสมอ เทียงธรรม ไม่เอนเอียงไปด้วยความยินดียินร้ายหรือชอบชัง^๒ ในเรื่องนี้ได้เป็นผู้เข้าไปแก้ไขปัญหาคด้วยการวางอุเบกขาถือการไม่เข้าไปทำร้ายผู้กระทำผิดแต่มุ่งประโยชน์เพื่อการแก้ไขในสิ่งที่ผิดพลาดให้ถูกต้องอันจะเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตและสังคมในยุคนั้น

จากชาดกดังกล่าวจะเห็นว่าความหมายของคำว่า อุเบกขา มิได้หมายความจำเพาะแต่เพียงว่าการทำใจวางเฉยไม่ยินดียินร้ายกับสิ่งที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้าเท่านั้น แต่ยังหมายความว่าเมื่อเหตุการณ์ หรือปัญหาที่เกิดขึ้น เราสามารถที่จะเข้าไปเกี่ยวข้องเพื่อแก้ปัญหาหรือทำสิ่งนั้นให้ดียิ่งขึ้นได้อย่างมีสติรอบคอบ อุเบกขา ไม่ใช่เฉย ๆ แต่เฉยเพราะไม่มีเรื่องที่จะเข้าไปเกี่ยวข้องที่เหตุการณ์ปกติ อุปมาคล้ายกับคนที่สตาร์ทรถยนต์ติดแล้ว ก็นั่งดูเฉย ๆ เมื่อเกิดขัดข้องก็เข้าไป

^๑ จุ.จริยา.(ไทย) ๓๓/๓๖/๓๓

^๒ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม พิมพ์ครั้งที่ ๑๓ (กรุงเทพมหานคร :บริษัท เอส. อาร์. พรินติ้ง แมสโปรดักส์, ๒๕๔๘), หน้า ๒๔๐.

แก้ไขได้” ในการใช้อุเบกขาต้องใช้อย่างควบคู่กับการใช้สติและปัญญาที่ฝึกฝนจนคล่องแคล่วจะส่งเสริมบุคคลสามารถ คิด อ่าน และประพฤติปฏิบัติ ได้ถูก ได้ดี ให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและส่วนรวม ได้สมบูรณ์ทุกส่วน^๔ ข้อนี้พรหมนารถเป็นแบบอย่างในการบำเพ็ญอุเบกขาบารมี

อุเบกขาธรรมเป็นหลักการที่เป็นประโยชน์ต่อการแก้ปัญหาและพัฒนาตนเองเพื่อให้เกิดประโยชน์สุข คือ ความสงบไม่ค้ำคั่งไปตามกระแสแห่งโลกธรรม ไม่ตกอยู่ในอำนาจ ความโกรธ ความโลภ ความหลง เมื่อเกิดปัญหาหรืออุปสรรคในชีวิต อุเบกขาธรรมนี้ย่อมทำให้จิตใจของบุคคลนั้นบรรเทาซึ่งความทุกข์ต่าง ๆ ด้วยการวางใจเป็นอุเบกขา มีสติ พิจารณาในธรรมที่เกิดขึ้น และในทำนองเดียวกันการบำเพ็ญจิตใจให้ไม่ตกอยู่ในอำนาจ มีสติ ปัญญา และการพิจารณาในการดำเนินชีวิตย่อมทำให้ชีวิตของบุคคลนั้นมีความเจริญในทุก ๆ ด้าน ฉะนั้น การศึกษาอุเบกขาธรรมจึงเป็นการศึกษาที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองเป็นพื้นฐานเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อบุคคลอื่นและสังคม

เพราะสารัตถะแห่งการบำเพ็ญอุเบกขาบารมี มีความสำคัญดังได้พรรณนามาจะนี้ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาเกี่ยวกับ การบำเพ็ญอุเบกขาบารมีของพระพุทธเจ้า อันเป็นแบบอย่างของพุทธบริษัท ในชาติของพรหมนารถ เพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ กับผู้ที่สนใจ และนำไปประยุกต์ใช้แก่ตนเองและสังคมสืบไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องอุเบกขาบารมีในคัมภีร์พระพุทธศาสนา
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีของพรหมนารถ
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาการประยุกต์ใช้แนวคิดเรื่องอุเบกขาบารมีกับสังคมไทย

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพจะทำการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวกับแนวคิดความเป็นมาของอุเบกขาบารมีในพระพุทธศาสนาเถรวาท : ศึกษาเฉพาะกรณีการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีของมหาพรหมนารถ เท่านั้น โดยใช้การศึกษาเชิงเอกสารที่เกี่ยวข้องกับหลักคำสอนใน

^๓ พระธรรมโกศาจารย์. พจนานุกรมธรรมของท่านปัญญานันทะ. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, มปป.), หน้า ๑๕๒.

^๔ ชัยพุกภัย์ เพ็ญวิจิตร. พระเจ้าอยู่หัวกับอุดมการณ์ชีวิตของพระโพธิสัตว์. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๐), หน้า ๑๖๒.

พระพุทธศาสนา ในคัมภีร์พระไตรปิฎก รวมทั้งคัมภีร์ประกอบอื่น ๆ และงานเขียนทางวิชาการทางพระพุทธศาสนา

๑.๔ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

บารมี ในทางพระพุทธศาสนา หมายถึง คุณความดีที่บำเพ็ญอย่างยิ่งยวด เพื่อบรรลุจุดหมายอันสูงยิ่ง มี ๑๐ อย่าง ในการวิจัยครั้งนี้ มุ่งเน้นถึงการบำเพ็ญทานบารมีระดับปานกลาง เรียกว่า ทานอุปบารมี คือ การบริจาคอวัยวะหรือชิ้นส่วนร่างกายเป็นทาน

อุเบกขา หมายถึง ความวางเฉย ความปล่อยวาง หมายถึง อาการที่จิตเป็นกลาง ไม่ยึดในความดีที่ตนเองได้กระทำลงไป และไม่ทุกข์ใจในการทำผิดซึ่งพลาดพลั้งเกิดขึ้น

อุเบกขาบารมี หมายถึง การบำเพ็ญบารมีที่ยิ่งยวดด้วยการรักษาจิตใจเป็นอุเบกขาได้นั้น ต้องการกระทำตนให้เปรียบประดุจพื้นแผ่นดิน รองรับสิ่งต่าง ๆ ไม่ว่าจะดีหรือไม่ดีได้ทั้งนั้น โดยไม่มีอาการผิดแปลกแต่อย่างใด ปราศจากอาการ ยินดีหรือยินร้าย มีความสม่ำเสมอไม่เอนเอียง ไม่หวั่นไหวด้วยอำนาจกิเลส

พรหมนารทะ หมายถึง อคติชาติ ชาติหนึ่งของพระพุทธเจ้า ที่เสวยชาติเป็นพรหมชื่อว่า นารทะ

พระโพธิสัตว์ หมายถึง อคติชาติของพระพุทธเจ้า (พระพุทธ โคดม) ซึ่งได้บำเพ็ญเพียรบารมีต่างๆ เพื่อประสงค์จะบรรลุเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

๑.๕ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน) ได้นิพนธ์ไว้ในหนังสือทศบารมี ทศพิทธาธรรม เป็นธรรมบรรยาย ซึ่งได้ทรงบรรยายแก่นวกภิกษุ แสดงนำด้วยไตรสิกขา คือ สติสิกขา จิตตสิกขา ปัญญาสิกขาแล้ว แสดงเรื่องการทำเพ็ญบารมีและราชมรรคควบคู่กันไป กล่าวถึงเรื่องแนวทางการประพฤติปฏิบัติตนตามทางการสร้างกุศลตามบารมีเพื่อถึงประโยชน์อันสูงสุด ได้อธิบายอุเบกขาบารมี หมายถึง การบำเพ็ญเพื่อประโยชน์แห่งพระโพธิญาณรักษาปฏิบัติในอุเบกขา ยิ่งกว่ารักษาคนที่รักและทรัพย์สิน^๕

พระสัทธัมมโชติกะ ฐัมมาจริยะ กล่าวไว้ในในปรมัตถโชติกะ สมถกรรมฐานที่ป็นว่าแนวทางวิธีการปฏิบัติสมถกรรมฐาน เนื่องด้วยปริกรรม ไม่เน้นหนักในด้านการใช้ปัญญา พินิจพิจารณา ตามที่พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงวิธีฝึกสมาธิ หรือสมถกัมมัฏฐานไว้ทั้งสิ้นถึง ๔๐ วิธี ผู้

^๕ สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน), ทศบารมี ทศพิทธาธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๒๓๕.

ต้องการจะเจริญสมถกัมมัฏฐานจะต้องศึกษาให้เข้าอารมณ์ของกรรมฐานเสียก่อนจึงจะลงมือปฏิบัติ ได้ถูกต้องและได้ผลดีการเจริญสมถกัมมัฏฐาน และอธิบายถึง อุเบกขา หมายถึง ความเฉยต่อสัตว์ทั้งหลายโดยมีจิตใจที่ปราศจากอาการทั้ง ๓ คือ ไม่น้อมไปในความปรารถนาดีในการที่จะบำบัดทุกข์ไม่น้อมไปในความปรารถนาดี ในการชื่นชมยินดี และไม่น้อมไปในความปรารถนาดีในความสุขของสัตว์แต่อย่างใดทั้งสิ้น^๖

พระคันธสาราภิวังศ์ ได้กล่าวไว้ในหนังสืออภิธรรมมัตถสังคหะและปรมัตถทีปนี สรุปความคือพระธรรมคำสอนที่พระองค์ทรงตรัสสอนในส่วนที่เป็นปรมัตถ์ ๔ อย่าง คือ จิต เจตสิก รูป นิพพาน เช่น กามาวจรจิต ๕๔ ดวง รูปาวจรจิต ๑๕ ดวง อรูปาวจรจิต ๑๒ ดวง โลกุตตรจิต ๘ ดวงรวม ๘๙ ดวง เป็นต้น และได้อธิบาย อุเบกขา หมายถึง สภาวะเห็นอารมณ์โดยรู้สึกด้วยความเหมาะสมด้วยการละความขวนขวาย ๒ อย่าง คือ สภาวะเห็นอารมณ์โดยรู้สึกด้วยความเป็นกลางและสภาวะเห็นอารมณ์อย่างเหมาะสม^๗

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้กล่าวไว้ในหนังสือ วิมุตติมรรค ที่อธิบายถึงวิสุทธิมรรคทั้ง ๓ คัมภีร์ คือศีลนิตยเทศคือได้อธิบายในเรื่องของศีล สมาธินิตยเทศ อธิบายถึง แนวทางการปฏิบัติในเรื่องของสมถกรรมฐาน ปัญญานิตยเทศ อธิบายถึง แนวทางการปฏิบัติในเรื่องของวิปัสสนากรรมฐานในวิมุตติมรรค อธิบาย อุเบกขาจิต หมายถึง การประกอบด้วยปีติ จึงไม่ปราศจากความยึดมั่น เพราะมีปีติและสุข ความบันเทิงแห่งจิตยังไม่ถูกกำจัดไปด้วยอำนาจอุเบกขาจิตย่อมหลุดพ้นจากเลสต่าง ๆ ด้วยสามารถแห่งอุเบกขา^๘

ชัยพฤกษ์ เพ็ญวิจิตร ได้กล่าวไว้ในหนังสือ พระเจ้าอยู่หัวกับอุดมการณ์ชีวิตของพระโพธิสัตว์ได้เสนอความเห็นเกี่ยวกับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวองค์ปัจจุบัน เกี่ยวกับการบำเพ็ญพระโพธิสัตว์บารมี เพื่อบรรลุความเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในอนาคต ซึ่งเป็นการศึกษาค้นคว้าข้อมูลเอกสารทุกระดับในพระพุทธศาสนาที่มีอยู่ในปัจจุบันนำมาประกอบกับข้อมูลและผลงานของนักปราชญ์ทั่วโลกที่แสดงเกี่ยวกับการบำเพ็ญบารมีพระโพธิสัตว์ที่มีอยู่ในวัฒนธรรมอื่นอีกด้วย ได้

^๖ พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ, **ปรมัตถโชติกะสมถกรรมฐานทีปนี**, (พระนคร : โรงพิมพ์ยูนิต์พับลิเคชัน, ๒๕๑๒), หน้า ๒๑๐.

^๗ พระคันธสาราภิวังศ์, **อภิธรรมมัตถสังคหะและปรมัตถทีปนี**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยรายวัน กราฟฟิค เพลท, ๒๕๔๖), หน้า ๖๗๘.

^๘ พระธรรมโกศาจารย์, (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), และคณะ, **วิมุตติมรรค**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม บริษัท เกล็ดไทย จำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๘-๑๑.

กล่าว เรื่องอุเบกขา ว่า อุเบกขาต้องใช้ควบคู่กับการใช้สติและปัญญาที่ฝึกฝนจนคล่องแคล่วจะส่งเสริมบุคคลสามารถ คิด อ่าน และประพฤติปฏิบัติ ได้ถูก ได้ดี ให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและส่วนรวม^๕

บรรจงลักษณ์ กัลยาณมิตร ได้กล่าวไว้ในหนังสือ บารมีในชีวิตประจำวัน เกี่ยวกับการบำเพ็ญบารมีทั้ง ๑๐ ไม่ใช่มุ่งต่อการเป็นพระพุทธเจ้า แต่เพื่อการขัดเกลากิเลสในภพปัจจุบัน การประพฤติธรรมโดยการบำเพ็ญบารมี จึงเป็นการแก้ไขและพัฒนาตนเองในทางที่ถูกต้อง เพราะเล็งเห็นโทษของกิเลสที่เกิดขึ้น จึงประพฤติธรรมตามบารมี เช่นเล็งเห็นโทษของการตระหนี่จึงให้ทาน และได้ให้ความหมายเกี่ยวกับอุเบกขาบารมี หมายถึง ความเป็นผู้วางเฉยไม่หวั่นไหวในสัตว์ในสังขารทั้งหลาย และในโลภธรรมทั้งหลาย ทั้งที่หน้าปรารถนา และไม่น่าปรารถนา^๖

พระธรรมโกศาจารย์ ในพจนานุกรมของท่านปัญญานันทะ อธิบาย อุเบกขา หมายถึง วางเฉย ไม่ใช่เฉย ๆ แต่เฉยเพราะไม่มีเรื่องที่จะเข้าไปเกี่ยวข้องที่เหตุการณ์ปกติ อุปมาคล้ายกับคนที่สตาร์ทรถยนต์ติดแล้ว ก็นั่งดูเฉย ๆ เมื่อเกิดขัดข้องก็เข้าไปแก้ไขได้^๗

๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) มีวิธีการดำเนินการวิจัย ดังนี้

๑.๖.๑ รวบรวมข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) คือพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย คัมภีร์อรรถกถา ฎีกา อรรถฎีกา และ ปรกณวิเสส

๑.๖.๒ รวบรวมข้อมูลชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) ได้แก่ ตำรา เอกสาร และงานวิจัยอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๒ ศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูล

๑.๖.๓ เรียบเรียง สรุป และนำเสนอผลการวิจัย

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๗.๑ ทำให้ทราบแนวคิดเรื่องอุเบกขาบารมีในพระพุทธศาสนาเถรวาท

^๕ ชัยพุกภัย เพ็ญวิจิตร, พระเจ้าอยู่หัวกับอุดมการณ์ชีวิตของพระโพธิสัตว์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), หน้า ๑๗๒.

^๖ ดุจันต์ บริหารวนเขตต์, บารมีในชีวิตประจำวัน, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิศึกษาและเผยแผ่พระพุทธศาสนา), หน้า ๑๘๘.

^๗ พระธรรมโกศาจารย์, พจนานุกรมธรรมของท่านปัญญานันทะ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, มปป.), หน้า ๑๕๒.

๑.๗.๒ ทำให้ทราบการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีของพรหมนารถะ

๑.๗.๓ ทำให้ทราบการประยุกต์ใช้แนวคิดเรื่องอุเบกขาบารมีกับสังคมไทย

บทที่ ๒

แนวคิดเรื่องอุเบกขาบารมีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๒.๑ แนวคิดเรื่องบารมีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๒.๑.๑ ความหมายของคำว่าบารมี

คำว่า “บารมี” ตามรูปศัพท์ ตามที่มีผู้แสดงความคิดเห็นทั้งในคัมภีร์และหนังสือ ทางพระพุทธศาสนาต่างๆ ไขว้มากมายแต่ผู้วิจัยมุ่งจะศึกษาถึงความหมายของ “บารมี” ตามความหมายใน มัชฌิมนิกาย บุคคละบัญญัติ อปทาน พุทธวงศ์ และในคัมภีร์จริยาปิฎก ดังนี้

หากพิจารณาตามหลักภาษาศาสตร์ คำว่า บารมี มาจากศัพท์เดิมว่า “ปรม” ลง ณ ปัจจัย ในราชาศัพท์ติด ได้ศัพท์ว่าปราม แล้วลง อิ อติดิถึงค์ อีกที เป็นปรามิ คำว่า “ปรม” ที่เป็นต้นศัพท์ของคำว่า ปรามิ ตามแบบ สัททนะที่เก่าที่สุดในเถรวาทปรากฏอยู่ในจริยาปิฎก อรรถกถาของพระธรรมปาละ ท่านวิเคราะห์ความหมายไว้ คือ ผู้เลิศ ยังให้เต็ม อย่างยิ่ง และประเสริฐ

ก. ความหมายของบารมีในคัมภีร์มัชฌิมนิกาย

คัมภีร์มัชฌิมนิกาย เป็นส่วนที่เก่าแก่และสำคัญของพระสูตรต้นตอปิฎก มีหลายพระสูตรที่กล่าวถึงความหมายของ บารมี ในจำนวนพระสูตรเหล่านั้นผู้วิจัยจะนำมากล่าวเฉพาะสการวสูตร เท่านั้นที่ใช้คำว่า บารมี ในความหมายว่า เป็นเลิศ ถึงที่สุดในพระพุทธศาสนาในสการวสูตร หรือ สังการวสูตร ในมัชฌิมปิณฑาสก์ กล่าวอธิบายว่า “ บารมี คือความเป็นเลิศ เป็นที่สุดแห่งอภิญญา ในทิวฐธรรม ดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสกับภารัทวาชะว่า ดูภารัทวาชะ เรื่อยมกล่าวความ ต่างกัน (แยกประเภท) ของสมณพราหมณ์ทั้งหลาย ผู้บรรลุความเป็นเลิศ (บารมี) อันเป็นที่สุดแห่ง อภิญญาในทิวฐธรรมแล้วย่อมปฏิบัติคุณ คือยอมรับซึ่งอาทิพรหมจรรย์ บางพวกเป็นผู้ฟังตามวันมา เหมือนพราหมณ์ทั้งหลายผู้ทรงไตรเพท สมณพราหมณ์พวกหนึ่งเป็นผู้บรรลุความเป็นเลิศอันเป็นที่สุดแห่ง อภิญญาในทิวฐธรรมแล้วรู้เฉพาะซึ่งอาทิพรหมจรรย์ เพราะสักว่าศรัทธา เหมือนพวกนักตรีกตรอง นักใคร่ครวญ สมณพราหมณ์ทั้งหลายพวกหนึ่งเป็นผู้บรรลุความเป็นเลิศ อันเป็นที่สุดแห่งอภิญญาในทิวฐธรรมแล้ว ด้วยการรู้ยิ่งแล้วซึ่งธรรมด้วยตนเองนั้นเทียว ในธรรมทั้งหลายอัน ไม่ได้ฟังกันมาก่อน ย่อมรู้เฉพาะซึ่งอาทิพราหมณ์ เรื่อยมเป็นผู้หนึ่ง^๑ จากข้อความที่ยกมา แสดงให้เห็นว่าสมณพราหมณ์ทุกคนล้วนบรรลุความเป็นเลิศตามลัทธิของตน ให้คำว่า “ทิวฐมมภาิญญา โวसानปรามิปปุตตา” ผู้ถึงแล้วซึ่งความเป็นเลิศ คือถึงความเป็นที่สุดแห่งอภิญญาในปัจจุบัน ในที่นี้

^๑ ม.ม. (ไทย) ๕/๕๐๕/๒๐๑.

ใช้คำอธิบายว่า “บารมี” หมายถึง “ความเป็นที่ศดอภิญญาในปัจจุบัน” ในพระสูตรนี้ อภิญญา โวसान หมายถึงที่สุดแห่งความรู้ ผลสุดท้าย ผลเลิศที่สุด ตามคติของพราหมณ์แต่ละนิกาย มิได้ หมายถึงผลสุดท้ายทางพุทธศาสนา เห็นได้จากการที่พระพุทธองค์ตรัสถึงสมณพราหมณ์ว่า เพราะเป็นผู้เรียนฟังกันมาตามคัมภีร์ เหมือนกับผู้รู้ ไตรวิชา คือพระเวท ๓ และเพราะเป็นตรีครตรองเอาเองซึ่งพระพุทธเจ้าไม่ทรงยกย่องทรงให้พิจารณาด้วยตนเองพระพุทธเจ้าทรงย้ำถึงบารมีในทิกฐธรรม คือทรงย้ำธรรมเนียมปฏิบัติในปัจจุบัน ไม่ใช่การสะสมจากอดีต หรือรอที่จะรับผลในอนาคต เป็นเรื่องที่ทำเป็นในปัจจุบัน และให้ผล ในปัจจุบัน

ข. ความหมายของบารมีในคัมภีร์อุปทาน

คัมภีร์อุปทานเป็นคัมภีร์ที่ ๑๔ ในขุททกนิกาย กล่าวถึงความหมายของคำว่า “บารมี” ตามที่ปรากฏในคัมภีร์อุปทาน พุทธวงศ์ และจริยาปิฎก ต่างจากความหมายในระยะต้น เพราะในคำว่าบารมี ในระยะต้นนี้ หมายถึง “ผลเลิศ” หรือ “ผลสุดท้าย” กลับหมายถึง คุณธรรมหลายอย่างที่พระโพธิสัตว์พึงบำเพ็ญ เพื่อนำไปสู่การบรรลุพระโพธิญาณเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หรืออาจจะกล่าวได้ว่าเป็นหนทางไปสู่ผลสุดท้าย คือ พระโพธิญาณ และหนทางนี้ไม่ใช่หนทางที่ใครจะปฏิบัติก็ได้ แต่เป็นหนทางเฉพาะพระโพธิสัตว์ ในพุทธาปทาน พระพุทธเจ้าได้ทรงประกาศว่าพระองค์เป็นธรรมราชา ผู้สมบูรณ์ ด้วยบารมี ๓๐ ทศ และได้ทรงอธิบายกว้างๆ ว่า

ทศวา ทาดัพพกั	สีลั ปุเร อเสสโต
เนกขมาปารมี คนตุวา	ปตโต สมโพธิมุตตมံ
ปณฺฑิตเต ปริปุญฺจิตฺวา	กตฺวา วิริยมุตตมံ
ขนฺติยา ปารมา คนตุวา	ปตโต สมโพธิมุตตมံ
กตฺวา ทพฺพหฺมธฺมฺจฺฉานํ	สจฺจปารมี ปุรเย
เมตฺตตาย ปารมี คนตุวา	ปตโต สมโพธิมุตตมံ
ลาภาลาภ สุขทุกฺเข	สมฺมานเน วิมานเน
สพฺพตฺต สมโก หุตฺวา	ปตโต สมโพธิมุตตมံ

แปล ว่า เราให้แล้วซึ่งทานอันควรให้บำเพ็ญศีลโดยไม่เหลือไปแล้วสู่ เนกขัมมบารมี เป็นผู้บรรลุแล้วซึ่งพระสัมโพธิญาณอันอุดม เราเรียนถามบัณฑิตแล้ว กระทำความเพียรอันสูงสุดไปแล้วสู่ขันติบารมี เป็นผู้บรรลุแล้ว ซึ่ง พระสัมโพธิญาณอันอุดม เราเป็นผู้มีใจเสมอในอารมณ์ทั้งปวง คือ ในลาภความเสื่อมลาภ ในสุข ทุกข์ ในสรรเสริญ นินทา เป็นผู้บรรลุพระสัมโพธิญาณอันอุดม^๒

^๒ ขุ.อป. (ไทย) ๓๒/๖๗/๑๒.

จากข้อความนี้แสดงให้เห็นว่า บารมี ได้เปลี่ยนความหมายจาก ความเป็นเลิศที่สุด ในการปฏิบัติธรรม คือการพ้นอาสวะทั้งปวงมาเป็นธรรมที่พึง บำเพ็ญ ปฏิบัติให้ถึงที่สุดเพื่อ จะ ได้บรรลุสัมโพธิญาณอันอุดม ข้อสังเกต คือ กริยาที่ใช้ประกอบคู่กับคำว่า บารมี บางตัว ได้ เปลี่ยนจาก คม ชาติหรือ อาป ชาติ เป็น ปุร ชาติ ในความ “เต็ม และ ใช้ในรูปเหตุกัตตุวาก แปลว่า “ทำให้เต็ม” แต่บางตัวก็ยังใช้ คม ชาติ เช่นเคย ฉะนั้น ถือได้ว่ายังรักษาความหมายเดิม ที่ว่า “ความเป็นเลิศ” อยู่บ้าง คือความเป็นเลิศในเชิงขั้วมมะในขันติ เป็นต้น

ค. ความหมายของบารมีในคัมภีร์พุทธวงศ์

คำว่า “บารมี” ที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธวงศ์มีรายละเอียดมากกว่าในอปทาน บารมีแต่ละอย่างนั้นมีลำดับการปฏิบัติแตกต่างกันเป็น ๓ ชั้น เรียกว่า บารมี อุปบารมี และปรมัตตบารมี รวมทั้งสิ้นเป็น ๓๐ บารมีด้วยกัน เพื่อแสดงประวัติของพระพุทธเจ้าในอดีตชาติ โดยเฉพาะ เรื่อง การบำเพ็ญทศบารมี อันท่านบำเพ็ญให้บริบูรณ์แล้วเป็นโจน อุปบารมี เต็มเพียงใด ปรมัตตบารมี เต็มเพียงใด พระพุทธเจ้าไม่ได้อธิบายแสดงความต่างของบารมีทั้ง ๓ ชั้น แต่ทรงอธิบายรวมกันไป แม้ในที่อื่น โดยทั่วไปมักจะกล่าวถึงบารมีทั้งหมดโดยรวม อาจกล่าวได้ว่า นอกจากจะใช้คำว่า บารมีในความหมายถึงคุณธรรม ๑๐ อย่าง ที่พระโพธิสัตว์บำเพ็ญเพื่อการเป็นพระพุทธเจ้าใน อนาคตแล้ว คัมภีร์พุทธวงศ์ยังมีความหมายของ บารมีว่า “เป็นเลิศ” เหมือนในคัมภีร์ระยะต้น ดัง ตอนที่พระพุทธเจ้าทรงเล่าถึงเมื่อทรงเป็นพราหมณ์มีนามว่า สุเมธ และมาณพ มีนามว่า โชติบาล ตามลำดับว่า มีวิชาความรู้ เป็นต้น

ง. ความหมายของบารมีในคัมภีร์จริยาปิฎก

คัมภีร์จริยาปิฎก ได้กล่าวถึงบารมีไว้มากมายมีทั้งเหมือนและแตกต่างจากคัมภีร์ อปทาน และพุทธวงศ์ คือ บารมีเป็น พุทธกรรม คือกรรม ๑๐ อย่าง ซึ่งนำไป สู่การถึงพระ โพธิญาณ และเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต บารมีแต่ละอย่างแบ่งออกเป็น ๓ ชั้น คือ บารมี อุปบารมี และปรมัตตบารมี รวมกันมี ๓๐ อย่าง แต่ไม่มีคำอธิบายที่ชัดเจน เพียงแสดงให้เห็นถึงการบำเพ็ญ บารมีโดยลำดับ คือจากการบำเพ็ญง่ายไปหาการบำเพ็ญยากขึ้น ดังนั้นความหมายของบารมีในจริยา ปิฎกนี้ จึงหมายถึงการบำเพ็ญพุทธกรรม ๑๐ ให้ครบบริบูรณ์ แต่ไม่ได้กล่าวถึงความเป็นเลิศ เหมือนในคัมภีร์ต่างๆ นอกจากนี้ ยังมีพระนิพนธ์และท่านผู้รู้อื่นๆ ได้กล่าวความหมายของบารมีไว้ ดังนี้^๓ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสทรงนิพนธ์ไว้ในธรรมวิภาค ปริจเฉทที่ ๒ ไว้ว่า ศัพท์ว่า “บารมี” สันนิษฐานว่าออกจากศัพท์ ปรม แปลว่า คุณสมบัติ หรือปฏิบัติอันยอดเยี่ยม ท่านพรรณนาว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทุกพระองค์ได้ทรงบำเพ็ญมาแต่ครั้ง ยังเป็นพระโพธิสัตว์

^๓ พ.อ.ป. (ไทย) ๓๒/๕/๒.

เมื่อบารมีเหล่านี้เต็มจึงได้ตรัสรู้ บารมีเหล่านี้กระจำงแล้วโดยมาก บารมีเหล่านี้ท่านแจกออกเป็น ๓ หมวด คือ บารมี อุปบารมี ปรมัตถบารมี รวมเป็นบารมี การสละอวัยวะจัดเป็นทานอุปบารมี การสละชีวิตจัดเป็นทานปรมัตถบารมี^๔

สุชาว ฬลอยชุม ได้กล่าวถึงบารมีไว้ว่า ศัพท์ ว่า “ปารมี หรือเรียกในภาษาไทยว่า บารมี ท่านว่ามาจากศัพท์ว่า ปรม ที่แปลว่า อย่างยิ่ง หรือยิ่ง คงมุ่งถึงทางไป หมายความว่าดำเนินไปในทางดียิ่งขึ้นโดยลำดับ คำว่า บารมี จึงเป็นการสร้างความดีของพระพุทธเจ้าเมื่อยังไม่ได้ตรัสรู้ยังเป็นพระโพธิสัตว์อยู่ ได้ทรงบำเพ็ญพระบารมีมาโดยลำดับ จนในที่สุดได้บำเพ็ญพระบารมีอย่างสูงสุด ก็ได้บรรลุปรมัตถประโยชน์ คือประโยชน์อย่างยิ่ง”^๕

จ. ความหมายของบารมีในพระอภิธรรม

ในบุคคลบัญญัติเป็นอภิธรรมคัมภีร์ที่ ๕ ในพระอภิธรรมปิฎก มีเนื้อความเกี่ยวกับระดับขั้นของบุคคลต่างๆจนตามแนวอังกุตตรนิกาย มีข้อความว่า

ในบุคคลทั้งหลายเหล่านั้น บุคคลใดย่อมรู้ยิ่ง ซึ่งสิ่งทั้งหลาย ในธรรมะทั้งหลายทั้งหลายอันไม่เคยได้ยินกันมาก่อนด้วยตนเอง เป็นผู้กระทำให้ที่สุดแห่งทุกข์ในทิวฐธรรมนั้นเทียวหนึ่ง บุคคลนั้นย่อมบรรลุ สวากบารมี (ความเป็นเลิศแห่งสวาก) พระสารีบุตรและพระโมคคัลลาน์อันเขาพึงเห็นด้วยคุณนั้น^๖

จากการศึกษาความหมายดังที่กล่าวมาทั้งหมดนั้นเราจะพบว่า คำว่า บารมีในที่นี้หมายถึง “ความเป็นเลิศ” แห่งพระสวาก คือพระสารีบุตรและพระโมคคัลลาน์ ซึ่งมีความเป็นเลิศกว่าสวากทั้งปวง พระพุทธพจน์ที่แสดงถึงความสำคัญของบารมี มีปรากฏมากมายในพระไตรปิฎกที่นำมากล่าวไว้ข้างต้นนั้นเป็นตัวอย่างเพียงเล็กน้อยที่แสดงให้เห็นลักษณะคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ทรงตรัสถึงบารมีไว้มากในคำสอนของพระองค์ สรุปได้ว่า คำว่าบารมี ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกนั้น ใช้ในความหมายคล้ายคลึงกัน คือหมายถึงความเป็นเลิศ แสดงว่าคำนี้มี การประกอบรูปศัพท์มาจากคำว่า “ปรม” แต่ความหมายที่ว่าเป็นเลิศนั้นได้ใช้แตกต่างกัน ในพระสูตรต่างๆ ๓ แบบ คือ

^๔สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **ธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๒**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘) หน้า ๑๐๕.

^๕สุชาว ฬลอยชุม, **ธรรมมานุกรม**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๒๙), หน้า ๑๓.

^๖สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ, **ทศบารมีในพุทธศาสนาเถรวาท**. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๔ หน้า ๓๖.

๑. ตามความหมายดั้งเดิมที่สุด บารมี หมายถึงความเป็นเลิศในอะไรก็ได้ และเป็นคุณสมบัติของผู้ใดก็ได้ ไม่จำกัดว่าจะต้องเป็นความเป็นเลิศในทางพระพุทธศาสนา

๒. ต่อมากำว่า บารมี ได้ใช้มากขึ้นในพุทธศาสนา แต่มีความหมายเพียงความเป็นเลิศในการปฏิบัติธรรมขั้นตอนหนึ่ง

๓. ในที่สุดความหมายของคำว่า บารมี ได้ขยายเจาะจงจำเพาะถึงความเป็นเลิศที่สุดในการปฏิบัติธรรมในพุทธศาสนา คือ การดับสิ้นแห่งอาสวะกิเลส ดังสำนวนที่ใช้ คือ อภิญญาโอสถปารมิตฺตปาตา

๒.๑.๒ ลักษณะของบารมี

ก่อนที่จะกล่าวถึงการบำเพ็ญอุเบกขาบารมี ผู้วิจัยมุ่งจะกล่าวถึงลักษณะบารมี ๑๐ ประการ แต่ละบารมีมุ่งไปในการเป็นเครื่องช่วยทำให้ผู้ปฏิบัติสามารถบรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณเพื่อประโยชน์ของสังคม บารมีทั้งหลายมีลักษณะร่วมกัน คือการช่วยเหลืออนุเคราะห์ผู้อื่น มีรสคือการกระทำความช่วยเหลือ (อุปกระ)ผู้อื่น หรือรสคือความไม่หวั่นไหว สภาพที่ปรากฏคือการมุ่งความช่วยเหลือผู้อื่นหรือสภาพที่ปรากฏคือความเป็นพระพุทธเจ้า และมีพื้นฐานคือ มหากรุณา หรือมีพื้นฐาน คือความกรุณาและอุบายโกศล “ในขุททกนิกายชาดก ได้กล่าวถึงการบำเพ็ญบารมี ๑๐) ประการ” มีรายละเอียด ดังนี้

(๑) **ทานบารมี** คือเจตนาที่จะบริจาคตนเองและอุปกรณ์ต่างๆ โดยมีความกรุณาและอุบายโกศล (ปัญญา) กำกับอยู่มีลักษณะคือ การบริจาค มีรส คือการขจัดโลภะในไทยธรรม มีความปรากฏ คือ ความไม่ยึดติด มีพื้นฐานคือ วัตถุที่ควรบริจาค

(๒) **ศีลบารมี** คือความประพฤติทางกาย วาจา ที่มีความกรุณาและอุบายโกศลกำกับอยู่ด้วยการงดเว้นสิ่งที่ไม่ควรกระทำและมีความตั้งใจกระทำสิ่งที่ควรกระทำเป็นต้น มีลักษณะคือ การสมาทาน มีรสคือ การทำลายความทุกข์ มีรสคือ ความไม่มีโทษ มีสภาพที่ปรากฏคือ ความเป็นของสะอาด มีพื้นฐานคือ หิริโอตตปปะ

(๓) **เนกขัมมบารมี** คือการมีจิตคิดออกจากกามและภพ อันมีการเห็นโทษของกามและภพทั้งหลายก่อน โดยมีความกรุณาและอุบายโกศล กำกับ มีลักษณะคือ การออกจากกามและภพ มีรสคือ การอบรมประกอบด้วย อนิจจตา ทุกขตา และอนัตตา

(๔) **ปัญญา** คือความรอบรู้ ความหยั่งรู้เหตุผล เข้าใจสภาวะของสิ่งทั้งหลาย ตามความเป็นจริง ผู้ที่มีปัญญาก็เป็นที่พึ่งของคนมีทรัพย์ และเป็นบัณฑิตที่แท้จริงนอกจากไม่คิดทำชั่วแล้ว ก็จะไม่คิดทรยศต่อผู้มีพระคุณ

ปัญญาบารมี คือความรู้สึกลักษณะทั่วไปและลักษณะพิเศษ (รายละเอียด) ของธรรมทั้งหลายโดยมีความกรุณาและอุบายโกศล กำกับ มีลักษณะคือ ความเห็นแจ้งแทงตลอดสภาวะ

ตามความเป็นจริง หรือการเห็นแจ้งแทงตลอดอย่างไม่ผิดพลาด มีรสคือ ความโอภาสในวิสัยเพียงดังประทีปสภาพที่ปรากฏคือ ความไม่หลง มีพื้นฐานคือ สมาธิหรืออริยสัง ๔

(๕) **วิริยะบารมี** คือการขวนขวายที่จะกระทำประโยชน์ต่อผู้อื่นด้วยกาย และใจ โดยมีความกรุณาและอุบายโกศล กำกับ มีลักษณะคือ ความพยายาม มีรสคือ ความอุปถัมภ์ มีสภาพที่ปรากฏคือการไม่ย่อหย่อน พื้นฐานคือ เรื่องที่เริ่มทำให้มีวิริยะ หรือความสังเวช

(๖) **ขันติบารมี** คือการเกิดของจิต (ความตั้งใจ) ที่จะอดทนต่อความผิดอันสัตว์ทั้งหลายกระทำแล้ว มีความไม่โกรธเป็นใหญ่ โดยมีความกรุณาและอุบายโกศล กำกับ มีลักษณะคือ ความข่ม มีรสคือ ความอดทนต่อทั้งสิ่งที่น่าพอใจและไม่น่าพอใจ สภาพที่ปรากฏคือ ความอดกลั้นหรือความไม่โกรธ มีพื้นฐานคือ ความเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง

(๗) **สัจจบารมี** คือการไม่กล่าวคลาดเคลื่อนจากความจริง มีการเว้นกล่าวบางอย่าง เป็นต้น โดยมีความกรุณาและอุบายโกศล กำกับ มีลักษณะคือ การกล่าวไม่ผิดจากความจริง มีรสคือ การกระทำภาวะตามเป็นจริงให้แจ่มแจ้ง สภาพที่ปรากฏคือ ความดีความถูกต้อง มีพื้นฐานคือ ความเป็นผู้ยินดีในธรรมอันงาม

(๘) **อธิษฐานบารมี** คือการตั้งมั่นสมาทานอย่างไม่หวั่นไหว คือความตั้งมั่นที่เป็นไปในอาการต่างๆ อันกำกับด้วยความกรุณาและอุบายโกศล กำกับ มีลักษณะคือ กาดังมั่นในโพธิสมภารทั้งหลาย มีรสคือ การข่มขจัดปฏิกิริยาของโพธิสมภารทั้งหลายเหล่านั้น สภาพที่ปรากฏคือ ความไม่หวั่นไหวในทันที มีพื้นฐานคือ โพธิสมภาร

(๙) **เมตตาบารมี** คือมีจิตใจไม่ประทุษร้าย มีความปรารถนาที่จะนำประโยชน์สุขมาให้แก่โลกอันมีความกรุณาและอุบายโกศล กำกับ มีลักษณะคือ ความเป็นไปเพื่อประโยชน์ มีรสคือ การนำมาซึ่งประโยชน์แก่กุล มีรสคือ การนำออกซึ่งความอาฆาตเบียดเบียน สภาพที่ปรากฏคือ ความน่านรัก มีพื้นฐานคือ การเห็นความพอใจของสัตว์ทั้งหลาย

(๑๐) **อุเบกขาบารมี** คือการดำเนินไปสมมาเสมอในความปรุ้งแต่งของสัตว์ ทั้งที่น่าพอใจและไม่น่าพอใจ อันขจัดอนุบนยะ(คล้อยตาม) และปฏิฆะ(ความกระทบ, ตัดขัด) โดยมีความกรุณาและอุบายโกศล กำกับ มีลักษณะคือ การวางเฉยเป็นกลาง มีรสคือ การเห็นความเสมอ มีสิ่งปรากฏคือ การสงบระงับจากความขึงเคียด พื้นฐานคือ การประจักษ์ชัดว่ากรรมเป็นของตน^๑ ดังนั้น บารมีแต่ละอย่างจะมีความต่อเนื่องกัน คืออาศัยกันขึ้นไปเป็นลำดับ ความกรุณาและอุบายโกศล (ปัญญา) จะต้องประสานกันในการบำเพ็ญบารมี กล่าวคือ กรุณาทำให้พระ

^๑ ขุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๔๘๗/๑๕๕.

โพธิสัตว์มุ่งปฏิบัติบารมีเพื่อประโยชน์ของผู้อื่น ทำให้มีความ สำเร็จในพุทธการกกรรม ส่วน ปัญญาทำให้เข้าใจว่าบารมีต่างๆ เป็นภาวะที่นำไปสู่โพธิ คือความรู้แจ้ง ทำให้เกิดความสำเริงแห่ง พุทธภาวะ

สรุปได้ว่า พระโพธิสัตว์ย่อมข้ามฝั่งแห่งสังสาระด้วยปัญญาและยังอื่นให้ข้ามด้วย ความกรุณายอมเข้าใจความทุกข์ของผู้อื่นด้วยปัญญา แต่ยอมดับทุกข์ของผู้อื่น ได้ด้วยความกรุณา ด้วยปัญญาพระโพธิสัตว์เป็นผู้มุ่งหน้าสู่นิพพาน ด้วยความกรุณาพระองค์เป็นผู้ที่บรรลุธรรมสูงสุด แล้วจะต้องช่วยเหลือผู้อื่นให้บรรลุดตามไปด้วย แสดงให้เห็นว่าผู้บรรลุธรรมสูงสุด ผู้ได้บำเพ็ญ บารมีเต็ม บริบูรณ์แล้วนี่คือองค์พระพุทธเจ้าผู้ทรงประกาศพระศาสนาและ บารมีทั้งหลายเป็น ธรรมที่พระโพธิสัตว์ กำลังยังให้เต็มอยู่ในเวลาเริ่มต้น ความแตกต่างระหว่างบารมี อุปบารมี และ ปรมัตตบารมีนั้น แตกต่างกันที่ความสามารถในการปฏิบัติ และความยากง่ายในบารมีนั้น อุเบกขา บารมี เป็นการบำเพ็ญอุเบกขาตามปกติธรรมดา แม้จะมีการเสียสละอย่างไรอย่างหนึ่งมากมาย เพียงใด จัดเป็นบารมีอย่างธรรมดา อุเบกขาอุปบารมี เป็นการบำเพ็ญยิ่งขึ้นไปกว่าบารมีธรรมดา คือ การบำเพ็ญที่ยินยอมในการที่จะเสีย หรือสละซึ่งอวัยวะเลือดเนื้อในร่างกาย อุเบกขาปรมัตตบารมี เป็นการบำเพ็ญยิ่งขึ้น ไป คือการบำเพ็ญนั้นยินยอมถึงกับต้องสละชีวิตให้เป็นบำเพ็ญบารมี นับว่า เป็นการบำเพ็ญอย่างใหญ่หลวงอุกฤษฏ์ อย่างนี้จัดเป็นบารมีประเภทสูงสุด แต่ในที่นี้มุ่งเพื่อจะ กล่าวถึงการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีที่ปรากฏอยู่ในพระพุทธรศาสนาเถรวาท

๒.๑.๓ ประเภทของบารมี

พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงการแบ่งระดับขั้นของการบำเพ็ญบารมีว่าเป็น เครื่องแสดงให้เห็นถึงการเลื่อนระดับขั้นของการทำความดี จากระดับปกติสามัญ จนถึงระดับ สูงสุด ในบารมีทั้ง ๑๐ ประการนั้น แต่ละระดับขั้นของการบำเพ็ญออกเป็น ๓ ระดับ คือ “ขั้นบารมี (บารมีสามัญหรือปกติธรรม) “ขั้นอุปบารมี” (บารมีระดับกลาง) และ “ขั้นปรมัตตบารมี” (บารมี ระดับสูง) ดังนั้นเกณฑ์ในการแบ่งก็มีอยู่หลายวิธี มีการแบ่งตามสิ่งที่สละตามภูมิธรรมและตามการ ปฏิบัติ แต่โดยทั่วไปมักจะแบ่งตามสิ่งที่สละ ดังที่ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้ดังนี้

๑) ถ้าเป็นการสละทรัพย์สินของสิ่งอันเป็นที่รักและคนที่รักจัดเป็นบารมีระดับต้น (ขั้น บารมี)

๒) ถ้าเป็นการเสียสละอวัยวะร่างกายส่วนใดส่วนหนึ่ง เช่น การบริจาคหัวใจ บริจาค ดวงตา จัดเป็นขั้นระดับกลาง (ขั้นอุปบารมี)

๓) ถ้าเป็นการสละชีวิต จัดเป็นบารมีระดับสูง (ขั้นปรมัตตบารมี)^๔

^๔ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๔๐.

เมื่อศึกษาการบำเพ็ญบารมีแล้วจะพบว่าบารมีตามภูมิธรรมและการปฏิบัติมีความแตกต่างกันดังนี้

สมเด็จพระสังฆราช ได้ตรัสไว้ใน ทศบารมี ทศพิชราชธรรม เกี่ยวกับการบำเพ็ญบารมีไว้ว่า ระดับการสร้างบารมีสามารถแบ่งเป็น ๒ ประเภท คือโดยภูมิธรรมและการปฏิบัติ ดังนี้

๑. ตามภูมิธรรม “บารมี” เป็นการสร้างคุณความดีในชาติต่างๆเหมือนคนปกติทั่วไปมีดีบ้าง ชั่วบ้างคละเคล้ากันไป “อุปบารมี” เป็นการสร้างความดียิ่งขึ้นไป ความดีก็เริ่มจะสมบูรณ์ขึ้น “ปรมัตถบารมี” เป็นขั้นที่บารมีเต็มเปี่ยมจนสามารถบรรลุธรรมได้

๒. ตามการปฏิบัติ “บารมี” เป็นการปฏิบัติปกติทั่วไป “อุปบารมี” เป็นการปฏิบัติโดยการปลีกตัวออกจากเครื่องผูกพันต่างๆ เช่น ปลีกตัวออกจากเรือนไปรักษาศิล เป็นต้น “ปรมัตถบารมี” เป็นการปฏิบัติเมื่อปลีกตัวออกจากเรือนแล้วต้องบำเพ็ญเพียรทางจิต หรือที่เรียกว่า ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานจนได้บรรลุธรรม จึงเรียกได้ว่าเป็นขั้นปรมัตถบารมี^๕

๒.๒ แนวคิดเรื่องอุเบกขา

สำหรับประเด็นต่อไปที่จะต้องศึกษาก็คือการนำเอารายละเอียดของคำว่าอุเบกขาบารมี มาอธิบายเพื่อที่จะทราบถึงรายละเอียด เนื้อหาสาระของคำว่าอุเบกขา หรือบารมีให้ชัดเจนมากขึ้น เนื่องจากคำๆนี้เป็นคำที่ค่อนข้างมีความคลาดเคลื่อนหรือเข้าใจกันผิดพลาด เนื่องจากมีการนำไปอธิบายกันอย่างกว้างขวาง แต่ในขณะที่เดียวกันกลับพบว่าการอธิบายความหมายกลับนำมาซึ่งความสับสนคลุมเครือ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเห็นว่าควรที่จะต้องนำมาอธิบายให้ละเอียดเพื่อจะได้เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาในอันดับต่อไป

^๕ สมเด็จพระญาณสังวร, ทศพิชราชธรรม, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖) หน้า

๒.๒.๑ ความหมายของอุเบกขา

คำว่าอุเบกขา (Upekkha) มาจาก อุป (อุปสรรค) = เข้าไป และอิภุข (ธาตุ) = เห็น ดู ฟัง^{๑๐} มีความหมายว่า เข้าไปฟังหรือพิจารณา รูป กิริยา ได้แก่ อุเบกขา หมายถึง เห็น ฟัง ดู ฟินิจ ส่วนการอธิบายความโดยวิธีวิเคราะห์คำศัพท์ แยกเป็น ๒ ความหมาย ดังนี้

อเวรา โหนตุคิอาทิพยาปารูปหาเรน มชฺชตตภาวูปคมเนน จ อุเบกฺขติอุเบกฺขา ธรรมชาติใดพิจารณาในสัตว์ทั้งหลายพอประมาณด้วยการที่ไม่รักไม่ชังคือสละความวุ่นวายที่เนื่องด้วยเมตตา กรุณา มุทิตา เช่นว่าขอสัตว์ทั้งหลายจงเป็นผู้ไม่แหว่งเป็นต้น และมีสภาพเข้าถึงความเป็นกลาง ฉะนั้น ธรรมชาตินั้นชื่อว่า อุเบกขา^{๑๑}

ทวินุํ เวทนานํ สมึเป ปวตฺตา อิภุขา อนฺุเปกฺขา การเสวยอารมณ์ที่เป็นไปไกล่ระหว่าง เวทนา ๒ อย่าง (โทมนัสเวทนาและโสมนัสเวทนา) ชื่อว่า อุเบกขา^{๑๒}

ซึ่งความหมายทั้ง ๒ นั้นเราสามารถที่จะพิจารณาได้จากหลักฐานที่ปรากฏในพุทธทศนิกาย จูฬนิตเทส พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “อุเบกขา หมายถึง ความวางเฉย กิริยาที่วางเฉย ความเพิกเฉย ความสงบแห่งจิต ความที่จิตสงบและเป็นกลางในจุดตถตาณ”^{๑๓} หรือในหลักฐานทางอภิธรรมที่พระสัทธัมมโชติกะ ฐัมมาจริยะ ได้อธิบายว่า อุเบกขา หมายถึง ความวางเฉย ในสรรพสัตว์ทั้งหลาย โดยมีจิตใจที่ปราศจากอาการทั้ง ๓ คือ

๑. ไม่น้อมไปในความปรารถนาดีในการที่จะบำบัดทุกข์
๒. ไม่น้อมไปในความปรารถนาดีในการชื่นชมยินดี
๓. ไม่น้อมไปในความปรารถนาดีในความสุขของสัตว์แต่อย่างใดทั้งสิ้น

ดังอธิบายความไว้ว่า “ธรรมชาติใดพิจารณาในสัตว์ทั้งหลายพอประมาณ ด้วยการไม่รัก ไม่ชัง คือสละความวุ่นวายที่เนื่องด้วยเมตตา กรุณา มุทิตา มีอเวรา โหนตุ เป็นต้น และมีสภาพเข้าถึงความเป็นกลาง”^{๑๔}

^{๑๐} ธรรมานุกิษณฺ์, หลวงเทพ. ในสังคหนิติปกรณ์ ธาตุมาลา. (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิภูมิพลโลกิยกุ, ๒๕๐๘) หน้า ๔๒.

^{๑๑} สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), คัมภีร์วิสุทธิมรรค, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประชาราษฎร์วันตั้ง จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๒๖๒/๕๖๘.

^{๑๒} สมปอง มุทิตโด, พระมหา.(๒๕๔๒).คัมภีร์อภิธานวรรณนา. (กรุงเทพฯ: ธรรมสภา, ๒๕๔๒) หน้า ๒๑๔.

^{๑๓} บุญ. (ไทย) ๖๗/๔๔๖/๓๑๓.

^{๑๔} พระสัทธัมมโชติกะ ฐัมมาจริยะ, ประมัตตโชติกะสมถกรรมฐานที่ปณี, (พระนคร : โรงพิมพ์ ยูนิตี พลัทธิเคชั่น, ๒๕๑๒), หน้า ๒๑๐.

นอกจากนั้นหากพิจารณาความหมายจากพจนานุกรมศัพท์พุทธศาสตร์ของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ท่านได้ให้คำอธิบายเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า

อุเบกขา หมายถึง ความวางใจเป็นกลาง ไม่เอนเอียงด้วยชอบหรือชัง วางใจเฉยได้ไม่ยินดีในร้ายเมื่อใช้ปัญญาพิจารณาเห็นผลอันเกิดขึ้น โดยสมควรแก่เหตุและรู้ว่าพึงปฏิบัติต่อไปตามธรรม หรือตามควรแก่เหตุ นั้น ความรู้สึกวางใจเฉยดู เมื่อเห็นเขาได้รับผิดชอบตนเองได้หรือในเมื่อเขาควรต้องได้รับผลอันสมควรแก่ความรับผิดชอบของเขาเอง ความวางที่เฉยคอยอยู่ในเมื่อคนนั้นๆ ถึงนั้น ดำรงอยู่หรือดำเนินไปตามควรของเขาตามควรของมัน ไม่เข้าข้างไม่ตกเป็นฝ่าย ไม่สอดแทรกไม่จู้จี้สารระแน ไม่ก้าวก่ายแทรกแซง จัดอยู่ข้อ ๔ ในพรหมวิหาร จัดอยู่ข้อ ๗ ในโพชฌงค์ จัดอยู่ข้อ ๑๐ ในบารมี จัดอยู่ข้อ ๕ ในวิปัสสนูปกิเลส หรือความรู้สึกเฉยๆ ไม่สุข ไม่ทุกข์ เรียกเต็มว่า อุเบกขาเวทนา^๕

ส่วนพระคันธสารากวีวงศ์ ก็ได้อธิบายเกี่ยวกับความหมายของอุเบกขาเอาไว้ว่า

อุเบกขา หมายถึง สภาวะเห็นอารมณ์โดยรู้สึกด้วยความเหมาะสม ด้วยการละความขวนขวาย ๒ อย่าง คือ สภาวะเห็นอารมณ์โดยรู้สึกด้วยความเป็นกลางและสภาวะเห็นอารมณ์อย่างเหมาะสมและสภาวะเห็นอย่างเหมาะสมด้วยการละความขวนขวาย ๓ อย่าง คือ การนำประโยชน์ การกำจัดทุกข์ ความพลอยยินดีต่อประโยชน์ของเหล่าสัตว์อื่นแล้วระลึกว่าเหล่าสัตว์มีกรรมเป็นสมบัติของตน^๖

ส่วนพระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันทะภิกขุ) ได้อธิบายเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า

อุเบกขา หมายถึง วางเฉย ไม่ใช่เฉยๆ แต่เฉยเพราะไม่มีเรื่องที่จะเข้าไปเกี่ยวข้องที่เหตุการณ์ผิดอุปมาคล้ายกับคนที่สตาร์ทรถยนต์ติดแล้ว ก็นั่งดูเฉยๆ เมื่อเกิดขัดข้องก็เข้าไปแก้ไขได้ หรือ ไม่ได้หมายถึงความวางเฉยแบบไม่สนใจหรือไม่ใส่ใจ ในท่าทีแบบไม่ให้ความช่วยเหลือ แต่อุเบกขา หมายถึง คอยฟังดูด้วยสติปัญญาว่า ควรจะให้ความช่วยเหลือผู้อื่น ส่วนอุเบกขา (ในองค์ฌาน) หมายถึง ฟังดูเฉยอยู่ด้วยกำลังของสมาธิ เป็นการฟังดูอุเบกขาที่เป็นตัวตัดกิเลสเปรียบเหมือนการขับรถ เมื่อทุกอย่างถูกต้องเข้ารูปแล้ว ลักษณะของอุเบกขาจึงหมายถึงเพียงควบคุมอยู่ด้วยสติฟังดู เพื่อให้ถึงจุดหมายปลายทาง^๗

^๕ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐ (กรุงเทพฯ : บริษัท เอส. อาร์. พริ้นติ้ง แมสโปรดักส์, ๒๕๔๖), หน้า ๓๖๒.

^๖ พระคันธสารากวีวงศ์, อภิธรรมมัตถสังคหะและปรมัตถทีปนี, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยรายวัน กราฟฟิค เพลท, ๒๕๔๖), หน้า ๓๖๔.

^๗ พระธรรมโกศาจารย์, พจนานุกรมธรรมของท่านปัญญานันทะ, หน้า ๑๕๒.

ซึ่งในความหมายจากการวิเคราะห์ศัพท์ดังกล่าวเราอาจจะได้ข้อสรุปเป็น ๒ ประการคือ

๑. หมายถึง สภาวะจิตที่พิจารณาเห็นว่าสัตว์ทั้งหลายมีความเสมอกันโดยกรรม และเป็นไปตามอำนาจของกรรม จึงสามารถรักษาความเป็นกลางไว้ได้ กล่าวคือ แม้จะมีจิตประกอบด้วย ความเมตตา กรุณา และมูทิตาอย่างสมบูรณ์ แต่เมื่อพิจารณาว่าสัตว์ทั้งหลายเป็นไปตามอำนาจของกรรม ย่อมสามารถละความขวนขวายที่จะช่วยเหลือในเหตุสุควิสัยที่มีกรรมเป็นตัวกำหนด ตามความหมายที่ว่า สละความ ขวนขวายที่เนื่องด้วยเมตตา กรุณา มูทิตา และเข้าถึงความเป็นกลาง

๒. หมายถึง จิตเสวยอารมณ์ที่ไม่สุขไม่ทุกข์ เป็นการมุ่งถึง สภาวะจิตที่ไม่หวั่นไหว ในขณะที่เสวยอิฏฐารมณ์และอนิฏฐารมณ์เป็นจิตที่มีความตั้งมั่น คงที่ ไม่ถูกชักจูงให้เกิดการปรุงแต่งจนเกิดกิเลส^{๑๔}

และจากการศึกษาความหมายของอุเบกขาในเชิงนิรุกติศาสตร์ จึงพบว่า อุเบกขา หมายถึงการเข้าไปฟังพิจารณา การเฝ้ามองดูอยู่ใกล้ๆ แต่โดยทั่วไป อุเบกขา จะได้รับการแปลว่า ความวางเฉย หรือความมีจิตสมาเสมอ ซึ่งหมายถึง การทำสภาวะจิตให้เสมอภาค เมื่อนุคคลอาศัย สภาวะจิตเช่นนี้ ย่อมสามารถรู้เท่าทันอารมณ์ที่เป็นกุศลและอกุศลได้ด้วยปัญญาที่เกิดพร้อมกับ ความวางเฉยนั้น และสามารถควบคุมจิตไม่ให้หวั่นไหวไปตามอารมณ์นั้นๆ ตามลักษณะความหมายที่ว่า ผู้มีอุเบกขา คือ ผู้ดำรงอยู่ในสภาวะที่เป็นกลาง กล่าวคือ มีปกติภาวะที่บริสุทธิ์ ใจไม่เสียใจในรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และธรรมารมณ์ที่น่าปรารถนาและไม่น่าปรารถนาอันตนได้ประสบ^{๑๕} อันเป็นความหมายของความรู้สึกเป็นกลาง ภาวะเป็นกลาง และความไม่รู้สึกเป็นทุกข์หรือสุขในขณะที่เสวยอารมณ์ทั้งหลาย

หรือหากจะพิจารณาความหมายในภาพกว้างๆตามที่ปรากฏในวรรณคดีของคัมภีร์และนักวิชาการที่ได้กล่าวมานั้นคำว่าอุเบกขาอาจมีความหมายได้หลายนัยดังต่อไปนี้ คือ

๑. การวางใจเป็นกลางในลักษณะไม่มีอคติด้วยอาการทั้ง ๔

๒. อุเบกขาในปฐวีธาตุ ซึ่งมีลักษณะแข็ง สามารถสัมผัสได้ด้วยมือเปล่า คือ เกศา (ผม) โลมา(ขน) นขา (เล็บ) ทันตา (ฟัน) ตโจ(หนัง) เป็นต้น

๓. ในโทษแห่งกาม ถือว่ากามทั้งหลายอุปมาด้วยโครงกระดูกมีทุกข์มากให้โทษมาก

^{๑๔} พระมหาสันตัก จันทร์ทาทอง, หลักคำสอนเรื่องอุเบกขาในพระพุทธศาสนาเถรวาท : ศึกษาเฉพาะกรณีวรรณคดีของพระสงฆ์ในกรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาศาสนาเปรียบเทียบ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๔. หน้า ๑๕.

^{๑๕} อัง.ปญจก. (ไทย) ๑/๑๔๔/๕๖.

๔. ในการปลีกตัวเข้าสู่ความสงบ ความสงบจากกาม มีวิเวก วิตก วิจารณ์ ปีติ
๕. ใน ไตรลักษณ์ที่เป็นลักษณะไม่คงที่ของสังขาร ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงแปรปรวนไม่มีตัวตน ไม่ตกอยู่ในอำนาจของใคร
๖. ในความวางเฉยต่อสัตว์ทั้งหลาย โดยมีจิตที่ปราศจากไม่ช่วยเหลือ ไม่ยินดี ไม่สนใจในความสุขของสัตว์ทั้งหลาย มีการวางเฉยๆ แต่ไม่ได้วางเฉยๆ โดยไม่รู้เรื่องแต่วางเฉยด้วยสติ
๗. ในสภาวะเห็นอารมณ์รู้สึกด้วยความเป็นกลาง ในความชวนขวายที่จะนำมาแก่ตนและพวกพ้อง ถือความลำเอียง จึงขาดความยุติธรรม

๒.๒.๒ ลักษณะสำคัญของอุเบกขา

จากการศึกษาแนวคิดเรื่องอุเบกขาในคัมภีร์พระพุทธศาสนานั้นเราจะพบว่า หลักธรรมในเรื่องอุเบกขานั้นจะมีลักษณะที่สำคัญอยู่หลายประการซึ่งบรรดานักวิชาการทางพระพุทธศาสนาได้ให้คำอธิบายไว้หลายนัย เช่น พระพุทธโฆษาจารย์ได้อธิบายว่าอุเบกขามีลักษณะสำคัญอยู่ ๘ ประการ ดังนี้

๑. อุเบกขามีอาการเป็นไปอย่างกลางในสัตว์ทั้งหลาย เป็นลักษณะ(สตะเตสุมฺหุตฺตการปฺปวตฺตคฺลิตฺกฺขณา)

๒. มีการมองดูในสัตว์ทั้งหลายด้วยความเสมอกัน เป็นกิจ (สตะเตสุสมฺภาวทสฺสนรสา)

๓. มีการสงบความเกลียดและไม่มีความรักในสัตว์ทั้งหลายเป็นอาการ ปรากฏแก่ผู้ทำการพิจารณาอุเบกขา (ปฏิฆานุนยวูปสมฺปจฺจุปฺภูฏานา)

๔. ปัญญาที่พิจารณาเห็นการกระทำของตนเป็นของตนเอง ที่เป็นไปอย่างนี้ว่า “สัตว์ทั้งหลายที่การกระทำของตนเป็นของตนเอง สัตว์เหล่านี้จะมีความสุข พ้นจากทุกข์ หรือจักไม่เสื่อมจากทรัพย์สมบัติของตนที่มีอยู่เหล่านี้ด้วยความประสงค์ของผู้ใดผู้หนึ่งนั้นย่อมเป็นไปไม่ได้เลย” ปัญญาที่พิจารณาเป็นเช่นนี้เป็นเหตุใกล้ของอุเบกขา(กมฺมสฺสกา สตะตา เต กมฺมสฺส รุจฺจยา สุจฺจิตา วา ภวิสฺสนฺติ ทุกฺขโต วา มุจฺจิสฺสนฺติปฺตตสมฺปตฺติโต วา น ปริหาสิสฺสนฺตีติ เอวํ ปวตฺตกมฺมสฺสกาทสฺสนปทฺฏฐานา)

๕. การเข้าไปสงบความเกลียดชังและไม่มีความรัก เป็นความสมบูรณ์แห่งอุเบกขา(ปฏิฆานุนยวูปสโม สมฺปตฺติ)

๖. การเกิดขึ้นแห่งอัญญาอุเบกขาโดยอาศัยกามคุณอารมณ์ เป็นความเสียหายแห่งอุเบกขา (เคหสิตาย อญฺญาณฺเฏกฺขาย สมฺภโว วิปฺตฺติ)

๗. การวางเฉยด้วยอำนาจโมหะเป็นศัตรูใกล้ของอุเบกขา(อญฺญาณฺเฏกฺขา อาสนุนปฺจตฺติกา)

๘. รากะและโทสะเป็นศัตรูไกลของอุเบกขา (รากปฏิกขา ทูรปจตุติกา)^{๒๐}

การนิยามคุณลักษณะสำคัญของอุเบกขา ๘ ประการข้างต้น แม้จะเป็นเพียงลักษณะเบื้องต้นของอุเบกขา แต่หากวิเคราะห์คุณลักษณะสำคัญที่มีผลต่อมนุษย์และสังคมโดยภาพรวมจะพบว่าลักษณะสำคัญที่โดยเด่นของอุเบกขาคือสภาวะความเป็นกลาง กล่าวโดยรูปธรรมหมายถึงการถือว่าทุกคนมีความเสมอภาคกันซึ่งจัดเป็นหน้าที่อุเบกขาโดยตรง การทำลายความเป็นปฏิกษัยและความยึดถือเป็นผลสะท้อนของอุเบกขา ความเข้าใจชัดเจนว่าสัตว์โลกตกอยู่ภายใต้กฎแห่งกรรมเป็นสาเหตุเฉพาะของอุเบกขา ส่วนการทำลายความเกลียดชังและความลำเอียงหรืออคติเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของอุเบกขา ลักษณะสำคัญบางประการอาจสังเกตได้จากพระพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ในอุเบกขาสูตว่า อุเบกขาที่บุคคลเจริญแล้วทำให้มากแล้วย่อมเป็นไปเพื่อความอยู่อย่างผาสุก^{๒๑}

ลักษณะสำคัญของอุเบกขาเป็นการสร้างจุดยืนที่มั่นคง เป็นสภาวะปราศจากความรู้สึกสุขหรือทุกข์ และเป็นสภาวะที่เกิดขึ้นจากความเข้าใจเรื่องกฎแห่งกรรมและวิบากอย่างลึกซึ้ง เพราะจิตมีความสมบูรณ์ (Completeness) ในตัวเองหรือที่เรียกว่าเป็นสภาวะแห่งความสมบูรณ์ของจิต (Balance of Consciousness) ดังที่พระพุทธโฆษาจารย์ผู้แต่งคัมภีร์วิสุทธิมรรคได้อธิบายว่า อุเบกขามีลักษณะทำให้จิตและความรู้สึกต่างๆ ดำเนินไปอย่างสมบูรณ์ มีหน้าที่ตรวจดูความบกพร่องหรือความผิดปกติของจิตอยู่เสมอ และมีสภาวะปรากฏอยู่ด้วยความมีจุดยืนของตัวเองตัวเอง^{๒๒}

๒.๒.๓ ประเภทของอุเบกขา

หลักคำสอนเรื่องอุเบกขาทั้งหมดเท่าที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในที่ต่างๆ เมื่อประมวลมาแล้วมีเพียง ๑๐ ประเภทเท่านั้น^{๒๓} ดังที่พระพุทธโฆษาจารย์ได้รวบรวมไว้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค^{๒๔} โดยท่านได้จัดแบ่งประเภทและอธิบายความหมายของอุเบกขาแต่ละอย่างพร้อมทั้งยกตัวอย่างวิธีการปฏิบัติไว้ ดังนี้

๒.๒.๓.๑ ฉพังกุเบกขา อุเบกขามีองค์ ๖ คือ (๑) ตาเห็นรูป (๒) หูฟังเสียง (๓) จมูกดมกลิ่น (๔) ลิ้มลิ้มรส (๕) กายถูกต้องสัมผัส (๖) ใจรู้แจ้งธรรมารมณ์ ท่านมุ่งหมายถึง การที่ภิกษุผู้

^{๒๐} สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), คัมภีร์วิสุทธิมรรค, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประชารวงศ์พริ้นติ้ง จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๒๖๕/๕๖๐.

^{๒๑} ส.ม.(ไทย)๑๕/๒๔๖/๑๕๔.

^{๒๒} บุญย์ นิลเกษ, อุดมการณ์ชีวิตแบบโพธิสัตว์. (กรุงเทพมหานคร : B&B Publishing (พิมพ์ครั้งที่ ๓), ๒๕๓๔). หน้า ๕-๖.

^{๒๓} พร รัตนสุวรรณ, คู่มือการฝึกอานาปานสติสมาธิ, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕) หน้า ๔๐๓.

^{๒๔} สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๘๔/๒๘๓-๒๘๕.

สิ้นอาสวะในพระธรรมวินัยนี้ มีจิตไม่ยินดีไม่ยินร้าย เป็นผู้วางเฉย มีสติสัมปชัญญะ ลักษณะของอุเบกขาในที่นี้มุ่งถึงอาการที่จิตมีความบริสุทธิ์ มีปกติภาพไม่หวั่นไหวในอารมณ์อันน่าปรารถนา (อิฏฐารมณ์) และอารมณ์ที่ไม่น่าปรารถนา (อนิฏฐารมณ์) ที่เกิดจากอายตนะภายในและอายตนะภายนอกกระทบกันอุเบกขาชนิดนี้เกิดขึ้นในพระชินาสพผู้วางใจเป็นกลางอยู่โดยไม่มีความยินดียินร้ายในอารมณ์ในอารมณ์ทั้งหลาย ดังมีพระพุทธพจน์รองรับว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เห็นรูปทางตา ฟังเสียงทางหู ดมกลิ่นทางจมูก ลิ้มรสทางลิ้น ถูกต้องสัมผัสทางกาย รู้แจ้งธรรมารมณ์ทางใจแล้ว เป็นผู้ไม่ดีใจ ไม่เสียใจ มีอุเบกขามีสติสัมปชัญญะอยู่^{๒๕}

๒.๒.๓.๒ พรหมวิหารอุเบกขา คืออุเบกขาอันเป็นอาการของความเป็นกลางในสัตว์ทั้งหลายท่านยกตัวอย่างเช่นภิกษุมิใจประกอบด้วยอุเบกขาแผ่ไปยังทิศต่างๆ^{๒๖} ลักษณะที่สำคัญในแง่การปฏิบัติคือการวางใจเป็นกลางต่อสัตว์ทั้งหลาย โดยให้กระทำไว้ในใจว่า สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของๆ ตน ผู้ทำกรรมเช่นใดย่อมได้รับผลเช่นนั้น ดังพุทธพจน์ว่า สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นกำหนด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่ง เป็นทายาทของกรรม ผู้ทำกรรมใดไว้ย่อมเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น^{๒๗}

๒.๒.๓.๓ โภชนังอุเบกขา คืออุเบกขาอันเป็นอาการของความเป็นกลางแห่งธรรมทั้งหลายที่เกิดร่วมกัน ดังที่ท่านยกตัวอย่างว่า ภิกษุยอมเจริญอุเบกขาสัมโภชนังค์อันอาศัยวิเวก (ความสงบ)อันอาศัยวิราคะ(ความความกำหนด)ยอมถึงความเป็นใหญ่ไพศาลในธรรมทั้งหลาย^{๒๘}

๒.๒.๓.๔ วิริยอุเบกขา หมายถึง อุเบกขาอันปรารถนาความเพียรที่ไม่ยิ่งหรือหย่อนจนเกินไปเพราะพิจารณาถึงความไม่เที่ยงของสังขารตามนัยแห่งพระพุทธพจน์ว่า ภิกษุใส่ใจถึงอุเบกขานิมิตเป็นบางครั้งบางคราว^{๒๙}

๒.๒.๓.๕ สังขารอุเบกขา อุเบกขาถือความเป็นกลางโดยไม่ยึดถือ และพิจารณาสภาวะธรรมทั้งหลาย ท่านยกตัวอย่างสังขารอุเบกขาที่เกิดขึ้นด้วยอำนาจแห่งสมาธิ และสังขารอุเบกขาที่เกิดขึ้นด้วยอำนาจของวิปัสสนาซึ่งมีประการต่างๆ กัน^{๓๐}

๒.๒.๓.๖ เวทนุเบกขา หมายถึง อุเบกขาที่ไม่รู้ทุกข์ไม่รู้สุข(อทุกขมสุขเวทนา)หรืออุเบกขาเวทนา ท่านอธิบายด้วยการยกพระพุทธพจน์ที่ว่า ในสมัยใดจิตเป็นกามวจรกุศล สหระคต

^{๒๕} ที.ปา.(ไทย)๑๑/๓๒๘/๓๒๕.

^{๒๖} ที.ปา.(ไทย)๑๑/๑๑๐/๘๒.

^{๒๗} อ.จ.ปญจก.(ไทย)๒๒/๑๖๑/๒๖๕-๒๖๖.

^{๒๘} ส.ม.(ไทย)๑๕/๑๘๒/๑๐๕-๑๑๐.

^{๒๙} อ.จ.ต.ก.(ไทย)๒๐/๑๐๓/๓๔๕-๓๕๖.

^{๓๐} บ.ป.(ไทย)๓๑/๕๗/๕๑-๕๓.

ด้วยอุเบกขาเกิดขึ้น..ในสมัยนั้น..อุเบกขา...ก็เกิดขึ้น^{๓๐} หลักฐานบางแห่งระบุว่าหมายถึงอุเบกอินทรีย์ คือความเสวยอารมณ์ทางกายหรือทางใจที่สำราญก็มีใช้ไม่สำราญก็มีใช้มีสภาวะเป็นอุเบกขา เวทนา^{๓๒}

๒.๒.๓.๗ วิปัสสนุเบกขา หมายถึง อุเบกขาที่เป็นกลางในการค้นคว้าวิจัยธรรม ได้แก่การพิจารณาพิจารณาความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์และความเป็นอนัตตาแห่งสังขารธรรมทั้งหลาย ท่านยกตัวอย่างว่า สิ่งใดมีสิ่งใดเป็นข้อมละสิ่งนั้น ผู้ที่ละได้ข้อมได้อุเบกขา^{๓๓}ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค อธิบายว่า วิปัสสนุเบกขาคือตัวปัญญาที่ทำหน้าที่เป็นกลางในการพิจารณาสามัญลักษณะและความ เป็นกลางในสังขาร อุเบกขาชนิดนี้ย่อมเกิดขึ้นแก่นักปฏิบัติผู้ได้เจริญวิปัสสนาจนเห็นไตรลักษณ์ ด้วยวิปัสสนาญาณของตน^{๓๔}

๒.๒.๓.๘ ตัตตรมัชฌัตตอุเบกขา อุเบกขาคือการที่ธรรมอันเกิดร่วมกันทั้งหลาย ดำเนินไปอย่างสม่ำเสมอ และวางเฉยเสียได้ ไม่ต้องขวนขวายทำอะไรในขณะที่ปฏิบัติเฉพาะสมาธิ เป็นไปได้ด้วยดี

๒.๒.๓.๙ ฌานูเบกขา คืออุเบกขาที่ผู้ปฏิบัติไม่ตกไปในฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง หมายถึงไม่ ติดแม้ในความสุขที่เลิศ ดังปรากฏในองค์ของตติยฌานว่า (ผู้บรรลุตติยฌาน) เป็นผู้มียุเบกขาอยู่^{๓๕}

๒.๒.๓.๑๐ ปริสุทฐุเบกขา คือความบริสุทธิ์จากกรรมที่เป็นข้าศึกทุกอย่างไม่ต้อง ขวนขวายในอันที่จะให้กรรมที่เป็นข้าศึกนั้นสงบไปดังพระพุทธพจน์ว่า (พระโยคาวจรบรรลุ) ฌานที่ ๔ มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขาอยู่^{๓๖}

การจัดแบ่งประเภทของอุเบกขาในลักษณะนี้ เป็นเพียงการรวบรวมตามชื่อและหัวข้อ ธรรมที่ปรากฏเท่านั้น เพราะหากยึดตามการระบุประเภทของอุเบกขาในหลักฐานบางแห่ง เช่น ใน มัชฌิมนิกาย อุปปริพินคาสกั พระพุทธองค์ตรัสเรื่องอุเบกขาไว้ ๒ ประเภทได้แก่ เกลหิตอุเบกขา (อุเบกขาอาศัยเรือน) และ เนกขัมมสิตอุเบกขา (อุเบกขาอาศัยเนกขัมมะ) ตามนัยแห่งพระพุทธพจน์ ดังต่อไปนี้

“อุเบกขาอาศัยเรือน๖ อะไรบ้างคือ เพราะเห็นรูปหางตา เพราะฟังเสียงทางหู เพราะดม กลิ่นทางจมูก เพราะลิ้มรสทางลิ้น เพราะถูกต้องไปโผฏฐัพพะทางกาย และเพราะรู้แจ้งธรรมารมณ์

^{๓๐} อภ.ส. (ไทย)๓๔/๑๕๐/๕๓-๕๔.

^{๓๒} ส.ม. (ไทย)๑๕/๕๐๗/๑๑๕.

^{๓๓} ม.อ. (ไทย)๑๔/๓๑/๒๔.

^{๓๔} สมเด็จพระพุทธปาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๘๔/๒๘๕.

^{๓๕} ที.ส. (ไทย)๕/๕๗/๓.

^{๓๖} ม.อ. (ไทย)๑๔/๑๖/๒๓-๒๔.

ทางใจ อุเบกขา จึงเกิดขึ้นแก่ปุถุชน ผู้โง่เขลา งมงาย ผู้ยังไม่ชนะกิเลส ยังไม่ชนะวิบาก ผู้ไม่เห็นโทษ ไม่ได้ระดับเป็นคนกิเลสหนาอุเบกขาเช่นนั้นยังล่องพ้นธรรมารมณไม่ได้เพราะฉะนั้นเราจึงเรียกอุเบกขานั้นว่า อุเบกขาอาศัยเรือน^{๓๓} อุเบกขาอาศัยเนกขัมมะ^๖ ประการ อะไรบ้างคือ อุเบกขา ย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ทราบความที่รูป...รส...กลิ่น...เสียง...โผฏฐัพพะ...ธรรมารมณ ทั้งหลายนั้นแลไม่เที่ยง เห็นความแปรผัน ความคลายกำหนด และความดับนั้นตามความเป็นจริงด้วยปัญญาอันชอบ อย่างนี้ว่า “รูปในกาลก่อนและในบัดนี้ทั้งหมดนั้น ล้วนไม่เที่ยงเป็นทุกขุมิมีความแปรผันเป็นธรรมดา” อุเบกขาชนิดนี้นั้นย่อมล่องพ้นรูปไปได้เพราะฉะนั้นเราจึงเรียกอุเบกขานั้นว่า อุเบกขาอาศัยเนกขัมมะ^{๓๔}

๒.๒.๔ ปัจจัยที่ก่อให้เกิดอุเบกขา

ปัจจัยที่ก่อให้เกิดอุเบกขา หมายถึง กุศลธรรมทั้งหลายมีโยนิโสมนสิการเป็นต้นที่มีอิทธิพลและสนับสนุนต่อการเกิดขึ้นของอุเบกขา โยนิโสมนสิการที่เป็นปัจจัยให้เกิดอุเบกขาในที่นี้ หมายถึง เป็นปัจจัยให้เกิดอุเบกขาฝ่ายกุศลธรรมทุกประเภท แต่ที่ท่านระบุไว้ชัดเจนคืออุเบกขาประเภทโพชฌคฺอุเบกขา ดังที่แสดงไว้ดังนี้

๒.๒.๔.๑ โยนิโสมนสิการ

โยนิโสมนสิการ ประกอบด้วยคำว่า โยนิโส และ มนสิการ โยนิโส มาจาก นิ ซึ่งแปลว่าเหตุ ต้นเค้า แหล่งเกิด ปัญญา อุบาย วิธี ทาง ส่วนมนสิการ หมายถึงการทำในใจ การคิด คำนึงนึกถึง ใส่ใจ พิจารณา เมื่อรวมเข้าเป็นโยนิโสมนสิการ ท่านแปลสืบๆ กันมาว่า การทำในใจโดยแยบคาย^{๓๕} แม้การขยายความโยนิโสมนสิการก็เป็นที่ไปตามกระบวนการแห่งปัญญาดังที่ท่านแยกประเด็นปลีกย่อยของโยนิโสมนสิการไว้ว่าเป็นการคิดพิจารณาโดยอุบาย (อุบายมนสิการ) คือคิดอย่างมีวิธีหรือคิดถูกวิธีหมายถึงคิดถูกวิธีที่จะให้เข้าถึงความจริงสอดคล้องกับสัจจะซึ่งจะทำให้หยั่งรู้สภาวะลักษณะและสามัญคุณลักษณะของสิ่งทั้งหลายคิดเป็นทางหรือคิดถูกทาง (ปลดมนสิการ) คือคิดได้ต่อเนื่องเป็นลำดับมีขั้นตอนคิดเป็นระเบียบตามแนวเหตุผล ไม่ยุ่งเหยิงสับสน ทั้งนี้รวมทั้งความสามารถที่จะชักชวนนึกคิดเข้าสู่แนวทางที่ถูกต้องได้คิดตามเหตุ คิดค้นเหตุ คิดตามผล คิดอย่างมีเหตุผล (การณมนสิการ) หมายถึง คิดสืบค้นตามความสัมพันธ์สืบทอดกันแห่งเหตุ ปัจจัยพิจารณาสืบสาวหาสาเหตุให้เข้าใจถึงต้นเค้าหรือแหล่งที่มาซึ่งส่งผลต่อเนื่องมาตามลำดับคิดให้เกิดผล (อุปปาทกมนสิการ) คือใช้ความคิดให้เกิดผลที่พึงประสงค์เล็งถึงการคิดอย่างมีเป้าหมาย

^{๓๓} ม.อ.(ไทย)๑๔/๓๐๘/๓๗๔-๓๘๕.

^{๓๔} ม.อ.(ไทย)๑๔/๓๐๘/๓๗๕-๓๗๖.

^{๓๕} พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (พิมพ์ครั้งที่ ๘), ๒๕๔๒), หน้า ๖๖๕-๖๗๐.

ท่านหมายถึงการคิดการพิจารณาที่ทำให้เกิดกุศลธรรม เช่น ปลุกเร้าให้เกิดความเพียร การรู้จักคิดในทางที่ทำให้หายหวาดกลัวหายโศก การพิจารณาที่ทำให้มีสติทำให้จิตใจเข้มแข็งมั่นคงกระบวนคิดแบบโยนิโสมนสิการ สรุปได้เป็น ๒ ประเภท คือ (๑) โยนิโสมนสิการประเภทพัฒนาปัญญาโดยตรง มุ่งให้เกิดความเข้าใจตามความเป็นจริง ตรงกับสภาวะแท้ๆ เน้นจัดอวิชาเป็นเครื่องนำไปสู่โลกุตตรสัมมาทิฏฐิ เป็นโยนิโสมนสิการระดับสังคม (๒) โยนิโสมนสิการ

ประเภทสร้างเสริมคุณภาพชีวิต มุ่งปลุกเร้าให้เกิดคุณธรรมหรืออกุศลธรรมต่างๆ เน้นการสกัดหรือข่มตัณหา เป็นเครื่องนำไปสู่โลกียสัมมาทิฏฐิ เป็น โยนิโสมนสิการในระดับจริยธรรม^{๔๐}

นอกจากนี้ถ้ามองในแง่ประโยชน์ พระพุทธองค์ตรัสว่าโยนิโสมนสิการนี้ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์เป็นอันมาก “เช่นเป็นหลักประกันความตั้งมั่นไม่เสื่อมสูญแห่งพระสัทธรรม ดังพระพุทธพจน์ว่า

เราไม่เห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่ง ที่เป็นไปเพื่อความดำรงมั่น ไม่เสื่อมสูญไม่หายไปแห่งพระสัทธรรม เหมือน โยนิโสมนสิการนี้ โยนิโสมนสิการย่อมเป็นไปเพื่อความดำรงมั่น ไม่เสื่อมสูญ ไม่หายไปแห่งพระสัทธรรม^{๔๑} โยนิโสมนสิการเป็นวิถีทางแห่งปัญญามีความสำคัญในการชักนำสู่หลักปฏิบัติที่เป็นมัชฌิมาปฏิปทาเพื่อเข้าถึงความดับทุกข์ ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้อย่างเน้นหนักว่า

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อดวงอาทิตย์กำลังจะอุทัย ย่อมมีแสงอรุณขึ้นมาก่อนเป็นบุพนิมิตอันใด โยนิโสมนสิการสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยการมนสิการ โดยแยกแยะ) ก็เป็นตัวนำเป็นบุพนิมิตเพื่อการเกิดขึ้นแห่งอริยมรรคมีองค์ ๘ ฉะนั้น ภิกษุผู้ถึงพร้อมด้วยโยนิโสมนสิการพึงหวังข้อนี้ได้ว่า จักเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ทำอริยมรรคมีองค์ ๘ ให้มาก^{๔๒}

ในแง่ความสัมพันธ์กับอุเบกขา เนื่องจากลักษณะเด่นของโยนิโสมนสิการ คือเป็นวิถีทางแห่งปัญญาหรือกระบวนการคิดตามแนวทางแห่งปัญญา และอุเบกขาต้องอาศัยความรู้คือปัญญานั้นแสดงว่า อุเบกขาต้องมารู้กับปัญญาเสมอ เพราะต้องรู้ว่าอะไรคือความจริง อะไรคือ

^{๔๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๓๘ - ๑๓๙.

^{๔๑} อจ.เอกก.(ไทย)๒๐/๕๑/๑๕.

^{๔๒} อจ.เอกก.(ไทย)๒๐/๑๒๓/๑๕.

^{๔๓} ส.ม.(ไทย)๑๕/๕๕/๔๔.

ความถูกต้องอะไรคือความดีงาม อะไรคือหลักการเป็นต้น แล้วจึงปฏิบัติคือมีอุเบกขาได้ ดังนั้นอุเบกขาจึงตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งปัญญา^{๔๔}

นอกจากนี้ ความสำคัญของโยนิโสมนสิการในการละกุศลธรรมและเจริญกุศลธรรมยังเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ต้องอาศัยการเกิดอุเบกขา เช่น โยนิโสมนสิการเป็นเหตุให้วิจิกิจฉา (ความลังเลสงสัย) ที่ยังไม่เกิดก็ไม่ให้เกิดขึ้น หรือเป็นเหตุให้ละวิจิกิจฉาที่เกิดขึ้นแล้ว^{๔๕} และยังเป็นเหตุให้กุศลธรรมเจริญขึ้นพร้อมกับทำอกุศลธรรมให้เสื่อมไป^{๔๖}

จากที่กล่าวมาจึงเป็นการชี้ชัดว่า โยนิโสมนสิการมีความสำคัญทั้งในแง่การละอกุศลธรรมและการปลูกเร้ากุศลธรรมให้เกิดขึ้น ในขณะเดียวกัน ก็เป็นฐานปัญญาที่เกื้อหนุนต่ออุเบกขาประเภทโพชฌงคอุเบกขา และเป็นหลักธรรมที่ช่วยกำชูพระสัทธรรมไม่ให้เสื่อมสูญ เป็นธรรมสกตกันมิให้เกิดโมหะหรืออวิชชา^{๔๗} ในขณะเดียวกันก็เป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้เกิดสัมมาทิฐิ^{๔๘} มีข้อสังเกตประการหนึ่ง คือ เมื่อเทียบกับกระบวนการพัฒนาปัญญาโยนิโสมนสิการนี้จัดอยู่ในระดับที่เหนือศรัทธาเพราะเป็นขั้นที่เริ่มใช้ความคิดของตนเองเป็นอิสระส่วนในระบบการศึกษาอบรมโยนิโสมนนิการเป็นการฝึกการใช้ความคิด ให้รู้จักคิดอย่างถูกต้องวิธี คิดอย่างมีระเบียบ รู้จักวิเคราะห์ ไม่มองเห็นสิ่งต่างๆ อย่างตื้นๆ ผิวกิน เป็นขั้นสำคัญในการสร้างปัญญาที่บริสุทธิ์เป็นอิสระ ทำให้ทุกคนช่วยเหลือตนเองได้และนำไปสู่จุดหมายของพุทธธรรมอย่างแท้จริง^{๔๙}

จึงสรุปได้ว่า การเกิดขึ้นของโยนิโสมนสิการจึงเป็นปัจจัยสำคัญในฐานะช่วยส่งเสริมและเกื้อหนุนให้เกิดปัญญา และปัญญานี้เองที่เข้ามามีบทบาทสำคัญต่อการเกิดอุเบกขาประเภท “ญาณอุเบกขา” หรือทำให้ความวางเฉยด้วยปัญญา ในฐานะเป็นสัมปยุตตธรรมของอุเบกขา เพราะหากขาดปัญญาซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญแล้ว การแสดงท่าทีวางเฉยหรือการถืออุเบกขาย่อมตกไปในฝ่ายแห่ง “อัญญาอุเบกขา” คือการวางเฉยด้วยอำนาจโมหะซึ่งเป็นธรรมฝ่ายอกุศลที่ควรละ โยนิโสมนสิการ จึงมีความสำคัญในฐานะเป็นปัจจัยให้เกิดอุเบกขาดังกล่าว

^{๔๔} พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต), จิตวิทยาเพื่อการพัฒนาคนตามแนวธรรมชาติ, (กรุงเทพมหานคร : มุลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๕) หน้า ๒๒.

^{๔๕} อ.เอกก.(ไทย)๒๐/๒๐/๔.

^{๔๖} อ.เอกก.(ไทย)๒๐/๖๕/๑๒.

^{๔๗} อ.ติก(ไทย).๒๐/๖๕/๒๗๔.

^{๔๘} อ.เอกก.(ไทย)๒๐/๓๐๓/๓๕.

^{๔๙} พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (พิมพ์ครั้งที่ ๘), ๒๕๔๒), หน้า ๖๖๗.

๒.๒.๔.๒ พหุลีการ

ปัจจัยให้เกิดอุเบกขาอีกด้านหนึ่งได้แก่ “พหุลีการ” หมายถึง การกระทำมาๆ กระทำบ่อยๆ การทำโดยต่อเนื่อง ตั้งใจปฏิบัติอย่างจริงจัง และกระทำอย่างสุดความสามารถ^{๕๐} ในกระบวนการพัฒนาจิตขึ้นไปสู่ความเป็นอริยะในแนวทางของพระพุทธศาสนา ปัจจัยหนึ่งที่เป็นหลักปฏิบัติในหมวดธรรมทั้งหลายเช่น หลักอิทธิบาท ๔^{๕๑} หลักอินทรีย์ ๕^{๕๒} ในหลักธรรมต่างๆ เหล่านี้องค์ประกอบสำคัญประการหนึ่งได้แก่วิริยะหรือความเพียรซึ่งนับว่าเป็นปัจจัยให้บรรลุถึงจุดหมาย เพราะในแง่การปฏิบัติวิริยะนี้ถือว่าเป็นแรงขับเคลื่อนให้การปฏิบัติเป็นไป เมื่อเปรียบเทียบความหมายจะพบว่าหลักการว่าด้วยวิริยะหรือความเพียรนี้สอดคล้องและสัมพันธ์กับหลักพหุลีการที่เป็นปัจจัยให้เกิดอุเบกขา ดังมีหลักฐานรับรองว่าบุคคลล่วงพ้นความทุกข์ได้เพราะความเพียร^{๕๓} แม้แต่ในการเจริญสติปัฏฐาน พระพุทธองค์ก็ได้ตรัสหลักความเพียรหรือพหุลีการนี้ไว้เป็นองค์ธรรมสำคัญประการหนึ่งในบรรดาอุปการธรรม ๓^{๕๔} ได้แก่

อาตาปี ความเพียรเป็นเครื่องเผากิเลสให้ร้อนทั่วได้แก่ การตั้งใจปฏิบัติอย่างจริงจัง
สติมา สติระลึกได้ก่อนทำ ก่อนพูด ก่อนคิด คือการระลึกได้ก่อนรูปนามจะเกิด
สัมปชาโน มีความรู้สึกตัวทั่วพร้อม ให้แก่ การรู้รูปนามอยู่ทุกขณะ

ในข้อที่ว่าด้วยความเพียรเครื่องเผากิเลส (อาตาปี) จึงสงเคราะห์เข้าในหลักพหุลีการ หรือหลักความเพียร (วิริยะ) ในฐานะเป็นอุปการธรรมสำคัญที่ช่วยให้การปฏิบัติบรรลุผลสำเร็จ ดังนั้นปัจจัยที่ก่อให้เกิดสภาวะจิตที่เป็นอุเบกขาจึงได้แก่หลักธรรมสำคัญ ๒ ประการคือ โยนิโสมนสิการและหลักพหุลีการหรือวิริยะดังกล่าวมาแล้วนั้น

๒.๒.๕ ธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ต่ออุเบกขา

สำหรับคำว่าธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ต่ออุเบกขานั้น หมายถึง อกุศลธรรมทั้งหลายที่จะต้องถูกกำจัดไปด้วยอุเบกขา ธรรมที่เป็นปฏิปักษ์หรือเป็นอันตรายต่ออุเบกขานั้น ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ท่านมุ่งถึงธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ของอุเบกขาในพรหมวิหาร ๔ โดยมีการจำแนกแยกไว้ ดังนี้

^{๕๐} พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธินิเถระ), โพรธิปักขยธรรม ๓๗ ประการ. (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (พิมพ์ครั้งที่ ๕), ๒๕๓๒) หน้า ๑๒๕.

^{๕๑} ม.อ.(ไทย)๑๔/๓๕/๔๔.

^{๕๒} ม.อ.(ไทย)๑๔/๓๕/๔๔.

^{๕๓} ส.ส.(ไทย)๑๕/๒๔๖/๓๕๓.

^{๕๔} ที.ม.(ไทย)๑๐/๓๗๓/๓๐๑-๓๐๒.

๒.๒.๕.๑ อัญญาบุเบกขา^{๕๕}

อัญญาบุเบกขา หรือทำที่การวางเฉยที่รู้ปัญหาเพราะจิตถูกโมหะครอบงำในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ระบุไว้ชัดเจนว่า อัญญาบุเบกขา อาสนุนปัจจุตติกา^{๕๖} หมายความว่าอัญญาบุเบกขานี้จัดเป็นศัตรูใกล้ของอุเบกขาพรหมวิหาร โดยสภาวะของอุเบกขาที่เป็นฝ่ายกุศล (ญาณุเบกขา) จะมีปัญญาเป็นตัวควบคุมเสมอ ปัญญาถือว่ามิมีบทบาทสำคัญในฐานะเป็นธรรมที่ควบคุมให้อุเบกขาเป็นไปตามสภาวะแห่งกุศลธรรม เช่น เมื่อกำหนดรู้ความเป็นจริงด้วยปัญญาว่า สัตว์ทั้งหลายเป็นไปตามอำนาจของกฎแห่งกรรม ในเวลาเห็นคนอื่นถึงความวิบัติด้วยอำนาจกฎแห่งกรรมจึงวางเฉยได้ในทางตรงกันข้ามอุเบกขาที่ไม่มีปัญญาควบคุมย่อมไม่อาจตัดสินสภาวะดีหรือชั่ว เป็นบุญหรือบาป มีคุณหรือมีโทษ วางเฉยเพราะความไม่รู้ (อัญญาบุเบกขา) ทำที่ของการวางเฉยเช่นนี้จึงจัดเป็นศัตรูใกล้ต่ออุเบกขา

๒.๒.๕.๒ รากะและปฏิมะ^{๕๗}

รากะหรือความยินดีด้วยอำนาจความกำหนัด และปฏิมะหรือความกระทบกระทั่งทางใจ (โทสะ) ทั้งสองประการนี้จัดเป็นศัตรูไกลของอุเบกขา (รากปฏิมะ ทูรปัจจุตติกา) อิทธิพลของรากะ (หมายรวมทั้งโทสะและโมหะ) ล้วนเป็นตัวขัดขวางกุศลธรรมดังที่พระพุทธองค์ได้ตรัสว่าบุคคลที่ยังละรากะไม่ได้ย่อมตกอยู่ในอำนาจของมารย่อมถูกกิเลสมารครอบงำ^{๕๘} ถึงแม้จะเป็นพระภิกษุ ถ้ายังละรากะไม่ได้ ก็ไม่อาจข้ามทะเลคือสังสารวัฏได้^{๕๙} และบุคคลผู้มีรากะ ถูกรากะครอบงำ มีจิตถูกรากะกลุ่มรุม ย่อมคิดเพื่อเบียดเบียนตนเองบ้าง เพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้างเพื่อเบียดเบียนทั้ง ๒ ฝ่ายบ้าง เสวยทุกข์โทมนัสทางใจบ้าง ย่อมประพฤติกายทุจริต วาจทุจริต และมโนทุจริตบ้าง^{๖๐} ในตอนที่ตรัสสอนพระเขมาเถรีพระพุทธองค์ก็ได้ตรัสถึงโทษของรากะว่า สัตว์ทั้งหลายผู้กำหนดยินดีด้วยรากะย่อมตกไปสู่กระแสต้นหาเหมือนแมลงมูมติดโยที่ตนถักไว้เอง^{๖๑} ในขณะที่เดียวกันก็ทรงเปรียบรากะเหมือนกับไฟว่าไฟที่เสมอด้วยรากะไม่มี^{๖๒} กิเลสคือรากะนี้จะกำจัดไปได้ด้วยอุเบกขาในฐานะเป็นศัตรูของอุเบกขา ดังมีพระพุทธพจน์ว่า

^{๕๕} วิสุทธิ.(บาลี) ๒๖๕/๕๗๒.

^{๕๖} สมเด็จพระพุทธอาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๒๖๕/๕๖๐.

^{๕๗} สมเด็จพระพุทธอาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๒๖๕/๕๖๐.

^{๕๘} พุ.ธ.(ไทย)๒๕/๖๘/๔๒๔.

^{๕๙} พุ.ธ.(ไทย)๒๕/๖๘/๔๒๕.

^{๖๐} อัง.ติก.(ไทย)๒๐/๕๕/๒๑๓-๒๑๘.

^{๖๑} พุ.ธ.(ไทย)๒๕/๓๔๗/๑๔๑.

^{๖๒} พุ.ธ.(ไทย)๒๕/๒๕๑/๑๑๐.

ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ไม่นำตนซึ่งไม่มีทุกข์เข้าไปปรับทุกข์ ไม่สละสุขที่เกิดขึ้นโดยธรรม ไม่เป็นผู้หมกมุ่นในสุขนั้น รู้ชัดอย่างนี้ว่า “เรานี้มีทุกข์เป็นเหตุ” เริ่มบำเพ็ญความเพียรอยู่ จึงคลายกำหนดได้ เพราะการบำเพ็ญเพียร อนึ่งเรานี้มีทุกข์เป็นเหตุ มีอุเบกขา เจริญอุเบกขาอยู่ จึงคลายความกำหนัด (ราคะ) ได้^{๖๓}

นอกจากนี้ อิทธิพลของราคะยังเป็นปัจจัยให้เกิดความขัดแย้งหรือการทะเลาะวิวาท ดังที่ท่านพระมหากัจจายนะ ได้กล่าวกับอารามทัณฑพราหมณ์ว่า

เพราะความยึดมั่นกามราคะตกอยู่ในอำนาจกามราคะ กำหนดยินดีในกามราคะ ถูกกามราคะคลุมุ่ม และถูกกามราคะครอบงำเป็นเหตุ แม้กษัตริย์ก็ขัดแย้งกับกษัตริย์ แม้พราหมณ์ก็ขัดแย้งกับพราหมณ์ แม้คหบดีก็ขัดแย้งกับคหบดี^{๖๔}

๒.๒.๕.๓ อคติหรือความลำเอียง ๔

สำหรับธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ต่ออุเบกขานอกจากจะหมายถึงอกุศลธรรม ๒ ประเภท ดังกล่าวแล้วยังมีปฏิปักษ์ธรรมของอุเบกขาอีกประเภทหนึ่ง ได้แก่ อคติหรือความลำเอียง ๔ ประการ คือ ฉันทาคติลำเอียงเพราะชอบ โทสาคติ ลำเอียงเพราะชัง โมหาคติ ลำเอียงเพราะหลง และภยาคติ ลำเอียงเพราะกลัว^{๖๕} สาเหตุที่อคติหรือความลำเอียงนี้จัดเป็นปฏิปักษ์ต่ออุเบกขานั้นก็เพราะมีสภาวะธรรมขัดแย้งกัน กล่าวคืออคติเป็นธรรมฝ่ายอกุศลเป็นตัวขัดขวางต่อการธำรงความชอบธรรม และเป็นตัวขัดขวางต่อความก้าวหน้าของการปฏิบัติธรรมในระดับสูงขึ้นไป ส่วนอุเบกขาเป็นหลักการว่าด้วยความชอบธรรม กล่าวโดยสภาวะธรรมจึงขัดแย้งและสวนทางกัน มีหลักฐานหลายแห่งที่ระบุผลร้ายของการมีอคติ เช่น บุคคลผู้มีอคติย่อมประสบความเสื่อมยศ ดังพระพุทธพจน์ว่า บุคคลใดละเมิดความชอบธรรมเพราะฉันทาคติ โทสาคติ โมหาคติ ภยาคติ ยศของบุคคลนั้นย่อมเสื่อมจูดวงจันทร์ข้างแรมฉะนั้น^{๖๖} และมีพระพุทธพจน์บางแห่งที่ระบุถึงโทษการมีอคติและคุณของการไม่มีอคติเช่น

ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ไม่สำรวมในกามทั้งหลาย ไม่ประกอบด้วยธรรมไม่เคารพธรรม ถึงอคติเพราะฉันทาคติ โทสาคติ โมหาคติ ภยาคติ บุคคลเช่นนี้เราเรียกว่าผู้เป็นขยะในบริษัท (ส่วน)

^{๖๓} ม.อ.(ไทย)๑๔/๑๐/๑๕.

^{๖๔} อ.จ.ท.ก.(ไทย)๒๐/๓๘/๘๓.

^{๖๕} ที.ปา.(ไทย)๑๑/๓๑๑/๒๘๘.

^{๖๖} อ.จ.ต.ก.ก.(ไทย) ๒๑/๑๗/๒๕.

บุคคลผู้ดำรงอยู่ในธรรมไม่ทำบาป ไม่ถึงอกติ เพราะฉันทาคติ โทสาคติ โมหาคติ ภยากติ เป็น สัตบุรุษที่น่าสรรเสริญ บุคคลเช่นนี้เราเรียกว่าผู้ผูกฝ่องในบริษัท^{๖๓}

จะเห็นได้ว่าเมื่อมนุษย์มีอคติธรรมในจิตใจแล้วก็ย่อมที่จะสามารถทำลายสภาพความเป็นกลางหรือไม่อาจจะดำรงความเป็นกลางของจิตใจเอาไว้ได้ ซึ่งนั่นก็เป็นเหตุผลสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้อุเบกขาไม่อาจจะเกิดขึ้นได้โดยเฉพาะแล้วก็คืออุเบกขาธรรมในพรหมวิหาร ๔ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา หากมนุษย์มีความลำเอียงแล้วก็จะเชื่อว่า จะไม่สามารถดำรงความเป็นกลางทางจิตใจให้เกิดขึ้นได้

๒.๒.๖ อุเบกขาในหมวดธรรมต่างๆ

๒.๒.๖.๑ อุเบกขาในพรหมวิหาร ๔

พรหมวิหาร หมายถึง ธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ ธรรมประจำใจอันประเสริฐ หลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์ ธรรมที่ต้องมีไว้เป็นเพื่อกำกับความประพฤติ^{๖๔} บางครั้งท่านเรียก พรหมวิหาร อีกชื่อหนึ่งว่า อัปมัชฌญา ซึ่งหมายถึง ธรรมที่พึงแผ่ออกไปสัตว์และมนุษย์ทั้งหลาย มีจิตสม่าเสมอทั่วกัน ไม่มีประมาณไม่จำกัดขอบเขต ดังมีพระบาลีแสดงไว้ว่า

เสฏฺฐเนน ดาว นิทุโทสภเวณ จคฺคหุ พุทฺทมฺหิหารตา เวทิตพฺพา.สตุเตสุ สมนฺนาปฺปฏิปตฺติกา
เวณนิเสฏฺฐา เอเต วิหารา. ยถา พุทฺทมฺหาโน นิทุโทสจิตฺตา หรนฺติ เอวฺ เอเตหิ สมนฺนปฺยตฺตา โยคิโนพุทฺทม
สมา ว หุตฺวา วิหรนฺตฺติเต เสฏฺฐเนน นิทุโทสภเวณ จ พุทฺทมฺหิหารโรติ วุจฺจติ.

แปลความว่า ความเป็นพรหมวิหารในคุณชาดิมิเมตตาเป็นอาทิ นั้นพึงทราบ (ว่าเป็น) เพราะอรรถว่า เป็นธรรมประเสริฐเพราะภาวะที่เป็นความปฏิบัติชอบในสัตว์ทั้งหลายหนึ่งพรหมทั้งหลายเป็นผู้มีจิตหาโดยมิได้อยู่ ฉนใด พระโยคีทั้งหลายผู้ประกอบด้วยธรรมเหล่านั้นก็เป็นผู้ (มีจิต) เสมอด้วยพรหมอยู่เท่านั้น เพราะเหตุนั้น ธรรมเหล่านั้น ท่านจึงเรียกพรหมวิหาร เพราะอรรถว่าเป็นธรรมประเสริฐและความเป็นธรรมหาโทษมิได้^{๖๕}

หลักฐานในพระสุตตันตปิฎกและอรรถกถาบางแห่งระบุความหมายของคำว่า “พรหม” ไว้ว่า “พุทฺทมฺหาติ มาตาปิตโร” (มารดาบิดาเป็นพรหมของบุตร) คำว่า พรหม เป็นชื่อของท่านผู้ประเสริฐ และมารดาบิดาได้ชื่อว่าพรหม เพราะท่านประพฤติคุณธรรม ๔ ประการที่เรียกว่า พรหมวิหาร ๔^{๖๖} ความหมายของคำว่าพรหมวิหารท่านแปลไว้ต่างๆ กันเช่น “ที่ประทับแห่งพรหม” “โลก

^{๖๓} อัง.จตุกก.(ไทย)๒๑/๒๐/๓๒.

^{๖๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๒๔.

^{๖๕} สมเด็จพระพุทธจาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๒๖๘/๕๖๓.

^{๖๖} อัง.เอกก.(ไทย)๒๐/๓๑/๑๒๗.

สวรรค์” “สภาวะสูงสุด” ความเป็นอยู่ที่ยอดเยี่ยม” “ทิพยารมณ” และ “อัปมัณฺญา” หมายถึงนับไม่ได้ ไม่มีที่สุด ไม่มีขอบเขต ตามคำอธิบายของพระพุทธโฆษาจารย์คำว่า “พรหม” หมายถึง “ยอดเยี่ยม” “ดีเลิศหรือสูงสุด” ^{๑๐} ซึ่งแสดงถึงสภาวะที่ไม่ผิดพลาดสะอาดและบริสุทธิ์จัดเป็นภาวะของพรหมที่ดีที่สุดด้วยเหตุผลคือเป็นความประเสริฐที่เหมาะสมและสมบูรณ์ของคนหนึ่งๆ ที่มีต่อบุคคลอื่น แต่เมื่อก้าวโดยสรูปพรหมวิหารมี ๒ ความหมายคือ

(๑) คำว่า พรหม หมายถึง ผู้ที่อยู่ในพรหมโลก อันได้แก่พระพรหมทั้งหลายผู้ดำรงอยู่ภายใต้อิทธิพลความคิดที่บริสุทธิ์ ดังนั้น ผู้ปฏิบัติกัมมัฏฐานที่ได้เจริญภาวนาโดยเพ่งถึงพระพรหมย่อมดำรงชีพอยู่เหมือนพระพรหม

(๒) คำว่า วิหาร หมายถึง แบบแห่งการดำรงชีพที่บริสุทธิ์ทางศาสนา เช่นคำว่า “ทิพพิหาร” ซึ่งหมายถึงการดำรงชีพอย่างเทพหรือชีวิตในสวรรค์ และ “อริยวิหาร” ซึ่งหมายถึงการดำรงชีพที่ประเสริฐ

นอกจากนี้ ท่านยังอธิบายว่า “พรหม” หมายถึง ผู้ประเสริฐ คำว่า “วิหาร” หมายถึง ความเป็นอยู่ประเสริฐด้วยอัปมัณฺญา ๔ เมื่อก้าวรวมกันจึงหมายถึงความเป็นอยู่ที่ประเสริฐของบุคคลผู้ประเสริฐชื่อว่าพรหมวิหาร ^{๑๑} พรหมวิหาร มีองค์ประกอบ ๔ ประการดังนี้

เมตตา ความรักใคร่ ปรารถนาให้คนอื่นมีความสุข มีจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์สัตว์ทั่วหน้าและเป็นความรักใคร่ที่ปราศจากราคะความกำหนัด เช่น ความรักระหว่างมารดาบิดาบุตรธิดา

กรุณา ความสงสารคิดช่วยให้คนอื่นพ้นทุกข์ ใฝ่ใจในอันที่จะปลดปล่อยบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์ หมายถึง ความเอ็นดูพอใจในการช่วยเหลือให้ผู้อื่นได้รับความสุขโดยไม่หวังสิ่งตอบแทน

มุทิตา ความพลอยยินดี ชื่นใจ เมื่อเห็นผู้อื่นได้ดีมีความสุข และเจริญองงามยิ่งขึ้นไปความยินดีพอใจในการช่วยเหลือ ให้ผู้อื่นได้รับความสุขความเจริญ หรือผู้ที่เขามีความสุขความเจริญอยู่แล้ว ซึ่งตรงข้ามกับความริษยา

อุเบกขา ความวางใจเป็นกลาง อันจะให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือมีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตราขึง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง พิจารณาเห็นถึงสภาวะที่สัตว์ทั้งหลายย่อมเป็นไปตามกรรมของตน ^{๑๒}

^{๑๐} สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๒๖๘/๕๖๓.

^{๑๑} พระสังฆมมโชติกะ ฐัมมาจริยะ, ปรมัตถโชติกะ ปริจเฉทที่ ๕ เล่ม ๑ สมถกรรมฐานที่ปณี. (กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิต (พิมพ์ครั้งที่ ๓), ๒๕๒๕) หน้า ๑๕๐.

^{๑๒} ที.ม.(ไทย)๑๐/๒๖๒/๑๕๔, ที.ปา(ไทย).๑๑/๗๑/๔๕.

อนึ่ง หากเราจะพิจารณาถึงลักษณะสำคัญของการบำเพ็ญอุเบกขาในพรหมวิหาร ๔ นั้น เราก็สามารถที่จะพิจารณาได้จากเนื้อหาของพระสูตรหลายๆพระสูตร เช่นในมหาโควินทสูตรที่ได้กล่าวถึงอดีตชาติที่พระพุทธองค์ทรงเสวยพระชาติเป็นมหาโควินทพราหมณ์พระองค์เคยเจริญอุเบกขาจิตแผ่ไปในสรรพสัตว์อย่างไม่มีขอบเขต ดังข้อความว่า “มหาโควินทพราหมณ์มีอุเบกขาจิตแผ่ไปตลอดทิศที่ ๑ ทิศที่ ๒ ทิศที่ ๓ แผ่ไปตลอดโลกทั่วทุกหมู่เหล่าในที่ทุกสถานด้วยอุเบกขาจิตอันไพบูรณ์ และเป็นมหัคคตะ”^{๑๔} ตรงกับข้อความในมหาสุทฺถสนสูตรที่พระพุทธองค์ได้ตรัสเล่าเรื่องการเจริญอุเบกขาจิตของพระเจ้ามหาสุทฺถสะให้ท่านพระอานนท์ฟัง สารสำคัญของเรื่องการแผ่อุเบกขาจิตเป็นเช่นเดียวกันกับที่กล่าวมาในมหาโควินทสูตร^{๑๕}

นอกจากนี้ ยังปรากฏอีกหลายสูตรที่แสดงถึงการเจริญอุเบกขาจิตในลักษณะนี้ เช่น เนื้อหาในเทวิซสูตรที่พระพุทธองค์ทรงแสดงถึงคุณสมบัติของพรหม เปรียบเทียบกับการเจริญพรหมวิหารธรรมของภิกษุในพระพุทธศาสนาว่า คุณสมบัติของพรหมที่เด่นชัดเช่น ไม่มีเครื่องเกาะ ไม่คิดจองเวร ไม่คิดเบียดเบียน มีจิตไม่เศร้าหมอง บังคับจิตให้อยู่ในอำนาจได้ เปรียบได้กับภิกษุผู้มีเมตตาจิต กรุณาจิต มุทิตาจิต และอุเบกขาจิต อันไพบูรณ์ เป็นมหัคคตะไม่มีขอบเขต ไม่มีเวร ไม่มี ความเบียดเบียน^{๑๖} ซึ่งสอดคล้องกับข้อความในขัณฑวิสาณสูตรคณิศรเทศว่า (พระปัจเจกพุทธเจ้า) เสพอาศัย...อุเบกขานั่นเป็นวิมุตติตามกาล สัตว์โลกทั้งปวง มิได้เกลียดชัง จึงประพตติอยู่ผู้เดียวเหมือนนอแรด^{๑๗} คุณสมบัติดังกล่าวเป็นท่าทีของการเจริญพรหมวิหาร ๔ และในประเด็นเดียวกันนี้ ในอรรถกถาท่านได้ยกตัวอย่างการเจริญพรหมวิหารธรรมของมารดาบิดาต่อบุตรว่า

“มารดาบิดาเกิดเมตตาความรักบุตร ตั้งแต่บุตรยังอยู่ในท้อง รอคอยที่จะเห็นบุตรเกิดมาอย่างปลอดภัยไร้โรค มีอวัยวะครบบูรณ์ พอบุตรเกิดแล้ว บางครั้งบางคราวบุตรนอนอยู่ถูกมดแมลงกัดหรือนอนไม่สบายก็ร้องได้ มารดาบิดาได้ยินบุตรร้องให้ก็เกิดกรุณา ความสงสาร ในเวลาที่บุตรวิ่งเล่นได้ หรือในเวลาทีบุตรเจริญเติบโตน่ารักน่าเอ็นดู มารดาบิดามองดูด้วยจิตใจที่อ่อนโยนเบิกบานบันเทิงใจเกิดมุทิตา ความพลอยยินดี เวลาบุตรจบการศึกษา ทำการงานแยกออกไปอยู่ครองเรือนเลี้ยงตนเองและครอบครัวได้มารดาบิดาก็เกิดอุเบกขา ความวางเฉย ไม่ห่วงใยในบุตรนั้นด้วยคิดว่าลูกของเราสามารถดำรงตนอยู่ได้แล้ว ดังนั้น ท่านจึงเรียกว่ามารดาบิดาเป็นพรหมของบุตร”^{๑๘}

^{๑๔} ที.ม.(ไทย)๑๐/๓๒๓/๒๕๖.

^{๑๕} ที.ม.(ไทย)๑๐/๒๖๒/๑๕๔.

^{๑๖} ที.ส.(ไทย)๕/๕๕๓-๕๕๘/๒๔๕-๒๔๖.

^{๑๗} บุ.จ. (ไทย)๓๐/๑๕๕/๔๕๗.

^{๑๘} อ.จ.ท.อ.(ไทย)๒/๓๑/๑๑๑.

จากหลักฐานที่แสดงนี้สนับสนุนหลักความจริงที่ว่าชีวิตมนุษย์ตกอยู่ในสถานการณ์ ๔ อย่างซึ่งต้องรู้เท่าทันและเลือกปฏิบัติให้ถูกต้องตามสถานการณ์นั้นๆ คือ

สถานการณ์ที่ ๑ เมื่อเพื่อนมนุษย์มีความเป็นอยู่อย่างปกติสุขไม่เดือดร้อน ไม่มีอันตราย ไม่มีปัญหาอะไร พระพุทธศาสนาสอนให้ใช้หลักเมตตาคือความรักความอยากให้เขาเป็นสุขและเป็นความปรารถนาในท่าทีความเป็นมิตร

สถานการณ์ที่ ๒ เมื่อเพื่อนมนุษย์ตกต่ำ เดือดร้อน มีทุกข์ มีปัญหา พระพุทธศาสนาสอนให้ย้ายความรู้สึกพลอยหวั่นใจและหวั่นไหวในความทุกข์และคิดที่จะปลดเปลื้องหรือทำอย่างใดหนึ่งให้เขาพ้นจากความทุกข์เท่าที่เราจะช่วยได้

สถานการณ์ที่ ๓ เมื่อมนุษย์ประสบความสำเร็จ มีความสุข มีฐานะยศถาบรรดาศักดิ์ มีอำนาจวาสนาจากผลการกระทำอันเป็นสัมมาอาชีพะ พระพุทธศาสนาสอนให้ย้ายความรู้สึกชื่นชมยินดีส่งเสริมสนับสนุนในความสุขความสำเร็จตามควรแก่การกระทำของผู้นั้น

สถานการณ์ที่ ๔ เมื่อเพื่อนมนุษย์ประสบกับกฎธรรมชาติหรือได้รับผลการกระทำตามกฎธรรมชาติคือตามความเป็นไปแห่งเหตุปัจจัย พระพุทธศาสนาสอนให้ย้ายจากจริยธรรมที่มีต่อเพื่อนมนุษย์ให้กลับมาตั้งอยู่บนฐานแห่งสังขธรรมคือการยอมรับความจริงตามกฎธรรมชาติคือใช้หลักอุเบกขา ไม่ใช่ยอมรับหรือหลงยึดอยู่กับบัญญัติธรรมตามใจชอบ แต่เป็นการยอมรับด้วยการวางใจเป็นกลางในสถานการณ์ที่เพื่อนมนุษย์ได้รับตามธรรมเนียมนั้นๆ เป็นท่าทีของความนิ่งเฉยเพื่อรักษาธรรม^{๑๕} เป็นธรรมที่เป็นตัวเชื่อมโยงให้การอยู่ร่วมกันของมนุษย์เป็นไปอย่างถูกต้องเหมาะสม

จะเห็นได้ว่าพรหมวิหารธรรมเป็นธรรมที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ถ้ามุขยอยู่ด้วยกันโดยมีน้ำใจเอื้อเพื่อช่วยเหลือกันตามสถานการณ์ทั้ง ๓ ข้างตน โลกมนุษย์จะอยู่อย่างสันติ ในขณะที่สถานการณ์ที่ ๔ มีความสำคัญในฐานะเป็นฐานรองรับให้ความสัมพันธ์ดังกล่าวดำเนินไปได้ด้วยดีและทำให้สังคมเกิดสันติสุข

สาเหตุสำคัญที่ทำให้ชีวิตมนุษย์ตกอยู่ภายใต้สถานการณ์ดังกล่าว เนื่องจากมนุษย์ไม่ได้อยู่ตามลำพัง ภายใต้โลกมนุษย์นี้มีสิ่งที่เป็นฐานรองรับ ซึ่งได้แก่สังขธรรมหรือธรรมที่เป็นหลักการของธรรมชาติที่เป็นไปตามเหตุปัจจัย เป็นไปตามหลักความถูกต้องดีงาม ธรรมหรือความเป็นจริงของกฎธรรมชาตินี้ครอบคลุมและครอบครองธรรมชาติทั้งหลายไว้ทั้งหมด โลกมนุษย์ตั้งอยู่บนรากฐานของความเป็นจริงของธรรมซึ่งสำคัญกว่าความสัมพันธ์หมู่มนุษย์ที่มนุษย์ไม่ควรดำเนินชีวิต

^{๑๕} สุวณฺณ จันทรจํานง, ความเชื่อของมนุษย์เกี่ยวกับปรัชญาและศาสนา. (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๐), หน้า ๒๓๕.

ให้เป็นการกระทบกระเทือนหรือทำลายธรรม แต่ควรดำเนินชีวิตเพื่อให้สอดคล้องกับตัวธรรม โลกมนุษย์จึงจะเป็นไปได้ด้วยดีโดยที่มนุษย์ไม่ใช่มีหน้าที่แต่เพียงที่จะรักษาความสัมพันธ์ที่ดีกับมนุษย์ ด้วยหลักความเมตตา กรุณา และมุทิตาเท่านั้น แต่จะต้องมีหน้าที่รักษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับกฎธรรมชาติดด้วย ดังนั้น ต้องมีหลักอุเบกขาเข้ามาเป็นฐานรองรับความสัมพันธ์นั้น สังคมจึงจะเกิดสันติสุขอย่างแท้จริง^{๕๐} ดังนั้นสภาวะของอุเบกขาในพรหมวิหารจึงเป็นฐานรองรับและรักษาคุณภาพให้การปฏิบัติเมตตา กรุณา และมุทิตาเป็นไปตามสภาวะของตน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าอุเบกขาเป็นท่าทีที่มนุษย์พึงมีต่อสังขารธรรมในขณะที่หลักปฏิบัติสามข้อเบื้องต้นนั้นเป็นท่าทีที่พึงปฏิบัติต่อกันระหว่างมนุษย์กับมนุษย์หรือมนุษย์กับสรรพสัตว์ผู้ร่วมเกิด แก่ เจ็บ ตายในสังสารวัฏ แต่หลักการทั้ง ๔ ข้อไม่อาจแยกส่วนกันโดยเอกเทศได้ ตัวอย่างเช่น ถ้าสังคมใดหนักไปทางเมตตา กรุณา มุทิตา แต่ขาดอุเบกขา สังคมนั้นแม้จะมีความปกติสุขเพราะทุกคนมีน้ำใจช่วยเหลือกัน แต่ก็ก็จะอ่อนในด้านการเคารพกฎ กติกา หรือความชอบธรรมในสังคม ซึ่งจะทำให้สังคมเสียดุลเช่นในสังคมไทย ในขณะที่เดียวกันสังคมใดเน้นหนักเรื่องอุเบกขาก็คือยึดกฎระเบียบของสังคมมากเกินไป แม้ว่าจะเอื้อต่อการจัดระบบสังคม แต่ก็ก็จะทำให้สังคมนั้นเสียดุลเช่นกันเพราะขาดหลักการมีน้ำใจช่วยเหลือกันเช่นในสังคมตะวันตก ดังเป็นที่ทราบกันดีว่า ในสังคมตะวันตกนั้นโดดเด่นในเรื่องการถือหลักเกณฑ์กติกา และกฎหมายเป็นหลักสำคัญ จนทำให้เขาภาคภูมิใจเป็น The rule of law ซึ่งหมายถึงสังคมที่ถือหลักการและรักษาความชอบธรรมไว้ได้ แต่เบื้องหลังความภาคภูมิใจดังกล่าวกลับแฝงไปด้วยสภาพปัญหาด้านจิตใจ เช่น สภาพจิตใจที่ตึงเครียด ว่างเปล่า กัดกัน เนื่องจากต้องต่อสู้ดิ้นรนอยู่ตลอดเพื่อให้เอาตัวอยู่รอดได้ในสังคมที่ขาดต่อการหวังพึ่งพาคนอื่น^{๕๑} ดังนั้นแกนกลางที่สำคัญของหลักพรหมวิหาร ๔ คือ ต้องปฏิบัติให้สมดุลกันทั้งระบบ เช่น ถ้าทุกคนมีเมตตา มุทิตา โดยมีอุเบกขากำกับอยู่ก็จะมีน้ำใจช่วยเหลือส่งเสริมกันด้วยความสัมพันธ์อันดีพร้อมทั้งดำรงรักษาความเป็นธรรมในสังคมและความเข้มแข็งรับผิดชอบในตัวตนไว้ได้ ในขณะที่เดียวกันก็จะอภิบาลโลกดำรงรักษาสังคมให้มีสันติสุขตั้งแต่สังคมเล็กในบ้านไปจนถึงสังคมสากลของมนุษยชาติ^{๕๒}

^{๕๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓๕.

^{๕๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), นิติตาสตร์แนวพุทธ พิมพ์ครั้งที่ ๔(กรุงเทพมหานคร : สหธรรมมิก ๒๕๔๒) หน้า ๓๑.

^{๕๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), นิติตาสตร์แนวพุทธ. หน้า ๑๓-๑๓.

๒.๒.๖.๒ อุเบกขาในโพชฌงค์ ๘

โพชฌงค์หรือสัมโพชฌงค์ หมายถึง ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ มีพระพุทธพจน์ที่ให้คำจำกัดความไว้ดังนี้ว่า โพชฌงค์เพราะเป็นไปเพื่อความตรัสรู้ธรรม^{๘๓} พระอรรถกถาจารย์วินิจฉัยตามรูปศัพท์และและแปลว่า องค์คุณของผู้จะตรัสรู้บ้าง องค์ประกอบของการตรัสรู้บ้าง หลักธรรมเรื่องโพชฌงค์นี้ถือเป็นสนามปฏิบัติการทางปัญญาเป็นธรรมที่เกี่ยวพันในการเจริญสมาธิและเป็นที่ใช้เพื่อประโยชน์ที่สูงขึ้นไปจนบรรลุจุดหมายสูงสุดคือวิชาและวิมุตติเป็น หลักธรรมที่ทำหน้าที่ตรงกันข้ามกับนิวรรณ์ ๕^{๘๔} นอกจากนี้ โพชฌงค์ ยังหมายถึงองค์ของผู้จะรู้ ธรรมสามัคคีอันเป็นเครื่องรู้ ธรรมที่ช่วยให้บรรลุตั้งจะทั้งหลายหรือได้แก่ธรรมที่ทำให้ผู้เจริญวิปัสสนากัมมัญฐานได้บรรลุมรรค ผลนิพพาน^{๘๕}

เมื่อว่าโดยหลักการ โพชฌงค์จัดเป็นธรรมที่ตรงกันข้ามกับนิวรรณ์ ดังจะเห็นได้ว่า พระพุทธองค์ตรัสเรื่องโพชฌงค์ไว้ควบคู่ไปกับนิวรรณ์ ๕ เป็นส่วนมากโดยฐานที่ทำตรงกันข้ามกัน แม้คำบรรยายคุณลักษณะต่างๆ เกี่ยวกับโพชฌงค์ก็เป็นข้อความตรงกันข้ามกับคำบรรยายลักษณะของนิวรรณ์ ดังพระพุทธพจน์ว่าโพชฌงค์ ๘ ประการนี้ ไม่เป็นเครื่องกั้น ไม่เป็นความเศร้าหมองแห่งจิตที่บุคคลเจริญแล้วทำให้มากแล้วยอมเป็นไปเพื่อทำให้แจ้งผลแห่งวิชาและวิมุตติ^{๘๖} เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่ายคลายกำหนด เพื่อดับทุกข์ เพื่อความสงบระงับ เพื่อรู้อย่างเพื่อตรัสรู้^{๘๗} ผู้เจริญโพชฌงค์เป็นเหมือนคนมีดวงตาทำให้รู้ ทำให้ปัญญาเจริญ ไม่เป็นไปในฝ่ายความคับแคบ แต่เป็นไปเพื่อนิพพาน^{๘๘}

จากความหมายดังกล่าวโพชฌงค์จึงเป็นหลักธรรมที่ช่วยส่งเสริมคุณภาพชีวิตเป็น เครื่องบำรุงและวัดคุณภาพจิต และเป็นองค์แห่งธรรมสามัคคี^{๘๙} เป็นเครื่องรู้พร้อมเป็นเครื่องบำรุง และวัดคุณภาพจิต และเป็นองค์แห่งธรรมสามัคคี^{๙๐} องค์ประกอบ ๘ ประการของโพชฌงค์^{๙๑} ได้แก่

^{๘๓} ส.ม.(ไทย) ๑๕/๑๖๖/๑๑๕.

^{๘๔} พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**. (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (พิมพ์ครั้งที่ ๘), ๒๕๔๒) หน้า ๘๗๕.

^{๘๕} พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิริเถร), **โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ**. (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (พิมพ์ครั้งที่ ๕), ๒๕๔๒) หน้า ๑๐๒.

^{๘๖} ส.ม. (ไทย) ๑๕/๒๑๕/๑๔๗-๑๔๘.

^{๘๗} ส.ม. (ไทย) ๑๕/๒๐๑/๑๓๓.

^{๘๘} ส.ม. (ไทย) ๑๕/๒๒๑/๑๕๔.

^{๘๙} บ.ม. (ไทย) ๒๕/๔๕/๑๕๕-๑๖๐.

(๑) สติ ความระลึกได้ หมายถึง ความสามารถทวนระลึกนึกถึงหรือคุมจิตไว้กับสิ่งที่ จะพึงเกี่ยวข้องหรือต้องใช้ต้องทำในขณะนั้น ในโพชฌงค์นี้ สติมีความหมายคลุมตั้งแต่การมีสติ กำกับกายและใจให้อยู่กับสิ่งที่กำลังกำหนดพิจารณาเฉพาะหน้าไปจนถึงการทวนระลึกรวบรวมเอา ธรรมที่ได้สดับเล่าเรียนแล้วหรือสิ่งที่จะพึงเกี่ยวข้องต้องใช้ต้องทำมานำเสนอต่อปัญญาที่ไตร่ตรอง พิจารณา

(๒) ธรรมวิจย ความเพียรธรรม ความสอดส่องสืบค้นธรรม มุ่งถึงการใช้ปัญญา สอบสวนพิจารณาสิ่งที่สติกำหนดไว้หรือธรรมที่สติระลึกกรรมมานำเสนอนั้นตามสภาวะ เช่น ไตร่ตรองให้เข้าใจความหมายจับสาระของสิ่งที่พิจารณานั้นได้ ตรวจตราเลือกเฟ้นเอาธรรมหรือสิ่ง เกื้อกูลแก่ชีวิตจิตใจ มองเห็นอาการของสิ่งที่พิจารณานั้นเกิดขึ้น ตั้งอยู่ดับไป เข้าใจสภาวะที่เป็น ไตรลักษณ์ตลอดจนปัญญาที่มองเห็นอริยสัจ

(๓) วิริยะ ความเพียร หมายถึง ความแกล้วกล้าเข้มแข็ง กระตือรือร้นในธรรมหรือสิ่งที่ ปัญญาเห็นได้ อาจหาญในความดี มีกำลังใจสู้กิจ บากบั่น รุดไปข้างหน้า ยกจิตไว้ได้ ความไม่ห่อหุ้ม ถดถอยหรือท้อแท้

(๔) ปีติ ความอิ่มใจ หมายถึง ความเอิบอิ่ม ปลาบปลื้มปรีดิ์เปรม คิ้มคำ ซาบซึ้ง เข้ม ชื่น ซาบซ่าน และความฟูใจ

(๕) ปีตัสัทธา ความสงบกายสงบใจ หมายถึง ความผ่อนคลายกายใจ ความสงบระงับ ความไม่กระสับกระส่าย

(๖) สมာธิ ความมีใจตั้งมั่น หมายถึง ความมีอารมณ์หนึ่งเดียว จิตแน่วแน่ต่อสิ่งที่ กำหนดความไม่ฟุ้งซ่านแห่งจิต

(๗) อุเบกขา ความมีใจเป็นกลางเพราะเห็นแจ้งตามความเป็นจริง หมายถึง ความมี ท่าทีเฉย นิ่งดูไปในเมื่อจิตแน่วแน่อยู่กับกิจที่ทำและสิ่งต่างๆ ที่ดำเนินไปด้วยดีตามแนวทางที่ กำหนดไว้หรือตามที่มันควรจะเป็น ไม่แทรกแซงให้เสียการ

องค์ธรรมที่เป็นปัจจัยให้เกิดโพชฌงค์ทั้ง ๗ ประการนี้ ได้แก่ธรรมที่เป็นเครื่องหล่อ เลี้ยงกระตุ้นเสริมและทำให้โพชฌงค์ที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้นและที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญไปพลุลยยิ่งขึ้น ปัจจัยดังกล่าวเรียกว่าอาหารของโพชฌงค์ ส่วนธรรมฝ่ายอกุศลที่ไม่เป็นเครื่องหล่อเลี้ยงให้เกิด โพชฌงค์เรียกว่าอาหารของโพชฌงค์^{๕๒} เช่น อาหารอุเบกขาสัมโพชฌงค์ได้แก่โยนิโสมนสิการ ส่วน

^{๕๐} พิศุร มลิวัดย์, คู่มือการศึกษาโพธิปักขิยธรรม. (กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา (พิมพ์ครั้งที่ ๒), ๒๕๒๘) หน้า ๕๕-๕๖.

^{๕๑} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๔๗/๒๕๓-๒๕๔.

^{๕๒} ส.ม. (ไทย) ๑๕/๒๓๒/๑๖๒-๑๖๗.

อาหารได้แก่ โยนิโสมนิการหรือการขาดมนสิการ โดยแยกคายในสิ่งที่จะทำให้เกิดโพชนงค์อันเป็นลักษณะตรงกันข้าม

สำหรับลักษณะของอุเบกขาที่ปรากฏในสัมโพชนงค์มีโยนิโสมนิการหรือการพิจารณาสภาวะธรรมทั้งหลายโดยแยกคายเป็นปัจจัยให้เกิดอุเบกขาสัมโพชนงค์^{๕๓}แม้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคก็ได้อธิบายวิธีปฏิบัติเพื่ออบรมปัญญาให้เกิดอุเบกขาสัมโพชนงค์ด้วยองค์ธรรม ๕ อย่าง^{๕๔}คือ

(๑) ความเป็นกลางในสัตว์กล่าวคือการพิจารณาเห็นว่า ทั้งตนเองและคนอื่นย่อมเป็นผู้มีกรรมเป็นของตน มาด้วยกรรมของตนและจักไปด้วยกรรมของตน ทุกคนจึงเสมอกันโดยกรรม จึงวางเฉยให้สัตว์ทั้งหลายได้ หรือพิจารณาเห็นว่า คำว่า สัตว์ นั้น เป็นเพียงคำสมมติ ว่าโดยปรมาตม์แล้วไม่มีสัตว์ บุคคล เราเขา แต่อย่างไร

(๒) ความเป็นกลางใจสังขาร คือพิจารณาเห็นว่า สิ่งของทั้งหลายไม่มีใครเป็นเจ้าของ เช่น เครื่องนุ่งห่มเป็นต้น เป็นสิ่งที่ต้องเปลี่ยนแปลง คร่ำคร่า ผุพัง หรือต้องแตกสลายไปในที่สุด ดำรงอยู่ชั่วขณะหนึ่งเท่านั้นและเป็นเหมือนสิ่งของที่ยืมเขามาใช้เท่านั้น

(๓) ไม่คบหาบุคคลที่รักและหวงแหนสัตว์และสังขาร หมายความว่า การเว้นห่างจากบุคคลผู้ยึดมั่นถือมั่นในปิยชนคนที่รักหรือสิ่งของต่างๆ โดยยึดถือว่าเป็นของตนไม่ยอมให้คนอื่นใช้สอย เมื่อเว้นจากบุคคลเช่นนี้ จิตย่อมวางเฉยเป็นอุเบกขาสัมโพชนงค์

(๔) คบหาบุคคลที่มีใจเป็นกลางในสัตว์และสังขาร

(๕) น้อมจิตใจไปในทางที่จะก่อให้เกิดอุเบกขาสัมโพชนงค์นั้นได้แก่น้อมจิตใจไปเพื่อให้อุเบกขาสัมโพชนงค์ดำรงมั่นทุกอิริยาบถ

กล่าวโดยสรุปเกี่ยวกับอุเบกขาสัมโพชนงค์นั้นเราจะพบว่าหลักธรรมข้อนี้เป็นองค์ประกอบสำคัญของโพชนงค์ ซึ่งมีสภาวะทำให้ผู้ปฏิบัติเกิดความมั่นคงไม่หวั่นไหวในอิฏฐารมณ์และอนิฏฐารมณ์เพราะเป็นสภาวะจิตปราศจากความยินดียินร้ายในอารมณ์นั้นๆ ทั้งในสัตว์ บุคคล และสิ่งแวดล้อมต่างๆ เป็นกุศลเจตสิก เมื่อเกิดมีแล้วย่อมจะช่วยให้จิตมีความเป็นกลางทั้งมีความยุติธรรมในจิตใจอยู่เสมอ^{๕๕}

สภาวะที่ถึงขั้นอุเบกขาสัมโพชนงค์เป็นสภาวะจิตของพระอรหันต์ที่ไม่หวั่นไหวในอารมณ์ต่างๆที่เข้ามากระทบเป็นจิตที่มั่นคงหนักแน่น สภาวะเช่นนี้เราอาจสังเกตได้จากคุณสมบัติของพระพุทธรูปที่ทรงมีพระทัยมั่นคงหนักแน่น ไม่หวั่นไหวในอิฏฐารมณ์และอนิฏฐารมณ์

^{๕๓} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๒๓๒/๑๖๔.

^{๕๔} สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๖๕/๒๓๖.

^{๕๕} พิชุร มลิวัลย์, คู่มือการศึกษาโพธิปักขิยธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา ๒๕๒๘) หน้า ๕๗.

ทั้งหลายเพราะได้ทรงอบรมพระองค์มารอย่างสมบูรณ์ ขอยกตัวอย่างจากเหตุการณ์ตอนที่เมตตคฺวุมาณพ เข้าไปกราบทูลถามว่า พระผู้มีภาวชื่อว่าทรงอบรมพระองค์แล้วนั้นเป็นอย่างไร พระพุทธองค์ทรงอธิบายว่า เหตุที่พระองค์ได้ชื่อว่าอบรมจนแล้วเพราะทรงอบรมพระวรกาย อบรมศีลจิต และอบรมปัญญาเป็นต้น ทรงละกิเลสได้ทั้งหมด เห็นแจ้งอริยสัจ ๔ ในขณะที่เดียวกันก็ทรงประกอบด้วย อุเบกขา ๖ ประการคือ เมื่อทรงเห็นรูปทางพระเนตร สดับเสียงทางพระโสต คมกลิ่นทางพระนาสิกกลิ่นรสทางพระชิวหาถูกต้องสัมผัสทางพระวรกายและรู้แจ้งอารมณ์ทางพระทัยแล้วก็ไม่ทรงดีพระทัย ไม่เสียพระทัย ทรงวางเฉย มีสติสัมปชัญญะมั่งคั่ง^{๕๖} สอดคล้องกับที่ท่านพระโสณเถระได้กล่าวไว้ว่า

ภูเขาหินแห่งที่บ่มไม่สะเทือนเพราะลมจันได รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะและธรรมารมณ์ทั้งหมด ทั้งที่เป็นอิฏฐารมณ์และอนิฏฐารมณ์บ่มทำจิตของผู้คงที่ให้หวั่นไหวไม่ได้ ฉะนั้น จิตของผู้คงที่นั้นเป็นจิตไม่หวั่นไหวไม่เกาะเกี่ยวด้วยอารมณ์อะไร เพราะท่านผู้คงที่พิจารณาเห็นความเกิดดับของจิตนั้น^{๕๗}

๒.๒.๖.๓ อุเบกขาในสติปัฏฐาน ๔

สติปัฏฐาน หมายถึง ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งสติ หรือการปฏิบัติมีสติเป็นประธาน^{๕๘} ความสำคัญและเป้าหมายของการเจริญสติปัฏฐานพระพุทธองค์ตรัสไว้อย่างชัดเจนว่า ภิกษุทั้งหลาย ทางนี้เป็นทางสายเดียว เพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์ เพื่อล่วงโสกะ(ความเศร้าโศก) และปริเทวะ(ความร่ำไรรำพัน) เพื่อดับทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุนิพพาน ทางนี้คือ สติปัฏฐาน ๔ ประการ^{๕๙} ในพจนานุกรมพุทธศาสตร์อธิบายองค์ประกอบ ๔ ประการของสติปัฏฐานไว้ดังนี้

๑. กายานุปัสสนา สติปัฏฐาน การตั้งสติกำหนดพิจารณาการให้รู้เห็นตามความเป็นจริงว่าเป็นแต่เพียงกาย ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา ท่านกำหนดวิธีปฏิบัติไว้หลายอย่างเช่น กำหนดลมหายใจเข้าออกกำหนดรู้ทุกอิริยาบถ โดยสร้างความรู้สึกรู้ตัวในการเคลื่อนไหวทุกอย่างพิจารณาส่วนประกอบอันไม่สะอาดทั้งหลายที่ประชุมเข้าเป็นร่างกายนี้ พิจารณาเห็นร่างกายของตนให้เห็นเป็นเพียงธาตุแต่ละอย่างๆ หรือพิจารณาซากศพในสภาพต่างๆ ให้เห็นคติธรรมของสังขารร่างกายเป็นต้น

^{๕๖} พุ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๑๕-๑๑๘.

^{๕๗} อ.จ.ภ.ก. (ไทย) ๒๒/๕๕/๕๓๘-๕๓๙.

^{๕๘} ที.ม.อ. (ไทย) ๒/๓๓๓/๓๖๘, ม.ม.อ.๑/๑๐๖/๒๕๓.

^{๕๙} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๐๖-๑๐๗.

๒. เวทนานุปัสสนา สติปัญญา การตั้งสติกำหนดพิจารณาเวทนาให้รู้เห็นตามความเป็นจริงว่า เป็นแต่เพียงเวทนา ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา หมายถึงการมีสติรู้ชัดเวทนาอันเป็นสุขก็ดี เป็นทุกข์ก็ดี หรือ ไม่สุขไม่ทุกข์ก็ดี ที่เป็นอยู่ในขณะนั้น

๓. จิตตานุปัสสนา สติปัญญา การตั้งสติกำหนดพิจารณาจิต ให้รู้เห็นตามความเป็นจริงว่า เป็นแต่เพียงจิต ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา หมายถึงการมีสติรู้ชัดจิตของตนที่มีระคะไม่มีระคะ มีโทสะไม่มีโทสะ มีโมหะไม่มีโมหะ เศร้าหมองหรือผ่องแผ้ว ฟุ้งซ่านหรือเป็นสมาธิ เป็นต้น ตามที่เป็นอยู่ในขณะนั้น

๔. ธัมมานุปัสสนา สติปัญญา การตั้งสติกำหนดพิจารณาธรรม (สภาวะธรรม) ให้รู้เห็นตามความเป็นจริงว่า เป็นเพียงแต่ธรรม ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา หมายถึงการมีสติรู้ชัดธรรมทั้งหลายได้แก่ นิเวศน์ ๕ ชั้น ๕ อายตนะ ๑๒ โพชนงค์ ๑ อริสัจ ๔ ตามความเป็นจริงว่าคืออะไร เป็นอย่างไร มีในตนหรือไม่ เกิดขึ้น เจริญบริบูรณ์ และดับไปได้อย่างไร^{๑๐๐}

สำหรับสภาวะของอุเบกขาในสติปัญญา ๔ แม้ไม่ได้แสดงไว้โดยตรง แต่ในแง่การปฏิบัติเช่น การใช้สติพิจารณากาย เวทนา จิต และธรรม เมื่อจิตสามารถละความยินดียินร้าย และละความยึดถือตัวตนได้จนกระทั่งสามารถรู้เท่าทันสภาพความเป็นจริงของสิ่งทั้งหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการรู้เท่าทันและไม่ติดอยู่ในโลกธรรม ๘ คือ มีลาภ เลื่อมลาภ มียศ เลื่อมยศ สรรเสริญ นินทา สุขและทุกข์ที่ปรากฏในโลกและสังคมมนุษย์ สภาวะจิตที่ละความยินดียินร้ายในสิ่งเหล่านี้ และมีความสงบในภายในท่านจัดเป็นสภาวะของอุเบกขาในสติปัญญา ๔ ดังพระนิพนธ์ของสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชฯ ที่ว่าอุเบกขาในสติปัญญา ๔ มิได้แสดงไว้โดยตรง แต่การปฏิบัติจิตตามหลักสติปัญญาจนเกิดสภาวะจิตที่ไม่ยินดียินร้ายในสรรพสิ่ง และมีความสงบภายในเช่นนี้จัดเป็นอุเบกขาในสติปัญญา ๔ อย่างสมบูรณ์^{๑๐๑} สภาวะจิตที่เป็นอุเบกขาจิตนี้ จึงเป็นผลมาจากความพร้อมพร้อม หรือความสมบูรณ์แห่งการปฏิบัติสติปัญญาครบทั้งกระบวนการที่นอกจากจะเกิดอานิสงสันปัจจุบันชาติแล้ว ก็ยังเป็นอุปนิสัยปัจจัยให้ได้รับอานิสงสันชาติต่อไป

^{๑๐๐} พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๖๕.

^{๑๐๑} สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชฯ, อุเบกขา;การวางเฉยอย่างถูกต้อง. พิมพ์ครั้งที่ ๒

๒.๒.๖.๔ อุเบกขาในวิปัสสนาญาณ ๕

วิปัสสนาญาณ^{๑๐๒} หมายถึงปัญญาที่พิจารณาเห็นสังขารทั้งหลายตามความเป็นจริงมีแนวอธิบายว่า เมื่อโยคาวจรผู้ปฏิบัติได้วิปัสสนากัมมัฏฐานอย่างต่อเนื่องมิให้ขาดสายวิปัสสนาก็จะแก่กล้ามากขึ้นจนทำให้เกิดปัญญาเห็นว่าทางนี้เป็นทางแห่งอริยมรรคทางนี้ไม่ใช่ทางอริยมรรคแล้วยึดเอาหนทางที่พัฒนาจิตของตนไปสู่ความเจริญยิ่งขึ้นไปด้วยการเจริญวิปัสสนาญาณ ๕ ประการได้แก่

(๑) อุทัพพยานวิปัสสนาญาณ ปัญญาที่พิจารณาเห็นการเกิดดับของนามรูปท่านอธิบายว่าเมื่อโยคินบุคคลได้บำเพ็ญสัมมสนญาณแก่กล้ามากขึ้นสู่อุทัพพญาณทันที คือมีปัญญาเข้าไปรู้ความเกิดขึ้นและความดับไปของนามรูปและเป็นการเห็นชนิดตัดสันตติหรือการสืบต่อของนามรูปได้ ซึ่งหมายถึงการเห็นนามรูปนั้นดับลงโดยไม่ทันที่รูปใหม่หรือนามใหม่จะเกิดขึ้นมาแทนที่ขณะที่โยคินบุคคลเข้าถึงญาณนี้อยู่ถ้าอุทัพพญาณอย่างอ่อนแล้วจะเกิดภาวะที่เรียกว่าวิปัสสนูปกิเลส^{๑๐๓} เช่นแสงสว่างปรากฏขึ้นเป็นต้นทำให้หลงผิดหรือพอใจในอารมณ์นั้นได้ต่อเมื่ออุทัพพญาณแก่กล้าขึ้นก็ตัดสินได้ว่าแสงสว่างเป็นต้นนั้นเป็นอุปกิเลส ซึ่งไม่ใช่หนทางไปสู่มรรคผล ปัญญาที่เกิดขึ้น เมื่อปัญญาเกิดขึ้นแล้วย่อมรู้เห็นความเกิดขึ้นและความดับไปของนามรูปในขณะปัจจุบัน

(๒) กังคานวิปัสสนาญาณ ปัญญาที่พิจารณาเห็นความดับของนามรูปท่านอธิบายว่าเมื่อโยคินบุคคลพิจารณานามรูปว่า ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ทบทวนไปมาอยู่ อุทัพพญาณดำเนินไปอย่างแก่กล้า นามรูปที่กำหนดพิจารณาอยู่ปรากฏการเกิดดับเร็วขึ้น ทำให้กำหนดความเกิดดับไม่ทันจึงไม่สนใจการเกิดของนามรูปและคำนึงเอาเป็นอารมณ์เฉพาะความดับของนามรูปอย่างเดียวความดับของนามรูปที่เห็นในญาณนี้ เป็นความดับที่สะท้อนใจรุนแรงและกิเลสจะถูกเผาจนแทบไม่มีในขณะนั้น จะมีแต่การเห็นความแตกสลายไปของนามรูปทั้งปวงในขณะพิจารณา และจะรู้สึกอยู่อย่างเดียวว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวงมีความดับไปเป็นธรรมดา^{๑๐๔} ปัญญาที่ได้เห็นความทำลายไปของนามรูปเช่นนี้ เรียกว่า กังคานวิปัสสนาญาณ^{๑๐๕}

(๓) กยตูปัญฐานญาณ ปัญญาที่พิจารณาเห็นสังขาร (นามรูป) ปรากฏเป็นเป็นของน่ากลัวมีแนวอธิบายว่า เมื่อโยคินบุคคลปฏิบัติภักคญาณแก่กล้ามากขึ้น ความสิ้นไป เสื่อมไป และความแตกสลายไปของนามรูปย่อมปรากฏและมองเห็นนามรูปทั้งหลายที่เกิดขึ้นดำรงอยู่ในปัจจุบันปรากฏเป็นของน่ากลัว เพราะรูปนามเป็นภัยแก่สัตว์ทั้งหลาย ปัญญาที่เห็นสภาวะอย่างนี้ เรียกว่า

^{๑๐๒} ข.ป. (ไทย) ๓๑/๔๕-๕๐/๗๗-๘๑.

^{๑๐๓} ข.ป. (ไทย) ๓๑/๔๕/๗๗-๘๑.

^{๑๐๔} ส.ม. (ไทย) ๑๕/๑๐๘๑/๕๕๕.

^{๑๐๕} ข.ป. (ไทย) ๓๑/๕๑/๘๒-๘๓.

ภคฺยปฏิฐานญาณเพราะกำหนดรู้ว่าสังขารทั้งหลายในอดีตได้ดับไปแล้ว ที่เป็นปัจจุบันกำลังดับอยู่ แม้สังขารทั้งหลายที่จะเกิดขึ้นในอนาคตก็จะแตกสลายไปเช่นนั้นเหมือนกัน

(๔) อาทินวานุปัสสนาญาณ ปัญญาที่พิจารณาเห็นโทษแห่งสังขารทั้งหลาย (นามรูป) ท่านอธิบายว่า เมื่อปฏิบัติภคฺยญาณแก่กล้ามากขึ้นแล้ว ภคฺยปฏิฐานญาณจะปรากฏแก่โยคีบุคคลธรรมต่างๆ เหล่านี้ คือ

ภพ ๓^{๑๑๖} ได้แก่

๑. กามภพ	ภพที่เป็นกามาวจร
๒. รูปภพ	ภพที่เป็นรูปาวจร
๓. อรูปภพ	ภพที่เป็นอรูปาวจร

กำเนิด ๔^{๑๑๗} ได้แก่

๑. กำเนิดอันทชชะ	การเกิดในใจ
๒. ชลาพชชะ	การเกิดในกรรม
๓. สังเสทชชะ	การเกิดในถ้ำโคลหรือที่ชื้นแฉะ
๔. โอปปาทิกะ	การเกิดผุดขึ้น

คติ ๕^{๑๑๘} ได้แก่

๑. นิริยะ	นรก
๒. ตีรัจฉานโยนิ	กำเนิดสัตว์ตีรัจฉาน
๓. เปตติวิสัย	แดนเปรต
๔. มนุสสะ	มนุษย์
๕. เทวะ	เทวดา

วิญญานฐิติ ๗ (ภูมิจึงที่ตั้งแห่งวิญญาน) เช่น สัตว์บางพวกมีกายต่างกัน มีสัญญาต่างๆ กัน คือ มนุษย์บางพวก เทวดาบางพวก และวินิปาทกะ (พวกเปรตที่พ้นจากอบาย ๔) บางพวกนี้เป็นวิญญานฐิติที่ ๑ เป็นต้น^{๑๑๙}

สัตตาวาส ๕ (ภพเป็นที่ยู่แห่งสัตว์) เช่น สัตว์มีกายต่างกัน มีสัญญาต่างกัน คือ มนุษย์บางพวก เทวดาบางพวก และวินิปาทิกบางพวก นี้เป็นสัตตาวาสประการที่ ๑^{๑๒๐}

^{๑๑๖} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๕๔/๘๕.

^{๑๑๗} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๕๒/๑๕๑.

^{๑๑๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๕/๓๐๑.

^{๑๑๙} อ.จ.สตฺตก. (ไทย) ๒๓/๔๔/๖๗.

^{๑๒๐} อ.จ.นวก. (ไทย) ๒๓/๒๔/๔๘๑-๔๘๒.

ก็จะไม่มีที่ด้านทาน ไม่มีที่ค้ำครอง ไม่มีที่หลบซ่อน และไม่มีพึ่งอาศัยได้เลย ผู้ปฏิบัติ จะมองเห็นนามรูปทั้งปวงปรากฏเป็นของน่ากลัว มีโทษ เหมือนบุรุษ หลงจับอสรพิษในน้ำด้วย คำนึงว่าเป็นปลา แต่เมื่อตนได้ยกมือที่จับขึ้นพื้นน้ำจึงพบว่า เป็นอสรพิษร้าย ความคิดของบุรุษ ขณะนั้นมีเพียงว่าอสรพิษที่กำลังอยู่ในมือของตนเป็นสิ่งที่น่ากลัวมากเพราะเต็ม ไปด้วยอันตราย นานัปการ อาการที่ปรากฏเช่นนี้เรียกว่า อาทินวานุปัสสนาญาณ^{๑๑๑}

(๕) นิพพิทานุปัสสนาญาณ ปัญญาที่พิจารณาเห็นนามรูปเป็นสิ่งที่น่าเบื่อหน่าย เพราะ เมื่อพิจารณาเห็นสังขารทั้งหลายโดยความเป็นโทษเป็นของที่น่ากลัวแล้ว จิตก็เกิดความเบื่อระอาต่อ สังขารเหล่านั้นจนไม่อยากกำหนด ท่านเปรียบเหมือนนกที่เขาจับขังไว้ในกรงทองซึ่งมีค่ามากแต่นกก็ไม่พอใจที่จะอยู่ในกรงทองนั้น พยายามหาหนทางออกจากกรงเพื่อบินหนีไปให้พ้นจันใด โยคีบุคคลเมื่อถึงนิพพิทาญาณก็ฉันทันนั้น ย่อมเบื่อหน่ายในนามรูป เบื่อหน่ายในภพ ไม่ต้องการครอบครองนามรูป ไม่ต้องการกลับมาเกิดอีก ต้องการเข้าสู่พระนิพพานเสียโดยพลัน ปัญญาที่เกิดขึ้นแก่ผู้เจริญวิปัสสนาก็มีฐานเช่นนี้เรียกว่านิพพิทานุปัสสนาญาณ

(๖) มุญจิตุกัมมตาญาณ ปัญญาที่กำหนดรู้ด้วยความปรารถนาจะหลุดพ้นไปเสียจากนามรูป ท่านยกข้ออุปมาเหมือนกบถูกงูคาบไว้ทั้งคิ่นรนและส่งเสียงร้องพยายามให้หลุดจากปากงูอยากกระโดดหนีไปหลบอยู่ในน้ำลึกเป็นต้น เมื่อโยคีบุคคลบรรลุถึงญาณนี้แล้วย่อมต้องการไปให้พ้นจากนามรูปที่เต็มไปด้วยความทุกข์คือขันธ ๕^{๑๑๒} มีความปรารถนาพระนิพพาน สภาวะทางปัญญาเช่นนี้เรียกว่า มุญจิตุกัมมตาญาณ

(๗) ปฏิสังขรานุปัสสนาญาณ ปัญญาที่พิจารณาเห็นสังขาร(นามรูป) เพื่อหาทางพ้นไป ท่านอธิบายว่า เมื่อโยคีบุคคลปรารถนาจะพ้นไปจากนามรูปทั้งปวงที่กำลังแตกสลายอยู่จึงยกเอานามรูปทั้งมวลขึ้นสู่ไตรลักษณ์คืออนิจจัง ทุกขัง อนัตตา^{๑๑๓}อีกครั้งหนึ่งเพื่อพิจารณาหาวิธีที่จะเปลื้องตนออกไปให้พ้น เปรียบเหมือนคนที่จับงูในความมืด เมื่อนำออกมาในที่สว่างเห็นว่าเป็นงูจึงพยายามหาทางที่จะทิ้งงูนั้นไปให้พ้นด้วยวิธีที่ตนจะไม่ได้รับอันตราย ปัญญาที่พิจารณาเห็นเช่นนี้จัดเป็น ปฏิสังขรานุปัสสนาญาณ

(๘) สังขารุเปกขาญาณ ปัญญาที่กำหนดรู้ด้วยความวางเฉยในนามรูปท่านอธิบายว่า เมื่อโยคีบุคคลพิจารณาเห็นว่ารูปนามนั้นเป็นทุกข์มีโทษ เป็นภัย น่ากลัว จึงเกิดความเบื่อหน่าย ต้องการพ้นไปจากนามรูปนั้นโดยพลันจึงยกนามรูปขึ้นสู่การพิจารณาอีกเพื่อหาอุบายพ้นไปเสียเมื่อโยคีบุคคลเข้าถึงสังขารุเปกขาญาณนี้แล้วมีปัญญาพิจารณาเห็นนามรูปว่าไม่เที่ยง ทนอยู่ไม่ได้

^{๑๑๑} ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๕๓/๘๔-๘๖.

^{๑๑๒} สงคห.ฎีกา.(บาลี)๓๕/๑/๑.

^{๑๑๓} ส.สพว. (ไทย) ๑๘/๑/๑-๒.

บังคับบัญชาไม่ได้ วางเปล่าจากสัตว์ บุคคล ตัวตน เราเขา ก็จะวางเฉยไม่พะวงในนามรูปนั้น สภาวะทางปัญญาเช่นนี้เรียกว่า สังขารเพกขาญาณ^{๑๑๔}

(๕) สัจจานุโลมิกญาณ ปัญญากำหนดรู้ด้วยการอนุโลมแก่การกำหนดรู้หรือริยัสัจ มีแนวอธิบายว่า เมื่อสังขารเพกขาญาณถึงความแก่กล้า สัจจานุโลมิกญาณนี้จะเห็นพระนิพพานเป็นอารมณ์ จึงปล่อยนามรูปทั้งหมดมุ่งสู่พระนิพพาน แต่ถ้าบางครั้งไม่เห็นฝั่งแห่งพระนิพพานก็จะกลับมาดูนามรูปเกิดดับอยู่อีกหลายครั้ง เปรียบเหมือนนกกาคุติศที่นายเรือปล่อยขึ้นไป ถ้านกนั้นเห็นฝั่งก็จะบินไปโดยไม่กลับมา แต่ถ้ามันบินไปแล้วไม่เห็นฝั่งก็กลับมาที่เรืออีก^{๑๑๕}

กล่าวโดยสรุป วิปัสสนาญาณ หมายถึงญาณในวิปัสสนา ญาณที่นับเข้าในวิปัสสนา หรือที่จัดเป็นวิปัสสนาคือเป็นความรู้ที่ทำให้เกิดความเห็นแจ้งเข้าใจสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง จัดเป็นความรู้ระดับญาณ (Intuitive insight) ซึ่งความรู้ระดับนี้เป็นความหยั่งรู้สภาวะแห่งความจริงรวบยอดที่อยู่เบื้องหลังแห่งปรากฏการณ์ทั้งหลายทั้งปวงตามความเป็นจริงสัมพันธ์กับภาคปฏิบัติโดยตรง ความรู้ระดับนี้เป็นผลของการปฏิบัติตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ โดยตรงหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือเป็นผลแห่งการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาได้แก่ศีล สมาธิ และปัญญาตามลำดับ โดยสมาธิถือเป็นฐานให้เกิดความรู้ระดับนี้^{๑๑๖}

สำหรับอุเบกขาในวิปัสสนาญาณ ๕ ดังปรากฏในสังขารเพกขาญาณ(สังขาร+อุเบกขา+ญาณ)นั้นเมื่อมีการบรรลอรหัตต์แล้วจะมีสภาวะที่เรียกว่าความวางเฉยด้วยอุเบกขาจิตตะปรากฏในญาณขั้นนี้เพราะในญาณก่อนๆ ที่ผ่านมานั้น ได้พิจารณาเห็นรูปนามสังขารทั้งหลายปรากฏเป็นสภาพที่เลวร้ายต่างๆ เช่นปรากฏเป็นของน่ากลัว มีโทษ น่าเบื่อหน่าย เมื่อมาถึงญาณขั้นนี้แล้วจึงเกิดสภาวะจิตวางเฉยไม่นิยมยินดีในรูปนามสังขารอีกต่อไป^{๑๑๗} ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคบาลีและฉบับภาษาอังกฤษ (The Path of Purity) กล่าวถึงสภาวะของสังขารเพกขาญาณตรงกันว่า

จิตของพระโยคี ผู้รู้ ผู้เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมถอยกลับ วกกลับ และหวนกลับมาตั้งมั่นเป็นอุเบกขา หรือ ถอยกลับมาตั้งแต่อยู่เปรียบเหมือนหยดน้ำในใบบัว ที่ขอบใบงอเล็กน้อยแล้ว ย่อมถอยกลับมา กลิ้งกลับมา แม่แตกกระจายหรือ เปรียบเหมือนชนปีกไก่ หรือสายเอ็นที่เขาเผาในไฟ

^{๑๑๔} บุ.ป. (ไทย) ๓๑/๕๔-๕๘/๘๖-๘๘.

^{๑๑๕} ที.สี. (ไทย) ๘/๔๕๗/๒๑๕-๒๒๐.

^{๑๑๖} เดือน คำดี, พุทธปรัชญา. (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรินติ้งเฮาส์, ๒๕๓๔) หน้า ๑๓๒.

^{๑๑๗} ธนิต อยู่โพธิ์, วิปัสสนาภาวนา : วิธีปฏิบัติวิปัสสนาทดสอบรู้ผลด้วยตนเอง. (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ศิวาพร, ๒๕๓๐) หน้า ๗๐-๗๑.

ย่อมจะงอกลับมาโค้งกลับมางอ ไม่เหยียดออกไปแม้ฉันใด จิตใจของโยคีบุคคล(ผู้ถึงญาณนี้)ก็
งอขึ้นงอลงเหมือนกัน^{๑๑๘}

การที่จิตของโยคีบุคคลหวนกลับหรือวกกลับหมายถึง เมื่อพิจารณาเห็นว่าพระนิพพาน
เป็นทางแห่งสันติจึงสลัดทิ้งความเป็นไปของสังขารทั้งหลายแล้วเล่นเข้าสู่พระนิพพานหรือหากไม่
เห็นพระนิพพานโดยความสงบ(สังขารูปกขาญาณนั้น) ก็จะมีสังขารเป็นอารมณ์อย่างเดียวแล้ว
ดำเนินไปอยู่เรื่อยๆ เล่าๆ เปรียบเหมือนนกยูงที่ขี้ของพ่อค้าเดินทะเล^{๑๑๙} คือ (สมัยโบราณ) เมื่อพวก
พ่อค้าจะขึ้นเรือเดินทางไปในมหาสมุทร ได้จับเอานกกาที่เรียกว่านกกาผู้รู้ทิศ (ทิสากา) ไปด้วย
คราวใดเรือถูกพายุพัดไปต่างถิ่น ฟังก็ไม่ปรากฏ คราวนั้นพวกพ่อค้าก็จะปล่อยนกยูงที่ขี้ไป นกนั้น
บินขึ้นสู่อากาศแล้วบินไปตามทิศน้อยใหญ่ทั่วทุกทิศ ถ้ามันเห็นฝั่งก็จะบินมุ่งหน้าไปยังฝั่งนั้นเลย
แต่ถ้ามันไม่เห็นฝั่งมันก็จะบินกลับมาเกาะไม้สลัดเสากระโดงเรืออีก ผู้ปฏิบัติถึงสังขารูปกขาญาณ
ก็งอขึ้นงอลงเหมือนกัน ถ้าเห็นพระนิพพานอันเป็นทางสันติก็สลัดทิ้งความเป็นไปของสังขารทั้งปวง
แล้วเล่นสู่พระนิพพานแต่ถ้ายังไม่พบพระนิพพาน ก็มีสังขารเป็นอารมณ์อยู่ดำเนินไปเรื่อยๆ เล่าๆ
อย่างนี้^{๑๒๐}

สภาวะธรรมที่เป็นเครื่องวัดว่าผู้ปฏิบัติได้บรรลุสังขารูปกขาญาณแล้วได้แก่ ผู้ปฏิบัติ
หรือโยคีบุคคลนั้นบริบูรณ์ด้วยองค์คุณ ๖ ประการคือ (๑) การกำหนดต่างๆทำได้สะดวกสบาย ไม่
ต้องขมกเขม่นในการกระทำ (๒) กำหนดได้แน่เป็นเวลานานเพราะมีสมาธิ (๓) ยิ่งกำหนด
อารมณ์ที่เกิดขึ้นยิ่งละเอียดประณีต อากาศพองยุบหรือเกิดดับของท้องเห็นชัดเจนตั้งแต่เริ่มต้น
จนกระทั่งสิ้นสุดลง (๔) ไม่มีเวทนาไม่ว่าสุขหรือทุกข์ เพราะกำหนดได้สม่ำเสมอ (๕) ไม่กลัว ไม่
ยินดีไม่ยินร้าย จิตเป็นอุเบกขา (๖) จิตสงบนิ่งไม่ฟุ้งซ่าน ไม่ข้องอยู่ในอารมณ์อื่น นอกจากอารมณ์
ที่ต้องการ^{๑๒๑} สภาวะหรือปรากฏการณ์ของสังขารูปกขาญาณเป็นยอดแห่งโลกิยญาณและเป็นด่าน
สำคัญที่เข้าสู่มรรคผลนิพพาน ดังนั้น ผู้ปฏิบัติจะต้องพิจารณาให้แน่นอนว่าบรรลุญาณนี้จริง

^{๑๑๘} สมเด็จพระพุทธอาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๗๖๖/๑๐๗๒.

^{๑๑๙} สมเด็จพระพุทธอาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๗๖๗/๑๐๗๒.

^{๑๒๐} อญ.ภก. (ไทย) ๒๒/๕๔/๕๒๗, สมเด็จพระพุทธอาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), คัมภีร์วิสุทธิมรรค,
หน้า ๗๖๗/๑๐๗๒.

^{๑๒๑} ธนิต อยู่โพธิ์, วิปัสสนาภาวนา : วิธีปฏิบัติวิปัสสนาทดสอบรู้ผลด้วยตนเอง. (กรุงเทพมหานคร :
ห้างหุ้นส่วนจำกัด ศิวาพร, ๒๕๓๐) หน้า ๑๕๑-๑๕๔, จิตตวิมล โฉมกิจบุ, วิปัสสนาภาวนา. (กรุงเทพมหานคร : มหา
มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕) หน้า ๒๒๔.

หรือไม่ มิฉะนั้นการปฏิบัติต่อไปอาจหลงทางหรือเข้าใจผิดว่าตนได้บรรลุผลแล้ว トラバิดที่
ยังไม่บรรลุสังขารูปกษณญาณทรานั้นจะไม่อาจบรรลุผลนิพพานได้เลย^{๑๒๒}

๒.๒.๖.๕ อุเบกขาในวิปัสสนูปกิเลส ๑๐

วิปัสสนูปกิเลส หมายถึง อุปกิเลสแห่งวิปัสสนา ธรรมารมณ์ที่เกิดแก่ผู้ได้ตรุณ
วิปัสสนาหรือวิปัสสนาอ่อนๆ ทำให้ใจผิดว่าตนบรรลุผลแล้ว เป็นเหตุขัดขวางให้ไม่ก้าวหน้า
ต่อไปในวิปัสสนาญาณ^{๑๒๓}วิปัสสนูปกิเลส เป็นสาเหตุที่ทำให้ผู้ปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานไม่
ก้าวหน้าเพราะเป็นอกุศลธรรมที่ขัดขวางต่อการปฏิบัติวิปัสสนา หรือทำให้วิปัสสนาหยุดลงเป็นสิ่งที่
ทำให้วิปัสสนาเศร้าหมอง ซึ่งเกิดขึ้นในลำดับแห่งวิปัสสนาญาณที่ผู้บำเพ็ญเพียรอย่างแรงกล้า
ย่อมจะเห็นนามรูปพร้อมเหตุปัจจัยโดยแจ้งชัด ตัดความสงสัยในกาลทั้ง ๓ ได้ เช่นเห็นว่านามรูป
นั้นเป็นเพียงสักว่านามรูป ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา มีความเกิดขึ้นและดับไปตาม
ธรรมชาติ (อุท্থัพพยานูปัสสนาญาณและกังกานูปัสสนาญาณ) เมื่อผู้ปฏิบัติได้บำเพ็ญเพียรถึงขั้นนี้
กำลังของสมาธิจะดีขึ้นมาก ทำให้จิตผ่องใสเป็นเหตุให้พบเห็นสิ่งที่แปลกประหลาดคมหัจฉริยะขึ้น
อย่างไม่เคยเห็นมาก่อน สิ่งเหล่านั้นอาจทำให้ผู้ปฏิบัติหลงตัวเองว่าได้บรรลุผลแล้วจึงหยุด
ความเพียรในการปฏิบัติ ลักษณะของวิปัสสนูปกิเลส ๑๐ ประการนี้ ท่านพระสารีบุตรเถระได้
แสดงไว้ในปฏิสัมภิทามรรค ดังข้อความตอนหนึ่งว่า “จิตย่อมกวัดแกว่ง หวั่นไหว เพราะโอภาส
ญาณ ปีติ ปัสสัทธิ สุข อธิโมกข์ ปัคคหะ อุปัญฐานะเพราะอุเบกขา”^{๑๒๔}ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ได้
อธิบายความไว้ ดังนี้

๑. โอภาส	แสงสว่างที่แผ่ซ่านออกจากร่างกาย
๒. ญาณ	ความรู้ ความเห็นนามรูปอย่างแจ่มแจ้ง
๓. ปีติ	ความอิ่มใจ ทำให้กายและใจอิ่มแผ่ซ่าน ไปทั่วสรรพากรทั้งสิ้น
๔. ปัสสัทธิ	ความสงบกาย สงบจิต ระวังความกระวนกระวานเสียได้ด้วยดี
๕. สุข	ความสุขที่ประณีต สุขุมเกิดขึ้นกับกายและจิต
๖. อธิโมกข์	ความเชื่อมั่นมีกำลังกล้าเป็นที่ผ่องใสของจิตและเจตสิก(สิ่งที่เกิดกับจิต)
๗. ปัคคหะ	ความเพียรที่พอดี คือไม่ยิ่งไม่หย่อน ย่อมประคองจิตไว้ได้ในอารมณ์

ทั้งหลายทำให้จิตเป็นไปอย่างสม่ำเสมอ

^{๑๒๒} พระมหาสุรณ ขสสีโก. การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องวิปัสสนากรรมฐานในพระพุทธศาสนา.

วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาศาสนาและปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑. หน้า ๗๖.

^{๑๒๓} สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๗๓๕/๑๐๓๗.

^{๑๒๔} พุ.ปฏิ. (ไทย) ๓๑/๖/๔๒๕-๔๒๗.

๘. อุปีฏฐานะ สติอันตั้งมั่น ย่อมรักษาอารมณ์ไว้ได้ด้วยดี ดังปรากฏแก่ผู้มีทิพยจักขุ
๙. อุเบกขา ความมีจิตเป็นกลาง วางเฉยต่อสังขารทั้งปวง
๑๐. นิกันติ ความรักใคร่ มีอาการสุขุมละเอียดในวิปัสสนาซึ่งผู้ปฏิบัติไม่สามารถกำหนดได้ว่าเป็นกิเลส หรือว่าเป็นความสุขุมของจิตทำให้จิตเกิดความอาลัยในวิปัสสนูปกิเลสไม่ต้องการที่จะพราจากไป^{๑๒๕}

ปรากฏการณ์แห่งวิปัสสนูปกิเลสทั้ง ๑๐ ประการนี้จะไม่เกิดขึ้นแก่บุคคล ๓ ประเภทคือ พระอริยสาวกที่ได้บรรลุมรรคผลแล้ว ท่านผู้ปฏิบัติที่ดำเนินไปผิดทาง เช่น การเพ่งจิตคิดเสกฐาให้เป็นปลาเป็นต้น และคนที่มีความเกี่ยวกระแสร้านเลิกละการปฏิบัติกัมมัฏฐาน ไปแล้ว^{๑๒๖} แต่จะเกิดแก่ผู้มีความเพียรปฏิบัติวิปัสสนาผ่านอุท্থัพพยานุปีสสนาหรือตรุณานุปีสสนาที่ยังอ่อน และการเกิดขึ้นของวิปัสสนูปกิเลสนี้ถือเป็นเกณฑ์ในการวัดผู้ปฏิบัติได้ดำเนินมาถูกทางแล้ว^{๑๒๗}

สำหรับอุเบกขาในวิปัสสนูปกิเลส จัดอยู่ในประเภทวิปัสสนุเบกขา คืออุเบกขาที่เป็นกลางในการค้นคว้าวิจัยธรรมหรือพินิจธรรมหรือพินิจพิจารณาความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ และความ เป็นอนัตตาแห่งสังขารธรรมทั้งหลาย และเป็นตัวปัญญาที่ทำหน้าที่เป็นกลางในการพิจารณา สัมมัญญลักษณะและความเป็นกลางในสังขาร อุเบกขาประเภทนี้ย่อมเกิดขึ้นแก่นักปฏิบัติผู้ได้เจริญ วิปัสสนาจนเห็นไตรลักษณ์ ด้วยวิปัสสนาญาณของตน^{๑๒๘} ท่านอธิบายสภาวะของอุเบกขาใน วิปัสสนูปกิเลสว่า เกิดจากความวางเฉยในสังขารอารมณ์ทั้งปวง ไม่ยินดียินร้ายต่อทุกสรรพสิ่ง เหมือนสภาวะของผู้ปราศจากกิเลส และไม่สะดุ้งสะเทือนต่ออารมณ์ทุกชนิด เป็นอุเบกขาที่มีกำลัง แแรงกล้า ถ้ามโนสการไม่ดีก็อาจเข้าใจผิดว่าตนได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์แล้ว ซึ่งเป็นลักษณะของการ ถูกค้นหา มานะ ทิฐฐิเข้ามาครอบงำแทรกแซง ปรากฏการณ์แห่งสภาวะธรรมทั้งหมดของอุเบกขาที่ เกิดขึ้นในลักษณะนี้ แม้เป็นสิ่งที่ดีและเป็นเครื่องยืนยันว่าได้ปฏิบัติถูกวิธีแล้ว แต่หากมโนสการไม่ดี

^{๑๒๕} สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๗๑๔/๑๐๑๖.

^{๑๒๖} สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), คัมภีร์วิสุทธิมรรค, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประชารวรงค์พรินติ้ง จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๗๑๒/๑๐๑๑.

^{๑๒๗} พระภัททนต์ อาสภเถระธัมมาจริยะ, วิปัสสนาที่ป็นวิถี. (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๑๐๓

^{๑๒๘} สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), คัมภีร์วิสุทธิมรรค, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประชารวรงค์พรินติ้ง จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๘๔/๒๘๖.

หรือมีท่าทีการวางเฉยอันเกิดจากคัมहा มานะและทิฐิ ความวางเฉยดังกล่าวจัดเป็นวิปัสสนูปกิเลสประการหนึ่ง ซึ่งเป็นตัวขัดขวางต่อความก้าวหน้าในการปฏิบัติ^{๑๒๕}

๒.๒.๖.๖ อุเบกขาในทศพิธราชธรรม

ทศพิธราชธรรม คือธรรมของพระราช จริยาวัตรที่พระเจ้าแผ่นดินควรประพฤติ หรือคุณธรรมของผู้ปกครอง ๑๐ ประการ ดังที่ปรากฏในขุททกนิกายชาดก^{๑๒๖} โดยมีรรดาธิบายความหมายของทศพิธราชธรรมแต่ละประเภทดังนี้

(๑)ทาน การให้ คือ สละทรัพย์สินสิ่งของ บำรุงเลี้ยง ช่วยเหลือประชาราษฎร์ และบำเพ็ญสาธารณประโยชน์

(๒)ศีล การประพฤติปกติดีงาม คือสำรวมกายและวาจิทวาร ประกอบแต่การสุจริตรักษา กิตติคุณให้ควรเป็นตัวอย่าง และเป็นทีเคารพนับถือของประชาราษฎร์มิให้มีข้อที่ใครจะแคลน

(๓)ปริจจาคะ การบริจาค คือ เสียสละความสุขสำราญเป็นต้น ตลอดจนชีวิตของตนเพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาราษฎร์และความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง

(๔)อาชชวะ ความซื่อตรง คือ ซื่อตรงทรงสัตย์ไว้มารยา ปฏิบัติภารกิจโดยสุจริต มีความจริงใจ และไม่หลอกลวงประชาชน

(๕)มัททวะ ความอ่อนโยนคือมีอัธยาศัยไมเย่อหยิ่งหยาบคายกระด้างถือพระองค์ มีความงามสง่าเกิดแต่ท่วงทีริยาสุภาพนุ่มนวล ละมุนละไม ให้ได้ความรักภักดีแต่ก็ไม่ขาดความยำเกรง

(๖)ตปะ ความทรงเดช คือ การแผดเผากิเลสตัณหาให้ครอบจิด ระงับยับยั้ง ข่มใจได้ไม่ยอมให้หลงใหลหมกมุ่นในความสุขสำราญและความปรนเปรอมีความเป็นอยู่สม่ำเสมอหรืออย่างสามัญ มุ่งมั่นแต่จะบำเพ็ญเพียรทำกิจให้บริบูรณ์

(๗)อัทธกะ ความไม่โกรธ คือ ไม่กริ้วกราด ลุอำนาจความโกรธจนเป็นเหตุให้วินิจฉัย ความและกระทำการต่างๆ ผิดพลาดเสียธรรมมีเมตตาประจําใจไว้ระงับความเคืองขุ่น วินิจฉัยความ และกระทำการด้วยจิตอันราบเรียบเป็นตัวของตัวเอง

(๘)อวิหิงสา ความไม่เบียดเบียน คือ ไม่บีบบั่นกดขี่ เช่น เก็บภาษีบูดรีด หรือเกณฑ์แรงงานเกินขนาด ไม่หลงระเรีงอำนาจขาดความกรุณาหาเหตุเบียดเบียน ลงโทษอาชญาแก่ประชาราษฎร์ผู้ใดเพราะอาศัยความอาฆาตเกลียดชัง

^{๑๒๕} พระภัททังคะ อาสภเถระธัมมาจริยะ, *วิปัสสนาที่ปณีฎีกา*. (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๑๐๒-๑๐๓.

^{๑๒๖} พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๖๖/๑๑๒.

(๕) ขันติ ความอดทน คือ อดทนต่องานที่ตรากตรำ ถึงจะลำบากกายเหนื่อยหน่ายเพียงไร ก็ไม่ทอดอย ถึงจะถูกขู่ถูกหยันด้วยคำเลียดสืออย่างใด ก็ไม่หมกกำลังใจและไม่ยอมละทิ้งกรณียกิจที่บำเพ็ญโดยชอบธรรม

(๑๐) อวิโรธนะ ความไม่คลาดจากธรรม คือ วางองค์เป็นหลักหนักแน่นในธรรมคงที่ไม่มี ความเอนเอียงหวั่นไหวเพราะถ้อยคำที่ร้าย เพราะลาภสักการะ หรืออิฏฐารมณ์และอนิฏฐารมณ์ใดๆ สถิตมั่นในธรรม ทั้งในส่วนยุติธรรมคือ ความเที่ยงธรรมก็ดี ทั้งในส่วนนิติธรรมคือ ระเบียบแบบแผนหลักการปกครอง ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามก็ดี ไม่ประพฤติให้เคลื่อนคลาดวิบัติไป^{๑๑๑}

หลักทศพิธราชธรรมนี้ เป็นคุณธรรมของผู้ปกครองบ้านเมืองหรือธรรมะของผู้ปกครองซึ่งแต่ครั้งเดิมถือเป็นธรรมะหรือพระราชกิจวัตรของพระราชามหากษัตริย์และไม่เฉพาะแต่พระราชามหากษัตริย์เท่านั้นที่จะทรงประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมนี้แม้แต่นักบริหาร นักปกครอง หรือนำทุกระดับชั้นก็สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้และมีคุณค่าอย่างมหาศาล ซึ่งเป็นการเจริญรอยตามพระยุคลบาทของพระราชามหากษัตริย์ผู้ทรงธรรม หรือ “พระธัมมิกราชา”^{๑๑๒}

สำหรับสภาวะของอุเบกขาในทศพิธราชธรรมแม้ไม่ปรากฏเด่นชัดอยู่ในฐานะเป็นองค์ประกอบหนึ่งของทศพิธราชธรรมทั้ง ๑๐ ประการ แต่จากการวิเคราะห์คุณลักษณะสำคัญของหลักปฏิบัติบางประการในหมวดธรรมนี้ จะพบว่าทศพิธราชธรรมข้อที่สุดท้ายอันว่าด้วยความไม่พลาดจากธรรมถือว่าเป็นท่าทีการแสดงออกของผู้มีอุเบกขาจิต เพราะอวิโรธนะหมายถึง การไม่กระทำผิดจากทำนองคลองธรรม ไม่คลาดจากความยุติธรรม และไม่กระทำการใดด้วยอำนาจอคติ ๔

อวิโรธธรรมในทศบารมี ที่จัดเป็นสภาวะของผู้มีอุเบกขาจิต อาจสังเกตได้จากพระวินัยัยเรื่องอวิโรธนะในทศพิธราชธรรมของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ที่ว่า อวิโรธนะในทศบารมีนี้หมายถึง การไม่ทำผิดจากทำนองคลองธรรมไม่คลาดจากความยุติธรรม พระมหากษัตริย์ทรงตั้งอยู่ในขัตติยประเพณี ไม่คลาดจากความยุติธรรม อุปถัมภ์ยกย่องคนที่ควรยกย่อง ลงโทษคนที่กระทำความผิด ไม่กระทำการใดได้ด้วยอำนาจอคติ ๔ ...ท่านผู้ใดอุเบกขามีใช้ว่าจะเมินเฉยเมื่อถึงคราวจะช่วยเหลืออะไรที่ควรก็ช่วยเหลือดียิ่งกว่าผู้ไม่มีอุเบกขา และช่วยโดยปราศจากอคติ มุ่งธรรมเป็นใหญ่ โดยแยกตนออกมาเป็นกลางได้คือมีอาการมัชฌิมาเป็นกลาง พิจารณาถึงธรรมเป็นหลัก จึงปฏิบัติได้

^{๑๑๑} พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๔๑.

^{๑๑๒} สุรศักดิ์ ม่วงทอง.(๒๕๔๓).พุทธธรรมกับภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ ศึกษาเฉพาะกรณีกษัตริย์และผู้นำบ้าน จังหวัดนครศรีธรรมราช. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต,สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล. หน้า:๒๕๕

โดยยุติธรรมาธิปไตย เข้าลักษณะอวิโรธนะในข้อนี้ได้^{๑๓๓} สอดคล้องกับการวิเคราะห์สาระสำคัญของอวิโรธธรรม หมายถึง ความไม่ผิดจากสิ่งที่ถูกต้อง ความหมายนี้ตรงกับความหมายในลิลิตเตลงพ่าย คือการที่พระมหากษัตริย์ “ทรงตั้งอยู่ในขัตติยราชประเพณี ไม่ทรงประพฤติผิดจากราจรยานวัตรนิติศาสตร์ ราชศาสตร์ ไม่ทรงประพฤติให้คลาดจากความยุติธรรม ทรงอุปถัมภ์ยกย่องคนมีคุณความชอบควรอุปถัมภ์ยกย่องทรงบำราบคนมีความผิดควรบำราบโดยทางที่เป็นธรรม ไม่ทรงอุปถัมภ์ยกย่องและบำราบบุคคลนั้นๆ ด้วยอำนาจอคติ ๔ ประการมีฉันทาคติเป็นต้น” และหมายถึงความไม่ยินดีในร้าย คือ จิตและอาการไม่ซัดส่ายไปตามเหตุการณ์ต่างๆ นั่นคือ “เมื่อมีลาภยศสรรเสริญสุขซึ่งเป็นที่พอพระหฤทัยมาถึงพระองค์ ก็ไม่ทรงแสดงความยินดี ซึ่งเป็นที่ให้ผู้อื่นดูหมิ่นได้ว่าทรงมัวเมาอยู่ในสิ่งนั้นๆ ให้ปรากฏ เมื่อมีความเสื่อมลาภยศต้องนินทา ได้รับความทุกข์ร้อนประการใด ซึ่งไม่เป็นที่พอพระหฤทัยมาถึงพระองค์ ก็ไม่ทรงแสดงความยินดีเสียพระหฤทัยตกพระหฤทัย ซึ่งเป็นที่ให้ผู้อื่นดูหมิ่นได้ว่าทรงหาขันติคุณมิได้หรือเป็นที่ให้ผู้ในพระบรมเดชาานุภาพ พลอยตกใจแตกตื่นอลหม่าน ทรงรักษาพระอาการคงที่อยู่เป็นนิตย์ ไม่แสดงให้ผิดจากปกติเดิมก็ได้ ดังนั้นนับว่า อวิโรธนี้เป็นบทที่ครบ ๑๐”^{๑๓๔}

๒.๒.๖.๗ อุเบกขาในทศบารมี

สำหรับคำว่า บารมีนั้น หมายถึง หมายถึง ความเป็นเลิศ ความเต็ม (Completeness) หรือความสมบูรณ์แบบ (Perfection) หมายถึงคุณธรรมที่นำไปสู่ความเป็นพระพุทธเจ้า^{๑๓๕} ในพระพุทธศาสนาเรียกว่า ทศบารมี หมายถึง ปฏิบัติอันยอดเยี่ยม คุณธรรมที่ประพฤติปฏิบัติอย่างยอดเยี่ยม หรือความดีที่บำเพ็ญอย่างพิเศษเพื่อบรรลุซึ่งจุดหมายอันสูงสุด เช่น ความเป็นพระพุทธเจ้า และความเป็นมหาสาวกเป็นต้น มีองค์ประกอบ ๑๐ ประการ ได้แก่

(๑) ทาน การให้ หรือการเสียสละทรัพย์สินสมบัติแม้แต่ชีวิตของตนเพื่อให้เป็นประโยชน์แก่บุคคลอื่นโดยไม่หวังผลตอบแทน เพราะการหวังผลเป็นการแสดงถึงความยึดมั่นในอัตตา การให้ทานจึงเป็นการสลัดอัตตาออกไปจากจิต

(๒) ศีล การรักษากายวาจาให้เรียบร้อย มีความประพฤติดีงามถูกต้องตามทำนองคลองธรรมและระเบียบวินัย พร้อมทั้งจะสละชีวิตเพื่อรักษาศีลให้บริสุทธิ์ซึ่งเป็นการสละสิ่งที่หายาก คือชีวิตเพื่อรักษาส่วนที่ละเอียดคือศีลเอาไว้

^{๑๓๓} สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ, *ทศบารมีในพุทธศาสนาเถรวาท*. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๔ หน้า ๑๔๐-๑๔๑.

^{๑๓๔} สุภาพรรณ ฌ บางช้าง, *พุทธธรรมที่เป็นรากฐานสังคมไทยก่อนสมัยสุโขทัยถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง*. (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕) หน้า ๑๕๒-๑๕๓.

^{๑๓๕} สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ, *ทศบารมีในพุทธศาสนาเถรวาท*. หน้า ๑๖๑.

(๓) เนกขัมมะ การออกบวช ความปลื้มตัวปลื้มใจจากกาม(รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส)เพราะกามคุณเป็นที่คุมขังทางจิต การออกบวชจึงเป็นการนำตนเองเข้าไปปฏิบัติธรรมเพื่อให้พ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดในวัฏฏสงสาร มีความอิสระทางจิต

(๔) ปัญญา ความรอบรู้ ความหยั่งรู้เหตุผล เข้าใจสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงไม่ว่าจะเป็นความรู้ทางคติโลกหรือศีลธรรมก็ตาม โดยไม่เลือกว่าผู้ให้ความรู้จะเป็นคนในชาติเชื้อวรรณะใด ยินดีที่จะศึกษาหาความรู้ด้วยเสมอ

(๕) วิริยะ ความเพียร ความแกล้วกล้าไม่เกรงกลัวอุปสรรค พยายามบากบั่น อุตสาหะไม่ทอดทิ้งธุระหน้าที่ มีความเพียรพยายามในการทำงานประกอบอาชีพที่สุจริต โดยใช้ความสามารถที่มีอยู่ในตนเองอย่างเต็มที่ เห็นความสำเร็จของการทำงานมากกว่าค่าจ้างรางวัลที่ตนเองพึงได้รับซึ่งไม่ว่าจะทำอาชีพใดก็ใช้ความสามารถโดยไม่เห็นแก่ความเกียจคร้าน

(๖) ขันติ ความอดทน ความหมายของจิตใจ สามารถใช้สติปัญญาควบคุมตนให้อยู่ในอำนาจเหตุผลและแนวทางความประพฤติที่ตั้งไว้เพื่อจุดหมายอันชอบธรรม ไม่บุนานาจิตเจต

(๗) สัจจะ ความจริง คือ พูดความจริง ไม่เปลี่ยนแปลงจากความจริง แม้จะมีเหตุการณ์ที่ชวนทำให้ไม่พูดจริง แต่สามารถยึดสัจจะคือความจริงเป็นหลัก

(๘) อธิษฐาน ความตั้งใจมั่น การตัดสินใจเด็ดเดี่ยววางจุดหมายแห่งการกระทำของจนไว้แน่นอน และดำเนินตามนั้นแน่วแน่

(๙) เมตตา ความรักใคร่ ความปรารถนาดี มิไม่ตรี คิดเกื้อกูลให้ผู้อื่นและเพื่อนร่วมโลกทั้งปวงมีความสุขความเจริญโดยไม่เลือกชั้นวรรณะ

(๑๐) อุเบกขา ความวางใจเป็นกลาง ความวางใจสงบราบเรียบสม่ำเสมอ เทียงธรรม ไม่เอนเอียงไปด้วยความยินดียินร้ายหรือชอบชัง ความวางเฉยเป็นลักษณะไม่โกรธไม่ยินดี เป็นภาวะของจิตปกติของผู้ปฏิบัติธรรมในระดับสูง มีเหตุการณ์ดีหรือไม่ดีก็ไม่หวั่นไหว

จากการกล่าวมาเราจะพบว่าอุเบกขาบารมีในทศบารมี นั้นมีลักษณะสำคัญก็คือการเข้าไปดูแลหรือปกป้องคนดีจากสิ่งที่ไม่ดี หรือป้องกันไม่ให้คนไม่ดีได้โอกาสในการทำชั่ว เช่น กรณีของท่านพรหมนารถที่เข้าไปสอนพระราชผู้เป็นมิชฌาทิภูริให้มีความเห็นถูกอันเป็นการป้องกันไม่ให้เกิดเหตุร้ายขึ้นอันจะส่งผลกระทบต่อชีวิตของคนเป็นจำนวนมาก

จากที่กล่าวมาทั้งหมดในประเด็นเรื่องแนวคิดเกี่ยวกับอุเบกขาเราสามารถที่จะสรุปได้ว่าอุเบกขา มาจากรากศัพท์ว่า อุป (อุปสรรค) เข้าไป โกลี และคำว่า อิกข (ธาตุ) เห็น ฟัง พิจารณา หมายถึง การเข้าไปฟัง ดู พิจารณาแต่โดยทั่วไปศัพท์นี้จะได้รับการแปลว่า “ความวางเฉย” ซึ่งเป็นการแปลที่ค่อนข้างไม่ตรงกับรากศัพท์เดิม แต่การแปลอุเบกขาในลักษณะนี้ ก็เพื่อสื่อความหมายให้เข้าใจสภาวะและบทบาทหน้าที่ของอุเบกขา ตามนัยที่ท่านกล่าวไว้ในวิสุทธิมรรคว่า

อุเบกขา (ในพรหมวิหาร) มีสภาวะที่รักษาความเป็นกลาง กล่าวคือ การไม่ขวยขวยหรือสละความวุ่นวายในสัตว์ทั้งหลาย เพราะพิจารณาเห็นว่า สรรพสัตว์ตกอยู่ภายใต้กฎแห่งกรรม อย่างไรก็ตาม เราจะพบความหมายของอุเบกขาอีกมิติหนึ่ง คือ อุเบกขาเป็นสภาวะจิตปรกติของพระอรหันต์ ซึ่งดูเหมือนจะควบคุมความหมายของอุเบกขาที่เป็นกระบวนการตรัสรู้ และภาวะการตรัสรู้ กล่าวคือ การที่จิตไม่หวั่นไหวในอิฏฐารมณ์และอนิฏฐารมณ์ จนถึงภาวะความตั้งมั่น มีความสมบูรณ์ด้วยสติและปัญญาที่เกิดจากการฝึกฝนพัฒนา ดังนั้น ความหมายของอุเบกขาในประเด็นหลังนี้ จึงตรงตามรากศัพท์ของอุเบกขามากกว่าที่เข้าใจกัน โดยทั่วไปว่าอุเบกขาคือความวางเฉยไม่สนใจสิ่งรอบข้าง

ในแง่ลักษณะสำคัญของอุเบกขา อาจสรุปได้ว่า จิตที่เป็นอุเบกขา มีลักษณะเป็นกลางๆ กล่าวคือ การพิจารณาเห็นสัตว์ทั้งหลายโดยความเสมอภาคกัน เพราะปราศจากความรักหรือความเกลียด โดยมีปัญญาที่ทำพิจารณาความเป็นจริงที่ว่า สัตว์ทั้งหลายตกอยู่ในอำนาจกฎแห่งกรรม ลักษณะของอุเบกขาที่ควรกล่าวถึงอีกประการหนึ่งคือ อุเบกขาในฐานะเป็นธรรมที่จัดภาวะความลำเอียงหรืออคติ และรักษาความชอบธรรมให้เกิดสันติสุขในสังคม ส่วนลักษณะสำคัญด้านการปฏิบัติจิตพบว่า หลักคำสอนเรื่องนี้มีบทบาทสำคัญต่อการฝึกฝนพัฒนาจิต ให้รู้เท่าทันสรรพสิ่งที่ตกอยู่ในกฎไตรลักษณ์ และรู้เห็นตามความเป็นจริง จนทำให้จิตหลุดพ้นจากความยึดถือว่าเป็นตัวเป็นตน และบรรลุถึงเป้าหมายสุดท้ายที่สมบูรณ์คือนิพพานในที่สุด

ในการจัดประเภทของอุเบกขา พบว่า โดยทั่วไปอุเบกขามี ๑๐ ประเภทเท่านั้น เช่น ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ท่านระบุไว้ชัดเจนว่า อุเบกขา ปน ทสพิธา โหติ...^{๑๑๖} หมายถึงอุเบกขา ๑๐ ประการที่ได้กล่าวมาตอนต้น อย่างไรก็ตาม มีการจัดประเภทของอุเบกขาอีกลักษณะหนึ่ง คือ จัดตามความหมายที่เป็นกุศลและอกุศล ในประเด็นนี้จะพบว่าอุเบกขามี ๒ อย่างคือ

(๑) เกล็ดอุเบกขา อุเบกขาอาศัยเรือน ได้แก่อุเบกขาที่เกิดขึ้นแก่ปุถุชนผู้โง่เขลา เพราะปราศจากปัญญาในการพิจารณาคุณและโทษของอารมณ์ที่เข้ามาสู่ทวารทั้ง ๖ จึงติดอยู่ในอารมณ์เหล่านั้นคุณแมลงที่ติดอยู่ในบ่น้ำอ้อย^{๑๑๗} เป็นการติดตามประเภทของอุเบกขาฝ่ายอกุศล

(๒) เนกขัมมสิตอุเบกขา ได้แก่ อุเบกขาที่ประกอบด้วยวิปัสสนาญาณ อันเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ไม่ยินดีในร้าย ไม่ลุ่มหลงในอิฏฐารมณ์และอนิฏฐารมณ์ ที่นำใคร่ นำปรารถนา^{๑๑๘} ซึ่งเป็นการจัดประเภทตามความหมายในฝ่ายกุศล

^{๑๑๖} สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๘๔/๒๘๓.

^{๑๑๗} ม.อ.อ. (ไทย) ๓/๓๐๘/๑๕๑-๑๕๒.

^{๑๑๘} ม.อ.อ. (ไทย) ๓/๓๐๘/๑๕๒.

ดังนั้น ในแง่ความหมายและลักษณะสำคัญของอุเบกขา ล้วนเป็นไปเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตและพัฒนาปัญญา ตามหลักไตรสิกขา โดยเริ่มจากพื้นฐานการพัฒนาตามหลักภาวนา ๔^{๑๑๕} ส่วนปัจจัยให้เกิดอุเบกขาได้แก่ โยนิโสมนสิการและพหุสิการ ซึ่งมีบทบาทสำคัญต่อกระบวนการและภาวการณ์รู้แจ้งธรรม ในขณะเดียวกัน อกุศลธรรมที่เป็นตัวขัดขวางต่ออุเบกขาหรือเป็นปฏิปักษ์ต่ออุเบกขาได้แก่ อัญญาณูเบกขา (วางเฉยแบบขาดปัญญา) รวมทั้งราคะและปฏิฆะ อกุศลธรรมเหล่านี้จะทำความเสียหายแก่อุเบกขาโดยสภาวะธรรม ดังนั้น ในกระบวนการปฏิบัติท่านจึงให้ความสำคัญแก่ปัญญาในฐานะเป็นสัมปยุตตธรรมสำคัญของอุเบกขาที่จะช่วยตรวจสอบสภาวะของอุเบกขาที่แท้จริง

ส่วนอุเบกขาในหมวดธรรมต่างๆ จากการศึกษพบว่า อุเบกขาในพรหมวิหาร ๔ ดูเหมือนจะมีความโดดเด่นและถูกกล่าวถึงมากที่สุด นั่นคือ เมื่อเรานึกถึงหลักคำสอนเรื่องอุเบกขาโดยมากภาพที่ปรากฏในใจคือ อุเบกขาในพรหมวิหาร ๔ โดยบางครั้งอาจไม่ทราบว่าหลักคำสอนเรื่องนี้ปรากฏอยู่เสมอในหมวดธรรมอื่นๆ นอกเหนือจากพรหมวิหาร ๔ และมีความสำคัญไม่แพ้กันกล่าวคือเป็นทั้งกระบวนการและภาวะที่อุดหนุนต่อการตรัสรู้ธรรม การศึกษาที่ผ่านมาจึงพบว่า

อุเบกขาในพรหมวิหาร ๔ หมายถึง ความวางใจเป็นกลาง อันจะทำให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือ มีจิตเรียบตรงจุดตรงซึ้ง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง พิจารณาเห็นถึงสภาวะที่สัตว์ทั้งหลายเป็นไปตามอำนาจแห่งกรรมที่ตนกระทำ และเป็นหลักธรรมที่เกิดจากความสมบูรณ์แห่ง เมตตา กรุณา และมุทิตา จัดเป็นอุเบกขาประเภทกระบวนการและภาวะตรัสรู้

อุเบกขาในโพชฌงค์ ๗ มุ่งถึง ความมีใจเป็นกลาง เพราะเห็นแจ้งตามความเป็นจริง คือการมีท่าทีเฉยนิ่งดูไปในเมื่อจิตแน่วแน่อยู่กับกิจที่ทำ และสิ่งต่างๆ ที่ดำเนินไปด้วยดีตามแนวทางที่กำหนดไว้ หรือตามที่มันควรจะเป็น ไม่แทรกแซงให้เสียการ และอาจจัดเป็นอุเบกขาประเภทกระบวนการและภาวการณ์ตรัสรู้ธรรม

อุเบกขาในสติปัฏฐาน ๔ ไม่ปรากฏเด่นชัดในฐานะหัวข้อธรรมหนึ่งของสติปัฏฐาน ๔ แต่จากความหมาย กระบวนการปฏิบัติ และผลการปฏิบัติสามารถวิเคราะห์ได้ว่า การใช้สติพิจารณากาย เวทนา จิต และธรรม เมื่อจิตสามารถละความยินดียินร้ายและละความยึดถือตัวได้จนกระทั่งสามารถรู้เท่าทันสภาพความเป็นจริงของสิ่งทั้งหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการรู้เท่าทันและไม่ติดอยู่ในโลกธรรม ๘ คือ มีลาภ เสื่อมลาภ มียศ เสื่อมยศ สรรเสริญ นินทา สุข และทุกข์ที่ปรากฏในโลกและสังคมมนุษย์ สภาวะจิตที่ละความยินดียินร้ายในสิ่งนี้และมีความสงบในภายในท่านจัดเป็นสภาวะของอุเบกขาในสติปัฏฐาน ๔ และอาจจัดเป็นอุเบกขาประเภทภาวการณ์ตรัสรู้ธรรม

^{๑๑๕} อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๗๕/๑๔๔-๑๔๖.

อุเบกขาในวิปัสสนาญาณ ๕ เป็นสถานะที่เรียกว่าความวางเฉยด้วยอุเบกขาจิต ที่ปรากฏใน ญาณชั้น สังการอุเบกขาญาณ กล่าวคือ หลังจากได้พิจารณาเห็นรูปนามสังขารทั้งหลายปรากฏเป็น สภาพที่เลวร้ายต่างๆ เช่นปรากฏเป็นของน่ากลัว มีโทษ นำเบื่อหน่าย ในญาณก่อนๆ แล้ว เมื่อมาถึง ญาณชั้นนี้แล้วจึงเกิดสภาวะจิตวางเฉยไม่นิยมยินดีในรูปนามสังขาร เป็นอุเบกขาอีกประเภทหนึ่งที่ อาจจัดเข้าเป็นกระบวนการ และภาวะที่เกิดจากการรู้แจ้งธรรม

อุเบกขาในวิปัสสนูปกิเลส ๑๐ จัดเป็นอุเบกขาประเภทกระบวนการที่เกิดขึ้นระหว่าง การปฏิบัติวิปัสสนา กล่าวคือเป็นสภาวะจิตที่วางเฉยต่อสังขารทั้งปวง ซึ่งหากพิจารณาไม่ดี อุเบกขา ประเภทนี้จะถูกเรียกว่า “วิปัสสนูปกิเลส” หรือความเศร้าหมองแห่งวิปัสสนา แต่หากปฏิบัติถูกวิธีก็ เกิดประโยชน์ต่อผู้ปฏิบัติอย่างยิ่งในฐานะเป็นเครื่องชี้วัดว่าผู้ปฏิบัติได้ดำเนินมาถูกทางแล้ว

อุเบกขาในทศพิธราชธรรม ปรากฏในข้อว่าด้วย “อวิโรธนะ” คือ ความไม่คลาดจากธรรม ได้แก่ การที่พระมหากษัตริย์ทรงวางองค์เป็นหลักหนักแน่นในธรรม คงที่ ไม่มีความเอนเอียงไม่ หวั่นไหวเพราะถ้อยคำที่ร้าย เพราะลาภสักการะหรืออิฏฐารมณ์และอนิฏฐารมณ์ใดๆ สถิตมั่นใน ธรรม ทั้งในส่วนยุติธรรมคือ ความเที่ยงธรรมก็ดี ทั้งในส่วนนิติธรรมคือ ระเบียบแบบแผนหลักการ ปกครอง ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามก็ดี ไม่ประพฤติกให้เคลื่อนคลาดวิบัติไป ดังนั้น จึงจัดเป็นอุเบกขาอีกประเภทหนึ่ง ที่เป็นภาวะผู้ทรงธรรม ผู้เที่ยงธรรม ซึ่งจะเกื้อกูลต่อการปฏิบัติ ธรรมขั้นสูงต่อไป

อุเบกขาในทศบารมี จัดเป็นอุเบกขาอีกประเภทหนึ่ง ที่เป็นเครื่องมือในการพัฒนาตนและ สังคม ซึ่งเกิดจากการตั้งปณิธานที่แน่วแน่ชัดเจนแล้วดำเนินตามปณิธานหรือเป้าหมายนั้น ด้วย ความวิริยะอุตสาหะ และด้วยจิตที่แน่วแน่ มั่นคง แม้จะพบอุปสรรคมากมายสักเพียงใด ก็ทำได้ หวั่นไหวและละเลิกปณิธานนั้นไม่ บุคคลตัวอย่างในกรณีนี้ เห็นจะไม่มีใครเกิน พระโพธิสัตว์ผู้ บำเพ็ญตนตามปณิธานเพื่อความเป็นพระพุทธเจ้า

๒.๓ แนวคิดเรื่องการบำเพ็ญอุเบกขาบารมี

สำหรับคำว่า การบำเพ็ญอุเบกขาบารมีนั้น หมายถึง การลงมือปฏิบัติตามหรือการนำ หลักการในเรื่องอุเบกขาบารมีไปประยุกต์ใช้เรื่องการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์เพื่อเป้าหมาย คือการบรรลุธรรมเป็นพระพุทธเจ้านั้น มีเนื้อหาปรากฏเด่นชัดในคัมภีร์พระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๗- ๒๘ ซึ่งเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในอดีตชาติจนถึงชาติปัจจุบันก่อน การตรัสรู้บุตรธิดาสาม โภธิญาณเรื่องราวการบำเพ็ญบารมีดังกล่าวมีทั้งหมด ๕๔๑ เรื่องเป็นที่ รู้จักกันโดยชื่อว่า “ชาดก” เนื้อหาของชาดก เป็นการนำเสนอวิถีชีวิตของบุคคลในอดีตที่ผ่านมาแล้ว ไม่ต่ำกว่า ๓,๐๐๐ ปีซึ่งก็ไม่แตกต่างไปจากวิถีชีวิตของคนในยุคนี้ ที่ตกอยู่ในอำนาจความรัก โลก

โกรธ หลง ผู้ที่พัฒนาตนเองได้ ห้ามตนจากความชั่วได้ย่อมประสบกับความเจริญ ส่วนผู้ที่อ่อนแอกว่า โง่เขลากว่าก็ยิ่งลำบากอยู่เสมอ ผู้ประพฤดิธรรมย่อมอยู่เป็นสุข ส่วนผู้ประพฤดิธรรมย่อมอยู่เป็นทุกข์ สิ่งต่างๆ เหล่านี้เราจะพบเห็นได้จากเนื้อหาของชาดก^{๕๐} แต่เนื่องจากการสังสมบารมีของพระโพธิสัตว์แต่ละพระองค์นั้นยาวนานยิ่งนัก และแต่ชาติก็สร้างบารมีไม่เท่ากัน บางชาติสร้างบารมีอย่างธรรมดาเป็นปกติแต่บางชาติก็สร้างอย่างอุกฤษฏ์สูงสุด ดังนั้น จึงมีการแยกบารมีเหล่านี้ ออกเป็น ๓ ระดับ โดยจัดเป็นบารมีอย่างต่ำประเภทหนึ่ง บารมีอย่างปานกลางประเภทหนึ่ง และบารมีอย่างสูงสุดอีกประเภทหนึ่งยกตัวอย่างเช่นเรื่อง “ทาน” เมื่อจำแนกออกเป็น ๓ ก็กำหนดเอา โดยประเภทของทาน ดังนี้

๑. ทานบารมี เป็นทานที่บำเพ็ญตามปกติธรรมดา เป็นการบริจาคทรัพย์สมบัติต่างๆ แม้จะมากมายเพียงใด ก็จะจัดเป็นบารมีอย่างธรรมดา
๒. ทานอุบารมี เป็นทานที่บำเพ็ญยิ่งขึ้นไปกว่าทานบารมี คือถึงกับบริจาคอวัยวะเลือดเนื้อในร่างกาย จัดเป็นบารมีประเภทปานกลาง
๓. ทานปรมัตถบารมี เป็นทานที่บำเพ็ญยิ่งขึ้นไปกว่าทานบารมีและทานอุบารมี คือถึงกับต้องบริจาคชีวิตให้เป็นทาน นับว่าเป็นการบริจาคอย่างใหญ่หลวงอุกฤษฏ์ อย่างนี้จัดเป็นบารมีประเภทสูงสุด

บารมีธรรมข้ออื่นๆ ก็จำแนกออกเป็นบารมีธรรมละ ๓ ระดับเช่นเดียวกับทานที่ยกตัวอย่างมานี้ ดังนั้นเมื่อมีองค์ธรรมอยู่ ๑๐ ประการและจำแนกออกเป็นประการละ ๓ บารมี จึงรวมเป็นทั้งสิ้น ๓๐ บารมี ดังต่อไปนี้

^{๕๐} พระมหาบูรณะ ชาตเมโธ, ขุมทรัพย์จากชาดก. ในเก็บเพชรจากคัมภีร์พระไตรปิฎก.

บารมี ๓๐		
ชั้นบารมี	ชั้นอุปบารมี	ชั้นปรมัตตบารมี
๑. ทานบารมี	๑. ทานอุปบารมี	๑. ทานปรมัตตบารมี
๒. ศีลบารมี	๒. ศีลอุปบารมี	๒. ศีลปรมัตตบารมี
๓. เนกขัมมบารมี	๓. เนกขัมมอุปบารมี	๓. เนกขัมมปรมัตตบารมี
๔. ปัญญาบารมี	๔. ปัญญาอุปบารมี	๔. ปัญญาปรมัตตบารมี
๕. วิริยบารมี	๕. วิริยอุปบารมี	๕. วิริยปรมัตตบารมี
๖. ขันติบารมี	๖. ขันติอุปบารมี	๖. ขันติปรมัตตบารมี
๗. ตัจจบารมี	๗. ตัจจอุปบารมี	๗. ตัจจปรมัตตบารมี
๘. อธิษฐานบารมี	๘. อธิษฐานอุปบารมี	๘. อธิษฐานปรมัตตบารมี
๙. เมตตาบารมี	๙. เมตตาอุปบารมี	๙. เมตตาปรมัตตบารมี
๑๐. อุเบกขาบารมี	๑๐. อุเบกขาอุปบารมี	๑๐. อุเบกขาปรมัตตบารมี

บารมีทั้งหมดที่กล่าวมานี้ เป็นธรรมที่ทำบุคคลให้เป็นพระพุทธเจ้าหรือเป็นธรรมที่พระโพธิสัตว์ทั้งหลายจะต้องอบรมให้พุทธภูมิถึงความแก่รอบ และเป็นบารมีธรรมอันเปรียบเสมือนสารธินำบุคคลข้ามฝั่งให้ถึงพระนิพพาน เมื่อบุคคลใดบำเพ็ญบารมีธรรมทั้ง ๓๐ ประการนี้ได้ครบถ้วนบริบูรณ์แล้วย่อมได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า สามารถนำตนให้พ้นทุกข์และเป็นพื้นที่ฝั่งแก่สรรพสัตว์ทั้งหลายให้พ้นทุกข์ตาม^{๑๕๕} โดยการบำเพ็ญบารมีทั้งหมดนั้นถือว่าเป็นภาระหรือหน้าที่ของผู้ที่มุ่งจะสร้างความคิดให้เกิดขึ้นกับตนเองเป็นสำคัญ

๒.๓.๑ ลักษณะของการบำเพ็ญอุเบกขาบารมี

พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญอุเบกขาบารมีในขณะที่ทรงเสวยพระชาติเป็นพระดาบสที่ให้ความช่วยเหลือลิงโลนตัวหนึ่งถูกเต่าทำร้ายได้รับทุกข์เวทนา ดังมีเนื้อเรื่องปรากฏในขุททกนิกายชาดก และอรรถกถา ดังนี้

เมื่อครั้งพระเจ้าพรหมทัตเสด็จเถลิงถวัลราชสมบัติ ในกรุงพาราณสี แคว้นกาสิ พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพราหมณ์ในนครนั้น ครั้นเจริญวัยได้ไปศึกษาศิลปะศาสตร์ ณ

^{๑๕๕} ประโยชน์ สังกลิน, พระสัมมาสัมพุทธเจ้า : ศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดในพระพุทธศาสนา เถรวาทและมหายาน. (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาศาสนาเปรียบเทียบ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๐) หน้า ๑๕-๑๖.

เมืองดั่งลีลา เมื่อกลับมายังภูมิลำเนาแล้วได้ประกอบการงานช่วยบิดามารดา เห็นโทษในการครองเรือนจึงละสมบัติพร้อมทั้งหมู่ญาติออกบวชเป็นคฤหัสถ์ สร้างอาศรมอยู่ริมฝั่งแม่น้ำคงคาใกล้ป่าหิมพานต์บำเพ็ญฌานบรรลุอิทธิยสมาบัติแล้ว เสวยฌานสุขในป่าหิมพานต์นั้น พระโพธิสัตว์เป็นผู้มีรัศมีอย่างยิ่ง บำเพ็ญอุเบกขาบารมี วันหนึ่งขณะที่นั่งอยู่ ณ ประตูปรรณศาลา มีลิงทุศีลตัวหนึ่งมารทำกิริยาหยาบโลน โดยได้มากเกาะที่ร่างกายพระโพธิสัตว์ เที้ยวแห่หูแห่ตาเล่นตามวิสัยลิง แม้ลิงจะทำกิริยาเช่นนั้น แต่พระโพธิสัตว์ก็มิได้แสดงความรำคาญให้ปรากฏ คงนั่งอยู่เฉย อยู่มาอีกวันหนึ่ง มีเต่าตัวหนึ่งขึ้นมาจากน้ำ มานอนอ้าปากผิงแดดอยู่ที่ตลิ่งริมน้ำแล้วกลับไป เจ้าลิงโลนตัวนั้นมาพบเต่าหลับอยู่เช่นนั้น จึงหยอกเข้ากั๊บเต่านั้นเหมือนทำกับพระโพธิสัตว์ เต่าตกใจตื่นแล้วได้ใช้ปากจับไว้แน่นเหมือนบุคคลเอาของใส่ในสมุดแล้วปิดไว้แน่นฉะนั้น ลิงโลนเสวยทุกขเวทนาแสนสาหัส จึงคิดหาวิธีจะให้ตนพ้นจากทุกข์นั้น เมื่อคิดดังนั้น จึงได้อุ้มเต่านั้นเข้าไปหาพระคฤหัสถ์โพธิสัตว์ด้วยหวังว่าจะสามารถปลี้อตนจากทุกข์ได้^{๑๔๒} พระโพธิสัตว์เห็นลิงทุศีลนั้นอุ้มเต่าเข้ามาหาจึงกล่าวล้อเล่นกับลิงนั้นว่า :

ใครหนอเดินมาเหมือนคนถือภัตตาหารมาเต็มถาด เหมือนพราหมณ์ได้ลาภเต็มมือ เข้าไปเที่ยวภิกขาจารที่ไหนดนอ เข้าไปหาผู้มีศรัทธาคนใดมาลึงทุศีลได้ฟังแล้วจึงกล่าวว่า :

ข้าพเจ้าเป็นลิงโง่เขลาจับต้องสิ่งที่ไม่ควรจับต้อง ขอความเจริญจงมีแก่ท่านขอท่านจงช่วยปลี้อข้าพเจ้า ข้าพเจ้าหลุดพ้นแล้วจะไปยังภูเข

พระโพธิสัตว์มีความกรุณาต่อลิงนั้นจึงเจรจากับเต่าว่า :

ธรรมดาเต่าเป็นต้นตระกูลกัสสปโคตร ลิงเป็นต้นตระกูลโกณฑัญญโคตร กัสสปะ ท่านจงปลี้อโกณฑัญญะเสียเถิด ท่านได้เคยร่วมเมถุนกันมาแล้ว^{๑๔๓}

เต่าได้ฟังดังนั้น มีความเลื่อมใสในถ้อยคำของพระโพธิสัตว์จึงปลี้อลิงให้มีอิสระ ฝ่ายลิงโลนตัวนั้นพอพ้นจากปากเต่าได้แล้วจึงทำความเคารพพระโพธิสัตว์แล้วหลีกไปมิได้กลับมายังที่นั้นอีกต่อไป ฝ่ายเต่าก็กลับไปยังสถานที่ของตน เมื่อสัตว์ทั้งสองจากไป พระโพธิสัตว์ได้เจริญสมาบัติมีพรหมโลกเป็นที่ไปนเบื้องหน้าจะนี้เป็น^{๑๔๔}

^{๑๔๒} พุ.ชา.อ. (ไทย) ๔/๖๖/๕๔.

^{๑๔๓} พุ.ชา. (ไทย) ๒๓/๖๗-๖๘/๑๓๕.

^{๑๔๔} พุ.ชา.อ. (ไทย) ๔/๖๘/๕๖.

ชาดกเรื่องนี้แสดงถึงการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีของพระโพธิสัตว์ความหมายของการบำเพ็ญอุเบกขาในลักษณะเช่นนี้จัดเป็นอุเบกขาในหลักพรหมวิหารอันเป็นท่าทีของผู้มีจิตประกอบด้วยความกรุณาบนพื้นฐานของอุเบกขา^{๔๕}

เหตุการณ์ในชาดกเรื่องนี้อาจวิเคราะห์ได้ว่า พระคาบสผู้เป็นพระโพธิสัตว์ชื่อว่าได้บำเพ็ญอุเบกขามีเพราะได้แสดงออกถึงการมีจิตกรุณาต่อสัตว์ที่ประสบทุกข์ ท่าทีการวางเฉยของพระโพธิสัตว์ต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจึงแสดงออกอย่างเหมาะสมตามสถานการณ์ที่ ๒ คือเมื่อบุคคลอื่นหรือสัตว์อื่นประสบทุกข์และต้องการความช่วยเหลือต้องยึดหลักความกรุณาโดยมีอุเบกขาเป็นตัวเลือกค้นหาแนวทางที่เหมาะสมต่อเหตุการณ์นั้นๆ เพื่อให้การแสดงออกของกรณามีความสมบูรณ์และถูกต้องตามวิถีแห่งปัญญาพฤติกรรมดังกล่าวของพระโพธิสัตว์จึงเป็นกรณีตัวอย่างของผู้บำเพ็ญอุเบกขาบารมีอย่างแท้จริง

๒.๓.๒ ลักษณะของการบำเพ็ญอุเบกขาอุปบารมี

การบำเพ็ญอุเบกขาอุปบารมีของพระโพธิสัตว์ท่านระบุว่าปรากฏเด่นชัดในชาติที่พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญามหิสะหรือกระบือผู้เป็นพระโพธิสัตว์ หลักฐานในขุททกนิกายชาดก และอรรถกถาเล่าว่า ครั้งพุทธกาล ในกรุงสาวัตถี มีลิง โคนตัวหนึ่งถูกลีงไว้บนตระกูดใหญ่ตระกูดหนึ่งวันหนึ่งลิงนั้นเข้าไปยังโรงช้างแล้วขึ้นไปบนหลังช้าง ช้างนั้นเป็นช้างเชือกทั้งได้ฝึกหัดดีเป็นช้างมีศีลาจารวัตร ลิง โคนนั้นแทนที่จะขึ้นไปขี่เล่นธรรมดาแต่กลับไปถ่ายอุจจาระปัสสาวะรดหลังช้างแล้วเดินเหยียบขี้ไปมาทำให้เปรอะเปื้อนไปทั้งตัว แต่ช้างนั้นก็มิได้แสดงกริยาอย่างไรคงเฉยอยู่ด้วยอำนาจความอดทนตามวิสัยของผู้มีศีลาจารวัตร อยู่มาวันหนึ่ง ลูกช้างตัวหนึ่งได้มายืนอยู่ที่ช้างนั้นเคยยืน ฝ่ายลิง โคนก็เข้ามายังโรงช้างนั้นอีกยังมีทันพิจารณา สำคัญว่าเป็นช้างตัวเดิมจึงปีนขึ้นหลังช้างตัวคุนั้น ลูกช้างตัวคุนั้นจึงวงจับลิงนั้นพาดลงกับพื้นและเหยียบจนลิงนั้นแหลกเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย^{๔๖} ภิกษุทั้งหลายได้ทราบเรื่องนี้จึงกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระพุทธองค์จึงตรัสแสดงในอดีตชาติการบำเพ็ญบารมีของพระองค์ดังมีเนื้อหาโดยย่อ ดังนี้

เมื่อครั้งพระโพธิสัตว์เสวยชาติเป็นกระบือใหญ่อาศัยอยู่ในป่าหิมพานต์ เมื่อเจริญวัยใหญ่แล้วได้เที่ยวสัญจรไปมาอยู่ตามเชิงเขา อาศัยจอมเขาของเขาหัวระหานธารเขาและป่าทึบวันหนึ่งขณะที่สัญจรอยู่ได้พบต้นไม้สูงใหญ่ต้นหนึ่งแตกกิ่งก้านสาขาร่มเย็นน่ารื่นรมย์ จึงยึดเอาเป็นที่พักอาศัย ยืนพักได้ร่มไม้ในเวลากลางวันมีลิงตัวหนึ่งอาศัยอยู่ ณ ต้นไม้นั้นเช่นกัน ลิง โคนเห็นกระบือใหญ่ยืนอยู่จึงกระโดดลงมาแล้วขึ้นหลังกระบือ ถ่ายอุจจาระ

^{๔๕} เกษม บุญศรี, บารมีสาธิต. (ธนบุรี : ประยูรวงศ์, ๒๕๑๓) หน้า ๓๑๘-๓๑๙.

^{๔๖} ขุ.ชา.อ. (ไทย) ๔/๘๑/๑๒๐.

ปีศาจจะลดหลังและเหยียบย่ำให้เประอะเปื้อนไปทั่วทั้งตัว บ้างก็จับเขากระเบื้องห้อยโหน โยนตัวไปมา บางคราวก็จับหางโหนเล่น บางคราวก็จับหูดึงเล่น กระเบื้องผู้เป็นพระ โภธิสัตว์มีขันติธรรมและเมตตาธรรมจึงมิได้ใส่ใจถึงการเล่นอนาจารเช่นนั้น ถึงโลนตัวนั้น ทำอย่างนั้นตลอดมา อยู่มาวันหนึ่งเทวดาซึ่งสิงสถิตอยู่ที่ต้นไม้นั้นแสดงตัวให้ปรากฏและ เจริญกับพระโภธิสัตว์^{๔๗}

รุกขเทวดาได้กล่าวว่า :

เพราะมุ่งหมายประโยชน์อะไรต่อถึงผู้มีจิตกลับกลอก มีปกติประทุษร้ายมิตรท่านจึงอด กลั้นทุกชั้นไว้เหมือนอดกลั้นต่อเจ้านายผู้ให้สิ่งที่ต้องการได้ทุกอย่างท่านจงเหยียบมัน ถ้า ไม่ปรามมันไว้บ้าง พวกสัตว์โง่ก็จะพึงเบียดเบียนหนักยิ่งขึ้น

กระเบื้องโภธิสัตว์กล่าวตอบว่า :

ก็เมื่อเจ้าถึงตัวนี้เข้าใจว่ากระเบื้องตัวอื่นเหมือนข้าพเจ้า จักกระทำอนาจารอย่างนี้กระเบื้อง เหล่านี้ ก็จักฆ่ามันเสียในที่นั้น ข้าพเจ้า (ก็) จักพ้นจากปาณาติบาต^{๔๘}

พอล่วงไปได้ ๒-๓ วัน กระเบื้องโภธิสัตว์นั้นได้หนีไปอยู่ที่อื่น ต่อมาเมื่อกระเบื้องที่ร้ายตัวหนึ่ง เทียวสัญจรมาอาศัยอยู่ได้ร่มไม้ใหญ่หนึ่ง และถึงโลนตัวนั้นสำคัญว่ากระเบื้องตัวเดิมจึงทำ กิริยาเช่นที่เคยทำกับกระเบื้องโภธิสัตว์ จึงถูกกระเบื้องตัวคุณนั้นสลัดลงนั้นให้ตกลงที่พื้นแล้ว กระเบื้องด้วยทำให้ถึงแก่ความตาย ณ ที่นั่นเอง^{๔๙}

ชาดกเรื่องนี้แสดงให้เห็นว่าการมีขันติธรรมประจำใจเป็นธรรมอุดหนุนต่อการบำเพ็ญ อุเบกขา และการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีของพระโภธิสัตว์ดังกล่าวนี้ จัดเป็นการบำเพ็ญบารมีในชั้น อุเบกขาอุปบารมี^{๕๐}

ในขณะที่นักวิชาการบางท่านมองว่า เรื่องราวในสาติเกทชาดกที่พระโภธิสัตว์เสวยชาติ เป็นหัวหน้าฝูงนกแขกเต้าเป็นการบำเพ็ญอุเบกขาอุปบารมี เหตุการณ์ในชาดกเรื่องนี้เล่าว่า

วันหนึ่ง พญานกแขกเต้าผู้เป็นหัวหน้าพร้อมด้วยฝูงนกแขกเต้าถูกคนเฝ้านาใช้ดาบขวิดจับ ได้ขณะที่กำลังนำฝูงนกลงกินข้าวเปลือกในทุ่งนาพญานกแขกเต้าพระโภธิสัตว์ผู้เป็น หัวหน้าฝูงมิได้รับบินหนีไปเหมือนนกตัวอื่นๆ เพราะแม้จักกินเมล็ดข้าวอิ่มแล้วแต่ยังต้อง ใช้ปากคาบรวงข้าวเพื่อนำไปเลี้ยงคูมารดาบิดา ลูกนกที่ยังไม่มีขนปีก รวมทั้งต้องนำไป ให้แก่นกแขกเต้าที่ทุพพลภาพไม่สามารถออกหากินเองได้ ด้วยพฤติการณ์ที่ยอมเสี่ยงตาย

^{๔๗} ข.ชา.อ. (ไทย) ๔/๘๑/๑๒๐.

^{๔๘} ขุ.ชา. (ไทย) ๒๓/๘๒-๔/๓๑๘-๓๑๙.

^{๔๙} ขุ.ชา.อ. (ไทย) ๔/๘๒/๑๒๑-๑๒๒.

^{๕๐} เกษม บุญศรี, บารมีสาธิต. (ธนบุรี : ประยูรวงศ์, ๒๕๑๓) หน้า ๓๒๗.

เช่นนั้นจึงถูกคนเฝ้าจับได้และถูกนำตัวไปให้เจ้าของนาชื่อ โกลิยพราหมณ์ และเกิดการสนทนากันระหว่าง โกลิยพราหมณ์เจ้าของนาข้าวกับพญานกแขกเต้าตามที่ปรากฏในสาธิตทหารชาดก ดังนี้

โกลิยพราหมณ์ถามพญานกแขกเต้าว่า :

นกตัวอื่นกินพ้ออิมท้องแล้วก็ไป แต่เจ้ากินข้าวสาธิตจนอิมแล้วแล้วยังคาบบินไปอีก ฉางที่ป่าไม่จวนนั้นเจ้าบรรจู่ไว้นเต็มหรือ หรือเจ้ามีเวรกับเรา เราถามแล้วจงบอกเถิดเจ้าเก็บข้าวสาธิตไปไว้ที่ไหน

พญานกแขกเต้าตอบว่า :

ข้าพเจ้ามิได้มีเวรกับท่าน ฉางของข้าพเจ้าไม่มี ข้าพเจ้าไปถึงยอดไม้จิวก็ชำระหนี้และให้กัวยืมหนี้ ทั้งยังฝังชุมทรัพย์ไว้ที่ยอดไม้จิว นั้นด้วย ขอท่านจงทราบอย่างนี้เถิด

โกลิยพราหมณ์ถามต่อไปว่า :

การให้กัวยืมหนี้และการชำระหนี้ของเจ้าเป็นเช่นไร เจ้าจงบอกถึงการฝังชุมทรัพย์มาซิ เมื่อเจ้าทำดังนั้น เจ้าก็จะพ้นจากบ่วงนี้

พญานกแขกเต้าอธิบายว่า :

ท่านโกลิยะ ข้าพเจ้ามีลูกอ่อนตัวเล็กๆ ขนปีกยังไม่ออก ลูกนกเล็กๆ เหล่านั้นข้าพเจ้าได้เลี้ยงแล้วจักเลี้ยงข้าพเจ้า (ตอบ) เพราะเหตุนั้น (จึงชื่อว่า) ข้าพเจ้าให้เขา กัวยืมหนี้ พ่อแม่ของข้าพเจ้าแก่เต่าผ่านวัยหนุ่มสาวไปแล้ว ข้าพเจ้าคาบรวงข้าวสาธิตไปเพื่อท่านทั้ง ๒ ดังนั้น(จึงชื่อว่า) ข้าพเจ้าได้ชำระหนี้ที่ท่านได้ให้กัวยืมไว้ในกาลก่อนที่ป่าไม่จวนนั้น ยังมีนกอื่นๆ อีก ที่ทุพพลภาพ มีขนปีกหมดสิ้นแล้ว ข้าพเจ้าต้องการบุญจึงให้รวงข้าวสาธิตแก่นกเหล่านั้น บัณฑิตทั้งหลายกล่าวการทำบุญนั้นว่า เป็นชุมทรัพย์ การให้กัวยืมหนี้และการชำระหนี้ของข้าพเจ้าเป็นเช่นนี้ ข้าพเจ้า บอกการฝังชุมทรัพย์แก่ท่าน ขอท่านจงทราบอย่างนี้เถิด ท่าน โกลิยะ โกลิยพราหมณ์มีจิตเลื่อมใสจึงกล่าวต่อไปว่า :

ปีกนี้ดีหนอเป็นนกแต่มีธรรมอย่างยอดเยี่ยม ในพวกมนุษย์บางเหล่าไม่มีธรรมนี้ เจ้าพร้อมกับพวกญาติทั้งหมดจงกินข้าวสาธิตตามความพอใจเถิด เจ้านกแขกเต้าเราคงได้พบกันอีก เรายินดีที่จะพบเจ้า

พญานกแขกเต้าให้โอวาทว่า :

ข้าพเจ้าได้กินและดื่มในที่อยู่ของท่าน แต่ในเพื่อนบ้านของท่านไม่น่ายินดีนัก ท่าน โกลิยะของท่านจงให้อภัยทานในเหล่าสัตว์ผู้วางอาชญาแล้ว และจงเลี้ยงดูบิดามารดา ผู้แก่เฒ่าเถิด โกลิยพราหมณ์มีใจยินดีได้เปล่งอุทานว่า :

วันนี้เราโชคดีที่ได้เห็นนกตัวประเสริฐกว่านกทั้งหลายเราได้ฟังวาจาสุภาษิตของนกแขกเต้าแล้วจักทำบุญให้มาก^{๑๕๑}

จากนั้นพญานกแขกเต้าผู้เป็นโพธิสัตว์ก็บินกลับไปสู่อ้อมอกของพ่อแม่ที่กำลังร้องไห้อาลัยไม่แน่ใจความปลอดภัยในชีวิตของลูกรักของตน เมื่อพ่อแม่เห็นหน้าลูกแล้วก็ดีใจเหมือนได้ทุกอย่างทุกอย่างกลับมา ความหิวกระหาย ความทุกข์ร้อน ความเศร้าโศกกังวลใจทุกอย่างก็หมดไปเพราะเห็นหน้าลูกนั่นเอง^{๑๕๒}

เหตุที่นักวิชาการบางท่านวิเคราะห์ว่าชาดกเรื่องนี้เป็นกรณียุเบกขาอุปบารมีของพระโพธิสัตว์เพราะแสดงให้เห็นถึงความหนักแน่นต่อเหตุการณ์ที่เกือบเอาชีวิตไม่รอดและกล่าวว่าสถานะของอุเบกขาธรรมในเรื่องนี้ปรากฏในลักษณะต่างๆ เช่น ความอดทน (Patience) ความหนักแน่น (Calmness) และการรู้จักประมาณตน (Greedlessness) โดยเฉพาะการรู้จักประมาณตนเองนั้นมีปรากฏอยู่ในหลายชาดก เช่น กโปตชาดก^{๑๕๓} โกลชาดก^{๑๕๔} เป็นต้นซึ่งพระโพธิสัตว์ปฏิบัติอย่างจริงจังจนรอดพ้นจากความตายได้อย่างหวุดหวิด พุทธการณณ์เช่นนี้จึงควรได้รับการยอมรับว่าเป็นกรณียุเบกขาอุปบารมีมีมากกว่าที่จะเป็นอย่างอื่น^{๑๕๕}

๒.๓.๓ ลักษณะของการบำเพ็ญอุเบกขาปรมัตถบารมี

หลักฐานที่แสดงถึงการบำเพ็ญอุเบกขาปรมัตถบารมีของพระพุทธองค์ในอดีตชาตินั้นกล่าวไว้ในโลมหังสชาดกซึ่งมีเพียงคาถาสั้นๆ ว่า (คาถานี้ได้ปรากฏแจ่มแจ้งแก่นักบวชชีเปลือยโพธิสัตว์ว่า) เราเราร้อนแล้วเปียกชุ่มอยู่ในป่าอันน่าสะพรึงกลัวผู้เดียว เปลือยกายไม่ได้ผิงไฟเป็นมุนีชวนช่วยในการแสวงหาพรหมจรรย์^{๑๕๖}

เนื้อหาในชาดกที่แสดงมานี้ ชี้ให้เห็นความหมายของอุเบกขา ในแง่ที่เป็นผลแห่งความกรุณา คุณค่าของอุเบกขาที่ปรากฏในชาดกส่วนใหญ่มี ๓ ระดับ ระดับต้น หมายถึง ความยุติธรรมจิตใจ ระดับกลาง หมายถึง ความหนักแน่นของจิตใจต่อเหตุการณ์ร้าย และระดับสูง หมายถึง ความมั่นคงของจิตใจต่อเหตุการณ์ทั้งดีและร้าย การปฏิบัติอุเบกขาก็เช่นเดียวกับเมตตาที่สามารถพัฒนาจิตขึ้นสู่ตามระดับสูง หมดความเกี่ยวข้องอยู่กับสิ่งที่ชอบไม่ชอบทั้งหมดได้ แม้แต่ความตาย ก็มีได้

^{๑๕๑} พุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๑-๑๗/๔๒๓-๔๒๕.

^{๑๕๒} พุ.ชา.อ. (ไทย) ๖/๑๖/๒๓๒.

^{๑๕๓} พุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๔๒/๑๘.

^{๑๕๔} พุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๗๐-๗๒/๑๓๖.

^{๑๕๕} บุญย นิลเกษ, อุดมการณ์ชีวิตแบบโพธิสัตว์ เล่ม ๑๒ ตอน อุเบกขาบารมี. (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔) หน้า ๒๐-๒๑.

^{๑๕๖} พุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๕๔/๓๕.

ทำให้บุคคลเช่นนี้หวาดกลัว ยิ่งไปกว่านั้น จิตที่ได้รับการฝึกฝนพัฒนาจนถึงสู่ระดับอุเบกขาแล้ว จะก้าวไปสู่การบรรลุธรรมขั้นสูงต่อไป^{๕๓} และการที่บุคคลจะสามารถบำเพ็ญอุเบกขาปรมัตถบารมีได้นั้นต้องประกอบด้วยคุณสมบัติ ๔ ประการที่เรียกว่า พรหมจรรย์มีองค์ ๔ ดังที่พระพุทธองค์ตรัสแสดงแก่ท่านพระสารีบุตรเถระว่า พระองค์ทรงรู้ถึงความประพฤติพรหมจรรย์มี ๔ ประการคือ

๑. พระองค์เป็นผู้บำเพ็ญตบะและบำเพ็ญตบะอย่างยอดเยี่ยม
๒. พระองค์เป็นผู้ประพฤติถือสิ่งเสว้าหมองและประพฤติถือสิ่งเสว้าหมองอย่างยอดเยี่ยม
๓. พระองค์เป็นผู้ประพฤติรังเกียจ (บาป) และประพฤติรังเกียจบาปอย่างยอดเยี่ยม
๔. พระองค์เป็นผู้ประพฤติสังคและประพฤติสังคอย่างยอดเยี่ยม^{๕๔}

พระพุทธพจน์ที่ตรัสแสดงแก่ท่านพระสารีบุตรเถระในเรื่องเดียวกันนี้เป็นท่าทีการประกาศว่าพระองค์ได้เคยบำเพ็ญอุเบกขาบารมีในขั้นปรมัตถบารมีมาแล้ว เช่นพระพุทธพจน์ที่พระองค์ทรงประกาศว่า

เรานั้นเข้าอาศัยแนวป่ามากแล้วแห่งใดแห่งหนึ่งอยู่ ที่ว่าน่ากลัวนั้นเพราะเป็นแนวป่าที่น่าสะพรึงกลัว ผู้ใดผู้หนึ่งมีราคะเข้าไปยังแนวป่านั้น โดยมาย่อมขนพองสยองเกล้าเรานั้นอยู่ที่กลางแจ้งตลอดทั้งคืน ในราตรีที่หนาวเหน็บ ซึ่งอยู่ระหว่างเดือน ๓ ต่อเดือน ๔ เป็นช่วงเวลาที่หิมะตก เห็นป่านนั้น(แต่เรา)อยู่ในแนวป่าในเวลากลางวัน ในเดือนท้ายแห่งฤดูร้อน เราอยู่ในที่แจ้งในเวลากลางวันแต่อยู่ในแนวป่าในเวลากลางคืน คาถานาอัศจรรย์นี้เราไม่เคยได้ยินมาก่อน ปรากฏแก่เราว่า มุนีผู้เสาะแสวงหาความหมจดจ อาบแดด อาบน้ำค้าง เปลือยกายทั้งมิได้ฝังไฟอยู่คนเดียว ในป่าที่น่ากลัว เรานอนแอบอิงกระดูกผีป่าในป่าช้า พวกเด็กเลี้ยงโคเข้าใกล้เราแล้วถ่มน้ำลายรดบ้าง ถ่ายปัสสาวะรดบ้าง โปริยฝุ่นลงบ้างเอาไม้ของที่ช่องหูบ้าง แต่เราไม่รู้สึกละเลยว่ามีกุศลจิตเกิดขึ้นในเด็กเหล่านั้น นี่เป็นพรหมจรรย์ในการอยู่ด้วยอุเบกขาของเรา^{๕๕}

หลักฐานในขุททกนิกายจริยาปิฎกยังกล่าวถึงการบำเพ็ญอุเบกขาขั้นอุกฤษฏ์หรือที่เรียกว่าอุเบกขาปรมัตถบารมีของพระโพธิสัตว์ในลักษณะเช่นนี้ และการบำเพ็ญบารมีดังกล่าวล้วนเป็นไปเพื่อให้บรรลุถึงพระสัมโพธิญาณ ดังข้อความที่ปรากฏในมหาโลมห่งสจริยาว่า

เรานอนอยู่ในป่าช้า เอาซากศพซึ่งมีแต่กระดูกทำเป็นหมอนหนุนเด็กชาวบ้านพวกหนึ่งพากันแสดงอาการหยาบช้ำร้ายกาจนานัปการ^{๕๖}

^{๕๓} บุญย นิลเกษ, อุดมการณ์ชีวิตแบบโพธิสัตว์ เล่ม ๑๒ ตอน อุเบกขาบารมี. หน้า ๖๐.

^{๕๔} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๕๕/๑๕๓-๑๕๘.

^{๕๕} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๕๓/๑๖๐-๑๖๑.

^{๕๖} ขุ.จริยา. (ไทย) ๓๓/๑๑๕/๓๓๔.

อีกพวกหนึ่งร่าเริงดีใจ พวกกันนำของหมด ดอกไม้ อาหาร และเครื่องบรรณาการต่างๆ เป็นอันมากมาให้เรา^{๑๖๑}

พวกใดนำทุกข์มาให้เราและพวกใดนำสุขมาให้เราเราเป็นผู้เสมอแก่เขาทั้งหลาย ไม่มีความเอ็นดู ไม่มีความโกรธ^{๑๖๒}

เราเป็นผู้วางเฉยในสุขและทุกข์ในยศและความเสื่อมยศ เป็นผู้เสมอในสิ่งทั้งปวงนี้เป็นอุเบกขาบารมีของเรา^{๑๖๓}

ครั้งนั้นเมื่อเรากันหาอยู่ได้เห็นอุเบกขาบารมีเป็นข้อที่ ๑๐ ที่ผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ทั้งหลายในปางก่อน ได้้อบรมสั่งสมมา จึงเตือนตนเองว่าท่านจงยึดอุเบกขาบารมีข้อที่ ๑๐ นี้บำเพ็ญให้มั่นคงก่อน ท่านเป็นผู้มีอุเบกขาที่โดยตรง มั่นคงจักบรรลุสัมโพธิญาณได้^{๑๖๔}

ธรรมดาแผ่นดินย่อมวางเฉยในสิ่งที่เขาทิ้งลง ทั้งสะอาดและไม่สะอาดทั้ง ๒ อย่างเว้นความโกรธและความยินดีแม้จันใดท่านก็จันนั้นเหมือนกันจงมีใจเที่ยงตรงในสุขและทุกข์ในกาลทุกเมื่อ บำเพ็ญอุเบกขาบารมีแล้วจักบรรลุสัมโพธิญาณได้^{๑๖๕}

จากที่กล่าวมาจึงแสดงให้เห็นว่า การที่พระพุทธเจ้าเป็นผู้ที่ประกอบด้วยพระมหากรุณาและการทรงบำเพ็ญบารมีนี้ เพื่อประโยชน์สุขของบุคคลอื่น ตามแนวการอธิบายในอรรถกถาจริยาปิฎกซึ่งอันที่จริงแล้ว ศาสนาทั้งหลายก็ล้วนแต่สอนเกี่ยวกับความเมตตากรุณาทั้งนั้นเพราะจะช่วยให้คนในหมู่คณะอยู่ได้และให้ความทุกข์ลดลงไป^{๑๖๖} การที่พระพุทธเจ้าทรงเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์หลายร้อยชาติ นั้น ถือว่าเป็นการบำเพ็ญบารมีเพื่อปลูกฝังความดีอันเป็นเหตุที่สำคัญในการตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณ พระปัจเจกพุทธเจ้าและพระอรหันตสาวกก็เป็นผู้บำเพ็ญบารมีมาตั้งแต่อดีตชาติเช่นเดียวกับพระพุทธเจ้า ผลจากการบำเพ็ญบารมีจึงเป็นปัจจัยนำไปสู่การตรัสรู้ธรรมสำเร็จเป็นพระอรหันต์ อย่างไรก็ตาม การที่จะบรรลุเป็นพระอรหันต์นั้น ก็ต้องอาศัยการปฏิบัติธรรมในปัจจุบันชาติด้วยเช่น การตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณของพระพุทธเจ้าพระนามว่าสมณ โกลม จึงจะประสบความสำเร็จได้ การบำเพ็ญบารมีของพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระอรหันตสาวก จึงถือว่าเป็นแบบอย่างในการทำความดีเพราะจิตที่ได้รับการพัฒนาด้วยหลักธรรมมากเท่าใด ภาวะของจิตก็ยิ่งจะห่างไกลจากการถูกกิเลสเข้าไปปรุงแต่งมากเท่านั้น การที่

^{๑๖๑} จ.จริยา. (ไทย) ๓๓/๑๒๐/๗๗๔.

^{๑๖๒} บ.จริยา. (ไทย) ๓๓/๑๒๑/๗๗๔.

^{๑๖๓} บ.จริยา. (ไทย) ๓๓/๑๒๒/๗๗๔.

^{๑๖๔} จ.จริยา. (ไทย) ๓๓/๑๖๑-๑๖๒/๕๘๘.

^{๑๖๕} จ.จริยา. (ไทย) ๓๓/๑๖๓-๑๖๔/๕๘๘.

^{๑๖๖} สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ, ทศบารมีในพุทธศาสนาเถรวาท. หน้า ๑๗๒.

พระพุทธศาสนาสอนให้คนบำเพ็ญบารมีนั้นก็เป็นการชี้ชวนให้คนได้พยายามสลัดตนเองให้ออกจากที่คุ่มขังคือการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏจนกว่าจะประสบความสำเร็จเป็นพระอรหันต์สิ้นกิเลสอาสวะทั้งปวงซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาและการบำเพ็ญบารมีถือว่าเป็นส่วนสำคัญให้บรรลุถึงเป้าหมายนั้น

บทที่ ๓ การบำเพ็ญอุเบกขาบารมีของพรหมนารทะ

๓.๑ ความเป็นมาของเรื่องพรหมนารทะ

สำหรับเรื่องราวการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีของพรหมนารทะนั้นมีปรากฏในพระไตรปิฎก เล่มที่ ๒๘ ภาคที่ ๒ ซึ่งเกี่ยวข้องกับกรณียกิจที่บำเพ็ญบารมีของพระพุทธองค์ในอดีตชาติที่ผ่านมา ซึ่งในพระไตรปิฎกนั้นมีเนื้อความที่เป็นเพียงกาลาไม่มีการอธิบายไว้อย่างละเอียดมากนัก จะมีการอธิบายไว้โดยละเอียดก็ในข้อมูลชั้นอรรถกถา ที่ได้มีการอธิบายถึงเรื่องราวต่างๆไว้ค่อนข้างชัดเจน ซึ่งรายละเอียดของเรื่องการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีของพรหมนารทะนั้นมีดังต่อไปนี้

๓.๑.๑ บ่อเกิดของเรื่อง

สำหรับเรื่องการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีของพรหมนารทะนี้มีบ่อเกิดมาจากการที่พระพุทธองค์เมื่อคราวทรงตรัสรู้ใหม่ๆ ทรงบำเพ็ญพระกรณียกิจที่สำคัญหลายประการ โดยประการหนึ่งนั้นก็คือการเดินทางไปประกาศพระศาสนา เริ่มจากการส่งสอนกลุ่มพระปัญจวัคคีย์ คือ อัญญาโกณฑัญญะ วัปปะ ภัททิยะ มหานามะ และอัสสชิ พระยสะพร้อมสหาย คือ วิมลละ สุพาหุ ภูณชิ ควัมปตี เป็นต้น เรื่อยมาจนถึงชฎิล ๓ พี่น้อง คือ (๑) ชฎิลอูรวลกัสสปะ เป็นผู้นำ เป็นผู้ฝึก เป็นเลิศ เป็นหัวหน้า เป็นประธานของชฎิล ๕๐๐ คน (๒) ชฎิลนทีกัสสปะ เป็นผู้นำ เป็นผู้ฝึก เป็นเลิศ เป็นหัวหน้า เป็นประธานของชฎิล ๓๐๐ คน (๓) ชฎิลคยากัสสปะ เป็นผู้นำ เป็นผู้ฝึก เป็นเลิศ เป็นหัวหน้า เป็นประธานของชฎิล ๒๐๐ คน ที่ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ซึ่งการเสด็จมาเพื่อโปรดชฎิลทั้ง ๓ พี่น้องนี้เป็นเรื่องที่มีความยากลำบากเนื่องจากเป็นกลุ่มนักบวชที่มีความยึดมั่นถือมั่นในทิวฐิหรือองค์ความรู้เดิมของตนอย่างเหนียวแน่น โดยเฉพาะการมีความเชื่อเรื่อง (๑) การบูชาไฟ (๒) การบูชางู และ (๓) การปฏิบัติสมถกัมมัฏฐาน (กสิณ ๑๐) ซึ่งชฎิล ๓ พี่น้อง โดยเฉพาะแล้วก็คืออูรวลกัสสปะ ผู้เป็นพี่ชาย ดังจะเห็นได้จากการที่พระพุทธองค์จะต้องเข้าไปแก้ไขความเชื่อของคนกลุ่มนี้ โดยการแสดงอิทธิฤทธิ์ปราบพญานาค และแสดงให้กลุ่มชฎิลเห็นถึงฤทธิ์ที่พระพุทธองค์ทรงมีเหนือกว่าในหลายๆด้านจนในที่สุดก็สามารถเปลี่ยนหรือสยบความยึดมั่นถือมั่นในตัวคนหรืออึดตายของอูรวลกัสสปะและบรรดาชฎิลผู้เป็นบริวารทั้งหมดได้ ในที่สุดชฎิลทั้งหมดก็หันกลับมาบ้นถือพระพุทธศาสนาและตัดสินใจบวชเป็นพระภิกษุทั้งหมด

แต่อย่างไรก็ตามเราจะพบว่าที่พระพุทธองค์จะทรงเปลี่ยนให้ท่านอูรวลกัสสปะหันมาบ้นถือพระพุทธศาสนาก็เป็นเรื่องที่ยากและจำเป็นต้องใช้ระยะเวลาพอสมควร และเหตุที่ท่าน

อูรูเวลกัสตปะเป็นผู้ที่มีความรู้และเป็นเจ้าลัทธิที่ประชาชนให้การเคารพนับถือ เมื่อท่านหันมานับถือพระพุทธศาสนาและบวชในพระพุทธศาสนาแล้ว ก็เกิดข้อคำถามหรือความสงสัยในหมู่ชาวบ้านว่าที่พระอูรูเวลกัสตปะกับคณะบวชเป็นพระนั้นบวชเพราะพระพุทธองค์หรือพระพุทธองค์ได้บวชตามท่าน เมื่อเกิดข้อสงสัยขึ้นเช่นนี้ พระพุทธองค์จึงได้ตรัสถามพระภิกษุอูรูเวลกัสตปะว่า

“กัสตปะผู้อยู่ในอูรูเวลประเทศท่านเคยเป็นอาจารย์ สั่งสอนหมู่ชนผู้พอมเพราะกำลังประพฤติผิด ท่านเห็นอะไรจึงได้ละไฟที่เคยบูชาเสีย เราถามเพื่อความนั้นละท่านอย่างไร ท่านจึงละการบูชาเพลิงของท่านเสีย”^{๑๗๐}

จากนั้นท่านพระอูรูเวลกัสตปะจึงได้กราบทูลเพื่อเป็นการขำว่าตนเองเป็นสาวกของพระพุทธองค์ว่า

“ ยัญทั้งหลายย่อมกล่าวสรรเสริญรูป เสียง กลิ่น รส และหญิงที่น่าใคร่ทั้งหลาย ข้าพระองค์รู้ว่าของน่ารักใคร่นั้นๆ เป็นมลทินตกอยู่ในอุปกิเลสทั้งหลาย เพราะเหตุนั้นข้าพระองค์จึงมิได้ยินดีในการเช่นสรง และการบูชาเพลิง ข้าพระองค์ได้เห็นธรรมอันระงับ แล้วไม่มีกิเลสเครื่องเศร้าหมอง อันเป็นเหตุก่อให้เกิด ทุกข์ ไม่มีกิเลสเครื่องกังวล ไม่ติดข้องอยู่ในกามภพ มิใช่วิสัยที่ผู้อื่นจะนำมาให้ผู้อื่นรู้ได้ไม่แปรปรวน กลายเป็นอย่างอื่น เพราะเหตุนั้น ข้าพระองค์จึงไม่ ยินดีในการเช่นสรง และการบูชาไฟ”^{๑๗๑}

และเมื่อกราบทูลเสร็จแล้วเพื่อจะประกาศภาวะที่ตนเป็นพุทธสาวก จึงชบศิริชะงัดที่หลังพระบาทของพระตถาคต ทูลประกาศว่าขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงเป็นศาสดาของข้าพระองค์ ข้าพระองค์เป็นสาวกของพระองค์ ดังนี้แล้วเหาะขึ้นสู่เวหาส ๗ ครั้ง คือครั้งที่ ๑ สูงชั่วลำตาล ๑ ครั้งที่ ๒ สูงชั่ว ๒ ลำตาล จนถึงครั้งที่ ๗ สูง ๗ ชั่วลำตาล แล้วลงมาถวายบังคมพระตถาคต นั่งอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งฝ่ายมหาชนเห็นปาฏิหาริย์ดังนั้นก็ได้กล่าวสรรเสริญคุณของพระศาสดาว่า นาคัจจรรยจริง พระพุทธเจ้ามีอานุภาพมาก ธรรมดาผู้มีความเห็นผิดที่มีกำลังถึงอย่างนี้ เมื่อสำคัญตนว่า เป็นพระอรหันต์ แม้ท่านพระอูรูเวลกัสตปะ พระองค์ก็ทรงทำลายข่ายคือทิฏฐิทรมานเสียได้ เมื่อมหาชนได้ทราบเช่นนี้แล้วพระพุทธองค์จึงได้ตรัสว่าไม่ใช่เฉพาะชาตินี้เท่านั้นที่พระองค์ได้ทรงทำเช่นนี้ แม้ในชาติที่ผ่านมาพระองค์ก็ได้ทำการสอนพระอูรูเวลกัสตปะกับคณะที่เป็นผู้มีทิฏฐิกล้าเช่นนี้มาแล้ว และได้้นำเอาเรื่องพรหมนารถมาตรัสในที่ชุมชนนั้น และก็คือที่มาของเรื่องพรหมนารถหรือเรื่องการทำเพ็ญอุเบกขาบารมีในคราวที่พระองค์ทรงเสวยพระชาติเป็นพรหมชื่อว่านารถ

^{๑๗๐} บุ.ชา.อ.(ไทย) ๖๔/๒๓๐.

^{๑๗๑} บุ.ชา.อ. (ไทย) ๖๔/๒๓๑.

๓.๑.๒ เนื้อหาโดยย่อของเรื่องพรหมนารถะ

ในกาลครั้งหนึ่งมีพระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นพระราชอาของชาวแคว้นวิเทหะ ทรงพระนามว่า อังคติ^{๑๒๒} พระองค์มีพระราชธิดา ๑ พระองค์มีชื่อว่า พระนางรูกุราชเทวี พระองค์มีอำมาตย์ ๓ คน คือ วิชยอำมาตย์ ๑ สุนามอำมาตย์ ๑ อลาตอำมาตย์ ๑

วันหนึ่งในวาระกลางเดือน ๑๒ พระเจ้าอังคิตราชาศรัทธามเหล่าอำมาตย์ว่าราตรีอันบริสุทธิ์เช่นนี้เราควรทำอย่างไรจึงจะเปลื้องเปลื้องยินดี และพระองค์ทรงยินดีตกลงในความเห็นของวิชัยอำมาตย์และนำไปหาเหล่าสมณะหรือพราหมณ์ที่เป็นพหูสูตจึงกล่าวว่า วันนี้เราทั้งหลายควรพากันเข้าไปหาสมณะหรือพราหมณ์ผู้เป็นพหูสูต รู้แจ้งอรรถธรรม ผู้แสวงหาคุณ ที่ท่านจะพึงกำจัดความสงสัยของพวกเราได้ดีกว่า^{๑๒๓} อลาตอำมาตย์ จึงแนะนำให้เสด็จไปหาคุณาชีวก และพระองค์ก็เสด็จไปหาคุณาชีวกและได้ทรงสนทนาธรรมกับคุณาชีวกและทรงมีคำถามแก่คุณาชีวกเป็นต้นว่านรชนพึงประพฤติธรรมในบิดาและมารดาอย่างไร พึงประพฤติธรรมในอาจารย์อย่างไร พึงประพฤติธรรมในบุตรภรรยาอย่างไร^{๑๒๔} คุณาชีวกก็สสปกโตตรได้ฟังพระดำรัสของพระเจ้าอังคติแล้ว ได้กราบทูลดังนี้ว่า ขอถวายพระพรมหาบพิตร ขอพระองค์ทรงสดับทางที่จริงแท้ของพระองค์เถิด ผลดีผลชั่วแห่งธรรมที่ประพฤติแล้วไม่มี ข้าแต่สมมติเทพ โลกอื่นไม่มี ใครเล่าจากโลกอื่นนั้นมาสู่โลกนี้ ข้าแต่สมมติเทพ ปู่ย่าตายายไม่มี มารดาบิดาจะมีได้ที่ไหน^{๑๒๕} คุณาชีวกเห็นพระราชานิ่งสงบฟังด้วยความตั้งดังนั้น ก็รีบกล่าวต่ออย่างลำพองใจในปัญญาอันมีคมของคนที่เห็นว่า แม้แต่ร่างกายของคนเรานั้นก็รวมกันมาจาก ๗ สิ่งคือ ดิน น้ำ ลม ไฟ สุข ทุกข์ และชีวิต หากเมื่อสูญสลายตายไปแล้วส่วนที่เป็นไฟก็จะไปอยู่กับไฟ ส่วนที่เป็นลมก็จะล่องลอยไปอยู่กับลม สุขและทุกข์ก็ลอยไปในลมในอากาศเช่นเดียวกับชีวิต ดังนั้นการฆ่าหรือตัดชีวิตใครก็จึงมิใช่เรื่องของบาปหรือกรรม สัตว์และมนุษย์เวียนว่ายตายเกิดอีกชั่ว ๘๔ มหาัป ย่อมบริสุทธิ์ได้เอง เมื่อยังไม่ถึงกาลนั้นแม้สำรวมดีแล้วก็บริสุทธิ์ไม่ได้^{๑๒๖}

อำมาตย์อลาตะฟังดังนั้นก็รีบทูลสนับสนุน ว่าตนเองก็เห็นจริงเช่นนั้น อ้างว่าตนระลึกชาติได้ว่าเคยเป็นคนใจบาปชื่อ ปิงกละ^{๑๒๗} ผู้ฆ่าโคขาย ชาติต่อมาจึงได้เกิดเป็นกุลบุตรในตระกูล

^{๑๒๒} พุ.ช.อ. (ไทย) ๖๔/๘๓๔/๒๐๕.

^{๑๒๓} พุ.ช. (ไทย) ๒๘/๑๑๖๖/๓๖๕.

^{๑๒๔} พุ.ช. (ไทย) ๒๘/๑๑๘๓/๓๖๗.

^{๑๒๕} พุ.ช. (ไทย) ๒๘/๑๑๘๖-๑๑๘๘/๓๖๗.

^{๑๒๖} พุ.ช. (ไทย) ๒๘/๑๑๘๕/๓๖๕.

^{๑๒๗} พุ.ช. (ไทย) ๒๘/๑๑๘๕/๓๖๕.

เสนาบดีจนมียศศักดิ์จนถึงวันนี้ มิเห็นต้องตกนรกหมกไหม้แต่อย่างใด ก็ย่อมแสดงว่าบาปบุญไม่มีจริงดังที่ท่านอาจารย์กล่าว เพราะหากบาปมีจริงคนก็จะต้องไปตกนรกหมกไหม้แล้ว แต่ในทางแห่งความเป็นจริงที่เป็นมา อำมาตย์ลาตะเกิดเป็นกุลบุตรในตระกูลดี เนื่องจากในสมัยพระกัศสปพุทธเจ้า ได้ถวายพวงอังกาบบูชาพระเจดีย์ เมื่อตายไปเกิดเป็นปิงคะผู้ฆ่าโคขาย และอานิสงส์ในภพที่ถวายพวงอังกาบ จึงได้มาเกิดเป็นเสนาอำมาตย์ในชาติภพนี้ แต่อำมาตย์ระลึกชาติได้ชาติเดียวจึงเห็นผิดไปว่า เรื่องการทำบาปมิได้ส่งผลให้ต้องชดใช้กรรมแต่อย่างใด

ในขณะนั้น บุรุษนาม "วิชกะ" บุตรช่างหม้ออยากไร้ได้ฟังความด้วยก็รำให้ออกมา ครั้นพระราชดำรัสถาม วิชกะก็กราบทูลว่า ตนเสียใจนัก แม้ข้าพระพุทธเจ้าก็ยังระลึกถึงความสุขในชาติก่อนของตนเองได้ คือ ในชาติก่อน ข้าพระพุทธเจ้าได้เคยเกิดเป็นเศรษฐีชื่อว่า ภาวเศรษฐียินดีในคุณธรรมอยู่ในเมืองสาเกต ข้าพระพุทธเจ้านั้นได้รับการยกย่องจากพราหมณ์และคหบดี ยินดีในการบริจาคทาน มีการงานสะอาด ระลึกถึงบาปกรรมชั่วที่ตนเคยทำไว้ไม่ได้เลย ข้าแต่พระเจ้าวิเทหะ ข้าพระพุทธเจ้าจุติจากชาตินั้นแล้วมาเกิดในครรภ์ของนางกุมภทาสีซึ่งเป็นหญิงชดสนยากจนในกรุงมิติลานี้ ตั้งแต่เวลาที่เกิดมา ข้าพระพุทธเจ้าก็เป็นยาจกเข็ญใจตลอดมา^{๑๙๘} แสดงว่าบุญและบาปไม่มีจริงๆแน่นอน ซึ่งในความจริงนั้น ชาติเดิมวิชกะเป็นคนเลี้ยงโค วันหนึ่งโคหายก็พาลคุณค่าพระภิกษุที่ผ่านมามากหนทาง ตายไปจึงมาเกิดเป็นคนต่ำต้อยซึ่งวิชกะ ระลึกชาติได้แค่ชาติเดียวที่เกิดเป็นเศรษฐี เมื่อมีผู้สนับสนุนเห็นพ้องด้วย พระเจ้าอังคตราชก็พลอยเชื่อถือคำของคุณาชีวกะ จึงตรัสแก่ชีวกะว่า พระองค์ก็บริจาคทานไปแล้วเหมือนกันนับเป็นทางที่ผิด พระองค์จะหาความสุขให้ตัวเองนับแต่นี้ และไม่มาสำนักนี้อีกเลย ในเมื่อมิได้มีใครบันดาลผลบุญกรรมแก่เราทุกคน ตรัสดังนั้นก็มีทรงทำความเคารพชดช้อยอีกทว่าเสด็จกลับวังในทันทีนั่นเอง

เมื่อเสด็จสู่พระราชวังพระเจ้าอังคตราชก็ทรงให้จัด มหรสพรื่นเริงให้มีดุริยางค์ขับกล่อมตลอดเวลา มีนางกำนัลตกแต่งกายช่วยวนฟ้อนรำ จัดสุราอาหารสำราญพร้อม มีสนใจในกิจแห่งแผ่นดินอีก ทรงมุ่งแต่มีวมาในทางกามคุณ ละเว้นโรทานและสาลาธรรมจนสิ้น

กล่าวถึงพระนางรุจาซึ่งจะต้องเข้าเฝ้าเป็นประจำทุกๆ ๑๕ วัน และเมื่อได้ข่าวจากเหล่าคนใช้ว่าบัดนี้พระเจ้าอังคตราชนั้นมีมิจนาทิกฎิไม่เชื่อเรื่องบาปบุญ เป็นผู้ลุ่มหลงในกามคุณ ไม่สนใจในการบริหารบ้านเมือง เพราะไปเชื่อคำสอนของคุณาชีวก พระนางจึงมีความสลดพระทัย ในความหลงผิดของพระราชบิดา พระนางจึงคิดที่จะปลดเปลื้องมิจนาทิกฎิของพระราชบิดาให้จงได้ อันเป็นเพราะพระนางสามารถระลึกชาติได้ ๑๔ ชาติ และกล่าวว่า ระลึกชาติที่ตนได้ท่องเที่ยว

^{๑๙๘} พ.ช. (ไทย) ๒๘/๑๒๐๘/๓๓๐.

มาแล้วได้ ๗ ชาติ และรู้ชาติที่ตนจุติจากโลกนี้แล้วจักไปเกิดในอนาคตอีก ๗ ชาติ^{๑๗๘} ดังนั้น พระนางจึงไปเข้าเฝ้าพระราชบิดาเพื่อชี้ให้เห็น บาป บุญ คุณ โทษ ชาติที่แล้ว หรือชาติหน้า นั้นมีจริง จึงได้ตรัสเล่าถึงบาปอันทำมาแต่ชาติก่อนๆ เป็นต้น หม่อมฉันชาติหนึ่งจุติชาติเป็นลาแล้วได้ไปเกิดเป็นลิงในป่าใหญ่ ถูกหัวหน้าฝูงตัวคะนองกักลูกอันทะออก นั้นเป็นผลของกรรมที่ล่วงละเมิด ภรรยาของคนอื่นของหม่อมฉัน^{๑๗๙} ถึงแม้กระนั้นพระนางรุจาก็ไม่สามารทำให้พระราชบิดามีความเห็นตามได้ เมื่อพระราชสาส์นฟังดังนั้นก็ยังมิเปลี่ยนความเชื่อมั่น ด้วยพระทัยคงทรงตกต่ำมัวเมาอยู่ในเพชรส มิฉะไรจึงเดิม ให้ทวยเทพช่วยเหลือ พระธิดารุจาจึงทรงนมัสการ ๑๐ ทิศ แล้วตั้งสัตย์อธิษฐานว่า ขอให้ทวยเทพช่วยทำให้พระราชบิดา ให้พ้นทางมัวเมาตามมิฉะไรนั้นด้วยเถิด ข้าแต่ทวยเทพดา ท้าวจตุโลกบาล ท้าวมหาพรหมแลสมณพราหมณ์ผู้ตั้งอยู่ในธรรม ขอพระองค์ทั้งหลายทรงโปรดช่วยพระราชบิดาให้พ้นทางมัวเมา ให้เห็นทางสว่างพ้นจากทางมืดอันมืดมิดด้วย

ยามนั้นพรหมนารทะซึ่งคือพระพุทธเจ้านั่นเอง ได้ทรงจำแลงกายเป็นฤาษีมาเข้าเฝ้าพระเจ้าอังคิราช โดยเหาะลอยมาในอากาศ พระราชาทรงตรัสถามพระมหานารทะว่า "โฉนพรหมจึงเหาะได้" พระนารทะจึงทรงทูลว่า เพราะ พระองค์บำเพ็ญคุณธรรม ๔ ประการนี้ คือ สัจจะ ๑ ธรรม ๑ ทมะ ๑ จากะ ๑ อาตมภาพได้ทำไว้แล้วในภพก่อนเพราะคุณธรรมที่อาตมภาพได้เสพมาดีแล้วนั้นแหละอาตมภาพจึงไปได้เร็วทันใจตามความปรารถนา^{๑๘๐}

ดังนั้นพระเจ้าอังคิราช จึงได้ถามพระนารทะว่า ที่คนพูดกันว่า เทวดามี มารดาและบิดามี ปรโลกมี นั้นเป็นจริงหรือ นารทจึงตอบว่ามี พระเจ้าอังคิราชจึงตอบว่า ถ้าท่านเชื่อว่า ปรโลกมีจริงเหล่าสัตว์ที่ตายไปแล้วก็ต้องมีที่อยู่ในปรโลก ขอท่านจงให้ทรัพย์ ๕๐๐ แก่ข้าพเจ้าในโลกนี้แหละ ข้าพเจ้าจักให้แก่ท่านพันหนึ่งในปรโลก

นารทะฤาษี จึงตอบว่ามหาบพิตรหายาบช้า ทรงจุติจากโลกนี้แล้ว จะต้องไปอยู่ในนรกใครเล่าจะพึงไปทวงทรัพย์ ๑,๐๐๐ ในปรโลกได้ และเมื่อจะทำให้พระเจ้าอังคิราชเกรงกลัวในบาปยิ่งขึ้นไป นารทะฤาษี จึงขยายความต่อไปว่า ผู้ใดในโลกนี้ไม่มีศีลธรรม ประพฤติชั่ว เกียจคร้าน มีกรรมหายาบ บัณฑิตทั้งหลายไม่ให้กู่หนึ่ในผู้นั้น เพราะจะไม่ได้ทรัพย์คืนจากคนเช่นนั้น มหาบพิตรจุติจากที่นี่แล้ว จักทอดพระเนตรเห็นพระองค์เองอยู่ในนรกนั้น ผู้ถูกฝูงกาขี้แยแยงคุดคร่าอยู่ ใครเล่าจะไปทวงทรัพย์ ๑,๐๐๐ ในปรโลกกับมหาบพิตรผู้ตกอยู่ในนรกซึ่งถูกฝูงกา แร้ง และ

^{๑๗๘} พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๒๓๘/๓๓๔.

^{๑๗๙} พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๒๓๑/๓๓๕.

^{๑๘๐} พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๒๕๖/๓๘๒.

สุนัขรุมกัดกิน ตัวขาดกระจัดกระจาย เลือดไหลโत्रมอยู่ ในโลกันตนรกนั้นมืดมิดที่สุด ไม่มีดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ โลกันตนรกนั้นมีมืดมิดอยู่เป็นนิตย์ นากลัว กลางคืนกลางวันไม่ปรากฏ ผู้ต้องการทรัพย์ใครเล่าจะพึงเที่ยวไปในสถานที่นั้นได้ ในโลกันตนรกนั้นมีสุนัข ๒ ตัว คือ สุนัขค่างและสุนัขคาค้ำ มีตัวกำยำ ลำสัน แข็งแรง พวกมันใช้เขี้ยวเหล็กกัดกินผู้ที่จูดจากมนุษย์โลกนี้แล้ว ไปตกอยู่ในนรก ใครเล่าจะพึงไปทวงทรัพย์ ๑,๐๐๐ ในปรโลกกับมหาบพิตร ผู้ถูกฝูงสุนัขทารุณโหดร้าย ตัวนำทุกข์มาให้รุมกัดกินอยู่ในนรกจนตัวขาดกระจัดกระจาย เลือดไหลโत्रม และในนรกที่โหดร้าย มีพวกนายนิรยบาลชื่อกาพะและอุปกาพะ ผู้เป็นข้าศึกใช้ดาบและหอกที่ลับไว้เป็นอย่างดี เชือดเนื้อและทิ่มแทงคนผู้ทำกรรมชั่วไว้ในภพก่อน ใครเล่าจะพึงไปทวงถามเอาทรัพย์ ๑,๐๐๐ ในปรโลกกับมหาบพิตรผู้ถูกทิ่มแทงเข้าที่พระอุทร ที่พระปรีศว์ มีพระอุทรพรุณวิ่งไปมาอยู่ในนรก มีตัวขาดกระจัดกระจายเลือดไหลโत्रมได้ ในโลกันตนรกนั้น มีห้าฝนชนิดต่างๆ คือ ฝนหอก ฝนดาบ ฝนแหลน ฝนหลาว มีประกายลูกวาว เหมือนถ่านเพลิงตกลงบนศิรชะ สายอัสนีบาดาศิลาแดงโชนตกลงทับสัตว์นรกผู้มีกรรมหยาบช้า และในนรกนั้น มีลมร้อนอันยากที่จะทนได้ สัตว์ในนรกนั้นไม่ได้รับความสุขแม้แต่น้อย ใครเล่าจะพึงไปทวงทรัพย์ ๑,๐๐๐ ในปรโลกกับมหาบพิตรผู้ทรงกระสับกระส่ายวิ่งพล่านไปมา หาที่ซ่อนเร้นมิได้ ใครเล่าจะพึงไปทวงทรัพย์ ๑,๐๐๐ ในปรโลก^{๑๘๒} เป็นต้นเช่นนี้แล้ว พระราชาฟังแล้วเสียบนึ่ง พระนารถะจึงทรงกล่าวสืบไปว่า ถ้าพระราชาหลงผิดในทางอบายมุขละเว่นธรรมเช่นนี้ เมื่อตายไปก็จะเกิดในนรก ให้ทุกข์ทรมานมีรัฐสุดสิ้น

พระราชาทรงนึ่งสดับฟังเสร็จแล้วก็ให้วาดหวั่นพระทัยนัก ทรงตรัสด้วยความกลัวตัวสั้นว่า "เรานี้เป็นคนหลงมัวเมาในทางผิด เรามิอยากตกในนรกเลยนะท่านนารถะ ขอท่านจงบอกทางบริสุทธ์แก่ข้าพเจ้า โดยที่ข้าพเจ้าจะไม่พึงตกไปในนรกด้วยเถิด"^{๑๘๓}

จากนั้นพระนารถะจึงได้แสดงธรรมแก่พระเจ้าอังคิราชให้ตั้งอยู่ในสัมมาทิฎฐิ แล้วก็เสด็จกลับวิมานพรหมแห่งตน

๓.๑.๓ หลักธรรมที่ปรากฏในเรื่องพรหมนารถะ

จากการศึกษาเนื้อหาในเรื่องพรหมนารถะนั้นเราจะพบว่า มีหลักธรรมที่สำคัญๆ ปรากฏอยู่หลายประการซึ่งถือว่าเป็นหลักธรรมที่มีประโยชน์ เช่น เรื่องการคบมิตร เรื่องโทษของศีลข้อ ๓ เป็นต้นอันเป็นหลักธรรมที่เสริมหรือสนับสนุนการมีอุเบกขาธรรม หรือเป็นหลักธรรมที่ปรากฏอยู่ในเนื้อหาของเรื่องที่ไม่ควรจะละเลยหรือข้ามผ่านไป และผู้วิจัยก็เห็นว่าเป็นเรื่องที่มีประโยชน์

^{๑๘๒} พ.ช. (ไทย) ๒๘/๑๓๐๓-๑๓๑๓/๓๘๔-๓๘๕.

^{๑๘๓} พ.ช. (ไทย) ๒๘/๑๓๒๓/๓๘๘.

สมควรที่จะต้องนำมาอธิบายหรือเสนอเพื่อให้เห็นถึงสาระที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่กำลังศึกษา โดยหลักธรรมที่ปรากฏในเนื้อเรื่องพรหมนารทะนั้นมีดังต่อไปนี้

๓.๑.๓.๑ การคบมิตร

สำหรับหลักธรรมที่ปรากฏในเนื้อเรื่องการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีของพรหมนารทะนั้น เรื่องหนึ่งก็คือหลักการคบมิตร ซึ่งหลักธรรมเรื่องการคบมิตรนั้นถือว่าเป็นหลักธรรมที่มีความสำคัญ โดยคำว่า “มิตร” หมายถึง ผู้มีความรัก มีความสัมพันธ์ เมื่อรวมกันจึงมีความหมายตามรูปศัพท์ว่า ผู้มีความรัก ความสัมพันธ์อันดีงาม หรือ มิตรที่ดีงามทำให้เจริญแก่บุคคลผู้คบหา ได้แก่ ผู้สมนุรณด้วยความมีศีล กำจัดทุกข์ นำประโยชน์เกื้อกูลมาให้กับเพื่อนและคนอื่น เป็นผู้กำจัดความชั่วร้าย ผู้ส่งเสริมประโยชน์ ความดีหรือคุณธรรมต่างๆ ที่บุคคลมีและแสดงออกต่อผู้อื่น เป็นผู้มีปัญญา มีความสามารถ มีความเอื้อเฟื้อช่วยเหลือทำให้เกิดความดี ความรู้ ความเจริญ ความสุขแก่ผู้อื่น นอกจากนั้นคำว่า มิตร ยังหมายถึง ผู้ติดต่อ คือยอมสืบต่อด้วยการอยู่ร่วมกัน ได้แก่ การคบกันบ่อยๆ^{๑๘๔} เพราะการอยู่ร่วมกัน การคบกันบ่อยๆ เป็นเหตุให้เกิดความเป็นมิตรกันได้ เด็กอยู่บ้านใกล้เรือนเคียงกัน อยู่โรงเรียนเดียวกัน นักเรียน นักศึกษาอยู่สถาบันเดียวกัน ผู้ใหญ่อยู่องค์กรเดียวกัน เป็นต้น ความใกล้ชิดกันยอมทำให้เกิดมิตรภาพต่อกันได้ มิตรประเภทนี้เกิดขึ้นได้ เพราะการใกล้ชิดกัน ในที่นี้ยังไม่ได้แยกออกว่าเป็นมิตรแท้ หรือมิตรเทียมเลย ดังพุทธพจน์ว่า

“บุคคลชื่อว่า เป็นมิตรเพราะเดินร่วมกัน ๗ ก้าวเท่านั้น ชื่อว่าเป็นสหาย เพราะเดินร่วมกัน ๑๒ ก้าว และชื่อว่าเป็นญาติเพราะอยู่ร่วมกัน ๑ เดือน หรือ ครึ่งเดือน ชื่อว่าเสมอกับตนก็เพราะอยู่ร่วมกันยิ่งกว่านั้น”^{๑๘๕}

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายว่า มิตร หมายถึง เพื่อน, ผู้มีความเชื่อใจดี, ผู้มีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่^{๑๘๕} และท่านพุทธทาส อินทปัญโญ ให้ความหมายว่า “เพื่อน” ภาษาชาวบ้าน เรียกว่า เพื่อน ว่า เกลอป “เพื่อน” คือคนที่ทำอะไรถูกใจตนก็เรียกว่า เพื่อน แต่เพื่อนหรือสหายหรือมิตรในภาษาธรรมะนั้น หมายถึง ธรรมะ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ ธรรมะที่ทำความพ้นทุกข์ให้ : ระบุชื่อลงไปว่า อัยยวงคิกมรรคหรืออัญญังคิกมรรค นี้พระพุทธเจ้าตรัสว่าเป็นกัลยาณมิตรอย่างยิ่งของคนทุกคน คำว่า “เพื่อน” ในภาษาธรรมะจึงหมายถึงอริยอัญญังคิกมรรคมีองค์แปดประการ^{๑๘๖} นี่คือนักเพื่อนในภาษาธรรมะ^{๑๘๗}

^{๑๘๔} พุ.ชา.อ. ๖๔/๘๖๒/๒๑๓.

^{๑๘๕} พุ. ชา. (บาลี) ๒๓/๘๓/๒๘, (ไทย) ๒๓/๘๓/๓๕.

^{๑๘๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๓๔.

^{๑๘๖} ม.นุ. (บาลี) ๑๒/๕๑/๖๕-๖๖, (ไทย) ๑๒/๕๑/๘๖.

จะเห็นได้ว่าคำว่ามิตรนั้นพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นปัจจัยหลักที่จะสามารถสร้างองค์ความรู้ให้เกิดขึ้นได้หรือสามารถเป็นที่พึ่งในยามคับขันได้แต่การคบเพื่อหรือมิตรนั้นจะต้องรู้จักการเลือกคบเพราะตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนานั้นท่านว่าคบคนเช่นไรก็จะเป็นคนเช่นนั้นกล่าวคือถ้าคบคนดีก็จะพลอยกลายเป็นคนดีไปด้วยแต่ถ้าคบคนชั่วก็จะกลายเป็นคนชั่วไปด้วยเช่นกัน ดังนั้น การคบเพื่อนหรือมิตร พระพุทธองค์จึงได้ตรัสไว้ในมงคล ๓๘ ประการ ในข้อที่ ๒ ว่า ปณฺฑิตานญฺจ เสวนา การคบบัณฑิตเป็นมงคลอันประเสริฐ^{๑๘๘} หมายความว่า เมื่อพิจารณาให้ดี เราจะเห็นว่ามนุษย์ไม่สามารถจะกระทำการสิ่งใดได้ทุกอย่างด้วยตนเองเสมอไป มนุษย์จึงมีความจำเป็นต้องมีมิตร มีเพื่อนที่ดี เพราะคุณค่าแห่งความมีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดีนั้น เป็นสิ่งที่ประเสริฐสูงสุดในการประพฤติปฏิบัติธรรมเพื่อความหลุดพ้น เป็นทั้งหมดของพรหมจรรย์ดังพุทธพจน์ว่า ความมีมิตรดี^{๑๘๙} มีสหายดี^{๑๙๐} มีเพื่อนดี^{๑๙๑} ถือได้ว่าเป็นทั้งหมดของพรหมจรรย์^{๑๙๒} เพราะอาศัยเราผู้เป็นมิตรดี เหล่าสัตว์ทั้งหลายผู้มีความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ความเศร้าโศก เป็นต้น เป็นธรรมดา ย่อมพ้นจากความเกิด ความแก่ เป็นต้น เพราะอาศัยความมีกัลยาณมิตร ที่ดี^{๑๙๓} ...ภิกษุทั้งหลาย เราไม่เห็นธรรมอื่น แม้อย่างหนึ่งที่เป็นเหตุให้กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้น ก็เกิดขึ้นหรือเป็นเหตุให้อกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ถึงความเสื่อมไปเหมือนความมีกัลยาณมิตรนี้ เมื่อมีกัลยาณมิตร กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นก็เกิดขึ้น และอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วก็เสื่อมไป^{๑๙๔} ...มหาบพิตร พระองค์พึงสำเหนียกอย่างนี้ว่า เราจักเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี พระองค์ผู้ที่มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี พึงอาศัยธรรมอย่างนี้^{๑๙๕}

ในเรื่องการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีของพรหมนาระนั้นก็ปรากฏมีการกล่าวถึงหลักธรรมเรื่องการคบมิตรไว้ในกรณียของพระเจ้าอังคิตราชที่มีอำมาตย์คู่ใจอยู่ ๓ คน (๑)วิชัย

^{๑๘๗} พุทธทาส อินทปัญโญ, ภาษาคอน-ภาษาธรรม, หน้า ๔๖.

^{๑๘๘} พ.ธ. (บาลี) ๒๕/๓/๔, พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓/๗.

^{๑๘๙} มิตรดี หมายถึง มิตรที่มีคุณธรรม คือ ศีล เป็นต้น ดู อญ.จตุกก.อ. (บาลี) ๒/๒๒/๓๐๐.

^{๑๙๐} สหายดี หมายถึง เพื่อนร่วมงานที่ดี ดู อญ.ทสก.อ. (บาลี) ๓/๑๗/๓๒๒.

^{๑๙๑} เพื่อนดี หมายถึง เพื่อนที่รักใคร่สนิทสนมคุ้นเคยกัน ซื่อสัตย์ต่อกัน ดู อญ.อ.(บาลี) ๓/๑๗/๓๒๒.

^{๑๙๒} พรหมจรรย์ ในที่นี้หมายถึงมรรค ๔ ได้แก่ โสคาปัตติมรรค สกทาคามีมรรค อนาคามีมรรค และอรหัตมรรค ผล ๔ (ได้แก่ โสคาปัตติผล สกทาคามีผล อนาคามีผล และอรหัตผล) ดูรายละเอียดใน ส.ม. (บาลี) ๑๕/๒-๓/๒-๓, (ไทย) ๑๕/๒-๓/๔-๖, และ ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๑๒๕/๑๔๕.

^{๑๙๓} ส.ม. (บาลี) ๑๕/๒/๒, ส.ม. (ไทย) ๑๕/๒/๓.

^{๑๙๔} อญ.เอกก. (บาลี) ๒๐/๗๑/๑๒, อญ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๗๑/๑๓.

^{๑๙๕} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๑๒๕/๑๐๔-๑๐๖, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๒๕/๑๕๔.

อำมาตย์ (๒) สุนามอำมาตย์ (๓) อลาตอำมาตย์ และอำมาตย์ทั้ง ๓ ก็ได้เป็นผู้แนะนำให้พระองค์ไปหาคุณาชีวก นักบวชเปลือยผู้มีหลักปรัชญาอุจเฉททิฎฐิ นัตถิกทิฎฐิ คือมีความคิดเห็นว่า บุญบาปไม่มี โลกหน้าไม่มี เกิดขึ้นมาเมื่อตายไปแล้วก็สูญ ซึ่งกรอบแนวคิดหรือหลักปรัชญาดังกล่าวนั้นถือเป็นมิจาทิฎฐิ เมื่อพระเจ้าอังคตราชได้เกิดความเลื่อมใสแล้วก็ได้เปลี่ยนการปฏิบัติตนจากเดิมที่เป็นคนดีได้กลายมาเป็นคนที่สร้างความเดือดร้อนให้กับผู้อื่น โดยพฤติกรรมดังกล่าวได้เริ่มต้นขึ้นหลังจากที่ได้สมคบกับคุณชีวกแล้วดังปรากฏในคัมภีร์ว่า

“..วันรุ่งขึ้นจึงให้ประชุมเหล่าอำมาตย์แล้วตรัสว่า พวกท่านจงบำเรอกามคุณกันเถิด นับแต่วันนี้ไปเราจะเสวยความสุขในกามคุณเท่านั้น อย่าพึงรายงานกิจการอื่นให้เราทราบเลย ผู้ใดผู้หนึ่งจงกระทำการวินิจัยเถิด ครั้นตรัสดังนี้แล้ว ทรงมีวเมาผลิตเพลินยนิคืออยู่แต่ในกามคุณเท่านั้น”

“..ตั้งแต่รุ่งสว่าง พระเจ้าอังคตราชรับสั่งให้ประชุม เหล่าอำมาตย์ ในที่ประทับสำราญพระองค์แล้วตรัสว่าจงจัดกามคุณทั้งหลายเพื่อเราไว้ในจันทกปราสาทของเราทุกเมื่อ เมื่อข้อราชการลับและเปิดเผยเกิดขึ้น ใครๆ อย่าเข้ามาหาเรา อำมาตย์ผู้ฉลาดในราชกิจ ๓ นายคือ วิชยอำมาตย์ ๑ สุนามอำมาตย์ ๑ อลาตเสนาบดี ๑ จงนั่งพิจารณาข้อราชการเหล่านั้น พระเจ้าวิเทหราช ครั้นตรัสดังนี้แล้วจึงตรัสว่า ท่านทั้งหลายจงใส่ใจกามคุณให้มาก ไม่ต้องขวนขวายในพราหมณ์ คฤหบดี และกิจการอะไรเลย”^{๑๕๖}

จึงจะเห็นได้ว่าการคบมิตรนั้นหากเป็นการคบมิตรที่ไม่ดีก็จะก่อให้เกิดผลร้ายกับตนเองได้เหมือนกับพระเจ้าอังคตราชที่ได้สมคบกับอำมาตย์ผู้เป็นมิจาทิฎฐิ ๓ คนแล้วชักนำไปสู่การทำความคุ้นเคยกับคุณชีวกจนที่สุดก็ได้กลายมาเป็นคนไม่ดีประพฤติเหลวไหลไปตามอำนาจของคำสอนของคุณชีวกนั้น โดยตามหลักการทางพระพุทธศาสนาแล้วเห็นว่าการคบมิตรนั้นต้องคบมิตรที่ดีเป็นมิตรแท้เท่านั้นจึงจะก่อให้เกิดปัญญากับตัวเอง โดยผลของการคบคนไม่ดีเป็นเพื่อนนั้นเป็นเหตุให้พระนางรุจา พระราชธิดาของพระเจ้าอังคตราชได้แสดงธรรมแก่พระองค์แล้วได้ชี้ให้เห็นโทษของการคบคนพาลว่า

“..ข้าแต่พระราชบิดา บุคคลคบบุคคลใดๆ จะเป็นสัตบุรุษก็ตามอสัตบุรุษก็ตาม ผู้มีศีลก็ตาม ผู้ไม่มีศีลก็ตาม เขาย่อมตกไปสู่อำนาจของนั้น บุคคลทำ บุคคลเช่นใดให้เป็นมิตร และเข้าไปคบหาคนเช่นใด แม้เขาก็ยอมเป็นคนเช่นนั้น เพราะการอยู่ร่วมกันก็ ย่อมเป็นเช่นนั้น ผู้เสพยา่อมติดนิสัยผู้ที่ตนเสพ ผู้ติดต่อย่อมติดนิสัยผู้

^{๑๕๖} บุ.ชา.อ.(ไทย) ๖๔/๒๑๓/๘๕๓.

ที่ตนติดต่อกับ เหมือนลูกศรอาบยาพิษย่อม เบื้องล่างจะนั้น นักปราชญ์ไม่ควรเป็นผู้มี
คนลามก เป็นสหาย เพราะกลัวจะแปดเปื้อน การเสพคนพาล ย่อมเป็นเหมือนบุคคล
เอาใบไม้ห่อปลาเน่า แม้ใบไม้ ก็มีกลิ่นเหม็นฟุ้งไป ฉะนั้น ส่วนการคบหาสมาคมกับ
นักปราชญ์ ย่อมเป็นเหมือนบุคคลเอาใบไม้ห่อของหอม แม้ใบไม้ก็มีกลิ่นหอมฟุ้งไป
ฉะนั้น เพราะฉะนั้น บัณฑิตรู้ความเป็นบัณฑิตของตนดั่งใบไม้สำหรับห่อ จึงไม่คบ
หาสมาคมอสัตบุรุษ คบหาสมาคมสัตบุรุษ อสัตบุรุษย่อมนำไปสู่เนรค สัตบุรุษย่อม
ให้ถึงสุคติ”^{๑๙๗}

๓.๑.๓.๒ โทษของศีล ๕ ข้อที่ ๓ การประพฤตินอกใจ

ในเนื้อหาของเรื่องพรหมนารถนั้นนอกจากจะมีหลักคำสอนเรื่องการคบมิตรแล้ว
ก็ยังมีหลักคำสอนเรื่องการประพฤตินอกใจหรือการละเมิดต่อหญิงหรือชายที่มีผู้ปกครองหรือ
บุตรภรรยาของคนอื่น ซึ่งถือว่าการกระทำที่ผิดศีลธรรมที่เรียกว่า “กามสุมิจฉาจาร” โดยคำว่า
“กามสุมิจฉาจาร” ในพจนานุกรม ได้ให้ความหมายไว้ว่า “การประพฤตินอกใจ”^{๑๙๘} ส่วน
ความหมายในพระไตรปิฎก คำว่า “กามสุ” ได้แก่วัตถุกำม และกิเลสกำม^{๑๙๙} ส่วนคำว่า
“มิจฉาจาร” หมายถึง ความประพฤตินอกใจด้วยอำนาจของกิเลสกำม และในอรรถกถามังคลัตถทีปนี
ได้อธิบายไว้ว่า คำว่า “กามสุมิจฉาจาร”^{๒๐๐} หมายถึง การประพฤตินอกใจทั้งหลาย เมื่อแยก
ออกเป็นสองบทแล้วจะเห็นได้ว่า คำว่า “กามสุ”^{๒๐๐} แปลว่า ความประพฤตินอกใจเพื่อด้วยดีในกรรม
ของคนคู่กันทั้งหลาย คำว่า “มิจฉาจาร”^{๒๐๑} หมายถึง ความประพฤตินอกใจที่บัณฑิตติเตียนโดย
ส่วนตัว เมื่อรวมเข้าเป็นบทเดียวกันเป็นคำว่า “กามสุมิจฉาจาร” จึงหมายถึง พฤติกรรมทางเพศที่
บัณฑิตทั้งหลายติเตียน กล่าวคือ เป็นการประพฤตินอกใจจริยธรรมทางเพศ ซึ่งการกระทำใดๆที่จัดว่า
เป็นกามสุมิจฉาจารนั้นจะต้องมีองค์ประกอบ ๔ ประการ คือ^{๒๐๒}

(๑) บุคคลไม่ควรเกี่ยวข้องกับเรื่องเพศ(อกมนิยัตถุ)

^{๑๙๗} พ.ช.อ. (ไทย) ๖๔/๒๑๗.

^{๑๙๘} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับเฉลิมพระเกียรติ (กรุงเทพฯ : วัฒนาพานิช ๒๕๓๐) หน้า
๔๕.

^{๑๙๙} พ.จ. (ไทย) ๓๐/๘/๓๘.

^{๒๐๐} พระสิริมังคลาจารย์ มงคลตฤทีปนี ปฐโม ภาโส, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔),
หน้า ๒๐๓.

^{๒๐๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๓.

^{๒๐๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๓.

^{๒๐๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๕.

(๒) มีจิตคิดจะมีเพศสัมพันธ์กับบุคคลนั้น(ตสมิ เสวนจิตต์)

(๓) ความพยายามจะมีเพศสัมพันธ์(เสวนปโปโยโค)

(๔) ได้มีเพศสัมพันธ์กัน(อคุเคน มคฺคปฺปฎิปตฺตือธิวาสน)

องค์ประกอบทั้ง ๔ ข้อดังกล่าวนี้ เป็นเครื่องตัดสินว่าการมีเพศสัมพันธ์ของปัจเจกบุคคลคนใดผิด หรือถูก กล่าวคือ ถ้าหากว่าบุคคลใดมีพฤติกรรมที่เข้าข่ายในองค์ประกอบทั้ง ๔ ข้อดังกล่าวนี้แล้ว ก็ถือว่าผู้นั้นประพฤติผิดจริยธรรมทางเพศ ซึ่งจะมีเป็นเหตุนำมาซึ่งความทุกข์ ความเดือดร้อนจนกลายเป็นปัญหาอย่างมากมายได้ โดยเฉพาะปัญหาเรื่องกรรมที่ไม่ได้ส่งผลเฉพาะปัจจุบันชาติเท่านั้นแต่ยังส่งผลให้กับอนาคตชาติด้วย ซึ่งผลของการประพฤติดังกล่าวในกามนั้นมีผลทำให้เกิดกับผู้กระทำนานัปการ ดังปรากฏในคำอธิบายของพระนางรุจา พระราชธิดาของพระเจ้าอังคตราชว่า

“ลำดับในบรรดากรรมชั่วมีประมาณเท่านี้ของหม่อมฉัน กรรมใดที่หม่อมฉันกระทำแล้วในภรรยาของคนอื่นในมคธรัฐ ผลแห่งกรรมนั้นจึงติดตามมาถึงหม่อมฉัน กรรมนั้นย่อมถึงหม่อมฉัน เหมือนยาพิษที่ชั่วช้า กล้าแข็ง ร้ายกาจ กำเริบแก่บุคคลผู้บริโศกโศกษะอันมียาพิษจะนั้น.

ชาติหนึ่งเกิดมาเป็นแพะให้คนทั้งหลายแม้ขึ้นขี่หลังแพะน้ำแพะนั้น ไปเทียมแพะนั้นแม้ที่ยานน้อย.

..หม่อมฉันพาลูกผู้ดีทั้งหลายไปด้วยหลังบ้าง ด้วยรถบ้างนั้นเป็นผลแห่งกรรมคือการที่หม่อมฉัน คบชู้กับภรรยาของคนอื่น.

ก็แล จูติจากชาติเป็นแพะนั้นแล้ว ก็ถือปฏิสนธิในกำเนิดลงในป่า ครั้นในวันทีหม่อมฉันเกิด พวกลิงเหล่านั้นนำหม่อมฉันไปแสดงแก่ลิงผู้เป็นนายฝูง ลิงผู้เป็นนายฝูงกล่าวว่าจงนำบุตรมาให้เรา ดังนี้แล้วจับไว้มันแล้วก็ดลูกอ้นทะของลิงนั้นถึงจะร้องเท่าไรก็ไม่ปล่อย.

จูติจากชาติลานั้นแล้ว ก็ไปเป็นลิงอยู่ในป่าสูง ถูกลิงนายฝูงคะนองปากขบกัดดลูกอ้นทะนั้นเป็นผลของการที่เป็นชู้กับภรรยาของผู้อื่น.หม่อมฉันถูกลิงนายฝูงคะนองปากในป่านั้น ขบกัดดลูกอ้นทะเอาทีเดียว.

..เมื่อจูติจากชาติเป็นลิงนั้นแล้ว ได้เกิดเป็นโคในทศันนรัฐ ถูกเขาตอน มีกำลังแข็งแรง กระหม่อมฉันต้องเทียม ยานอยู่สัณกาลนานนั้นเป็นผลของกรรม คือการที่กระหม่อมฉันคบชู้ภรรยาผู้อื่น

..เมื่อจุดจากชาติเป็น โคนั้นแล้ว มา บังเกิดเป็นกระเทยในตระกูลที่มีโภคสมบัติมากในแคว้น วัชชี จะได้เกิดเป็นมนุษย์ยากจริง ๆ นั้นเป็นผลแห่งกรรม คือ การที่กระหม่อมฉันคบชู้ภรรยาผู้อื่น”^{๒๐๔}

กล่าวโดยสรุปเราจะพบว่า การกระทำผิดด้วยการประพฤติดีกในกามนั้น ในกรณีของพระนางรูกานันน์ย่อมส่งผลให้เกิดกับท่านเป็นลำดับดังนี้คือ (๑) เมื่อทำกามเมตุมิจนจารแล้ว (๒) จุดจากภพนั้นก็ไปเกิดเป็นแพะให้คนขี่ (๓) จุดจากนั้นไปเกิดในนรกชื่อว่ามหาโรรวนรก (๔) จุดจากนั้นก็ไปเกิดเป็นลิงป่าถูกหัวหน้าลิงกัดลูกอ้นทะ (๕) จุดจากนั้นก็ไปเกิดเป็นลิงในป่าสูงก็ถูกหัวหน้าลิงกัดลูกอ้นทะอีก (๖) เมื่อจุดจากนั้นก็ไปเกิดเป็นวัว พอโตขึ้นก็ถูกเขาดอน (๗) เมื่อจุดจากนั้นก็ไปเกิดเป็นกะเทย (บัณเฑาะก์) ซึ่งหากพิจารณาจากกรณีดังกล่าวเราจะเห็นได้ว่าการประพฤติดีกในกามนั้น ไม่ได้มีโทษเฉพาะในปัจจุบันชาติเท่านั้น แต่ยังส่งผลถึงชาติต่อๆ มาด้วย และที่สำคัญเมื่อพระเจ้าอังคตราชได้สมคบกับคุณชีวกแล้วก็ได้กระทำความชั่วมากมายเป็นต้นว่ามีการข่มขืนกระทำชำเราสตรีในแคว้นแคว้นเป็นจำนวนมากทำให้ผู้คนในเมืองนั้นมีแต่ความทุกข์ยาก

๓.๑.๓.๓ มิจฉาทิฎฐิ กรณีอุจเจททิฎฐิ และ นัตถิกทิฎฐิ

สำหรับแนวคิดทางปรัชญาอันเดียวร่วมสมัยซึ่งในทัศนะทางพระพุทธศาสนาเห็นว่าเป็นแนวคิดที่ผิดหรือเป็นมิจฉาทิฎฐิ หมายถึงเป็นความคิดเห็นที่ผิด เห็นผิดจากทำนองคลองธรรม เช่น เห็นว่าทำชั่วได้ดี ทำดีได้ชั่ว มารดาบิดาไม่มี และความเห็นที่ไม่นำไปสู่การพ้นทุกข์ เป็นต้น โดยที่ความเห็นผิดดังกล่าวนี้ถือว่าเป็นความเห็นที่นำไปสู่การกระทำที่ไม่เป็นประโยชน์หรือการกระทำที่ไม่เป็น ไปเพื่อพระนิพพาน ซึ่งในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ได้จัดกลุ่มความคิดที่เป็นมิจฉาทิฎฐิไว้ถึง ๖๒ ลัทธิตั้ง และจัดลงย่อๆ ในลัทธิตรุทั้ง ๖ ซึ่งถือว่าเป็นลัทธิตั้งที่ขวางทางพระนิพพาน และในเรื่องพรหมนารทะนี้ก็มีลัทธิตั้งของคุณชีวก นักพรตเปลือยที่มีลัทธิตั้งคล้ายคลึงกับลัทธิตั้งทั้ง ๖ หรือลัทธิตั้งมิจฉาทิฎฐิตั้ง ๖๒ ลัทธิตั้งในยุคนั้นและร่วมสมัยกับพระพุทธศาสนา โดยลัทธิตั้งของคุณชีวกนั้นจัดเป็นแบบอุจเจททิฎฐิ (ลัทธิตั้งที่เห็นว่าขาดสูญ) นัตถิกทิฎฐิ (ลัทธิตั้งที่เห็นว่าไม่มีเหตุไม่มีปัจจัย) โดยที่คุณชีวกได้เสนอแนวคิดของตนเกี่ยวกับเรื่องนัตถิกทิฎฐิและอุจเจททิฎฐิเอาไว้ว่า

ก.กรณีเรื่องทานไม่มีผล

“..ผลแห่งธรรมที่ประพฤติแล้วเป็นบุญเป็นบาปไม่มี ขอเดชะ ปรโลกไม่มี ใครเล่าจากปรโลกนั้นมา โลกนี้ ปู่ย่าตายาย ไม่มี มารดาบิดาจะมีที่ไหน ขึ้นชื่อว่าอาจารย์ไม่มี ใครจักฝึกผู้ฝึกไม่ได้ สัตว์เสมอกันหมด ผู้ประพฤติอ่อนน้อมต่อท่านผู้เจริญไม่มี กำลังหรือความเพียรไม่มี บุรุษผู้มีความหมั่นจักได้รับผลแต่ที่ไหน สัตว์ที่

^{๒๐๔} พ.ช.อ.(ไทย) ๖๔/๘๖๔/๒๑๕.

เกิดตามกันมา เหมือนเรือน้อยห้อยท้ายเรือใหญ่ สัตว์ย่อมได้สิ่งที่ควรได้ในข้อนั้น ผลทานจักมีแต่ที่ไหน ผลทานไม่มี ความเพียรไม่มีอำนาจ ทานคนโง่บัญญัติไว้ คนฉลาดรับทาน คนโง่สำคัญตัวว่าฉลาด เป็นผู้ไม่มีอำนาจ ย่อมให้ทานแก่นักปราชญ์ทั้งหลาย”^{๒๐๕}

ข.กรณีเรื่องบุญบาปไม่มี

“รูปรูปร่างอันเป็นที่รวม ดิน น้ำ ลม ไฟ สุข ทุกข์และชีวิต ๗ ประการนี้ เป็นของเที่ยง ไม่ขาดสูญ ไม่กำเริบ รูปรูปร่าง ๗ ประการนี้ของสัตว์เหล่าใด ชื่อว่าขาดไม่มี ผู้ที่ถูกฆ่าหรือถูกตัด หรือเบียดเบียนใดๆ ไม่มี ศาสดาทั้งหลายพึงเป็นรูปในระหว่างรูปรูปร่าง ๗ ประการนี้ ผู้ใดตัดศีรษะของผู้อื่นด้วยดาบอันคม ผู้นั้นไม่ชื่อว่าตัดร่างกายเหล่านั้น ในการทำเช่นนั้น ผลบาปจะมีแต่ที่ไหน สัตว์ทุกจำพวกท่องเที่ยวอยู่ในวิภวสังสาร ๘๔ มหาภัย ย่อมบริสุทธิได้เอง เมื่อยังไม่ ถึงกาลนั้น แม้จะสำรวมด้วยดีก็ บริสุทธิไม่ได้เมื่อยังไม่ถึงกาลนั้นแม้จะประพฤติกวามดีมากมาย ก็บริสุทธิไม่ได้ถ้า แม้กระทำการมากมาย ก็ไม่ล่วงขณะนั้นไป ในวาทะของเราทั้งหลาย ความบริสุทธิ ย่อมมีได้โดยลำดับเมื่อถึง ๘๔ ภัย พวกเราไม่ล่วงเลยเขตอันแน่นอน นั้นเหมือนคลื่นไม่ล่วงฝั่งไปฉะนั้น”^{๒๐๖}

จะเห็นได้ว่าทฤษฎีหรือลัทธิของคณาชีวกนั้นจัดอยู่ในกลุ่มนัตถิกทฤษฎี คือเห็นว่าสรรพสิ่งเกิดมาไม่มีเหตุปัจจัยทานไม่มีผลบิดามารดาไม่มีคุณ ทุกสิ่งเกิดเองและจะบริสุทธิเองเหมือนลัทธิของมักขลิโคศาฬที่ว่า “ความเศร้าหมองของสัตว์ทั้งหลายไม่มีเหตุไม่มีปัจจัย สัตว์ทั้งหลายเศร้าหมองเอง ความบริสุทธิของสัตว์ทั้งหลายไม่มีเหตุไม่มีปัจจัย สัตว์ทั้งหลายบริสุทธิเอง ไม่ใช่เพราะการกระทำของตนและไม่ใช่เพราะการกระทำของผู้อื่น...พวกคนพาลและบัณฑิตพากันเที่ยวเวียนว้ายไปแล้วก็จักทำที่สุดทุกข์ได้เอง เหมือนกลุ่มด้ายที่ถูกขว้างไปย่อมคลี่หมดไปได้เอง ฉะนั้น” และเหมือนกับลัทธิของครูปุทธะ กัจจายนะที่ว่า “สภาวะ ๗ กองนั้นคืออะไรบ้าง คือ กองแห่งธาตุดิน กองแห่งธาตุน้ำ กองแห่งธาตุไฟ กองแห่งธาตุลม กองสุข กองทุกข์ กองชีวิต สภาวะ ๗ กองเหล่านี้ ไม่มีผู้สร้าง ไม่มีผู้บันดาล ไม่มีผู้เนรมิต ไม่มีผู้ให้เนรมิต..ในสภาวะ ๗ กองนั้น ไม่มีผู้ฆ่า ไม่มีผู้ใช้ให้คนอื่นฆ่า ไม่มีผู้ฟัง ไม่มีผู้ใช้ให้คนอื่นฟัง ไม่มีผู้รู้ ไม่มีผู้ทำให้คนอื่นรู้ ใครก็ตามแม้จะเอาศีลธรรม ตัดศีรษะใคร ก็ไม่ชื่อว่าปลงชีวิตใครได้ เพราะเป็นเพียงศีลธรรมแทรกผ่านไประหว่างสภาวะ ๗ กองเท่านั้นเอง” และจัดเป็นอุจเจทททฤษฎีแบบของครูอชิตะเกสสัมพลที่เสนอว่า “ทานที่ให้

^{๒๐๕} พุ.ชา.อ.(ไทย) ๖๔/๘๔๕/๒๐๕.

^{๒๐๖} พุ.ชา.อ. (ไทย) ๖๔/๘๖๔/๒๐๐.

แล้วไม่มีผล ชัยชนะที่บูชาแล้วไม่มีผล การเช่นสร้างก็ ไม่มีผล ผลวิบากแห่งกรรมที่ทำดีทำชั่วก็ไม่มี โลกนี้ไม่มี โลกหน้าไม่มี บิคาไม่มีคุณมารดาไม่มีคุณ สัตว์ที่เกิดผุดขึ้น^{๒๒} ก็ไม่มี สมณพราหมณ์ผู้ประพฤติปฏิบัติชอบทำให้แจ้งโลกนี้และโลกหน้าด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วสอนผู้อื่นให้รู้แจ้งก็ไม่มีในโลก มนุษย์คือที่ประชุมแห่งมหาภูตรูป ๔ เมื่อสิ้นชีวิต ชาติดินไปตามชาติดิน ชาติน้ำ ไปตามชาตุน้ำ ชาติไฟไปตามชาติไฟ ชาติลมไปตามชาติลม อินทรีย์ทั้งหลายย่อม ผันแปรไปเป็นอากาศธาตุ.. เมื่อสิ้นชีวิตไม่ว่าคนเขลาหรือคนฉลาดย่อมขาดสูญ ไม่เกิดอีก”

จะเห็นได้ว่าลัทธิของคุณาชาวกนั้นเป็นลัทธิประเภทนัตถิกทฤษฎีและอูเจททฤษฎีที่นำไปสู่ความเชื่อและการกระทำที่ผิดจากทำนองคลองธรรมเป็นเหตุให้พระเจ้าองค์ราชต้องกลายมาเป็นมิชฌาทฤษฎีบุคคลจากเดิมที่เคยบริจาทาน รักษาศีลและเจริญภาวนาก็ละเลิกไม่ปฏิบัติตาม และได้เปลี่ยนพฤติกรรมจากคนดีกลายมาเป็นคนเลวสร้างเหตุแห่งความเดือดร้อนแก่ผู้ในแคว้นอย่างไม่มีที่สิ้นสุดเป็นเหตุให้พระนางจุจราชธิดาและพรหมนารถต้องมาสั่งสอนหรือปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของพระองค์เสียใหม่ให้กลายเป็นสัมมาทฤษฎีบุคคลในที่สุด

๓.๑.๓.๔ กรรมและการเกิดใหม่

เมื่อกล่าวถึงพระพุทธศาสนากับคำสอนเรื่องกรรมนั้นดูเหมือนว่าจะเป็นเรื่องที่แยกไม่ออก เนื่องจากพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาหนึ่งที่อยู่ในวัฒนธรรมอินเดียซึ่งศาสนาในวัฒนธรรมอินเดียนั้น โดยมากจะเป็นศาสนาที่สอนเน้นหนักในเรื่องกรรม โดยคำว่ากรรมนั้น หมายถึง การกระทำ หมายถึง การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา จะแสดงออกทางกายก็ตาม วาจาก็ตาม หรือใจคิดก็ตาม จัดเป็นกรรมทั้งนั้น ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “เจตนาหิ ภิกขเว กम्मํ วทาமி”^{๒๐๗} แปลความว่า ภิกขุทั้งหลาย เจตนาอันเองเราเรียกว่ากรรม บุคคลจงใจแล้วจึงกระทำ ด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ^{๒๐๘} และกรรมนั้นก็ไม่ได้หมายถึงเฉพาะกรรมชั่ว ที่บุคคลทำไว้ในอดีตตามที่คนทั่วไปเข้าใจเท่านั้น แต่หมายถึงกรรมทั้งดีและชั่ว ที่บุคคลได้ทำไว้ทั้งในอดีต ปัจจุบันและที่จะเกิดขึ้นในอนาคตด้วย คือ ถ้าพูดถึงการกระทำเมื่อไรก็เมื่อนั้นแหละ จะเป็นอดีต ปัจจุบัน หรืออนาคตก็ตาม การกระทำนั้นๆ เป็นกรรมทั้งสิ้น^{๒๐๙}

นอกจากนี้ ยังทำให้ทราบว่ พระพุทธองค์ทรงแสดงความหมายของกรรมไว้ ๒ ชั้น คือ กรรมชั้นหยาบ และกรรมชั้นละเอียด ดังนี้

^{๒๐๗} อัง. ลุกก. (บาลี) ๒๒/๖๓/๓๕๕.

^{๒๐๘} อัง. ลุกก. (ไทย) ๒๒/๖๓/ ๕๖๗.

^{๒๐๙} พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต), กรรมและนรกสวรรค์สำหรับคนรุ่นใหม่, พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๔๖.

๑) **กรรมชั้นหยาบ** หมายถึง กรรมที่เมื่อพระพุทธองค์ทรงแสดงแล้ว คนทั่วไปสามารถเข้าใจความหมายได้ทันที กรรมชั้นหยาบนี้ ทรงหมายถึง “อาชีพการงานที่บุคคลทำ” ดังข้อความในวาทะสูตร ที่ตรัสไว้ว่า “บุคคลเป็นชวานาก็เพราะกรรม เป็นโจรก็เพราะกรรม เป็นพราหมณ์ก็เพราะกรรม เป็นกษัตริย์ก็เพราะกรรม”^{๒๑๐} หมายความว่า นายคนนี้ เขาดำนา หว่านข้าว ไถนา เขาก็เป็นชวานา การงานที่เขาทำนานั้นเอง ทำให้เขาเป็นชวานา คือเป็นไปตามการกระทำหรืออาชีพการงานของเขา เป็นขั้นที่มองดูอย่างหยาบ^{๒๑๑}

๒) **กรรมชั้นละเอียด** หมายถึง กรรมที่เกิดขึ้นภายในจิตใจของแต่ละบุคคล ซึ่งพระพุทธองค์ทรงหมายถึง เจตนา ดังพระพุทธพจน์ที่กล่าวไว้ข้างต้นว่า “เจตนาหิ ภิกขเว กมฺมํ วทามิ”^{๒๑๒} เจตนา ตัวความคิดจิตใจ เจตจำนง ความตั้งจิตคิดมุ่งหมาย เป็นตัวกรรม เมื่อบุคคลลงใจ มีเจตนาอย่างใดแล้วก็แสดงออกมาเป็นการกระทำทางกายบ้าง แสดงออกมาทางวาจาเป็นการพูดบ้าง นี่คือความหมายของกรรมที่ค่อยๆ มองละเอียดเข้ามา^{๒๑๓}

๓.๑.๓.๕ ประเภทของกรรม

กรรมนั้น มีหลายประเภท แต่แบ่งออกเป็นกลุ่มใหญ่ๆ ได้ ๒ กลุ่ม^{๒๑๔} คือ ประเภทของกรรมตามนัยแห่งพระไตรปิฎก และประเภทของกรรมตามนัยแห่งอรรถกถา ดังนี้

๓.๑.๓.๕.๑ ประเภทของกรรมตามนัยแห่งพระไตรปิฎก

ในพระไตรปิฎกสามารถจำแนกหรือแบ่งกรรมออกเป็นประเภทต่างๆ ได้ ๒ ประเภทบ้าง ๓ ประเภทบ้าง ๔ ประเภทบ้าง^{๒๑๕} ดังนี้

๑. กรรม ๒ ประเภท จำแนกตามคุณภาพ หรือตามธรรมชาติที่เป็นมูลเหตุ ได้แก่

๑) อกุศลกรรม กรรมที่เป็นอกุศล การกระทำที่ไม่ดี หรือกรรมชั่ว หมายถึง การกระทำที่เกิดจากอกุศลมูล คือ โลภะ โทสะ และโมหะ

๒) กุศลกรรม กรรมที่เป็นกุศล การกระทำที่ดี หรือกรรมดี หมายถึง การกระทำที่เกิดจากกุศลมูล คือ อโลภะ อโทสะ และอโมหะ

^{๒๑๐} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๖๐/๕๘๒.

^{๒๑๑} พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต), กรรมและนรกสวรรค์สำหรับคนรุ่นใหม่, พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๔๖.

^{๒๑๒} อัง.นกก. (บาลี) ๒๒/๖๓/๓๕๕.

^{๒๑๓} พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต), กรรมและนรกสวรรค์สำหรับคนรุ่นใหม่, พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๔๗.

^{๒๑๔} เสฐียรพงษ์ วรรณปก, เพื่อความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับกรรม, หน้า ๒๐.

^{๒๑๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐.

๒. กรรม ๓ ประเภท จำแนกตามทวาร คือทางที่ทำความกรรม หรือทางแสดงออกของกรรมได้แก่

- ๑) กายกรรม กรรมทำด้วยกาย หรือการกระทำทางกาย
- ๒) วาจากรรม กรรมทำด้วยวาจา หรือการกระทำทางวาจา
- ๓) มโนกรรม กรรมทำด้วยใจ หรือการกระทำทางใจ

๓. กรรม ๔ ประเภท จำแนกตามสภาพที่สัมพันธ์กับวิบากหรือการให้ผล ได้แก่

๑) กรรมดำ มีวิบากดำ ได้แก่ กายสังขาร วาจาสังขาร และมโนสังขาร ที่มีการเบียดเบียน ตัวอย่างง่ายๆ เช่น ปาณาติบาต อทินนาทาน กาเมสุมิฉฉาจาร มุสาวาท และดื่มสุรามรัย

๒) กรรมขาว มีวิบากขาว ได้แก่ กายสังขาร วาจาสังขาร และมโนสังขาร ที่ไม่มีการเบียดเบียน ตัวอย่างคือ การประพฤติตามกุศลกรรมบถ ๑๐

๓) กรรมทั้งดำและขาว มีวิบากทั้งดำและขาว ได้แก่ กายสังขาร วาจาสังขาร และมโนสังขารที่มีการเบียดเบียนบ้าง ไม่มีการเบียดเบียนบ้าง เช่น การกระทำของมนุษย์ทั่วไป

๔) กรรมไม่ดำ ไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม ได้แก่ เจตนาเพื่อละกรรมทั้งสามอย่างข้างต้น หรือว่าโดยองค์ธรรม ได้แก่ โพชฌงค์ ๗ หรือมรรคมีองค์ ๘^{๒๑๖}

จากการศึกษาประเภทของกรรมในพระไตรปิฎก ทำให้ทราบว่าในบรรดากรรมที่กล่าวไว้ข้างต้นทั้งหมด กรรมที่จัดว่าสำคัญที่สุด คือมโนกรรม เหตุที่มโนกรรมสำคัญที่สุด ก็เพราะว่าเป็นจุดเริ่มต้น คนคิดก่อนแล้วจึงพูดจึงกระทำ คือแสดงออกทางกายและวาจา^{๒๑๗} ทั้งกรรมดีและกรรมชั่ว

๓.๑.๓.๕.๒ ประเภทของกรรมตามนัยแห่งอรรถถา

คัมภีร์อรรถถา หมายถึง คัมภีร์ที่พระเถระผู้เป็นพหูสูตแต่งขึ้นในภายหลัง โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่ออธิบายความในพระไตรปิฎก อรรถถาที่แสดงเรื่องกรรมและเป็นที่ยอมรับกันมากที่สุดในยุคหลังๆ คือ คัมภีร์วิสุทธิมรรค ซึ่งแต่งโดยพระพุทธโฆสาจารย์ ในคัมภีร์นี้ ท่านได้แบ่งกรรมไว้ถึง ๑๒ ประเภท^{๒๑๘} หรือกรรม ๓ หมวด มีหัวข้อและความหมายโดยย่อ ดังนี้^{๒๑๙}

^{๒๑๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๘, หน้า ๑๕๙-๑๖๐.

^{๒๑๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๑.

^{๒๑๘} เสฐียรพงษ์ วรรณปก, เพื่อความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับกรรม, หน้า ๒๒.

หมวดที่ ๑ ว่าโดยปากกาล คือ จำแนกตามเวลาที่ให้ผล

๑) ทัศนธรรมเวทนิยกรรม กรรมให้ผลในปัจจุบันคือภพนี้ ได้แก่กรรมดีก็ตาม ชั่วก็ตาม ที่กระทำในขณะที่แห่งชวนจิตดวงแรก ในบรรดาชวนจิตทั้ง ๗ แห่งชวนวิถีหนึ่งๆ พุคเป็นภาษาวิชาการว่า ได้แก่ชวนเจตนาที่หนึ่ง กรรมนี้ให้ผลเฉพาะในชาตินี้เท่านั้น ถ้าไม่มีโอกาสให้ผลในชาตินี้ ก็กลายเป็นอโหสิกรรม ไม่มีผลต่อไป เหตุที่ให้ผลในชาตินี้ เพราะเป็นเจตนาดวงแรก ไม่ถูกกรรมอื่นครอบงำ เป็นการปรุงแต่งแต่เริ่มต้น จึงมีกำลังแรง แต่ไม่ให้ผลต่อจากชาตินี้ไปอีก เพราะไม่ได้การเสพคุ้น จึงมีผลเล็กน้อย ท่านเปรียบว่าเหมือนพรานเห็นเนื้อ หยิบลูกศรยิงไปทันที ถ้าถูกเนื้อก็ล้มที่นั่น แต่ถ้าพลาด เนื้อก็รอดไปเลย

๒) อุปัชฌายเวทนิยกรรม กรรมให้ผลในภพที่จะไปเกิดคือในภพหน้า ได้แก่ กรรมดีก็ตาม ชั่วก็ตาม ที่กระทำในขณะที่แห่งชวนจิตดวงสุดท้ายในบรรดาชวนจิตทั้ง ๗ แห่งชวนวิถีหนึ่งๆ พุคเป็นภาษาวิชาการว่า ได้แก่ชวนจิตที่ ๗ กรรมนี้ให้ผลเฉพาะในชาติถัดจากนี้ไปเท่านั้น ถ้าไม่มีโอกาสให้ผลในชาติหน้า ก็กลายเป็นอโหสิกรรม ที่เป็นเช่นนี้ เพราะเป็นเจตนาท้ายสุดของชวนวิถีเป็นตัวให้สำเร็จความประสงค์ และได้ความเสพคุ้นจากชวนเจตนาที่ก่อนๆ มาแล้ว แต่ในเวลาเดียวกัน ก็มีกำลังจำกัด เพราะเป็นขณะจิตที่กำลังสิ้นสุดชวนวิถี

๓) อปราชัยเวทนิยกรรม กรรมให้ผลในภพต่อไป ได้แก่กรรมดีก็ตาม ชั่วก็ตาม ที่ทำในขณะที่แห่งชวนจิตทั้ง ๕ ในระหว่างคือในชวนจิตที่ ๒-๖ แห่งชวนวิถีหนึ่งๆ พุคเป็นภาษาวิชาการว่า ได้แก่ชวนเจตนาที่สองถึงที่หก กรรมนี้ให้ผลได้เรื่อยไปในอนาคต เมื่อเลยจากภพหน้าไปแล้วคือได้โอกาสเมื่อใด ก็ให้ผลเมื่อนั้น ไม่เป็นอโหสิกรรม トラบเท่าที่ยังอยู่ในสังสารวัฏ ท่านเปรียบเหมือนสุนัขไล่เนื้อ ตามทันเมื่อใด ก็กัดเมื่อนั้น

๔) อโหสิกรรม กรรมเลิกให้ผล ได้แก่กรรมดีก็ตาม ชั่วก็ตาม ซึ่งไม่ได้โอกาสที่จะให้ผลภายในเวลาที่ออกผลได้ เมื่อผ่านล่วงเวลานั้นไปแล้ว ก็ไม่ให้ผลอีกต่อไป

หมวดที่ ๒ ว่าโดยกิจ คือจำแนกการให้ผลตามหน้าที่

๕) ชนกกรรม กรรมแต่งให้เกิด หรือกรรมที่เป็นตัวนำไปเกิด ได้แก่ กรรมคือเจตนาดีก็ตาม ชั่วก็ตาม ที่เป็นตัวทำให้เกิดชั้นที่เป็นวิบาก ทั้งในขณะที่ปฏิสนธิและในเวลาชีวิตเป็นไป (ปวัตติกาล)

^{๒๑๕} สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), คัมภีร์วิสุทธิมรรค, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประยูรวงศ์พรินติ้ง จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๓๖๕-๓๗๐.

๖) อุปัตถัมภกรรม กรรมสนับสนุน ได้แก่กรรมพวกเดียวกับชนกรรม ซึ่งไม่สามารถให้เกิดวิบากเอง แต่เข้าช่วยสนับสนุนหรือซ้ำเติมต่อจากชนกรรม ทำให้สุขหรือทุกข์ที่เกิดขึ้นในชั้น ซึ่งเป็นวินาสนั้นเป็นไปนาน

๗) อุปปีฬกรรม กรรมบีบคั้น ได้แก่กรรมฝ่ายตรงข้ามกับชนกรรม ซึ่งให้ผลบีบคั้นผลแห่งชนกรรมและอุปัตถัมภกรรม ทำให้สุขหรือทุกข์ที่เกิดขึ้นในชั้น ซึ่งเป็นวินาสนั้น ไม่เป็นไปนาน

๘) อุปฆาตกรรม ได้แก่กรรมฝ่ายตรงข้ามที่มีกำลังแรง เข้าตัดรอนความสามารถของกรรมอื่นที่มีกำลังน้อยกว่าเสีย ห้ามวิบากของกรรมนั้นขาดไปเสียทีเดียว แล้วเปิดช่องแก่วิบากของตน เช่น ปิตุฆาตกรรมของพระเจ้าอชาตศัตรู ตัดรอนกุศลกรรมของพระองค์เสีย เป็นต้น

หมวดที่ ๓ ว่าโดยปากทานปริยาย คือจำแนกตามแรงที่ยกเยื้องกันคือ ลำดับความแรงในการให้ผล

๕) คุรุกรรม กรรมหนัก ได้แก่กรรมที่มีผลแรงมาก ในฝ่ายดีได้แก่สมาบัติ ๘ ในฝ่ายชั่วได้แก่ อนันตริยกรรม มีมาตุฆาต เป็นต้น ย่อมให้ผลก่อนและครอบงำกรรมอื่นๆ เสีย เปรียบเหมือนหัวน้ำใหญ่ไหลบ่ามาท่วมทับน้ำน้อยไป

๑๐) พหุลกรรม หรืออาจิณณกรรม กรรมทำมากหรือกรรมเคยชิน ได้แก่ กรรมดีหรือกรรมชั่วที่ประพฤติมาก หรือทำบ่อยๆ สังสมเคยชินเป็นนิสัย เช่น เป็นคนมีศีลดี หรือเป็นคนทุศีล เป็นต้น กรรมไหนทำบ่อยทำมากเคยชิน มีกำลังกว่าก็ให้ผลได้ก่อน เหมือนนักมวยปล้ำลงสู้กันคนไหนแข็งแรงเก่งกว่า ก็ชนะไป กรรมนี้ต่อเมื่อไม่มีคุรุกรรม จึงจะให้ผล

๑๑) อาสันนกรรม กรรมจวนเจียน หรือกรรมใกล้ตาย ได้แก่กรรมที่กระทำหรือระลึกขึ้นมาในเวลาใกล้ตาย จับใจอยู่ใหม่ๆ ถ้าไม่มีกรรม ๒ ข้อก่อน ก็จะให้ผลก่อนกรรมอื่นๆ เปรียบเหมือนโคแอด้อยู่ในคอก พอนายโคบาลเปิดประตูออก โคโคอยู่ริมประตูคอกแม้เป็นโคแก่อ่อนแอ ก็ออกไปได้ก่อน

๑๒) กตัตตากรรม หรือกตัตตวาปนกรรม กรรมสักว่าทำ ได้แก่กรรมที่ทำด้วยเจตนาอันอ่อน หรือมิใช่เจตนาอย่างนั้นๆ โดยตรง เป็นกรรมที่เบา เปรียบเหมือนลูกศรที่คนบ้ายิงออกไปต่อเมื่อไม่มีกรรมสามข้อก่อน กรรมนี้จึงจะให้ผล

กรรม ๑๒ นี้ เรียกได้ว่าเป็นมติของพระอรธกถาจารย์โดยแท้ แม้ว่าจะมีบางข้อที่ได้เค้าความเดิมจากพระบาลี คือพระไตรปิฎก^{๒๒๐}และการแบ่งกรรมออกเป็น ๑๒ ประเภทนี้ ช่วยทำให้ผู้ศึกษาเรื่องกรรมมองเห็นภาพของกรรมชัดเจนยิ่งขึ้น^{๒๒๑}

อนึ่งเราจะพบว่าหลักกรรม หรือกฎแห่งกรรมมีหลักการอยู่ที่ว่า “บุคคลทำกรรมใดไว้ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม เขาย่อมต้องรับผลแห่งกรรมนั้น”^{๒๒๒} ในทางพระพุทธศาสนา การเกิดเป็นกระบวนการที่สืบเนื่องกับการตาย กล่าวคือ เมื่อจุตฺติจิตดับ(จิตดวงสุดท้ายในภพภูมิใดๆ ก็ตามดับลง) ปฏิสนธิจิตซึ่งเป็นจิตดวงแรกในภพภูมิใหม่ก็เกิดขึ้นทันที (ในภพภูมิอันเหมาะสมแก่เหตุปัจจัยคือ “กรรม” ที่ทำ ไว้เป็นสำคัญ) โดยไม่มีช่องว่างระหว่างการตายกับการเกิดใหม่ (ที่เรียกว่า “อंतरภพ”) อนึ่ง จิตที่ดับไปในภพภูมิก่อนกับจิตที่เกิดใหม่ในภพภูมิต่อมานั้น ไม่ใช่ชวจิต ดวงเดียวกัน แต่ก็มีลักษณะพิเศษอยู่อย่างที่เราเรียกว่า”จะเป็นอันเดียวกันก็ไม่ใช่จะต่างกันก็ไม่เชิง ” กล่าวคือ ธรรมชาติของจิตนั้นมีการเกิดดับทุกขณะ จิตเกิดดับ ๑ เรียกกันว่าจิต 1 ดวง จิตแต่ละดวงมี 3 ขณะย่อย คือ เกิดขึ้น (อุปปาพะ) ตั้งอยู่ (ฐิติ) และดับไป(กังคะ) จิตแต่ละดวงเมื่อเกิดขึ้นแล้วจะดำรงอยู่ชั่วเวลาสั้นมากแล้วก็ดับไป แต่ก่อนที่จะดับนั้นจิตได้ทิ้งเชื้อคือกรรมและกิเลสให้จิตดวงต่อไป จิตดวงใหม่เกิดขึ้นเพราะอาศัยพลังกรรมของจิตดวงก่อนที่เพิ่งดับไป และจิตดวงที่เกิดตามมานี้ก็ตั้งอยู่ชั่วขณะแล้วก็ดับไป ก่อนที่จะดับจิตนี้ก็เป็นปัจจัย (รวมทั้งถ่ายโอนพลังกรรมและกิเลส) ให้จิตดวงใหม่เกิดขึ้นอีก เพราะฉะนั้น จิตดวงหนึ่งจึงเป็นทั้งเหตุและผลอยู่ในตัว หากจิตดวงหนึ่งสัมพันธ์กับจิตดวงก่อน - มันก็เป็นผล แต่ถ้านับมันสัมพันธ์กับจิตดวงต่อไป - มันก็เป็นเหตุ จิตของสิ่งมีชีวิตหรือสัตว์จึงมีลักษณะเป็นกระแสเกิดดับติดต่อกันสัมพันธ์กันประดุจลูกโซ่จิตที่เกิดเป็นดวงสุดท้ายในชาตินี้เรียกว่า “จุตฺติจิต” เพราะเป็นจิตที่ “เคลื่อน” ออกจากร่างกายที่ปราศจากลมหายใจ ในขณะที่จุตฺติจิตดับลงมันก็ได้ส่งพลังกรรมและกิเลสในชาตินี้ไปก่อให้เกิดจิตดวงใหม่ขึ้นในร่างกายใหม่ของชาตินี้ จิตที่เกิดใหม่ในร่างกายใหม่นี้เรียกว่า “ปฏิสนธิจิต” ซึ่งหมายถึงจิตที่ “สืบต่อ” ระหว่างชาตินี้กับชาตินี้ จุติจิตกับปฏิสนธิจิตจึงไม่ใช่จิตดวงเดียวกันเพราะจุตฺติจิตดับไปแล้ว แต่ปฏิสนธิจิตก็ไม่ใช่จิตดวงใหม่โดยสิ้นเชิงเพราะได้รับการถ่ายโอนพลังกรรมและกิเลสจากจุตฺติจิตมาเก็บรักษาไว้เป็นอนุสัยสันดานสืบต่อไป

^{๒๒๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๘, หน้า ๒๒๐.

^{๒๒๑} เสฐียรพงษ์ วรรณปก, เพื่อความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับกรรม, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘) หน้า ๒๒.

^{๒๒๒} อจ. ปญฺจก. (ไทย) ๒๒/๕๗/๑๐๑.

กล่าวโดยสรุป การเกิดเป็นกระบวนการสืบเนื่องกับการตาย เมื่อมีการตายในภพใดภพหนึ่งก็ย่อมมีการเกิดในภพใดภพหนึ่งแน่นอน (ยกเว้นพระอรหันต์) การเกิดกับการตายจึงเป็นของคู่กัน เสมือนด้านทั้งสองของเหรียญอันเดียวกัน เมื่อเราหยิบเหรียญเงินขึ้นมาเหรียญหนึ่งก็จะพบว่า มีทั้งด้านหัวและด้านก้อยติดมาด้วย การเกิดและการตายก็เช่นเดียวกัน คือเมื่อมีการเกิดก็ต้องมีการตาย เมื่อมีการตายก็ต้องมีการเกิด ทั้งนี้ มี “กิเลส” เป็นตัวกำหนดว่าจะยังเวียนว่ายตายเกิดต่อไป หรือจะตายแล้วไม่เกิดอีก ถ้ายังมีเชื้อคือกิเลสอยู่ก็เกิดอีก ถ้าสิ้นกิเลสก็ไม่เกิดอีก

จากการศึกษาเนื้อหาของเรื่องนารทชาดกนั้นเราจะพบว่าการกล่าวถึงประเด็นเรื่องกรรมหรือการกระทำ การให้ผลจากการกระทำ รวมถึงการที่กรรมเป็นมูลเหตุให้ไปเกิดในภพชาติต่อไป ปรากฏในเนื้อความตอนหนึ่งของเรื่องพรหมนารทะที่กล่าวถึงกรรมของอลาตเสนาบตีที่ได้กล่าวถึงกรรมของตนว่า

“ท่านผู้เจริญกล่าวฉันใด คำนั้น ข้าพเจ้าชอบใจฉันนั้น แม้ข้าพเจ้าก็ระลึกชาติหลังของตนได้ชาติหนึ่ง คือในชาติก่อนข้าพเจ้าเกิดในเมืองพาราณสีอันเป็นเมืองมั่งคั่ง เป็นนายพรานฆ่าโค ชื่อว่า ปิงกละ ข้าพเจ้าได้ทำบาปกรรมไว้มาก ได้ฆ่าสัตว์ที่มีชีวิต คือ กระบือ สุกร แพะ เป็นอันมาก ข้าพเจ้าจุติจากชาตินั้นแล้ว มาเกิดในตระกูลเสนาบคืออันบริสุทธีนี้ บาปไม่มีผลแน่ ข้าพเจ้าจึงไม่ต้องไปนรก”^{๒๒๓}

หรือไม่ว่าจะเป็นการกล่าวถึงกรรมของนายวิชกะผู้หัวเราะเยาะทิฏฐิของอุณณาชีวิต ความตอนหนึ่งว่า

“ดั่งได้สดับมา ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า กัสสปะ ในปางก่อน นายวิชกบุรุษนั้นเกิดเป็นนายโคบาล แสวงหาโคพลีพัทธะ ที่หายไปในปี ถูกภิกษุรูปหนึ่งผู้หลงทางถามถึงหนทางได้นิ่งเสีย ถูกท่านถามอีก ก็โกรธแล้วกล่าวว่า จินชื่อ ว่า สมณจีข้านี้ปากแข็ง ชะรอยว่าท่านนี้จะป็นจีข้าเขาจึงปากแข็งยิ่งนัก กรรมหาได้ให้ผลในชาตินั้นไม่ตั้งอยู่เหมือนไฟ ที่มีเถ้าปิดไว้ ฉะนั้น ถึงเวลาตาย กรรมอื่นก็ปรากฏ เขาจึงท่องเที่ยวอยู่ในวัฏสงสารตามลำดับของกรรม เพราะผลแห่งกุศลกรรมอย่างหนึ่ง เขาจึงเป็นเศรษฐี มีประการดังกล่าวแล้ว ในเมืองสาเกต ได้กระทำบุญมีทานเป็นต้น ก็กรรมที่เขาตำหนักผู้หลงทางนั้นตั้งอยู่ ประหนึ่งขุมทรัพย์ที่ฝังไว้ในแผ่นดิน ได้โอกาส จึงให้ผลแก่เขาในอภัพนั้น เขาเมื่อไม่รู้จึงกล่าวอย่างนั้น ด้วยสำคัญว่า ด้วยกรรมอันดีงามนอกนี้ เราจึงเกิดในท้องของนางกุมภทาสี”

^{๒๒๓} พ.ช.อ. (ไทย)๖๔/๘๔๗/๒๐๐.

หรือเราอาจจะพิจารณาจากการกล่าวถึงกรรมในอดีตชาติของนางรุจาผู้เป็นธิดาของพระราชินีที่ได้ทำกรรมหนักคือการคบชู้เป็นชู้กับสามีหรือชาย-หญิงอื่นที่มีเจ้าของแล้ว ความตอนหนึ่งว่า

“แม้กระหม่อมฉันก็ระลึกชาติที่ตนต้องเที่ยวมา แล้วได้ ๗ ชาติ และระลึกชาติที่ตนจุติจากชาตินี้แล้ว จักไปเกิดในอนาคตอีก ๗ ชาติ ข้าแต่พระจอมประชาชนชาติที่ ๗ ของกระหม่อมฉันในอดีต กระหม่อมฉันเกิดเป็นบุตรนายช่างทองในแคว้นมคธ ราชกฤห์ มหานคร กระหม่อมฉันได้คบหาสหายผู้ลามก ทำบาป กรรมไว้มาก เทียวคบชู้ภรรยาของชายอื่นเหมือนจะไม่ตาย กรรมนั้นยังไม่ให้ผล เหมือนไฟอันเฝ้าปกปิดไว้ ในกาลต่อมา ด้วยกรรมอื่นๆ กระหม่อมฉันนั้นได้เกิดในวังสรวงเมืองโกสัมพี เป็นบุตรคนเดียวในสกุล เศรษฐีผู้สมบูรณ์มั่งคั่ง มีทรัพย์มากมาย คนทั้งหลาย สักการะบูชาอยู่เป็นนิตย์ ในชาตินั้น กระหม่อมฉัน ได้คบหาสมาคมมิตรสหายผู้ยินดีในกรรมอันงาม ผู้เป็นบัณฑิต เป็นพหูสูต เขาได้แนะนำให้กระหม่อมฉันรักษาอุโบสถศีลในวัน ๑๔ คำ ๑๕ คำ ตลอดราตรี เป็นอันมาก กรรมนั้นยังไม่ให้ผล ดังขุมทรัพย์ที่ฝังไว้ได้นำ ครั้นภายหลัง บรรดากรรมทั้งหลาย ปรทารถกรรมอันใดที่กระหม่อมฉันได้กระทำไว้ในมคธรัฐ ผลแห่งกรรมนั้นมาถึงกระหม่อมฉันแล้วเหมือนคัมภีร์อันร้ายแรงฉะนั้น ข้าแต่พระองค์ผู้ครองวิเทหรัฐ กระหม่อมฉันจุติจากตระกูลเศรษฐีนั้นแล้ว ต้องหมกไหม้ อยู่ใน โอรุวนรกสิ้นกาลนานเพราะกรรมของตน กระหม่อมฉันได้ระลึกถึงทุกข์ที่ได้เสวยในนรกนั้น ไม่ได้ความสุขเลย กระหม่อมฉันยังทุกข์เป็นอันมาก ให้สิ้น ไปในนรกนั้นนานปี”^{๒๒๔}

“ทิวฐเวทนิยกรรม ย่อมให้ผลในอรรถภาพนั้นนั่นเอง อุปัชฌายเวทนิยกรรม ย่อมให้ผลในอรรถภาพถัดไป ส่วนอุปราชเวทนิยกรรมไม่ให้ผล จักไม่พินาศไป พระนางจุจราชธิดาทรงหมาย เอาอุปราชเวทนิยกรรมนั้น จึงตรัสว่า กรรมจักไม่พินาศไปแล ดังนี้แล้วจึงตรัสว่า ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ เพราะผลแห่งกรรมที่หม่อมฉันทำชู้กับภรรยาของคนอื่น หม่อมฉันจึงหมกไหม้ในนรก แล้วเสวยทุกข์อย่างใหญ่ในกำเนิดสัตว์เดี๋ยวนาน”^{๒๒๕}

จากข้อความที่ได้กล่าวมาข้างต้นเราจะพบว่าในเนื้อหาของเรื่องพรหมนารถนั้นได้มีการกล่าวถึงเรื่อง “กรรมและการเกิดใหม่” ไว้อย่างชัดเจน ซึ่งถือว่าเป็นเรื่องที่มีนัยของการ

^{๒๒๔} พุ.ชา.อ. (ไทย)๖๔/๘๖๓/๒๑๕.

^{๒๒๕} พุ.ชา.อ. (ไทย)๖๔/๘๖๓/๒๑๕.

สนับสนุนแนวคิดเรื่องกรรม การมีอยู่ของชาตินี้ชาติหน้าของพระพุทธศาสนาโดยได้มีการกล่าวถึง ทั้งในส่วนของกรรมดีและกรรมชั่วรวมไปถึงผลของกรรมดีและกรรมชั่วเอาไว้อันแสดงให้เห็นว่า คำสอนเรื่องกรรมของพระพุทธศาสนานั้นเป็นคำสอนที่มีปรากฏมาตั้งแต่สมัยก่อน และพระพุทธองค์ได้สั่งสอนหลักที่เป็นหลักแห่งความเป็นจริงที่เราสามารถที่จะพิสูจน์ได้ดังพุทธภาษิตที่ว่าใคร ทำกรรมดีย่อมได้รับผลดี ใครทำกรรมชั่วย่อมได้รับผลชั่ว โดยเฉพาะเป็นการพิสูจน์ว่ากรรมดีหรือ ชั่ว นั้นแม้เมื่อทำไปแล้วย่อมไม่สูญเปล่าสักวันหนึ่งจะต้องให้ผลอย่างแน่นอน

การอธิษฐาน

สำหรับคำว่า “อธิษฐาน” มีรูปศัพท์ทางนิรุกติศาสตร์มาจาก อธิ+ฐาน+ยุ ซึ่งเป็นรูป กิริยาปัจจุบันกาล คือ “อธิษฺฐหติ” คำว่า “การอธิษฐาน” เป็นคำนาม มีความหมายทั่วไปว่า(๑)การยื่น หักอยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง(๒)การกำหนดความตั้งใจ รวมทั้งความคิดหรือความรู้สึกของตนเองอยู่กับ สิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างมั่นคง(๓)การตั้งใจปฏิบัติการหรือดำเนินการอย่างหนึ่งอย่างใดตามที่ตนเอง กำหนดอย่างมั่นคง^{๒๒๖}

นอกจากนั้นคำว่าอธิษฐานยังหมายถึง ความตั้งใจมั่น การตัดสินใจเด็ดเดี่ยว วาง จุดหมายแห่งการกระทำของตนไว้แน่นอน และดำเนินตามนั้นแน่วแน่^{๒๒๗} หรือหมายถึง การตั้งใจ มุ่งผลอย่างใดอย่างหนึ่ง, ตั้งจิตปรารถนา, ตั้งจิตขอร้องต่อสิ่งที่ตนถือว่าศักดิ์สิทธิ์เพื่อผลอย่างใด อย่างหนึ่ง^{๒๒๘} อนึ่งหากพิจารณาจากความหมายในพระไตรปิฎกจะพบว่ามี ความหมายอยู่ ๒ นัย คือ

๑) ความหมายทางพระวินัย เป็นความหมายที่สามารถแบ่งได้เป็น ๒ ส่วนคือ

- ก. ส่วนที่เป็นสิกขาบทเกี่ยวกับการใช้สอยบริวารของภิกษุ
- ข. ส่วนที่เกี่ยวข้องกับสังฆกรรม

ก. ส่วนที่เป็นสิกขาบทเกี่ยวกับการใช้สอยบริวารของภิกษุ ในส่วนนี้อธิษฐาน หมายถึงการตั้งเอาไว้หรือตั้งใจกำหนดเอาไว้ ได้แก่ ตั้งใจกำหนดเอาไว้ว่าจะใช้เป็นของประจำตัว ชนิดนั้นๆ เช่น ไตรจีวร บาตร ซึ่งมีวิธีอธิษฐานโดยการใช้กายคือมือสัมผัสหรือเปล่งวาจาก็ได้^{๒๒๙}

^{๒๒๖} บุญย นิลเกษ, ดร., อุดมการณ์ชีวิตแบบโพธิสัตว์ เล่มที่ ๑๐ ตอน การบำเพ็ญอธิษฐานบารมี, หน้า ๑-๒.

^{๒๒๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๓๕.

^{๒๒๘} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๒, หน้า ๑๓๒๔.

^{๒๒๙} วิ.ป. (ไทย) ๘/๓๒๒/๒๑๖.

ข. ส่วนที่เกี่ยวข้องกับสังฆกรรม คำว่าอธิษฐาน หมายถึง ความตั้งใจมั่นที่จะทำสังฆกรรมนั้นๆ ทั้งสิ้น คือ ความตั้งใจที่จะทำอุโบสถ ปวารณา และจะอยู่จำพรรษาในที่นั้น เช่นเดียวกับความหมายในสิกขาบทที่เกี่ยวกับการใช้บริวารของภิกษุ ซึ่งเป็นความตั้งใจที่จะใช้สิ่งของนั้นๆ

๒) ความหมายทางธรรม สำหรับคำว่า “อธิษฐาน” ตามความหมายในทางธรรม หมายถึง การตั้งใจจะทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นสิ่งสำคัญ มีทั้งส่วนที่เป็นหัวข้อธรรม และส่วนที่เป็นบารมี ส่วนที่เป็นหลักธรรมท่านได้กล่าวถึงอธิษฐานธรรม^{๒๓๐} คือธรรมที่ควรตั้งไว้ในใจ มี ๔ ประการ ได้แก่ ปัญญาอธิษฐาน สัจจาธิษฐาน จาคาธิษฐาน และอุปสมาธิษฐาน นอกจากนั้นยังมีอีกความหมายหนึ่งที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก คือ การใช้อำนาจจิตเพื่อให้เกิดสิ่งที่ตนปรารถนา ขึ้นมาหรือเรียกว่าการแสดงฤทธิ์^{๒๓๑}

สำหรับในเนื้อหาเรื่องการทำเพ็ญบารมีของท่านพรหมนารทะนั้นเราจะพบว่ามีการอธิษฐานของนางรุจาที่มีความประสงค์จะช่วยลดทกฏฐิของพระราชบิดาด้วยการอธิษฐานเรื่องคุณโทษของการเป็นมิจฉาทิฏฐิบุคคล แต่พระนางก็ไม่อาจจะทำได้ทำให้นางต้องอธิษฐานด้วยกำลังบุญของนางหรือของพระราชอาว

“ใน โลกนี้ ย่อมมีสมณพราหมณ์ผู้ตั้งอยู่ในธรรม มีท้าวโลกบาล ท้าวมหาพรหมเป็นผู้บริหาร โลก ข้าพเจ้าขอเชิญท่านเหล่านั้นมาปลดเปลื้องมิจฉาทิฏฐิของพระชนกนาถของข้าพเจ้าด้วยกำลังตน เมื่อพระคุณของพระชนกนาถไม่มี ขอเชิญด้วยคุณด้วยกำลังและด้วยความสัจของข้าพเจ้าจงมาช่วยปลดเปลื้องความเหินผินนี้จงได้มาทำความสวัสดิแก่สากลโลก”^{๒๓๒}

จากการศึกษาเราจะพบว่าการอธิษฐานของพระนางเช่นนี้เป็นการอธิษฐานในลักษณะของสัจจาธิษฐานเพื่อก่อให้เกิดผลคือสิ่งที่ต้องเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นกับสิ่งที่ตนเองมุ่งหวังด้วยความจริงที่เกิดและเป็นความจริงที่มีคือบุญของทั้งนางและพระราชบิดา ซึ่งการกระทำดังกล่าวก็ก่อให้เกิดผลคืออาสนะของพรหมนารทะจึงร้อนเป็นเหตุให้พรหมนารทะต้องลงจากสวรรค์มาช่วยทรมานหรือฝึกพระเจ้าอังคิราชให้คลายจากมิจฉาทิฏฐิดังกล่าว

จากการกล่าวมาทั้งหมดเราจะพบว่าในเรื่องการทำเพ็ญอธิษฐานบารมีของพรหมนารทะนั้นจะมีการกล่าวถึงหลักธรรมที่สำคัญอยู่หลายประการมีการคบมิตร มีแนวคิดหรือทิฏฐิที่เป็นมิจฉาทิฏฐิ หรือการอธิษฐาน เป็นต้นแทรกอยู่ ซึ่งหลักธรรมเหล่านี้ล้วนเป็น

^{๒๓๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๑/๒๕๐.

^{๒๓๑} บ.ป. (ไทย) ๓๑/๕/๕๖๒.

^{๒๓๒} บ.ช.อ. (ไทย) ๖๔/๒๗๓.

หลักธรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต และหากพิจารณาจากเรื่องพรหมนารทะก็จะพบว่าหลักธรรมเหล่านี้ล้วนมีผลต่อการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีของท่านพรหมนารทะเป็นอย่างยิ่ง

๓.๑.๔ เหตุผลของการบำเพ็ญอุเบกขาธรรมของพรหมนารทะ

สำหรับประเด็นต่อมาที่จะต้องศึกษาก็คือประเด็นเรื่องเหตุผลหรือมูลเหตุที่ทำให้พรหมนารทะจำเป็นจะต้องบำเพ็ญอุเบกขาบารมีนั่นคืออะไร ทำไมท่านถึงจะต้องลงมาบำเพ็ญบารมีประเภทนี้ด้วย ซึ่งจากการศึกษาเนื้อเรื่องของพรหมนารทะเราก็จะพบว่าเหตุผลที่ท่านลงมาจากสวรรค์เพื่อบำเพ็ญอุเบกขาบารมีธรรมนั้นก็คือ

(๑) ความเป็นมิจฉาทิฎฐิบุคคลของพระเจ้าอังคตราช สำหรับเหตุผลข้อนี้ดูเหมือนจะเป็นเหตุผลหลักในการที่ท่านพรหมนารทะได้ลงจากสวรรค์มาเพื่อทรมานหรือฝึก/ปราบความเป็นผู้หลงผิด เชื่อผิดปฏิบัติผิดของพระเจ้าอังคตราช ที่เชื่อคำชักชวนของอำมาตย์คู่อใจทั้ง ๓ คน แล้วไปสนทนารวมกับคุณาชีวกผู้เป็นเจ้าลัทธินักตถิกิฎฐิและอุจเจททิฎฐิ คือเห็นว่าโลกนี้ไม่มี โลกหน้าไม่มี ท่านไม่มีผลการให้ท่านไม่มี บุญบาปไม่มี มนุษย์เกิดมาเพราะการรวมกันของธาตุทั้ง ๔ เมื่อตายไปก็ไม่เหลืออะไรกรรมเก่าไม่มีกรรมปัจจุบันก็ไม่มีทุกอย่างสูญไปเพราะความตาย ความเป็นมิจฉาทิฎฐิที่พระเจ้าอังคตราชหลงคิดนี้เองที่เป็นเหตุผลที่พระนางรุจาต้องหาทางที่จะแก้ไขเมื่อแก้ไขไม่ได้จึงอธิษฐานต่อเทวดาด้วยอำนาจของบุญกุศลที่มี

(๒) พฤติกรรมของพระเจ้าอังคตราช อันเป็นผลเนื่องมาจากการหลงคิดในมิจฉาทิฎฐิ คืออุจเจททิฎฐิตั้งกล่าวเป็นผลทำให้พระองค์ทำชั่วนานาชนิดเพราะหลงคิดว่าสรรพสิ่งเกิดมาแล้วเมื่อตายไปก็สูญไม่มีบุญบาป ดังนั้นจึงต้องแสวงหาความสุขเฉพาะหน้าคือชาตินี้เท่านั้น เมื่อเป็นเช่นนั้นพระองค์จึงหลงคิดว่าแม้ทำดีหรือชั่วก็ไม่เป็นความดีหรือชั่ว คือไม่มีผลจากการกระทำ ดังนั้น พระองค์จึงตัดสินใจทำชั่วนานับประการมีการข่มขืนกระทำชำเราสตรีในพระนครโดยไม่เลือกว่าผู้นั้นจะเป็นบุตรภรรยาของใคร รวมถึงการฆ่าคนตามอำเภอใจเป็นเหตุให้ชาวบ้านเกิดความหวาดกลัวและเดือดร้อนไปทุกหย่อมหญ้า

(๓) การอธิษฐานของพระนางรุจา ด้วยเหตุผลทั้ง ๒ ประการข้างต้นนั่นเองที่เป็นเหตุทำให้พระนางรุจา พระราชธิดาของพระเจ้าอังคตราชได้เข้าไปชี้แจงเพื่อให้ทรงเปลี่ยนความคิดเห็นหรือกลับตัวกลับใจใหม่ แต่ท้ายที่สุดพระองค์ก็ไม่ยอมเปลี่ยนความคิดเห็นของตนไม่ว่าพระนางรุจาจะพยายามอย่างไรก็ตามก็ไม่สามารถเปลี่ยนใจพระองค์ได้ จนในที่สุดพระนางจึงตัดสินใจอธิษฐานต่อเทวดาเพื่อหาคนมาช่วย และกรณีนี้เองเป็นเหตุทำให้พรหมนารทะต้องลงมาช่วยแก้ไขปัญหานี้

๓.๒ ลักษณะการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีของพรหมนารทะ

สำหรับประเด็นต่อไปที่จะต้องนำมาศึกษาก็คือประเด็นที่เกี่ยวข้องกับลักษณะของการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีของพระพรหมนารทะ ซึ่งจากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับคำว่า อุเบกขามาทั้งหมดเราจะพบว่าคำว่าอุเบกขานั้นหมายถึง เข้าไปฟังหรือพิจารณา รูป กริยา ได้แก่ อุเบกขา หมายถึง เห็น ฟัง ดู ฟินิจ^{๒๓๓} หรือสรุปตามความหมายทั่วไปก็คือ การวางใจต่อสรรพสิ่งไม่เอนเอียง ด้วยชอบหรือชัง วางใจเฉยได้ไม่ยินดียินร้ายเมื่อใช้ปัญญาพิจารณาเห็นผลอันเกิดขึ้นโดยสมควรแก่เหตุและรู้ว่าพึงปฏิบัติต่อไปตามธรรม หรือตามควรแก่เหตุ นั้น ความรู้สึกวางใจเฉยดู เมื่อเห็นเขารับผิดชอบตนเองได้หรือในเมื่อเขาควรต้องได้รับผลอันสมควรแก่ความรับผิดชอบของเขาเอง และเมื่อพิจารณาจากลักษณะของอุเบกขานั้นจะมีลักษณะดังต่อไปนี้

๑. อุเบกขามีอาการเป็นไปอย่างกลางในสัตว์ทั้งหลายเป็นลักษณะ

๒. มีการมองดูในสัตว์ทั้งหลายด้วยความเสมอภาค เป็นกิจ

๓. มีการสงบความเกลียดและไม่มีความรักในสัตว์ทั้งหลายเป็นอาการ

๔. ปัญญาที่พิจารณาเห็นการกระทำของตนเป็นของตนเอง ที่เป็นไปอย่างนี้ว่า “สัตว์ทั้งหลายที่การกระทำของตนเป็นของตนเอง สัตว์เหล่านี้จะมีความสุข พ้นจากทุกข์ หรือจักไม่เสื่อมจากทรัพย์สมบัติของตนที่มีอยู่เหล่านี้ด้วยความประสงค์ของผู้ใดผู้หนึ่งนั้นย่อมเป็นไปไม่ได้เลย” ปัญญาที่พิจารณาเป็นเช่นนี้เป็นเหตุใกล้ของอุเบกขา

๕. การเข้าไปสงบความเกลียดชังและไม่มีความรัก เป็นความสมบูรณ์แห่งอุเบกขา

จากการพิจารณาความหมายและลักษณะของคำว่าอุเบกขาดังกล่าว หากเราจะหันมาพิจารณากับกรณีการบำเพ็ญบารมีของพรหมนารทะเราก็จะพบว่าการกระทำของพรหมนารทะนั้นไม่เข้าข่ายของคำว่า อุเบกขาในแง่ของการวางเฉยต่อเหตุการณ์เพราะในกรณีของพรหมนารทะเป็นการมุ่งตรงต่อการเข้าไปแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นอย่างตรงไปตรงมา หรือเป็นการเข้าไปร่วมในเหตุการณ์ที่กำลังก่อให้เกิดปัญหา กับสังคมในวงกว้างอย่างชัดเจน จนหลายคนอาจจะตั้งข้อสงสัยว่า กรณีของพรหมนารทะนี่เป็นการกระทำที่เข้าข่ายการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีหรือไม่ด้วยเหตุผลที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น อย่างไรก็ตามเพื่อที่จะเห็นถึงลักษณะการบำเพ็ญบารมีของพรหมนารทะอย่างชัดเจนนั้นเราสามารถที่จะพิจารณาลักษณะการบำเพ็ญได้ดังต่อไปนี้

^{๒๓๓} ดร.ณานุกิษฐ์, หลวงเทพ. ในสังกัสนิติปกรณ์ ธาตุมาลา. (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิภูมิพลโลกิยกุ, ๒๕๐๕) หน้า ๔๒.

๓.๒.๑ การยึดถือหลักอุเบกขาในแง่ของการเข้าไปพิจารณาเหตุการณ์-บุคคลอย่างใกล้ชิด

กับคำถามที่ว่าพรหมนารทะนั้นบำเพ็ญอุเบกขาบารมีอย่างไรนั้นคำตอบก็คือการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีของท่านมีลักษณะเป็นแบบอุเบกขาตามความหมายคือ คำว่าอุเบกขา (Upekkha) ที่มีรากศัพท์มาจาก อุป (อุปสรรค) = เข้าไป และอิภข (ธาตุ) = เห็น ดู เฟง^{๒๓๔} ดังนั้นเมื่อพิจารณาจากความหมายจึงหมายถึง การเข้าไปเฟงหรือพิจารณาในเรื่องราวนั้นๆอย่างเข้าใจในปัญหา ดังนั้น เมื่อพิจารณาจากกรอบของการบำเพ็ญบารมีของพรหมนารทะจึงมีลักษณะของการเข้าไปดูหรือเข้าไปเฟงพิจารณาในเรื่องราวที่เกิดขึ้นของพระเจ้าอังคิราชที่เป็นมิจฉาทิฏฐิบุคคลอันเนื่องมาจากการคบหรือเสพคนผิดหรือคบมิตรที่ก่อให้เกิดโทษ ซึ่งท่านพรหมนารทะเองก็พิจารณาเห็นว่าในกรณีเช่นนี้ท่านสามารถช่วยเหลือได้ และไม่ได้นั่งนอนใจที่จะเข้าไปช่วยเหลือ ท่านจึงตกลงใจที่จะเข้ามาแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นอันเป็นการบำเพ็ญบารมีอย่างหนึ่งในการเข้าไปแก้ไขปัญหในเรื่องที่มีความยุ่งยากซับซ้อนเช่นนี้ถือว่าเป็นการกระทำบุญหรือได้บุญกุศลเป็นอย่างยิ่ง และเพราะเหตุดังกล่าวจึงถือว่าเป็นการบำเพ็ญบารมีที่ยิ่งใหญ่ หากท่านไม่เข้าไปช่วยแก้ไขปัญหาก็อาจจะตกอยู่ในลักษณะของความแล้งน้ำใจได้ หรือความไม่มีเมตตาจิตหรือความขวนขวายในการแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นได้

๓.๒.๒ การมุ่งสอนให้ผู้อื่นเห็นคุณค่าของการบำเพ็ญอุเบกขาบารมี

จากการพิจารณาถึงเนื้อหาของของการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีของพรหมนารทะนั้นเราจะพบว่า สิ่งที่ท่านพรหมนารทะได้ทำลงไปหรือได้ตัดสินใจเข้าไปช่วยแก้ไขทิฏฐิของพระเจ้าอังคิราชนั้นท่านได้มุ่งหวังที่จะสอนให้คนอื่นเห็นคุณค่าของการบำเพ็ญอุเบกขาบารมี คือการไม่นั่งนอนใจต่อปัญหาซึ่งเป็นปัญหาที่จะก่อให้เกิดความเดือดร้อนหรือสร้างผลกระทบให้เกิดกับผู้คนเป็นจำนวนมาก หรือเป็นปัญหาที่สร้างความเสียหายให้กับคนในระยะยาวได้ เช่น กรณีการกระทำบาปของพระเจ้าอังคิราชที่ทำบาปทุกอย่าง สร้างความเลวร้ายสารพัดด้วยความเข้าใจผิดในหลักการที่เป็นมิจฉาทิฏฐิจนก่อให้เกิดความเสียหายแก่สังคมเป็นอย่างมาก ดังนั้น ท่านจึงไม่นั่งนอนใจที่จะเข้าไปช่วยเหลือภายหลังจากที่ได้พิจารณาแล้วว่าปัญหาดังกล่าวท่านสามารถที่จะแก้ไขให้คลี่คลายได้ ดังปรากฏในความดำริของท่านว่า

^{๒๓๔} ดร.มานุศิษฐ์, หลวงเทพ. ในสังกัสนิติปกรณ์ ธาตุมาลา. (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิภูมิพลโลกิย, ๒๕๐๕) หน้า ๔๒.

คนอื่นเว้นเราเสีย ย่อม ไม่สามารถเพื่อจะปลดปล่อยมิจนาคิภูฏี พระเจ้าอังคตราชันได้วันนี้เราควรจะไปกระทำการสงเคราะห์ราชธิดาและกระทำความดีไว้แก่พระราชาร่วมด้วยบริวารชน^{๒๓๕}

จากข้อความดังกล่าวจะเห็นได้ว่าท่านพรหมนารถนั้นมีความประสงค์ที่จะ(๑)เข้าไปแก้ปัญหา(๒)ต้องการที่จะทำการสงเคราะห์คนทั่วไปให้เห็นถึงโทษของการยึดถือในความเห็นที่ผิด และเห็นถึงคุณค่าของการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีในมิติของการเข้าไปพิจารณาในบุคคล-เหตุการณ์ที่เข้าข่ายเป็นเหตุการณ์ที่ก่อให้เกิดผลร้ายกับคนในสังคม เมื่อท่านดำเนินการเข้าไปแก้ไขปัญหาย่อมสร้างความเข้าใจให้เกิดกับมหาชนในเรื่องของการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีหรือเห็นคุณค่าของการบำเพ็ญอุเบกขาบารมี ดังต่อไปนี้คือ

(๑)การบำเพ็ญบารมีนั้นย่อมก่อให้เกิดผลกับบุคคลและสังคมในวงกว้าง กล่าวคือเป็นการตัดสินใจที่จะเข้าไปแก้ไขปัญหามีความยากคือปัญหาเรื่องความเห็นที่กำลังมีปัญหาให้ได้รับความคลี่คลายไปในทางที่ดี

(๒)สามารถปลดปล่อยพันธนาการแห่งความกลัวของมหาชนได้ ในกรณีของพระเจ้าอังคตราชที่มีความเห็นและกระทำความผิดดื้อนแก่สังคมอย่างผิดจนเป็นเหตุให้คนในสังคมเดือดร้อน

(๓)สามารถเปลี่ยนแปลงความเห็นที่ผิดให้กลายเป็นความเห็นที่ถูกได้

(๔)สามารถระงับปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อคนเป็นจำนวนมากได้

(๕)สามารถสร้างหวังหรือปลุกกระแสความมุ่งมั่นที่จะกระทำดีทั้งแก่เพื่อตนเองและผู้อื่นได้

๓.๓ องค์ประกอบสำคัญของการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีของพรหมนารถ

จากการศึกษาเนื้อหาของเรื่องพรหมนารถเราจะพบว่า การบำเพ็ญอุเบกขาบารมีของท่านนั้นมีองค์ประกอบที่สำคัญอยู่ ๒ ประการ คือ (๑)องค์ประกอบด้านบุคคล หมายถึงองค์ประกอบที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีของพรหมนารถนั้นก็คือ พระเจ้าอังคตราช พระนางจุราจราชธิดา พรหมนารถ คุณาชีวก อำมาตย์ ๓ คน คือ วิชัยอำมาตย์ ๑ สุนามอำมาตย์ ๑ อลาตอำมาตย์ ๑

(๑) องค์ประกอบด้านบุคคล สำหรับองค์ประกอบด้านบุคคลทั้งหมดนี้สามารถแบ่งได้เป็น ๒ กลุ่ม คือ

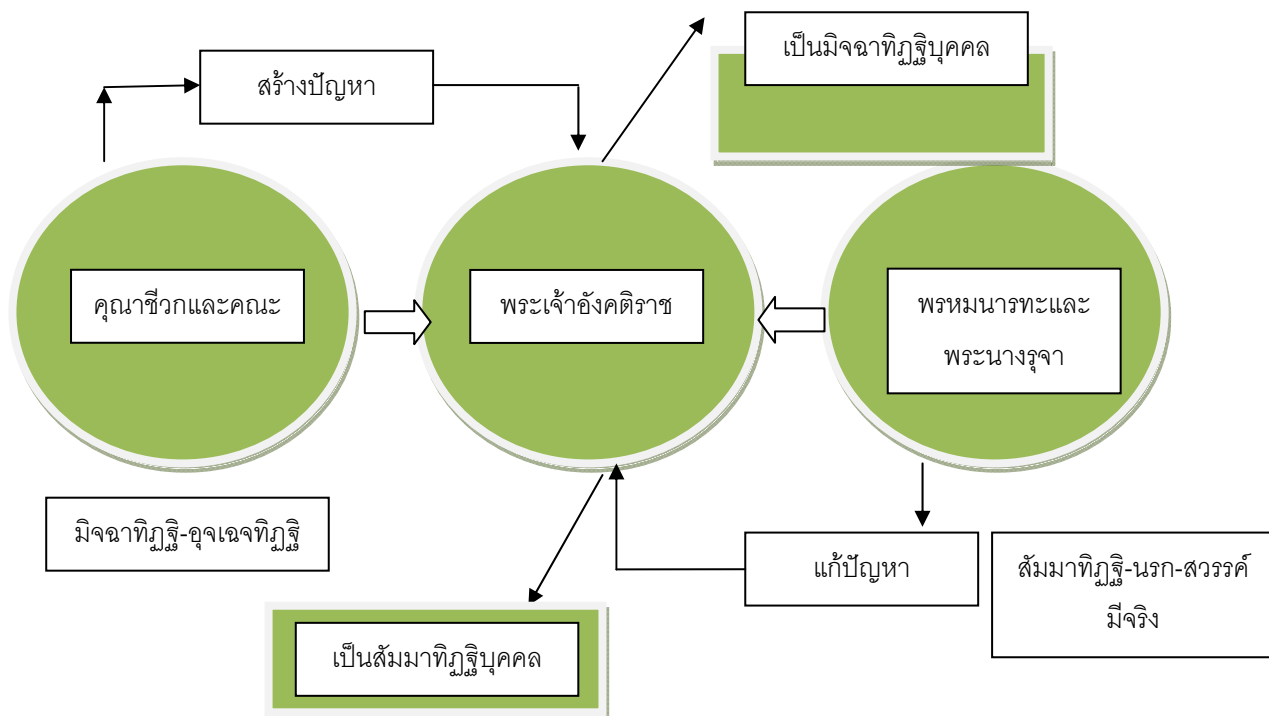
^{๒๓๕} พ.ช.อ. (ไทย)๖๔/๒๗๔.

(ก) กลุ่มที่ ๑ เป็นฝ่ายร้าย ได้แก่ คุณาชีวิต และอำมาตย์ทั้ง ๓ ได้แก่ วิชัยอำมาตย์ สุนามอำมาตย์ อลาตอำมาตย์

(ข) กลุ่มที่ ๒ เป็นตัวปัญหา ได้แก่ พระเจ้าอังคตราช

(ค) กลุ่มที่ ๓ เป็นฝ่ายดี ได้แก่ พระนางรจจาราชธิดา พรหมนารทะ

จากการพิจารณากรอบทางด้านบุคคลดังได้กล่าวมาแล้วนั้นเราจะพบว่าคนทั้ง ๓ กลุ่มนั้นแท้จริงก็แบ่งได้เป็นเพียง ๒ กลุ่ม คือฝ่ายที่ดีและฝ่ายที่ไม่ดี โดยมีตัวกลางก็คือพระเจ้าอังคตราชที่จะถูกคนสองกลุ่มนี้เติมเต็มความคิดให้ว่าจะไปในทางใด โดยในระยะแรกพระเจ้าอังคตราชได้ถูกชักชวนโดยอำมาตย์ทั้ง ๓ เพื่อไปหาคุณาชีวิต พอไปสนทนาแล้วกลับมา ปรากฏว่าพระเจ้าอังคตราชกลับกลายเป็นคนโหดร้ายหยาบซ่า ผลก็คือมาจากการเติมความคิดแบบมิจฉาทิฎฐิเข้าไปของฝ่ายคุณาชีวิต ต่อมาเมื่อพระนางรจจารู้ก็ได้ทำการแสดงข้อเท็จจริงเพื่อที่จะเปลี่ยนความคิดของพระเจ้าอังคตราชแต่ก็ไม่สามารถทำได้ จึงได้อธิษฐานต่อเทวดาเป็นเหตุทำให้พรหมนารทะลงมาจากสวรรค์เพื่อช่วยเหลือในการเปลี่ยนความคิดของพระเจ้าอังคตราชให้หันกลับมาเป็นคนสัมมาทิฎฐิเหมือนเดิมโดยการเติมความคิดแบบสัมมาทิฎฐิเข้าไป ผลที่เกิดก็คือพระเจ้าอังคตราชได้กลับมาเป็นสัมมาทิฎฐิบุคคลด้วยอำนาจของการใช้ปัญญาและความสามารถของพรหมนารทะ จากการกล่าวมาทั้งหมดนั้นเราสามารถที่จะพิจารณาได้จากแผนผังดังนี้

แผนผังที่ ๑ แสดงกรอบของการสร้างองค์ความรู้ทั้งฝ่ายผิดและฝ่ายถูกในกระบวนการบำเพ็ญอุเบกขาบารมี

(๒) องค์ประกอบด้านหลักธรรม ในเนื้อหาของกรำบำเพ็ญอุเบกขาบารมีของพรหมนาระนั้นเราจะพบว่านอกจากจะมีองค์ประกอบในด้านบุคคลแล้วก็ยังมียังมีองค์ประกอบในด้านหลักธรรมด้วยกล่าวคือในการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีนั้นพรหมนาระในฐานะเป็นพระโพธิสัตว์ได้นำเอาหลักธรรมในส่วนของ (๑) หลักธรรมในการตัดสินใจ และหลักธรรมในการแก้ไขปัญหามาใช้ในการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีในครั้งนี้ ซึ่งองค์ประกอบในด้านหลักธรรมนั้นมีดังต่อไปนี้

(๑) หลักธรรมในการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีในช่วงการตัดสินใจ สำหรับหลักธรรมในการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีในช่วงแรกๆ นั้นท่านได้กล่าวไว้ว่า

“ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์ได้เป็นพรหมนามว่า นารทะ กัธรรมาดาพระโพธิสัตว์ มีอหยาศัยใหญ่ด้วยเมตตาทาณา เทียวตรวจดูโลกตามกาลอันสมควร เพื่อจะดูเหล่าสัตว์ผู้ปฏิบัติดีและปฏิบัติชั่ว ในวันนั้น ท่านตรวจดูโลกเห็นพระนางจุมภุตราชธิดานั้น กำลังนมัสการเหล่าเทวดาผู้บริหารโลก เพื่อจะปลด เปลื้องพระชนกนาถจากมิจฉาภิภูติ จึงมาดำริว่า คนอื่นเว้นเราเสีย ย่อม ไม่สามารถเพื่อจะปลดเปลื้องมิจฉาภิภูติ พระเจ้าอังคตราชันได้วันนี้เราควรจะไปกระทำการสงเคราะห์ราชธิดา และกระทำความสวัสดิ์แก่พระราชาพร้อมด้วยบริวารชน”^{๒๓๖}

จากข้อความดังกล่าวเราจะพบว่าตามปกติธรรมดาแล้วบรรดาพระโพธิสัตว์ทั้งหลายจะมีหลักธรรมอยู่หลายประการแต่ที่เด่นและมักจะมีไว้เพื่อประโยชน์แก่คนหมู่มากก็คือ (๑) ปัญญา ได้แก่ ความรอบรู้ ความหยั่งรู้ในกองสังขาร และในเรื่องต่างๆ ไป หรือหมายถึงความเฉลียวฉลาดเท่าทันปัญหาต่างๆ โดยปัญญามีไว้สำหรับช่วยเหลือตนเองและผู้อื่น (๒) เมตตา หมายถึงความรักเอ็นดู ผู้อื่น และ (๓) กรุณา หมายถึง ความสงสารและต้องการที่จะช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นทุกข์

(๒) หลักธรรมในการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีในช่วงการแก้ไขปัญหา

สำหรับหลักธรรมที่ปรากฏในช่วงที่มีความพยายามที่จะสอนหรือแก้ไขความเห็นผิดของพระเจ้าอังคตราชให้หันมาเป็นสัมมาภิภูติบุคคลนั้นมีการนำหลักธรรมสอน ซึ่งพรหมนาระนั้นท่านได้นำหลักธรรมหลายๆ ประการมาเป็นอุปกรณ์ในการสอนในช่วงของการบำเพ็ญอุเบกขาบารมี ซึ่งหลักธรรมที่ปรากฏนั้นก็มิดังต่อไปนี้

(๑) กรรมและการเกิดใหม่

สำหรับคำว่า กรรม นั้น มีความหมายอยู่ ๓ นัยคือ (๑) หมายถึง การกระทำที่ประกอบไปด้วยเจตนา คือทำด้วยความจงใจหรือจงใจทำการกระทำดีเรียกว่ากรรมดี การกระทำชั่ว

^{๒๓๖} พุ.ชา.อ. (ไทย) ๖๔/๒๗๔.

เรียกว่ากรรมชั่ว^{๒๓๗} ซึ่งเป็นไปทั้งทางกาย วาจาและจิตใจ^{๒๓๘} และ (๒) หมายถึงการกระทำของบุคคลที่ยังมีกิเลสที่ยังต้องดำเนินตามวงจรของโลกคือกรรมกิเลสและวิบากอันจัดเป็นวงจรของความทุกข์^{๒๓๙} และ (๓) หมายถึงการกระทำที่ยังมีการให้ผล คือเป็นกรรมที่ยังมีเงื่อนไขของกิเลสที่จำต้องมีการเกิดต่อไป ซึ่งกรรมนั้นมีสมุฏฐานหรือบ่อเกิดมาจาก สาเหตุ ๒ ประการ คือกรรมดีเกิดมาจากเจตนาอันเป็นกุศลคือ อโลภะ อโทสะและอโมหะ ส่วนกรรมชั่วเกิดมาจากเจตนาอันเป็นอกุศล คือ โลภะ โทสะ และโมหะ^{๒๔๐} และการจะตัดสินว่าการกระทำใดดีหรือชั่วนั้นก็จะตัดสินตามเกณฑ์ของเจตนาที่เป็นบ่อเกิดของกรรมนั้นเป็นหลัก

จะเห็นได้ว่ากรอบแนวคิดเรื่องกรรมในทางพระพุทธศาสนานั้นจะมีลักษณะของ (๑) ความเป็นกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ (๒) ความเป็นกฎเกณฑ์ที่มีเหตุมีผลในตัว (๓) ความเป็นเกณฑ์ที่สามารถนำมาตัดสินการกระทำทางจริยะได้ (๔) ความเป็นกฎเกณฑ์ที่มีเงื่อนไขเชื่อมโยงไปสู่แนวคิดเรื่องวิภูฏะคือการเวียนว่ายตายเกิดหรือแม้ที่สุดยังเชื่อมโยงให้เห็นถึงกระบวนการดำเนินไปสู่การปฏิบัติเพื่อให้ถึงการสิ้นกรรมหรือการบรรลुरुธรรมด้วย

อย่างไรก็ตาม พระพุทธองค์ทรงชี้ให้เห็นว่า สรรพสิ่งย่อมเกิดมาจากเหตุและดับไปก็เพราะเหตุ โดยทรงอ้างถึงหลักปฏิจสมุปบาทว่าเป็นของลึกซึ้งยิ่งนัก สัตว์ทั้งปวงต้องขุ่นเหงิ วุ่นวาย ต้องเวียนเกิดเวียนตายก็เพราะไม่รู้แจ้งแทงตลอดซึ่งปฏิจสมุปบาทนี้ หมู่สัตว์จึงขุ่นเหมือน ขอดค้ายของช่างหูก เป็นปมมุ่นงันเหมือนกระจุกค้าย เหมือนหญ้ามุงกระต่ายและหญ้าปล้อง เมื่อตายแล้วมักไม่ข้ามพ้นอบาย ทุกคติ วินิบาตและสงสาร^{๒๔๑}

จากรก่ล่าวมาเราจะพบว่ากรรมนั้นเชื่อมโยงไปถึงอีกเงื่อนไขหนึ่งก็คือ “ การเกิดใหม่” ซึ่งถือว่าเป็นกรณีของการให้ผลของกรรม โดยการเกิดใหม่นั้น หมายถึง ผลของการกระทำที่ส่งผลให้จิตของมนุษย์จุติหรือเมื่อละสังขารไปแล้วได้ไปเกิดในภพภูมิใหม่ ซึ่งตามหลักของพระพุทธศาสนานั้นเห็นว่าเมื่อจิตจุติแล้วจะต้องมีการปฏิสนธิทันทีในภพภูมิใดภพภูมิหนึ่งอย่างแน่นอนจะไม่มีการพักอยู่ระหว่างภพ

เรื่องกรรมและการเกิดใหม่นั้นถือว่ามีความสัมพันธ์กันมาก เนื่องจากอวิชชาเป็นเหตุให้มนุษย์ต้องเกิดใหม่อยู่ในสังสารวัฏแห่งความทุกข์ ชีวิตของมนุษย์ในปัจจุบันชาติเป็นผลมาจาก

^{๒๓๗} ม.อ.(ไทย) ๑๔/๒๘๕/๓๕๐.

^{๒๓๘} “ภิกษุทั้งหลายเรากล่าวเจตนาว่าเป็นกรรม” อง.นภก.(ไทย)๒๒/๖๓/๕๗๓.

^{๒๓๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔.

^{๒๔๐} อง.ติก.(ไทย)๒๐/๓๔/๑๘๖.

^{๒๔๑} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๕๕/๕๗.

กรรมในอดีตชาติ และกรรมในปัจจุบันชาติย่อมส่งผลถึงชีวิตมนุษย์ในอนาคตชาติ (ภพหน้า) ด้วยกรรมดี คือ การกระทำที่มีเจตนามุ่งสู่เป้าหมายสูงสุดของศาสนา ย่อมทำให้มนุษย์ได้รับผลดี คือ เกิดวิชาหรือความรู้แจ้งในธรรมชาติของมนุษย์ตามความเป็นจริง เมื่อนั้นอวิชชาย่อมปลาสนาการไป และมนุษย์ย่อมหลุดพ้นจากสังสารวัฏในที่สุด ส่วนการกระทำความชั่ว คือ การกระทำที่มีเจตนาสวนทางกับเป้าหมายสูงสุดของศาสนา ย่อมทำให้มนุษย์ติดอยู่ในสังสารวัฏต่อไป^{๒๔๒}

ในเรื่องราวของพรหมนารทะนั้น ได้มีคำสอนในเรื่องกรรมและการเกิดใหม่ปรากฏอยู่ ทั้งในช่วงก่อนที่พรหมนารทจะปรากฏตัวและขณะปรากฏตัว เช่น ในช่วงที่พระนางรุจาได้เข้าไป สอนหรืออธิบายโทษของการทำผิดศีลข้อที่ ๓ จนเป็นเหตุให้นางต้องตกนรกในอดีตชาติว่า

“...ทิฏฐุเวทนียกรรม ย่อมให้ผลในอติภาพนั้นนั่นเอง อุปัชชเวทนียกรรม ย่อมให้ผลในอติภาพถัดไป ส่วนอุปปราปรเวทนียกรรมไม่ให้ผล จักไม่พินาศไป พระนางรุจाराชธิดาทรงหมาย เอาอุปปราปรเวทนียกรรมนั้น จึงตรัสว่า กรรมจักไม่พินาศไปแล ดังนี้แล้วจึงตรัสว่า ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ เพราะผลแห่งกรรมที่หม่อมฉัน ทำชู้กับภรรยาของคนอื่น หม่อมฉันจึงหมกไหม้ในนรก แล้วเสวยทุกข์อย่างใหญ่ใน กำเนิดสัตว์เดี๋ยรรณาน ถ้าแม้บัดนี้ พระองค์ทรงเชื่อด้อยคำของคณาชีวก จักกระทำ อย่างนี้ พระองค์ก็จักเสวยทุกข์ เหมือนที่หม่อมฉันเสวยแล้วนั้นแลเพราะเหตุนี้ พระองค์อย่าได้ทรงกระทำอย่างนั้นเลย..”^{๒๔๓}

ครั้นเมื่อพรหมนารทได้ลงมาเพื่อปราบทิฏฐิของพระเจ้าอังคิตราชก็ได้แสดง หลักกรรมในเรื่องกรรมและการให้ผลของกรรมหรือการเกิดใหม่ในกรณีที่พระเจ้าอังคิตราชนั้น ยังคงนับถือหรือยึดถือในกรรมอันชั่วคือมิจนาทิฏฐิว่าหากไม่ละทิฏฐิก็จะต้องไปเกิดในนรก ดัง ปรากฏในวาทะที่ว่า

“..แต่มหาบพิตรเป็นคนหยาบช้ำ ทารุณ ยึดถือมิจนาทิฏฐิกำจัดทานและศีล ผิดในภรรยาของคนอื่น จุดจากโลกนี้แล้วจักเกิดในนรก ใครจะไปในนรกนั้นทาง เอาทรัพย์กะมหาบพิตร ผู้หยาบช้ำผู้อยู่ในนรกกว่า ท่านจงให้ทรัพย์ ๑,๐๐๐ กหาปณะ ..”^{๒๔๔}

^{๒๔๒} ราเชนทร์ สิงหเรศร์, “การศึกษาเปรียบเทียบทัศนะเรื่องการเกิดใหม่ในคัมภีร์พระไตรปิฎก และ คัมภีร์พระเวท”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย, ๒๕๓๔), บทคัดย่อ.

^{๒๔๓} พุ.ชา.อ. (ไทย)๖๔/๒๗๑.

^{๒๔๔} เล่มเดียวกัน. ๖๔/๒๘๐.

“..ขอถวายพระพร ถ้าพระองค์ยังไม่ทรงละทิฐิไชรี ก็จักต้องเสด็จสู่นรก ซึ่งเต็มไปด้วยทุกขเวทนา แล้วเริ่มกล่าวนิรยกถาว่า ขอถวายพระพร มหาบพิตรเสด็จไปจากที่นี่แล้ว จักทอดพระเนตรเห็นพระองค์เองอยู่ในนรกนั้น ซึ่งถูกฝูงการุมยื้อแย่งจุกคร่าอยู่ ใครเล่าจะไปทวงทรัพย์พัน หนึ่งในปรโลก กะมหาบพิตรผู้ตกอยู่ในนรก ถูกฝูง กา ฝูงแร้ง ฝูงสุนัข รุมกัดกิน ตัวขาด กระจัดกระจาย เลือดไหลโตรม ..”^{๒๔๕}

จากข้อความดังกล่าวจะเห็นว่าท่านพรหมนารทะนั้นต้องการแสดงให้เห็นพระเจ้าอังคิราซเห็นว่า ถ้าท่านทำกรรมชั่ว กรรมนั้นก็ส่งผลให้ไปเกิดในที่ชั่วคือนรก เพราะกรรมชั่วที่ทำย่อมให้ผลที่ไม่ดีตามหลักการที่ว่าหว่านพืชเช่นใดก็ย่อมได้รับผลเช่นนั้น เป็นต้น ซึ่งเราจะพบว่าแนวคิดเรื่องกรรมและการเกิดใหม่นั้นมีความสัมพันธ์กันซึ่งก็เป็นไปตามกฎอิทัปปัจจยตาว่า เมื่อสิ่งนี้มีสิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้ดับสิ่งนี้จึงดับ”

(๒) คำสอนเรื่องนรกสวรรค์-บุญบาป

นอกจากท่านพรหมนารทจะสอนเรื่องกรรมและการเกิดใหม่แล้วเราจะพบว่าท่านยังสอนเรื่องภพภูมิหรือนรกสวรรค์ด้วย ซึ่งคำสอนดังกล่าวถือว่าเป็นคำสอนที่เนื่องกับเรื่องกรรมและการเกิดใหม่ กล่าวคือ เมื่อบุคคลทำความดีก็จัดว่าเป็น “บุญ” และผลบุญนั้นย่อมนำไปสู่การเกิดในสวรรค์ แต่เมื่อบุคคลทำกรรมไม่ดี ซึ่งก็คือบาป และผลของบาปนั้นย่อมนำไปสู่การเกิดในนรกเปรต อสุรกาย และสัตว์ดิรัจฉาน โดยคำสอนเรื่องนรก-สวรรค์บุญบาปนี้ถือเป็นเรื่องที่มีความเกี่ยวเนื่องกัน โดยหลักคำสอนดังกล่าวนี้มีปรากฏในภษิตพรหมนารทว่า

“ขอถวายพระพร ถ้าพระองค์ยังไม่ทรงละมิจฉาทิฐิ ก็จักต้องได้รับทุกขเวทนาแม้อื่นๆ อีกไม่สิ้นสุด แล้วกล่าวถาถานี้ว่า ในโลกันตนรกนั้น มีสุนัขอยู่ ๒ เหล่า คือค้างเหล่า ๑ คำเหล่า ๑ ล้วนมีร่างกายกำยำลำสันแข็งแรง ย่อมพากันมากัดกิน ผู้ที่จุติจากมนุษยโลกนี้ ไปตกอยู่ในโลกันตนรกด้วยเขี้ยวเหล็ก. แม้นในนรกอื่นก็เช่นนี้เหมือนกัน”^{๒๔๖}

“มหาบพิตรจงทรงสำคัญพระวรกายของพระองค์ว่าเป็นดังรถอันมีใจเป็นสารถิกระปรี่กระเปร่า (เพราะปราศจากดินมิทชะ) อันมีอวิหิงสาเป็นเพลลาที่เรียบร้อยดี มีการบริจาเคเป็นหลังคา มีการสำรวมเท้าเป็นกง มีการสำรวมมือเป็นกระพอง มีการสำรวมท้องเป็นน้ำมันหยอด มีการสำรวมวาจาเป็นความเงียบสนิท มีการกล่าว

^{๒๔๕} เล่มเดียวกัน. ๖๔/๘๗๗/๒๒๔.

^{๒๔๖} พุ.ชา.อ. (ไทย)๖๔/๘๗๕/๒๘๒.

คำสัตย์เป็นองค์ธออันบริบูรณ์ มีการกล่าวคำไม่ส่อเสียดเป็นการเข้าหน้าไม้สนิท มีการกล่าวคำอ่อนหวานเป็นเครื่องธออันเกลี้ยงเกลา มีการกล่าวพอประมาณเป็นเครื่องผูกมัด มีศรัทธาและอโกละเป็นเครื่องประดับ มีการถ่อมตนและกราบไหว้เป็นทูล มีความไม่กระด้างเป็นงอนรถ มีการสำรวม ศิลเป็นเชือกขันชะเนาะ มีความไม่โกรธเป็นอาการไม่ กระเทือน มีกุศลกรรมเป็นเสวตฉัตร มีพาสุขจะ เป็นสายทาบ มีการตั้งจิตมั่นเป็นที่มั่น มีความคิด เครื่องรู้จักกาลเป็นไม้แก่น มีความแก้วัก้าเป็นไม้ค้ำ มีความประพฤติด่อมตนเป็นเชือกขันแอก มีความไม่เย่อหยิ่งเป็นแอกเบา มีจิตไม่หุดหู่เป็นเครื่องลาด มีการเสพบุคคลผู้เจริญเป็นเครื่องกำจัดธุลี มีสติของนักปราชญ์เป็นประดัก มีความเพียรเป็นสายบังเหียน มีใจที่ฝึกฝนดีแล้วเช่นดั่งม้าที่หัดไว้เรียบเป็นเครื่องนำทาง ความปรารถนาและความโลกเป็นทางคด ส่วน ความสำรวมเป็นทางตรง ขอถวายพระพร ปัญญาเป็นเครื่องกระตุ้นเตือนม้า ในรถคือพระวรกายของมหาบพิตรที่กำลังแล่นไปในรูป เสียง กลิ่น รส พระองค์ นั้นแลเป็นสารถี ถ้าความประพฤดิชอบและความเพียรมั่นมีอยู่ด้วยยานนี้ รถนั้นจะให้สิ่งที่น่าใคร่ทุกอย่าง จะไม่นำไปบังเกิดในนรก”^{๒๔๖}

จะเห็นได้ว่าคำสอนที่นำมาสอนเหล่านี้ล้วนเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับบุญ บาป นรก สวรรค์ทั้งสิ้นและดูเหมือนว่าคำสอนเหล่านี้จะมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทัศนคติหรือความเชื่อที่พระเจ้าอังคศิริราชได้หลงผิดไปนั้น หรืออาจกล่าวได้ว่าคำสอนดังกล่าวนี้มีผลโดยตรงต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของพระเจ้าอังคศิริราช

๓.๔ เป้าหมายสูงสุดของการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีของพรหมนารทะ

ประเด็นต่อไปที่เราจะต้องศึกษานั้นก็คือประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเป้าหมายสูงสุดของการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีของพรหมนารทะว่าการบำเพ็ญบารมีของท่านมีความมุ่งหวังสูงสุดหรือเป้าหมายสูงสุดในการบำเพ็ญบารมีนั้นอย่างไร จากการศึกษามาทั้งหมดเราจะพบว่าการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีของท่านพรหมนารทะนั้นมีเป้าหมายสูงสุดก็คือ

(๑) เพื่อการแก้ไขปัญหาคำเห็นที่ผิดของพระเจ้าอังคศิริราช เป็นเป้าหมายแม้จะไม่สูงสุดในระดับขั้นของการบรรลุธรรมแต่ก็ถือว่าเป็นเป้าหมายอันดับต้นๆที่ท่านพรหมนารทะต้องการจะทำก็คือการเข้าไปช่วยแก้ไขปัญหาคำเห็นผิดของพระเจ้าอังคศิริราช ที่เห็นผิดจากคลองธรรมเป็นเหตุที่ทำให้ตนเองและสังคมเดือดร้อน

^{๒๔๖} เล่มเดียวกัน.๖๔/ ๘๕๑/๒๕๑.

(๒) เพื่อช่วยเหลือพระนางรุจา จากการตัดสินใจเข้าไปแก้ไขปัญหของท่าน พรหมนารทะเกี่ยวกับเหตุการณ์กระทำความผิดหรือบาปอกุศลของพระเจ้าอังคิราชั้นย่อมเป็นการเข้าไปช่วยเหลือคนดี คือพระนางรุจา พระราชบิดาของพระเจ้าอังคิราซึ่งเป็นสัมมาทิฏฐิบุคคล และพระองค์ก็เป็นผู้ที่มีความรักในพระราชบิดาเป็นอย่างมากเมื่อเห็นว่าพระราชบิดาหลงผิดจึงได้พยายามใช้ความสามารถของคนที่มืออยู่ในการเข้าไปช่วยเหลือด้วยการแสดงธรรมเพื่อเป็นการชักชวนให้พระเจ้าอังคิราได้เปลี่ยนแปลงความคิดเห็นที่ผิดนั้นมาเป็นคนดี แต่ไม่ว่าพระนางจะทำเช่นใดก็ตามก็ไม่อาจจะเปลี่ยนแปลงความคิดเห็นของพระเจ้าอังคิราได้ ดังนั้นนางจึงทำการอธิษฐานต่อเทวดาทั้งหลาย เมื่อเป็นเช่นนั้นการลงจากสวรรค์มาช่วยแก้ไขความเห็นผิดของพระเจ้าอังคิราจึงเป็นการช่วยเหลือพระนางรุจาไปในตัวด้วย กล่าวคือสามารถช่วยให้ความปรารถนาที่พระนางต้องการนั้นเป็นจริงได้อย่างน่าอัศจรรย์

(๓) เพื่อสงเคราะห์ประชาชน จากการศึกษาคำบรรยายเพ็ญอุเบกขาบารมีของพรหมนารทะนั้นเราจะพบว่าท่านนอกจากจะมุ่งหวังที่จะช่วยพระนางรุจา พระเจ้าอังคิราแล้วก็ยังมุ่งหวังที่จะช่วยมหาชนใน ๒ มิตติ์คือ (๑) เพื่อช่วยมหาชนให้พ้นหรือหลุดรอดจากการเบียดเบียนของพระเจ้าอังคิรา (๒) เพื่อช่วยให้มหาชนเข้าถึงความรู้เรื่องคำสอนที่ถูกต้องไม่ว่าจะเป็นเรื่องความมีอยู่ของโลกนี้ โลกหน้า นรก-สวรรค์ บุญ-บาป หรือชีวิตหลังความตาย เป็นต้นที่มหาชนเองก็มีความเคลือบแคลงสงสัยให้เกิดความเข้าใจและมีความรู้ในเรื่องดังกล่าวเพิ่มมากขึ้น

(๔) เพื่อมุ่งหวังพระโพธิญาณสำหรับประเด็นนี้ถือว่าเป็นประเด็นหลักและถือเป็นเป้าหมายสูงสุดของการบำเพ็ญบารมีของพรหมนารทะก็คือการมุ่งหวังพระโพธิญาณในฐานะที่พรหมนารทะนั้นเป็นพระโพธิสัตว์โดยที่พระโพธิสัตว์นั้นก็คือท่านผู้ที่จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า^{๒๔๘} ซึ่งมีความแตกต่างจากพระพุทธรูปและพระอรหันต์ กล่าวคือ แม้จะมีความสามารถมากเพียงใด กล่าวที่จะสละชีวิตของตนเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่นได้ แต่ต้องทำความดีด้วยปณิธาน คือต้องตั้งใจ ต้องมุ่งมั่น อธิษฐานไว้ว่าจะทำความดีนั้นๆ ส่วนพระอรหันต์ และพระพุทธรูป ท่านทำความดีโดยอัตโนมัติ เพราะเป็นธรรมชาติของท่านเองที่จะทำอย่างนั้น พระอรหันต์และพระพุทธรูป เก่งกว่าพระโพธิสัตว์ตรงนี้ คือไม่ต้องตั้งจุดหมาย ไม่ต้องระดมพลังจิตใจที่จะทำ แต่ท่านทำความดีโดยเป็นธรรมชาติของท่านเอง เป็นอัตโนมัติ เพราะไม่มีอะไรต้องทำเพื่อตนเองอีก^{๒๔๙} ดังนั้น การ

^{๒๔๘} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๘๐๕.

^{๒๔๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), จาริกบุญจาริกธรรม, (กรุงเทพฯ : พิมพ์สวย, ๒๕๔๑), หน้า ๔๐๘.

บำเพ็ญบารมีทั้ง ๑๐ ประการของพระโพธิสัตว์เพื่อจะเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตให้ได้ นั้น จำเป็นต้องอาศัยการอธิษฐานจึงจะมีกำลังใจในการบำเพ็ญบารมีแต่ละข้อ โดยไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค ดังนั้น จุดมุ่งหมายหลักของการเป็นพระโพธิสัตว์ก็คือการมุ่งหวังการเป็นพระพุทธเจ้านั่นเอง และการที่พระโพธิสัตว์จะเป็นพระพุทธเจ้าได้นั้นประการหนึ่งที่สำคัญที่สุดก็คือการบำเพ็ญบารมีและเมื่อบำเพ็ญบารมีอย่างใดอย่างหนึ่งแล้วก็จะต้องอธิษฐาน ดังเช่น คำอธิษฐานที่ว่า

“การเกิดในภพใหม่ และการแตกไปแห่งสรีระเป็นทุกข์ ความหลงตายเป็นทุกข์ ชีวิตถูกชราอายุ มีความเกิด ความแก่ ความป่วยไข้เป็นธรรมดา เราจักแสวงหาพระนิพพานที่ไม่แก่ ไม่ตาย เป็นแดนเกษม เอาเถิด เราควรเป็นผู้ไม่มีความห่วงใย ไม่มีความต้องการ ละทิ้งร่างกายที่เปื่อยเน่า เต็มไปด้วยซากศพต่างๆ นี้ไปเสีย มรรคนั้นไม่อาจจะไม่เป็นเหตุ มรรคนั้นที่มีอยู่ก็จักมี เราจักแสวงหามรรคนั้นเพื่อหลุดพ้นไปจากภพ”^{๒๕๐}

เมื่อปรารถนาเช่นนี้แล้วประการต่อมาก็จะต้องลงมือกระทำการใดๆก็ตามที่เป็นกุศลเพื่อก่อให้เกิดบุญเมื่อได้บุญๆนั้นเองจะเป็นสิ่งที่จะก่อให้เกิดเป็นบารมีและบารมีที่ถูกสั่งสมมากๆก็จะทำให้ได้เป็นพระพุทธเจ้าตามที่มุ่งหวัง ในเรื่องของพรหมนารทะนี้ก็เช่นกันพระโพธิสัตว์ได้มุ่งหวังบำเพ็ญอุเบกขาบารมีก็ด้วยมุ่งหวังในพระโพธิญาณนั่นเอง

๓.๕ ผลที่เกิดขึ้นจากเรื่องของการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีของพรหมนารทะ

จากการศึกษาเกี่ยวกับการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีของพรหมนารทะนั้นเราจะพบว่า มีผลที่เกิดขึ้นจากเหตุการณ์ในการกระทำดังกล่าวดังที่ได้ปรากฏในเรื่องพรหมนารทะได้ดังนี้

๓.๕.๑ ผลในทางที่ไม่ดี หมายความว่า การเกิดขึ้นของผลลัพท์ที่ไม่ดีอันเนื่องมาจากการที่พระเจ้าอังคตราชได้ไปสมคบกับอำมาตย์และคณาชีวกจนเป็นเหตุให้เกิดความเสียหายกับประชาชนและบ้านเมืองในส่วนรวมขึ้น ซึ่งเราสามารถที่จะประมวลมาได้ดังนี้

(๑) สตรีทั้งหลายถูกข่มเหงรังแกด้วยการถูกข่มขืนกระทำชำเรา อันเป็นผลมาจากความเชื่อในเรื่องนัตถิกทฤษฎีของพระเจ้าอังคตราชดังปรากฏในคำสอนของคณาชีวกว่า

“ข้าแต่พระมหाराชา ขอพระองค์ทรงสดับทางที่จริงแท้ของพระองค์ ผลแห่งธรรมที่ประพุดิแล้วเป็นบุญเป็นบาปไม่มี ขอเดชะ ปรโลกไม่มี ใครเล่าจากปรโลกนั้นมาโลกนี้ ปู่ย่าตายาย ไม่มี มารดาบิดาจะมีที่ไหน ขึ้นชื่อว่าอาจารย์ไม่มี ใครจักฝึกผู้ที่ฝึกไม่ได้สัตว์เสมอกันหมด ผู้ประพุดิอ่อนน้อมต่อท่านผู้เจริญไม่มี

^{๒๕๐} พุ.พุทธ. (ไทย) ๓๓/๖-๒๖/๕๖๘-๕๗๐.

กำลังหรือความเพียร ไม่มี บุรุษผู้มีความหมั่นจักได้รับผลแต่ที่ไหน สัตว์ที่เกิดตามกันมา เหมือนเรื่อน้อยห้อยท้ายเรือใหญ่ สัตว์ย่อมได้สิ่งที่ควรได้ในข้อนั้น ผลทานจักมีแต่ที่ไหน ผลทานไม่มี ความเพียรไม่มีอำนาจ ทานคนโง่บัญญัติไว้ คนฉลาดรับทานคนโง่สำคัญตัวว่าฉลาด เป็นผู้ไม่มีอำนาจ ย่อมให้ทานแก่นักปราชญ์ทั้งหลาย”^{๒๕๐}

เมื่อพระเจ้าอังคิราษได้ยินเช่นนี้ก็เชื่อว่าบุญบาปไม่มี สิ่งที่ดีที่สุดเท่านั้นก็คือการเสพกามอย่างเมามันเพื่อสร้างความสุขให้เกิดขึ้นกับตนเองเท่าที่จะทำได้โดยการจับเอาสตรีในเมืองมาบำเรอกามทั้งที่ยินยอมและไม่ยินยอม ดังนั้น ความทุกข์จึงเกิดกับบรรดาสตรีทั้งหลายที่ถูกกระทำเช่นนั้น และนี่คือผลประการหนึ่งที่เกิดขึ้นในเรื่องของพรหมนารทะก่อนที่จะถึงตอนที่พรหมนารทะหรือพระนางรุจาจะดำเนินการแก้ไขทิวฏฐิของพระเจ้าอังคิราษ

(๒) ประชาชนส่วนหนึ่งที่ได้รับรู้เกี่ยวกับหลักการของพระเจ้าอังคิราษก็ได้ปฏิบัติตัวเช่นเดียวกับพระเจ้าอังคิราษนั้นด้วยการมุ่งเสพกามคุณอย่างเต็มที่โดยไม่ได้คำนึงถึงคุณธรรมจริยธรรมทำให้คนดีมีศีลธรรมนั้นได้รับความเดือดร้อน

๓.๕.๒ ผลในทางที่ดี หมายถึงผลที่เกิดจากการดำเนินการแก้ไขปัญหาการยึดมั่นในมิจลาทิวฏฐิของพระเจ้าอังคิราษโดยการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีของพรหมนารทะ ซึ่งมีดังต่อไปนี้

(๑) พระนางรุจาและผู้ที่ตั้งอยู่ในธรรมสมหวัง ในกรณีนี้เราจะพบว่าผู้ที่สมหวังอันดับแรกๆก็คือพระนางรุจาในฐานะที่เป็นพระธิดาของพระเจ้าอังคิราษที่ทนไม่ได้กับการประพฤติกเลวเลวอันมีสาเหตุมาจากการคบคนไม่ดี เมื่อพระนางดำเนินการแก้ไขปัญหาไม่สำเร็จจึงได้อ้อนวอนขอให้พรหมนารทะมาช่วยจนในที่สุดเมื่อพรหมนารทะมาช่วยแล้วพระเจ้าอังคิราษกลับเนื้อกลับตัวได้พระนางและบริวารก็ต่างพากันชื่นชมยินดีและมีความสมหวังที่ต้องการให้เหตุการณ์ครั้งนั้นดีขึ้น

(๒) พระเจ้าอังคิราษเปลี่ยนความเห็นจากผิดเป็นถูก เมื่อพรหมนารทะได้ลงมาเพื่อดำเนินการแก้ไขทิวฏฐิลามกของพระเจ้าอังคิราษแล้ว จากการสนทนาในเชิงการปรับปรวาทเสร็จสิ้นลงแล้วก็เกิดผลที่สำคัญคือพระเจ้าอังคิราษปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและฐานความคิดใหม่ กลายมาเป็นคนดีไม่สร้างเหตุแห่งกรรมชั่วอีกต่อไป

(๓) เมื่อพรหมนารทะได้ทำการแก้ไขปัญหาทางความคิดและพฤติกรรมที่เกิดจากการคิดผิดถือผิดของฝ่ายพระเจ้าอังคิราษแล้วประชาชนในแว่นแคว้นก็ได้รับความสุขจากการแก้ไข

^{๒๕๐} พ.ช.อ. (ไทย)๖๔/ ๘๔๕/๒๐๕.

ปัญหาของท่านพรหมนารทะโดยทั่วหน้าเนื่องจากไม่ต้องกังวลว่าพระเจ้าอังคิราชจะสั่งให้ทหารมาจับตัวบุตรสาวของตนไปบำเรอกามเมื่อไหร่ เป็นต้น

(๔) ในการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีของพรหมนารทะนั้น โดยเฉพาะการปรับปรวาทระหว่างพรหมนารทะกับพระเจ้าอังคิราชนั้น ประชาชนที่เข้าร่วมฟังการสนทนาต่างก็ได้รับประโยชน์การเข้าใจคำสอนที่ถูกต้องเกี่ยวกับเรื่องโลกนี้โลกหน้า เรื่องกรรมและการเกิดใหม่ เรื่องศีล สมาธิและปัญญา เป็นต้นตามแนวทางที่เหมาะสมที่ควร

(๕) ประการสุดท้ายคือนักบวชฝ่ายเดียรถีย์ที่ยึดถือลัทธิลามกพ่ายแพ้ ภายหลังจากการหันมายอมรับคำสอนแบบสัมมาทิฐิของพระเจ้าอังคิราช

จากการกล่าวมาทั้งหมดเราจะพบว่า การบำเพ็ญอุเบกขาบารมีของพรหมนารทะนั้นเป็นการกระทำที่ก่อให้เกิดผลประโยชน์กับประชาชนและสังคมโดยมากเนื่องจากการบำเพ็ญบารมีที่มุ่งที่จะสร้างมาตรฐานทางศีลธรรมที่ถูกต้องให้เกิดขึ้นกับสังคมโดยรวมและแก้ไขในสิ่งที่ผิดด้วยจิตที่มีแต่ความเมตตา

๓.๖ คุณค่าอันเกิดจากการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีของพรหมนารทะ

สำหรับการศึกษาเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีของพรหมนารทะนั้น เราจะพบว่า มีคุณค่าอยู่หลายประการ ซึ่งคำว่า คุณค่า (Value) นั้น หมายถึง ความดีที่ได้รับหรือผลที่ได้รับจากการกระทำ^{๒๕๒} ดังนั้นสิ่งที่ถือว่าเป็นคุณค่าหรือประโยชน์ที่เกิดจากการกระทำหรือประโยชน์ที่ได้จากการศึกษาเรื่องราวการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีของพรหมนารทะนั้นจึงเป็นเรื่องของประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการศึกษา ซึ่งจากการศึกษามาทั้งหมดเราจะพบว่า การบำเพ็ญอุเบกขาบารมีของพรหมนารทะนั้นได้ให้คุณค่าดังต่อไปนี้

๓.๖.๑ พิจารณาคุณค่าในแง่ที่เป็นประโยชน์

สำหรับการพิจารณาในแง่ของประโยชน์ ซึ่งหมายถึง การพิจารณาผลที่เกิดจากการศึกษาการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีของพรหมนารทะว่าจะให้ประโยชน์กับชีวิตของตนเองและสังคมอย่างไร ซึ่ง คำว่าประโยชน์ในทางพระพุทธศาสนานั้นหมายถึง ความสุขหรือสิ่งที่ทุกคนต่างปรารถนาและต้องการ โดย พระพุทธศาสนาได้แบ่งหลักประโยชน์ออกเป็น ๓ ประการ คือ

^{๒๕๒} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย, (กรุงเทพฯ : Publication ๒๕๓๒), หน้า

(๑) อัดตัดละ หมายถึง ประโยชน์สุขของตนเอง^{๒๕๓}

(๒) ปรัดละ หมายถึง ประโยชน์ หรือจุดหมายของชีวิตของบุคคลอื่นซึ่งอยู่นอกเหนือจากตัวเรา คำว่าคนอื่นอาจพิจารณาได้ ๒ ลักษณะ คือ ในลักษณะของปัจเจกชนอย่างหนึ่งและในลักษณะของสังคมอย่างหนึ่ง ซึ่งถือว่าเป็นผลประโยชน์หรือจุดหมายที่ตัวเราเองจะได้รับหรือจะพึงถึง หรืออีกนัยหนึ่งหมายถึงเหตุที่ทำให้บรรลุความสุขคนอื่น ซึ่งเราช่วยเหลือเกื้อกูลสนับสนุนพาให้บรรลุประโยชน์นั้นได้^{๒๕๔}

(๓) อุภัตละ หมายถึง ประโยชน์, ความสุข, หรือสวัสดิภาพความมั่นคงของทั้งสองฝ่าย คือ ทั้งที่เป็นอรรถประโยชน์สุขเพื่อตนเองและเป็นอรรถประโยชน์เพื่อคนอื่น ต้องมีความเอื้ออำนวยให้บรรลุจุดหมายคือความสุขร่วมกัน^{๒๕๕}

จากการพิจารณากรอบแนวคิดเรื่องประโยชน์ดังกล่าวแล้ว หากจะหันกลับมาตั้งคำถามว่าในการศึกษาการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีของพรหมนาระนั้นได้ก่อให้เกิดคุณค่าในด้านประโยชน์แก่ชีวิตและสังคมได้อย่างไร และประโยชน์ดังกล่าวนี้จะมีลักษณะอย่างไร เป็นต้น ต่อปัญหานี้ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาแล้วพบว่า การศึกษาเรื่องราวการการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีของพรหมนาระนั้นได้ก่อให้เกิดคุณค่าในแง่ของประโยชน์อยู่ ๓ ประการ ดังนี้

(๑) **คุณค่าที่เป็นประโยชน์เพื่อตนเอง** การศึกษาการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีของพรหมนาระนั้นได้ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองคือทำให้ได้รับความรู้เกี่ยวกับหลักและวิธีการในการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีตามนัยของพระไตรปิฎกอย่างแจ่มชัด ว่าการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีนั้นมีอยู่หลายระดับ ไม่ได้มุ่งเพียงแต่ความหมายคือการวางเฉยเท่านั้น เพราะตามปกติเมื่อเอ่ยถึงคำว่าอุเบกขามักจะเข้าใจกันว่าหมายถึงการวางเฉย แต่เมื่อศึกษาเรื่องราวของท่านพรหมนาระแล้วก็จะพบว่าคำว่าอุเบกขาไม่ได้มีความหมายแค่การวางเฉยหรือวางใจต่อเหตุการณ์ที่ไม่อาจจะช่วยเหลือได้ แต่ยังมีมุ่งหมายถึงความสิ้นไหวของจิตที่มีเมตตาขั้นสูงที่ไม่อาจจะทนดูการกระทำที่ขัดแย้งต่อหลักธรรมหรือกฎเกณฑ์ทางธรรมชาติที่ว่าด้วยความดีได้ประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งอุเบกขายังหมายถึงการเข้าไปพิจารณาเรื่องราวเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่งที่จะก่อให้เกิดผลเสียหายต่อสังคมอย่างใหญ่หลวงด้วยการเข้าไปช่วยเหลือด้วยจิตที่มีเมตตา กรุณาต่อสรรพสัตว์ ดังนั้นอุเบกขาที่ได้รับรู้จากการศึกษาในเรื่องราวการบำเพ็ญบารมีของท่านพรหมนาระ ซึ่งถือວ່านั้นเป็นประโยชน์ที่จะได้รับในส่วนของตนเองหรือในระดับปัจเจกชน นอกจากนั้น ประโยชน์ที่จะได้รับ

^{๒๕๓} พ.ร. (ไทย)๒๕/๑๖๖/๔๖.

^{๒๕๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) , พุทธธรรม : ฉบับขยายความ หน้า ๕๕๕.

^{๒๕๕} ต.นิ. (ไทย) ๑๖/๒๒/๒๕ .

อีกประการหนึ่งก็คือการที่คนเราเมื่อศึกษาเรื่องราวการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีของพรหมนารทะแล้วย่อมสามารถที่จะนำไปปรับประยุกต์ใช้เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิตของตนได้

(๒) คุณค่าที่เป็นประโยชน์เพื่อผู้อื่น ประการต่อมาเกี่ยวกับประโยชน์ที่เกิดจากการศึกษาเรื่องราวการบำเพ็ญบารมีของท่านพรหมนารทะก็คือประโยชน์ที่เกิดกับผู้อื่น โดยเฉพาะเมื่อพิจารณาจากเนื้อเรื่องเราจะพบว่าพระนางจุฬาพระราชธิดาของพระเจ้าอังคิราชและบรรดาเหล่าสตรีที่ถูกพระเจ้าอังคิราชข่มเหงรังแกนั้นจะได้รับประโยชน์เพราะถือว่าเมื่อพระเจ้าอังคิราชยุติพฤติกรรมอันเลวร้ายแล้วความผาสุกก็จะเกิดกับผู้ที่ได้รับผลกระทบ

นอกจากนั้นหากพิจารณาจากประเด็นที่เกี่ยวข้องกับคุณค่าด้านประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นกับผู้อื่นในสังคม โดยเฉพาะในสังคมปัจจุบัน การศึกษาในเรื่องราวการบำเพ็ญบารมีของท่านพรหมนารทะย่อมก่อให้เกิดประโยชน์ก็คือการได้รับความรู้และข้อเท็จจริงเกี่ยวกับการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีอย่างถูกต้องตามหลักการทางพระพุทธศาสนาว่าแท้จริงแล้วควรทำอย่างไรและจะนำเอากรอบการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีนั้นไปใช้ได้อย่างบ้าง เป็นต้น

(๓) คุณค่าที่เป็นประโยชน์เพื่อสังคม สำหรับประเด็นเรื่องคุณค่าที่จะเกิดกับสังคมนั้น หากพิจารณาจากการศึกษาเรื่องราวการบำเพ็ญบารมีของพรหมนารทะเราก็จะพบว่าสังคมในยุคนี้ดังปรากฏในเรื่องพรหมนารทะย่อมจะได้รับประโยชน์จากการบำเพ็ญบารมีของท่านพรหมนารทะเนื่องจากประชาชนในแว่นแคว้นได้มาร่วมประชุมกันเพื่อดูและพิจารณาการโต้ตอบปัญหากันระหว่างนักปราชญ์ที่ยึดถือหลักทฤษฎีคนละด้านแล้วหาเหตุผลและวิธีการมาเพื่อที่จะแสดงให้อีกฝ่ายได้เห็นว่าคุณธรรมและหลักความรู้ในเรื่องความดี ความชั่วของฝ่ายใดจะเป็นเรื่องที่ดีว่าเป็น “ธรรมะ” ตามความเข้าใจของคนในยุคนี้ ซึ่งเมื่อฟังแล้วก็จะสามารถนำไปปรับประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาชีวิตของตนเอง และนำไปเป็นแบบอย่างในการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีของตนเอง ที่สุดแล้วประโยชน์ของเรื่องนี้ที่จะเกิดกับสังคมก็คือความผาสุกที่จะเกิดขึ้นจากการที่ประชาชนจะได้ผู้ปกครองรัฐที่มีศีลธรรมกลับมาเช่นที่เคย

๓.๖.๒ พิจารณาในแง่ของคุณค่าในการดำเนินชีวิต

ในการศึกษาเรื่องราวการบำเพ็ญบารมีของท่านพรหมนารทะเราจะพบว่านอกจากจะให้คุณค่าในด้านประโยชน์ ๓ ประการดังกล่าวแล้วก็ยังมีคุณค่าในด้านหนึ่งอีก โดยเป็นคุณค่าที่เนื่องด้วยหลักของการดำเนินชีวิต ซึ่งคุณค่าประเภทนี้เรียกว่า คุณค่าในการดำเนินชีวิต ซึ่งมีอยู่ ๓ ประการ คือ

(๑.) คุณค่าด้านการทำกิจด้วยความไม่ประมาท

ในการศึกษาการบำเพ็ญบารมีของท่านพรหมนารทะนั้นเราจะพบว่ามีคุณค่าที่เราจะเป็นจะต้องศึกษาเป็นอย่างยิ่งก็คือคุณค่าในการทำกิจด้วยความไม่ประมาท เพราะจากการศึกษาเรื่อง

การบำเพ็ญบารมีของท่านพรหมนารถนั้นมีบางกรณีที่เราเห็นว่าเป็นการดำเนินชีวิตด้วยความประมาท ก็คือกรณีของพระเจ้าอังคตราชที่ลงไปสมคบกับ ๓ อำมาตย์แล้วนำไปสู่การเสพคุ่นกับนักบวชนอกศาสนาคือคณาชิวที่สอนแนวคิดเรื่องนัตติกวาทะ หรือลัทธิที่สอนว่าโลกหน้าไม่มีอยู่จริง มีจริงเฉพาะโลกนี้ บุญบาปคนทำไม่ต้องรับเพราะร่างกายที่เกิดขึ้นมาได้เพราะสสาร๗ กอรวมกันเท่านั้นเมื่อร่างกายแตกสลายก็ไม่มีอะไรเหลือคั้งนั้น ไม่ว่าใครจะทำบุญมากมาแค่ไหนก็ไม่มีประโยชน์เพราะตายแล้วสรรพสิ่งสูญ คั้งนั้น ทางที่ดีก็คือต้องเสพกาม แสวงหาความสุขอย่างเต็มที่เพราะเมื่อตายไปก็ไม่เหลืออะไร เป็นต้น การคิดและดำเนินชีวิตตามกระแสของความเชื่อคั้งกล่าวนั้น ได้ก่อให้เกิดความทุกข์ขึ้นกับมหาชนเป็นจำนวนมากและเหล่าบัณฑิตทั้งหลายก็ดำเนินติเตียน โดยบ่อเกิดของการยอมรับลัทธิคั้งกล่าวของพระเจ้าอังคตราชก็มาจาก(๑)การคบคนไม่ดีเป็นเพื่อน (๒)การไม่หนักแน่นในคุณธรรมความดีตามหลักของพระศาสนา(๓)การปล่อยจิตใจให้หลงไหลไปกับอำนาจของกิเลส การดำเนินชีวิตของพระเจ้าอังคตราชนี้ถือได้ว่าเป็นการดำเนินชีวิตไปในทางที่ผิด เป็นการประมาทคือไม่มีสติในการดำเนินชีวิต เมื่อเป็นเช่นนั้นแล้วการศึกษาการบำเพ็ญบารมีของท่านพรหมนารถนี้ย่อมให้ประโยชน์กับชีวิตแก่ผู้ศึกษาในแง่ของการดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาท ทั้งนี้เพราะการดำเนินชีวิตด้วยความประมาทนั้นย่อมเป็นทางแห่งความเสื่อมเสียทุกอย่างที่มนุษย์จะพึงมีพึงได้ หรือประสบได้ ทั้งในส่วนของคนและในระดับสังคม^{๒๕๖} คั้งนั้น เมื่อศึกษาเกี่ยวกับเรื่องราวของการบำเพ็ญบารมีของท่านพรหมนารถก็ย่อมจะต้องรู้จักการดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาท

(๒) คุณค่าด้านการพัฒนาชีวิตและสังคม

ประการต่อมาที่พบในการศึกษาการบำเพ็ญบารมีของท่านพรหมนารถก็คือคุณค่าในด้านการพัฒนาชีวิตและสังคม ซึ่งจากการศึกษามาทั้งหมดเราก็จะพบว่า(๑)แนวคิดเรื่องอุเบกขาบารมี (๒)วิธีคิดในการแก้ไขปัญหาจฉาภิภูฏฐิ (๓)หลักธรรมที่ปรากฏในกระบวนการแก้ไขปัญหา (๔)เป้าหมายของการแสดงธรรมเพื่อละมิจฉาภิภูฏฐิ ทั้งหมด ๔ ประการนี้สามารถที่จะนำมาประยุกต์ใช้ในการแก้ไขปัญหาชีวิตได้ กล่าวคือ (๑)แนวคิดเรื่องอุเบกขาบารมีนั้นสามารถที่จะนำไปประยุกต์เพื่อพัฒนาชีวิตได้ในแง่ของการนำมาเป็นกรอบในการตัดสินใจว่าเหตุการณ์/สถานการณ์ใดควรหรือไม่ควรทำ หรือควรวางเฉยต่อเหตุการณ์แบบใดหรือไม่ควรวางเฉยหรือควรที่จะเข้าไปช่วยเหลือ ทั้งนี้ก็เพราะว่าการนำหลักอุเบกขาธรรมมาใช้มันจะต้องคำนึงถึงการพิจารณาความเหมาะสมระหว่างสถานการณ์/บุคคลหรือสิ่งแวดล้อมที่จะไม่ก่อให้เกิดความทุกข์กับตนเองและสังคมได้ ทั้งนี้เพราะการกระทำใดๆก็ตามหากไม่รู้จักรยับยั้งหรือชะลอไว้เพื่อเปิดโอกาสให้ได้คิดการกระทำนั้นๆย่อมล่วงเลยไปสู่ความประมาทได้ คั้งนั้น การนำหลักอุเบกขามาใช้ย่อมเป็นผลดี

^{๒๕๖} บ.ร.(ไทย) ๒๕/ ๖๖/๖๔ .

สำหรับการพัฒนาตัวเองให้รู้จักการควบคุมอารมณ์และจิตใจของตนไม่ให้หลงระเหิงไปกับกิเลส แม้ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสังคมก็เช่นกันเมื่อใดก็ตามที่สังคมได้รู้จักการนำเอาหลักอุเบกขาไปใช้ก็ย่อมก่อให้เกิดประโยชน์ในหลายๆด้าน เป็นต้นว่าประโยชน์ในเรื่องของการรู้จักวางใจต่อสิ่งที่เกิดขึ้นไม่ทุกขร้อนหรือตื่นกลัวไปกับสิ่งที่เกิดขึ้นมากนัก ซึ่งการทำเช่นนี้ย่อมเปิดโอกาสให้สังคมได้มีเวลาในการตั้งสติและพัฒนาไปอย่างมั่นคงได้ (๒) วิชิตในการแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งในทางความคิด(ลัทธิต) เป็นวิชิตที่พระนางจุจา และพรหมนารทะนำมาใช้นั้นย่อมเป็นวิชิตที่ให้ประโยชน์ทั้งในแง่ของการนำมาเป็นแนวทางในการพัฒนาชีวิตและสังคมได้ กล่าวคือ การแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งกรณีของพระเจ้าอังกคิราชนั้นพระนางจุจาใช้วิธีการชี้แจงตามหลักการและเหตุผลตามข้อเท็จจริงโดยไม่มีการเบียดเบียนหรือกระทบกระทั่งผู้อื่น แต่เป็นการชี้แจงที่มุ่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีซึ่งเป็นไปตามหลักการทางพระพุทธศาสนาที่ว่า

๑. การอยู่ที่ใดก็ไม่กล่าวร้าย ไม่ให้ร้ายใคร

๒. การอยู่ที่ใดก็ไม่ทำร้ายและเบียดเบียนใคร

๓. ไม่ว่าจะอยู่ที่ใดก็ตาม ต้องมีความสำรวมระวังในเรื่องกฎหมายระเบียบจารีตประเพณีที่ดำรงมาตลอด^{๒๕๗}

(๓) ในการดำเนินการแก้ไขปัญหาคการถือมิจนาทิกฎิฐิของพระเจ้าอังกคิราชนั้น พระนางจุจาได้พยายามนำเสนอเรื่องราวต่างๆที่เป็นข้อเท็จจริงเพื่อหักล้างความคิดแบบนัตติกทิกฎิฐิของพระเจ้าอังกคิราช แต่พระองค์ก็ไม่ทรงยอมรับจนต่อมาพรหมนารทะได้ใช้หลักเหตุผลต่างๆและยกตัวอย่างประกอบที่สุดแล้วพระเจ้าอังกคิราชก็ยอมรับ ซึ่งการดำเนินการแก้ไขปัญหาคด้วยเหตุผลและตั้งอยู่บนพื้นฐานของความรู้ที่เป็นความจริงย่อมเป็นสิ่งที่สามารถแก้ไขปัญหาคได้ เมื่อนั้นผู้คนในสังคมก็ย่อมจะใช้กรอบในการแก้ไขปัญหาคดังกล่าวมาปรับประยุกต์ใช้เพื่อแก้ปัญหาคความขัดแย้งในสังคมได้เช่นกันซึ่งก็ถือว่าเป็นการพัฒนาชีวิตและสังคมได้เช่นกัน (๔) หลักธรรมที่ปรากฏในการแก้ไขปัญหาค ในการแก้ไขปัญหาคเรื่องของพระเจ้านั้นสามารถนำมาพัฒนาชีวิตและสังคมได้ เช่น คำสอนเรื่องบุญ-บาป คำสอนเรื่องนรก-สวรรค์ คำสอนเรื่องทาน ศีลและภาวนา คำสอนเรื่องการคบมิตรในทำนองที่ว่าคบคนเช่นไรก็จะเป็นคนเช่นนั้น หลักคำสอนเรื่องกรรมและการเกิดใหม่ หลักคำสอนเรื่องมิจนาทิกฎิฐิ เป็นต้น ซึ่งคำสอนเหล่านี้สามารถนำมาปรับประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์กับการพัฒนาชีวิตของตนเองรวมถึงการนำมาพัฒนาสังคมได้ เช่น หลักพื้นฐานที่จะนำมาพัฒนาชีวิตก็คือ (๑) เรื่องการรักษาศีล การให้ทาน และการเจริญภาวนา ซึ่งถือเป็นหลักการแรกที่เราทุกคนจะต้องปฏิบัติเพื่อก่อให้เกิดบุญกุศล โดยหลักการนี้เรียกว่าไตรสิกขา หมายถึงการศึกษาเพื่อพัฒนาฝึกฝนอบรมมนุษย์ทั้ง ๓ ด้าน คือ ด้านพฤติกรรม (ศีล) ด้านจิตใจ(สมาธิ) และ

^{๒๕๗} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๕๐/๕๐-๕๑.

ด้านความรู้ความคิด(ปัญญา) เป็นหลักแห่งการฝึกฝนเพื่อพัฒนาชีวิตโดยตรงคือพัฒนากาย พัฒนาจิตและพัฒนาปัญญาอันเป็นกรอบในการพัฒนาที่ครอบคลุมทุกส่วน ในแง่ของการนำหลักการนี้ไปพัฒนาสังคมก็สามารถทำได้โดยการกำหนดนโยบายในการพัฒนาสังคมจะต้องให้ครอบคลุมทั้ง ๓ ด้านดังกล่าวมาแล้ว ซึ่งก็จะสามารถพัฒนาให้สังคมไปสู่จุดหมายที่ดีได้ (๒) หลักการทำบุญกุศล ละชั่วทำดีซึ่งรวมไปถึงหลักกรรมและการเกิดใหม่นั้นถือว่าสามารถนำมาพัฒนาชีวิตของตนเองได้ เนื่องจากหลักการนี้ถือว่าเป็นหลักของการสร้างความมั่นใจให้กับตนเองในเรื่องของการสร้างที่พึงสำหรับชีวิตทั้งในโลกนี้และโลกหน้า (๓) หลักการคบมิตรซึ่งพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงการคบมิตรเอาไว้ว่า

“บุคคลชื่อว่า เป็นมิตรเพราะเดินร่วมกัน ๗ ก้าวเท่านั้น ชื่อว่าเป็นสหาย เพราะเดินร่วมกัน ๑๒ ก้าว และชื่อว่าเป็นญาติเพราะอยู่ร่วมกัน ๑ เดือน หรือ ครึ่งเดือน ชื่อว่าเสมอกับคนก็เพราะอยู่ร่วมกันยิ่งกว่านั้น”^{๒๕๔}

“...ภิกษุทั้งหลาย เราไม่เห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่งที่เป็นเหตุให้อกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้น เกิดขึ้น หรือเป็นเหตุให้อกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ถึงความเสื่อมไป เหมือนความมีกัลยาณมิตรนี้เลย เมื่อมีกัลยาณมิตร กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นก็เกิดขึ้น และอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วก็เสื่อมไป”^{๒๕๕}

ซึ่งการคบมิตรหรือมีมิตรที่ดีย่อมก่อให้เกิดประโยชน์กับชีวิตของเราได้ ทั้งในส่วนของ การดำเนินชีวิตตามปกติ ในส่วนของการศึกษาและปฏิบัติธรรม ในส่วนของสังคมการคบมิตรที่ดีนั้นย่อมก่อให้เกิดความสุขในภาพรวมกล่าวคือเมื่อคนในสังคมมีมิตรที่ดีหรือเป็นมิตรที่ดีต่อกันย่อมทำให้บรรยากาศการดำเนินชีวิตในสังคมนั้นมีแต่ความสุขและสังคมก็สามารถที่จะพัฒนาไปสู่จุดหมายที่ดีได้

(๓) คุณค่าด้านความหลุดพ้นหรืออิสรภาพ

สำหรับคุณค่าประการสุดท้ายของการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีของพรหมนารถะนั้นก็คือคุณค่าที่เกิดขึ้นอันจะส่งผลให้เกิดความหลุดพ้นหรือการมีอิสรภาพ โดยความหลุดพ้นที่พบในเรื่องของบำเพ็ญอุเบกขาบารมีของพรหมนารถะนั้นก็คือ(๑)การหลุดพ้นทางกาย หมายถึงการที่พระเจ้าอังกศิราชได้ยึดถือในลัทธิตามกแล้วได้ประพฤติชั่วอย่างร้ายแรงด้วยการจับหญิงสาวมาบำเรอกาม ทำให้บิดามารดาของหญิงสาวเหล่านั้นได้รับความทุกข์บำเพ็ญอุเบกขาบารมีของพรหมนารถะนั้นย่อมมีส่วนช่วยให้ความทุกข์ของประชาชนทั้งหลายได้หมดไปกลับเกิดความสุขขึ้นมาแทน ซึ่งนี่ก็คือความหลุดพ้นทางกาย (๒) ประการต่อมาก็คือการหลุดพ้นทางจิต คนที่จะได้รับผลด้านนี้อย่าง

^{๒๕๔} พุ. ชา.(ไทย) ๒๗/๘๗/๓๕.

^{๒๕๕} อง.เอกก.(ไทย) ๒๐/๗๑/๑๓.

ชัดเจนที่สุดก็คือพระเจ้าอังคิราชที่ทรงคิดยึดอยู่กับความเห็นที่ไม่ถูกต้องย่อมจะต้องได้รับความทุกข์เป็นเบื้องหน้า เมื่อมีการแก้ไขหรือได้รับคำสอนจากพรหมนารทะ แล้วก็ย่อมที่จะได้รับความหลุดพ้นหรือมีอิสรภาพทางจิตแม้จะไม่ใช่การบรรลุธรรมแต่ก็เป็น การหลุดพ้นจากมิจฉาทิฎฐิได้ ส่วนประชาชนทั้งหลายก็ได้รับอานิสงค์จากการสั่งสอนของพรหมนารทะก็จะก่อให้เกิดปัญญาหลุดพ้นจากความไม่รู้ที่มีอยู่เดิมได้และนี่คือคุณค่าที่มนุษย์และสังคมจะได้รับบำเพ็ญอุเบกขาบารมีของพรหมนารทะ

บทที่ ๔

การประยุกต์ใช้การบำเพ็ญอุเบกขาบารมีกับสังคมไทย

๔.๑ บทนำ

หลังจากที่เราได้ศึกษากรอบแนวคิดเรื่องอุเบกขาธรรมมาทั้งหมดตั้งแต่ต้นแล้วก็จะพอได้คำตอบเป็นเบื้องต้นแล้วว่า คำว่าอุเบกขาในมุมมองของพระพุทธศาสนานั้นมีความหมายครอบคลุมไปถึงประเด็นใดบ้าง หรือเนื้อหาของความหมายนั้นมุ่งที่จะอธิบายอะไร ซึ่งผู้วิจัยเองนั้นได้มีข้อสรุปเกี่ยวกับคำว่าอุเบกขาภายหลังจากการที่ได้ทำการศึกษามาทั้งหมดแล้วว่า อุเบกขานั้นมีความหมายอยู่ ๒ นัย คือ(๑) หมายถึงการวางเฉยต่ออารมณ์ที่มากระทบ เป็นคำอธิบายที่มุ่งถึงสภาวะของการปฏิบัติในลักษณะของการเอาชนะเวทนาหรืออารมณ์ที่มากระทบ โดยความหมายนี้พบในคำอธิบายในเชิงหลักการด้านการปฏิบัติธรรม(๒) หมายถึง การมีอาจจะทนทานต่อสิ่งที่เกิดขึ้น โดยสิ่งที่เกิดขึ้นจะมีผลกระทบหรือส่งผลร้ายต่อสังคมส่วนรวม เช่น การที่ผู้ปกครองเป็นมิชฌาภิบาล ทำการเบียดเบียนประชาชน เป็นเหตุให้เกิดความเดือดร้อน ผู้ที่มีความสามารถที่จะแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้ก็จะไม่อาจทนต่อปัญหาที่เกิดขึ้นได้ ซึ่งผลคือผู้นั้นจะต้องลงไปช่วยแก้ไขปัญหา จะเห็นได้ว่าคำว่าอุเบกขานั้นไม่ได้มุ่งแต่จะมีความหมายเพียงว่าการวางเฉยเท่านั้น เพราะหากจะแปลเพียงความหมายดังกล่าวก็จะเกิดผลก่อให้เกิดความผิดพลาดได้ ซึ่งในสังคมไทยนั้นก็มีความเข้าใจในเรื่องของความหมายของคำว่าอุเบกขาผิดไปจากกรอบความหมายดั้งเดิมไปมาก กล่าวคือ ประชาชนหรือแม้แต่พระสงฆ์ได้เกิดความเข้าใจผิดทั้งในแง่ความหมายของอุเบกขาและการนำไปใช้ ทำให้เกิดผลกระทบต่อจิตสำนึกทางสังคม เช่น ผลกระทบต่อท่าทีการมองปัญหาสังคม ศาสนา และกระบวนการแก้ปัญหาต่าง ๆ อันเป็นผลมาจากปัจจัยหลายด้าน เช่น ปัญหาความเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสโลกของสังคมไทย ปัญหาการปรับกระบวนการทัศนในการศึกษาและเผยแผ่ศาสนาของพระสงฆ์ เมื่อก้าวให้แคบลงจะเห็นว่า จากที่ผู้วิจัยได้กำหนดเงื่อนไขไว้ตอนต้นถึงความหมายและเป้าหมายการปฏิบัติที่ถูกต้องของหลักอุเบกขาเมื่อศึกษาปรากฏการณ์เรื่องนี้จึงสามารถสรุปได้ว่า ความรู้ความเข้าใจเรื่องอุเบกขาหรือหลักความวางเฉยของพุทธศาสนิกชน รวมถึงทรรศนะต่าง ๆ ในเรื่องนี้ไม่เป็นไปตามเงื่อนไขที่กำหนดทั้งในแง่ความเข้าใจความหมายและการนำไปใช้ ซึ่งผู้วิจัยหลายเห็นว่าการที่จะต้องนำไปศึกษาต่อไป

๔.๒ สังคมไทยกับปัญหาเรื่องการขาดเอกภาพารมี

สังคมไทย หมายถึง กลุ่มคนไทยที่มีวัฒนธรรมหรือแบบแผนในการดำเนินชีวิตร่วมกัน ซึ่งเป็นแบบแผนที่สังคมไทยได้ประมวลไว้เป็นแบบอย่างเพื่อประโยชน์ของกลุ่มสังคม^{๒๖๐} วัฒนธรรม (Culture) หมายถึง ครอบครองแห่งชีวิต (Way of life) อันครอบคลุมถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์สร้างขึ้น ตลอดถึงความเชื่อถือและการปฏิบัติตามความเชื่อถือ^{๒๖๑}

พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช รัชกาลปัจจุบัน ในพิธีพระราชทานพระพุทธรูปนาราชบพิตร ประจำจังหวัดเลย เมื่อวันที่ ๕ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๑๒ ความตอนหนึ่งว่า “ข้าพเจ้าถือว่า พระพุทธรูปนาราชบพิตร เป็นที่ตั้งแห่งคุณพระรัตนตรัย อันเป็นที่เคารพสูงสุด และเป็นเครื่องหมายความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของประเทศไทยและคนไทยทั้งชาติ”^{๒๖๒} จากความหมายแห่งพระราชดำรัสนี้ มีความชัดเจนและแสดงถึงความเป็นเอกภาพแห่งประเทศไทยและคนไทยมีด้วยอำนาจแห่งคุณพระศรีรัตนตรัยอันเป็นหลักชัยแห่งพระพุทธศาสนา

เอดเวิร์ด บี. รอยเตอร์ นักสังคมวิทยามีความเห็นที่เรื่องของศาสนาซึ่งได้แก่ความเชื่อและการปฏิบัติตามความเชื่อ นั้นนับว่าเป็นจุดสุดยอดของวัฒนธรรม^{๒๖๓} ในด้านวัฒนธรรม วิถีชีวิตของคนไทยได้ผูกพันประสานกลมกลืนกับหลักความเชื่อและหลักปฏิบัติในพุทธศาสนาตลอดเวลา ยาวนานจนทำให้เกิดการปรับตัวเข้าหากันและสนองความต้องการของกันและกันถึงขั้นที่ทำให้เกิดมีระบบความเชื่อและความประพฤติปฏิบัติทางพุทธศาสนาที่เป็นแบบของคนไทยโดยเฉพาะ สรุปได้ว่า วัฒนธรรมไทยทุกด้านมีรากฐานสำคัญอยู่ในพุทธศาสนา^{๒๖๔}

คนไทยมีวิถีชีวิตในแต่ละวันคือการทำการกิจส่วนตัวคือดูแลใจ ภายใต้อิทธิพลให้ แข็งแรง การกิจของส่วนรวมดูแลครอบครัว ดูแลบ้านช่อง ทรัพย์สมบัติ ประกอบอาชีพสุจริต ทำมาหารายได้พร้อมกับทำบุญไปด้วย ไม่มุ่งแต่จะหาทรัพย์สินเงินทองเท่านั้น ทำบุญ ปฏิบัติธรรม สวดมนต์ ในวันสำคัญ เช่น วันพระ ทำดียิ่งขึ้น เป็นต้นว่า หยุดประกอบการงานหาเลี้ยงชีพมาทำบุญ ฟังธรรม รักษา ศีลแปด เจริญสมาธิภาวนาที่วัด คลุ่ห้ส่ล่ที่่ทำบาปอยู่บ้างก็ตั้งใจละบาปเป็นพิเศษ เช่น โรง

^{๒๖๐} คุณ โทชัน, พุทธศาสนากับสังคมและวัฒนธรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๒๑๑.

^{๒๖๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๖.

^{๒๖๒} นันทเดช โชคถาวร, ว่าที่ร้อยตรี, “พระกำลังแผ่นดิน”, <<http://www.freewebtown.com/dotvdi>>, ๕ เมษายน ๒๕๔๖.

^{๒๖๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๘.

^{๒๖๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๘.

ฆ่าสัตว์ก็งดฆ่าสัตว์ งดขายสุรา นี่คือพฤติกรรมที่เป็นกุศโลบายในการทำความคิดให้ยิ่งกว่าที่เคยทำ ยิ่งกว่าที่สามารถทำได้ในยามปกติของตัว แม้ว่าในปัจจุบันนี้ยังทำได้ดีเท่านี้แต่ก็มีเป้าหมายว่าจะต้องทำได้มากกว่านี้ ดังนั้นในวันสำคัญอย่างนี้ขอถือเป็นเหตุเพื่อสร้างกำลังใจให้ตนเองทำความดียิ่งขึ้นไปได้

สังคมไทยในอดีต เป็นสังคมเกษตรกรรมเป็นสังคมที่พอใจจะดำรงชีวิตโดยประสานสอดคล้องกับธรรมชาติ ใช้ชีวิตเรียบง่าย ความต้องการเพื่อตัวเองมีน้อย ความเอื้อเพื่อแก่สังคมมีมาก ลักษณะครอบครัวเป็นครอบครัวขยายมีพ่อ แม่ พี่ น้อง ปู่ ย่า ตา ยาย อยู่ร่วมกันหมด ยึดถือขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมและศาสนาเป็นกรอบในการดำเนินชีวิตอย่างเคร่งครัด^{๒๖๕}

สังคมมาถึงจุดเปลี่ยนเมื่ออารยะธรรมตะวันตกเข้ามาเผยแพร่ในประเทศไทยมีการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาใช้ทำให้การผลิตแบบดั้งเดิมของไทยที่เป็นสังคมเกษตรกรรม แปรเปลี่ยนเป็นสังคมอุตสาหกรรม ภาวะเศรษฐกิจในครอบครัวที่เปลี่ยนไปทำให้ต้องดิ้นรนหารายได้เสริมด้วยวิธีต่าง ๆ ผู้คนจึงมีการย้ายถิ่นฐานกันมากขึ้น โดยเฉพาะการอพยพจากถิ่นฐานเดิมเข้ามาหางานทำในเมือง สภาพครอบครัวที่เคยเป็นครอบครัวขยายกลายเป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น ความเอื้อเพื่อเผื่อแผ่เอื้ออาทรกันลดลง พ่อแม่และลูกห่างเหินกันมาก ลูกให้ความเคารพพ่อแม่มีน้อยลง

ชีวิตสังคมสมัยใหม่เป็นชีวิตที่อ้างว้าง โดดเดี่ยวไม่มีความผูกพันไม่มีส่วนร่วมทางสังคมใช้เวลาไปกับการทำมาหาเลี้ยงชีพที่ต้องต่อสู้ดิ้นรนแข่งขันกันและมุ่งประโยชน์ส่วนตัวเป็นสำคัญ หากใครไม่พร้อมหรือไม่สามารถปรับตัวเข้ากับสังคมสมัยใหม่ที่เปลี่ยนแปลงรวดเร็วเช่นนี้ได้ก็จะมีผลก่อให้เกิดความรู้สึกกดดันและเป็นหนึ่งในมูลเหตุสำคัญที่นำไปสู่การเกิดปัญหาสังคมต่าง ๆ ตามมาอย่างมากมาย เช่น ปัญหาสุขภาพจิต ปัญหาการขาดความจริงใจต่อกัน ปัญหาการแก่งแย่งชิงดีชิงเด่นกัน ปัญหาความยากจน ปัญหาครอบครัว ปัญหาอาชญากรรม ปัญหายาเสพติด เป็นต้น นอกจากนั้น หากพิจารณาในแง่ของการเรียนรู้ในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วเหมือนดังสังคมไทยก็จะพบว่า การเรียนรู้บางอย่างได้ก่อให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับการสร้างความเข้าใจอันดีของคนในสังคม เช่น การเรียนรู้ในเรื่องของศาสนาซึ่งถือเป็นสถาบันหลักของสังคมที่มีหน้าที่ในการให้การศึกษาทางด้านศาสนาให้กับผู้คนในสังคม โดยเฉพาะสังคมไทยนั้นถือเป็นสังคมที่มีพื้นฐานทางด้านวัฒนธรรมจากจากพระพุทธศาสนา ดังนั้น การสร้างความเข้าใจในเรื่องหลักคำสอน ภาษาที่มาจากพระพุทธศาสนาจึงกลายมาเป็นเรื่องที่มีความสำคัญและมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมไทยเป็นอย่างสูง ซึ่งจากการศึกษามาเราจะพบว่า คนไทยในสังคมปัจจุบันหรือในอดีตที่ผ่านมา

^{๒๖๕} โสภิตา ชูพิกุลชัย ชปิลมันท์, ดร., “วิกฤติสังคมไทยและทางออก : มุมมองทางจิตวิทยา”,

http://www.royin.go.th/upload/๒๕๖/FileUpload/๑๓๘๖_๓๑๓๓.pdf, ๑๒ มีนาคม ๒๕๕๑, หน้า ๓.

นั้นได้มีการตีความหรือการอธิบายความตามนัยคำสอนของพระพุทธศาสนานั้นก็จะพบว่าคนไทยหรือสังคมไทยมีความเข้าใจผิดในเรื่องการตีความหรืออธิบายความในภาษาบาลีมาเป็นภาษาไทย เป็นอย่างมาก เช่น คำว่า สงสาร คนไทยหมายถึง ความสมเพทเวทนา หรือความที่จิตใจรู้สึกทนไม่ได้เมื่อเห็นคนอื่นประสบกับความทุกข์ ซึ่งความจริงคำว่าสงสาร หมายถึง ท่องเที่ยวไปในโลกและจักรวาล หรือการเวียนว่ายตายเกิด หรือคำว่ามานะ แปลว่า การถือตัวแต่คนไทยนำคำนี้มาใช้ในความหมายว่า ความมุ่งมั่นขยันหมั่นเพียร อดทน หรือคำว่า วาสนา เดิมทีในภาษาบาลีแปลว่า การสั่งสม แต่คนไทยนำมาใช้ในความหมายที่เป็นบุญบารมี ซึ่งการแปลความหมายที่ผิดไปนี้ย่อมก่อให้เกิดความผิดพลาดได้ ในแง่ของการกระทำหรือการดำเนินชีวิตได้ ซึ่งคำว่า อุเบกขา ก็เป็นอีกคำหนึ่งที่มีการนำมาใช้ในสังคมไทยผ่านความเชื่อในเรื่องทศบารมี หรือบารมี ๑๐ ประการ ก็จะมีอุเบกขาบารมี ซึ่งในอดีตคนไทยเองก็มีความเข้าใจว่าการแปลความของนักปราชญ์ในสมัยก่อนนั้นเป็นการแปลความหมายที่ถูกต้องตรงตามความหมายที่พระพุทธศาสนาได้อธิบายไว้แล้ว แต่พอเมื่อสังคมได้เปลี่ยนแปลงมาจนถึงปัจจุบันก็จะพบว่า การแปลความหมายของอุเบกขาตามมติของอาจารย์บางท่านก่อให้เกิดความเสียหาย กล่าวคือแปลความอุเบกขาเฉพาะความหมายว่า “วางเฉย” เมื่อเป็นเช่นนั้นก็ก่อให้เกิดปัญหาตามมาว่า อะไรคือการวางเฉยเราจะวางเฉยในทุกกรณีหรือไม่หรือในกรณีใดบ้างที่เราจะต้องไม่วางเฉย เช่น เมื่อเกิดสงครามหรือการเข่นฆ่ากัน ทำร้ายกันของคนในสังคม การที่สังคมเกิดความเสื่อมโทรมทางวัฒนธรรม ศิลธรรมอันดีในสังคมเกิดขึ้น เราในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคมนั้นสมควรที่จะต้องวางเฉยหรือไม่ ซึ่งบางท่านก็บอกว่าควรวางเฉย แต่อีกหลายท่านก็บอกว่าไม่ควรวางเฉยควรที่จะออกไปช่วย ทั้งนี้เพราะการวางเฉยในภาษาไทยนั้นมีความหมายไปในเชิงลบ กล่าวคือ หมายถึง การไม่ทำอะไรเลย ซึ่งความหมายเช่นนี้ถือว่าเป็นความหมายที่แห้งแล้งและก่อให้เกิดการเข้าใจผิดคิดว่าพระพุทธศาสนาสอนให้คนแห้งแล้ง โดยเฉพาะการแล้งน้ำใจ เพราะหากพิจารณาจากความหมายดังกล่าวแล้วหากมีการนำไปใช้ในทางที่เป็นลบคือมุ่งจะเอาเฉพาะคำว่าวางเฉยไม่ทำอะไรเลยที่สุดก็จะกลายมาเป็นความเห็นแก่ตัวได้ ซึ่งจริงๆแล้วผู้วิจัยเห็นว่านี่เป็นปัญหาที่สังคมไทยจะต้องหันกลับมาศึกษากันอย่างจริงจังมากขึ้น

เป็นที่ทราบกันดีว่า พระพุทธศาสนามีความสำคัญต่อคนไทยและสังคมไทยมาตั้งแต่อดีต พุทธศาสนิกส่วนใหญ่ให้การยอมรับและนับถือพระพุทธศาสนาเรื่อยมา ในขณะเดียวกัน ก็นับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ ด้วย จนบางครั้งคนไทยบางส่วนแยกกันไม่ออกระหว่าง สิ่งศักดิ์สิทธิ์นอกพระพุทธศาสนาและหลักคำสอนที่แท้จริงในพระพุทธศาสนาคนไทยบางกลุ่มฝากชีวิตไว้กับโชคชะตาและยึดถือลัทธิแบบ “รอผลลบลับันดาล” โดยปราศจากความเพียรพยายามในหน้าที่การงานที่มีและมีค่านิยมที่ผิด ๆ เช่น มินิฮัยไม่คืนรบนชวนชวย รอหวังพึ่งคนอื่นเป็นนิตย์ ซึ่งจัดเป็นพฤติกรรม

ของคนตกอยู่ในความประมาท ดังที่พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต) ได้วิเคราะห์ไว้ว่า เรื่องการพึ่งอำนาจ บันดาลภายนอกหรือลัทธิหรือผลลบลันดาลทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็นไสยศาสตร์หรือการพึ่งอำนาจเทพเจ้า อะไรก็ตาม พระพุทธศาสนาจะไม่สนับสนุน และก็ไม่มีปฏิเสธเสียทีเดียว แต่เนื่องจากลัทธิดังกล่าวเกิด โทษมากกว่าคุณ และขัดกับหลักพระพุทธศาสนา ๓ ประการคือ

- (๑) ขัดหลักการกระทำการให้สำเร็จด้วยความเพียรพยายาม ตามเหตุตามผล
- (๒) ขัดหลักการฝึกฝนพัฒนาตนเอง
- (๓) ขัดต่อหลักความไม่ประมาท^{๒๖๖}

ปรากฏการณ์ต่าง ๆ เหล่านี้ ผู้วิจัยคิดว่ามีความเกี่ยวข้องกับท่าทีการแก้ปัญหาตามหลักคำสอน เรื่องอุเบกขาซึ่งเกี่ยวข้องกับปัญญา เพราะการที่จะสามารถเข้าถึงเนื้อหาสาระของพระพุทธศาสนาได้ แท้จริง นอกจากจะอาศัยศรัทธาแล้วยังต้องมีปัญญาเป็นเครื่องตรวจสอบ ซึ่งถือเป็นหลักเกณฑ์ สำคัญ ลัทธิแบบรอกลบลันดาลจึงขัดกับหลักปัญญา

แม้ว่าหลักธรรมในพระพุทธศาสนาทุกระดับ จะเชื่อมโยงและสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ แต่ หากศึกษาเพียงผิวเผิน โดยปราศจากการพิจารณาให้รอบคอบด้วยปัญญา ธรรมที่มีคุณประโยชน์ก็อาจ เกิดโทษได้ยกตัวอย่างเช่น หลักคำสอนเรื่องอุเบกขาในพรหมวิหาร ๔ ถ้ายึดถือเพียงคำแปลที่ท่าน พยายามจะสื่อความหมายด้วยภาษาที่เข้าใจกัน บางครั้งอาจเข้าใจว่า อุเบกขา หมายถึงความวางเฉย แบบเฉยเมย หรือไม่สนใจต่อสิ่งรอบข้างหรือเหตุการณ์ดีร้ายต่าง ๆ อันเป็นความเข้าใจผิดในระดับ ความหมาย และเมื่อนำไปปฏิบัติก็ย่อมเกิดความเสียหายต่อตนเองและสังคมได้ เช่นในกรณีเห็นคน ประสบอุบัติเหตุต้องการความช่วยเหลือ ซึ่งตนเองจะช่วยเหลือได้ เช่น โทรศัพท์แจ้งเจ้าหน้าที่ตำรวจ หรือพาส่งโรงพยาบาล แต่กลับมีท่าทีวางเฉยโดยถือว่าธุระไม่ใช่ ซึ่งเป็นลักษณะความวางเฉยประเภท “อัญญาญอุเบกขา” หรือความการวางเฉยแบบขาดปัญญา ลักษณะเช่นที่กล่าวมา เป็นความเข้าใจ คลาดเคลื่อนอุเบกขาในระดับความหมายและการนำไปใช้

บทบาทของอุเบกขา(ในพรหมวิหาร๔) จะมีความเด่นชัด ในกรณีการที่ความสัมพันธ์ระหว่าง มนุษย์เกิดการละเมิดธรรม หรือหลักการ กฏ กติกาทางสังคม ดังเช่น นักวิชาการไทยท่านหนึ่ง ได้ วิเคราะห์ปรากฏการณ์เรื่องอุเบกขาในสังคมไทยว่า ในกรณีการเห็นนักการเมืองหรือผู้ใช้อำนาจรัฐทุก ระดับ โกงบ้าน โกงเมือง สังคมไทยเกิดความสับสนระหว่างการใช้หลักอุเบกขาหรือความวางเฉยกับ หลักกรรม บางครั้งทำให้คนในชาติมีท่าทีวางเฉย เอาหูไปนาเอาตาไปไร่ คือไม่สนใจจะช่วยกัน ป้องกันและแก้ไขปัญหา และบางคนกล่าวอ้างหลักอุเบกขาเชื่อมโยงกับหลักธรรมว่า นักการเมืองที่

^{๒๖๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๕๕.

โกณฑลิต สักวันเขาจะต้องได้รับผลกระทบอย่างแน่นอน แต่ก็อธิบายไม่ได้ว่า การวางอุเบกขาอย่างนี้จะขยายไปถึงเรื่องอะไรอีกบ้าง หรือในกรณี เห็นผู้หญิงกำลังจะถูกข่มขืนควรช่วยหรือควรวางเฉยดี เพราะกรรมย่อมตามทันผู้ร้ายแน่ ไม่นานชาตินี้ก็จะชาติหน้า และบางทีอาจถือว่าเป็นเพราะกรรมเก่าของผู้หญิงคนนั้นซึ่งกำลังจะสนองเธออยู่^{๒๖๓} จะเห็นได้ชัดเจนว่า ปราภฏการณ์เกี่ยวกับเรื่องอุเบกขาในสังคมเกิดความสับสน และมีการนำไปปฏิบัติแบบผิด ๆ โดยบางคนอาจเข้าใจผิดจริงๆ จึงปฏิบัติผิดหรือบางคนใช้เป็นข้ออ้างในการหลบเลี่ยงปัญหาและการแก้ไขปัญหา

ไม่เพียงแต่อุเบกขาจะได้ดับการตีความและอธิบายความหมายที่คลุมเครือจนนำไปสู่การปฏิบัติผิดๆดังที่กล่าวมาเท่านั้น ความเข้าใจและการอธิบายความความเรื่องอุเบกขา บางครั้งยังทำให้ตั้งข้อสังเกตได้ว่าอุเบกขาหรือบางครั้งแปลว่าความเที่ยงธรรมและความเป็นกลาง หลักอุเบกขาในฐานะเป็นหลักธรรมที่สนับสนุนต่อการพัฒนากายและจิตตามระบบไตรสิกขาจึงมีบทบาทให้การปฏิบัติเกิดผลใน ๓ ด้านซึ่งเป็นสาระสำคัญของหลักไตรสิกขา ดังนี้

(๑) การดำรงตนอยู่ด้วยดี มีชีวิตที่เกื้อกูล ท่ามกลางสภาพแวดล้อมที่ตนมีส่วนช่วยสร้างสรรค์รักษาให้เอื้ออำนวยแก่การมีชีวิตที่ดีงามร่วมกัน เป็นพื้นฐานที่ดีสำหรับการพัฒนาคุณภาพจิตและการเจริญปัญญา (อริสีล)

(๒) การพัฒนาคุณภาพจิต หรือการปรับปรุงจิตให้มีคุณภาพและสมรรถภาพสูงซึ่งเอื้อแก่การมีชีวิตที่ดีงาม และพร้อมที่จะใช้งานในทางปัญญาอย่างได้ผลดีที่สุด (อริจิต)

(๓) การมองดูรู้จักและเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง หรือรู้เท่าทันธรรมดาของสังขารธรรมทั้งหลาย ที่ทำให้เป็นอยู่และทำการต่าง ๆ ด้วยปัญญา คือรู้จักวางใจวางท่าทีและปฏิบัติต่อโลกและชีวิตได้อย่างถูกต้องเหมาะสม ในทางที่เป็นไปเพื่อแผ่ขยายประโยชน์สุข มีจิตใจผ่องใสไว้ทุกข์ เป็นอิสระเสรี และสดชื่นเบิกบาน (อริปัญญา)

สาระของไตรสิกขา แสดงตัวออกมาไม่เฉพาะที่การปฏิบัติของบุคคลเท่านั้น แต่ส่องถึงภารกิจที่มนุษย์จะต้องจัดทำในระดับชุมชนและสังคมด้วย กล่าวคือ การจัดวางระบบแบบแผนจัดตั้งสถาบันและกิจการต่าง ๆ จัดแจงกิจกรรมและวิธีการต่าง ๆ เพื่อให้สาระของไตรสิกขาเป็นไปในหมู่มนุษย์หรือให้มนุษย์ดำรงอยู่ในสาระของไตรสิกขา^{๒๖๔}

^{๒๖๓} นิธิ เอียวศรีวงศ์ พุทธศาสนาในความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย.(กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๕๓), หน้า ๔๐

^{๒๖๔} พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๐๗.

ดังนั้น หากอาศัยการศึกษาวิเคราะห์เพื่ออธิบายความเกี่ยวเนื่องระหว่างหลักอุเบกขากับหลักทางสายกลางที่มีจุดร่วมสำคัญคือระบบไตรสิกขา ก็อาจสรุปได้ว่า หลักทางสายกลางที่สรุปเป็นระบบไตรสิกขา เป็นหลักการที่ครอบคลุมจริยธรรมทั้งหมดในพระพุทธศาสนา เป็นอริยสังข์ข้อที่ ๗ ด้วยมรรค (อริยมรรคมีองค์ ๘) ผลการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาที่เกิดคุณประโยชน์ต่อตนเองและสังคม ทำให้สอดคล้องกับอุเบกขา ที่ว่าด้วยหลักปฏิบัติเพื่อให้เกิดสันติสุขแก่มนุษย์ รวมไปถึงสัตว์ร่วมโลก เช่น อุเบกขาในพรหมวิหาร ๔ (เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา) เมื่อเปรียบเทียบหลักการระหว่างหลักทางสายกลางกับหลักอุเบกขา หลักทางสายกลางหรือมัชฌิมาปฏิปทาที่เปรียบเทียบเหมือนต้นไม้ใหญ่ที่มีกิ่งก้านสาขาอุดมสมบูรณ์ด้วยกฎเกณฑ์ธรรมชาติ ส่วนหลักอุเบกขา เปรียบเหมือนกิ่งของต้นไม้ที่มีบทบาทในการเกี่ยวพันให้ต้นไม้ที่มีความสมบูรณ์ด้วยกิ่ง และเป็นที่พักพิงแก่เหล่าสัตว์ที่ต้องการอาศัย อริยมรรคมีองค์ ๘ หรือหลักมัชฌิมาปฏิปทาที่มีความสมบูรณ์ด้วยหลักการจึงก่อเกิดประโยชน์สูงสุด แก่ผู้ใช้เป็นเครื่องในการปฏิบัติ เพื่อขับเคลื่อนชีวิตที่ประกอบด้วยกายและจิตขึ้นสู่ความเป็นอริยะหรือพระนิพพานอันเป็นเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา

จากที่กล่าวมาจึงชี้ให้เห็นหลักทางสายกลางหรือมัชฌิมาปฏิปทาที่สัมพันธ์กับหลักอุเบกขาตามหลักไตรสิกขา และเป็นการคลี่คลายปัญหาเกี่ยวกับความเข้าใจเรื่องทางสายกลาง ซึ่งจะเห็นว่ามีความเหมือนและความแตกต่างกันตามที่กล่าวมา และเป็นตัวอย่างหนึ่งที่คนส่วนใหญ่เข้าใจไม่ตรงกัน นอกจากนี้ ประเด็นความสับสนเกี่ยวกับอุเบกขายังมีปรากฏในกรณีอื่นๆ เช่น

ศาสตราจารย์ ดร. นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้ชี้ให้เห็นว่า การอธิบายเรื่องอุเบกขาในสังคมไทยเกิดความไม่ชัดเจนขึ้นมา เพราะความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมไทยเอง และสาเหตุสำคัญที่เป็นเช่นนี้ เพราะคนไทยถูกอารยธรรมตะวันตกครอบงำทางความคิด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การพยายามที่จะอธิบายหลักธรรมในพระพุทธศาสนาให้จำกัดอยู่แต่เฉพาะ โลกปัจจุบันและปฏิเสธความมีอยู่จริงของโลกหน้าหรือชาติหน้า ซึ่งแตกต่างจากคนไทยสมัยอยุธยา ดังนั้น ท่านจึงเห็นด้วยอย่างยิ่ง กับแนวการอธิบายเรื่องอุเบกขาของพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ที่พยายามอธิบายเรื่องอุเบกขา(ในพรหมวิหาร ๔) ให้ข้ามพ้นระดับบุคคลไปสู่ระดับสังคม เป็นต้น^{๒๖๕} เช่นอธิบายว่า อุเบกขา เป็นคุณภาพที่มีความสมบูรณ์ด้วยปัญญา และเป็นไปเพื่อรักษาบุคคลสังคม และป้องกันการละเมิดธรรม^{๒๖๖}

^{๒๖๕} นิธิ เอียวศรีวงศ์, ๒๕๔๓ : ๔๐) **พุทธศาสนาในความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย**, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๓), หน้า ๔๑.

^{๒๖๖} พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม**, หน้า ๑๒๔.

จากที่กล่าวมา สามารถสรุปได้ว่า พุทธศาสนิกในสังคมไทยส่วนใหญ่ เข้าใจความหมายของ อุเบกขาหรือความวางเฉยไม่ถูกต้อง และไม่สอดคล้องกับความหมายที่แท้จริง เมื่อนำไปใช้โดยเจตนา หรือด้วยความไม่รู้ได้ใช้ก็ตาม ย่อมเกิดผลเสียทั้งแก่ตนเองและสังคม ผลเสียต่อตนเอง เช่น ทำให้ขาด ปัญญาในการพิจารณาเหตุและผลในเรื่องราวหรือสถานการณ์ที่ตนเข้าไปเกี่ยวข้อง ผลเสียต่อสังคม เช่น เป็นเหตุให้สังคมขาดหลักความมีเมตตากรุณา และเกิดค่านิยมแบบไร้น้ำใจในสังคม ในบางกรณี ก็กระทบเตือนต่อหลักเกณฑ์ กฏ กติกา และระเบียบทางสังคม ปรากฏการณ์เรื่องอุเบกขาใน สังคมไทยเช่นนี้ จึงไม่สอดคล้องกับเงื่อนไขของอุเบกขาที่แท้จริง ทั้งในแง่ความหมายของคำและ เป้าหมายการปฏิบัติ ซึ่งเป็นผลกระทบในแง่ลบต่อตนเองและสังคม ดังได้ยกตัวอย่างมาแล้ว

๔.๓ การประยุกต์ใช้การบำเพ็ญอุเบกขาบารมีกับสังคมไทยเชิงการปฏิบัติ(เน้นพระเถระ)

สำหรับประเด็นต่อไปที่จะต้องนำมาศึกษาก็คือประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการแสดงทัศนะของ พระเถระในสังคมไทยเกี่ยวกับหลักการนำเอาอุเบกขาบารมีมาประยุกต์ใช้เพื่อการแก้ไขปัญหาใน สังคมไทยว่าเมื่อผู้คนในสังคมไทยมีความเข้าใจผิดหรือไม่รู้จักการปรับประยุกต์เอาหลักการเรื่อง อุเบกขาบารมีมาใช้นั้นบรรดาพระเถระ-นักวิชาการทางพระพุทธศาสนาทั้งสายปฏิบัติและสายปริยัติ นั้นท่านได้มีคำแนะนำหรือแสดงหลักการดังกล่าวไว้อย่างไร ซึ่งพระเถระในสังคมไทยนั้นท่านได้ เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลักอุเบกขาบารมีไว้ดังต่อไปนี้

๔.๓.๑ สมเด็จพระญาณสังวรสมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก

ในฐานะที่พระองค์ทรงเป็นพระประมุขของสงฆ์ในสังคมไทยพระองค์ได้ทรงแสดงทัศนะ เกี่ยวกับอุเบกขาเพื่อการนำไปใช้ในการดำเนินชีวิต โดยเฉพาะการปฏิบัติธรรมให้เข้าถึงธรรมว่าการ ปฏิบัติธรรมนั้นจะต้องพิจารณาธาตุในร่างกายนี้และเมื่อพิจารณาเห็นธาตุสักแต่ว่าเป็นธาตุก็จะเป็น สัมมัมปัญหา ปัญญาชอบจะได้ความหน่ายสํารอราคะความติดใจยินดีออกได้จากธาตุทั้งปวงจึง เหลือแต่วิญญาณที่บริสุทธิ์ผ่องแผ้วตรงกับคำไทยที่เราพูดกันว่าใจที่บริสุทธิ์ผ่องแผ้วใจที่บริสุทธิ์ผ่อง แผ้วดังนี้ย่อมรู้อะไร ๆ ได้คือรู้สุขรู้ทุกข์รู้เป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุขที่เป็นเวทนาพร้อมทั้งรู้ผัสสะคือ ความกระทบแห่งอารมณ์ซึ่งจิตใจสับสนเนื่องมาจากอายตนะภายในภายนอกประจวบกันจึงเกิดเวทนา ดังกล่าวและเมื่อเวทนาใด ๆ เกิดขึ้นก็ย่อมรู้และย่อมรู้ว่าเกิดขึ้นเพราะผัสสะเวทนาใด ๆ ดับไปก็รู้และ ย่อมรู้ว่าดับไปเพราะดับผัสสะซึ่งตรัสอุปมาเหมือนอย่างไม้สีไฟ ๒ อันมาสีกันก็เกิดไฟแยกออกจาก กันเสียก็ไม่เกิดไฟหรือที่เปรียบเหมือนอย่างไม้ขีดไปมาขีดเข้ากับข้างไม้ขีดก็เกิดไฟไม่มาขีดกันเข้าก็ ไม่เกิดไฟและก็ย่อมรู้ตลอดจนถึงว่าเบื้องหน้าแต่สิ้นชีวิตเพราะกายแตกทำลายเวทนาทั้งปวงที่ได้

ทั้งปวงแสดงออกถึงพระมหากรุณาคุณอย่างเต็มที่ได้อีกว่าจิตไม่บริสุทธิ์ด้วยอุเบกขาวางยินดี ยินร้ายในอารมณ์ทั้งหลายและยังคืนรนไม่เฉยจากคัมภีระจิตก็ยังไม่บริสุทธิ์เพราะปัญญาก็ยังไม่บริสุทธิ์ การที่จะปฏิบัติกิจทั้งหลายให้บริสุทธิ์อันแสดงถึงกรุณาคุณอย่างเต็มที่ที่ย่อมทำไม่ได้ฉะนั้นจึงต้องเข้าใจว่าอุเบกขานั้นมิใช่หมายความว่าวางเฉยไม่ทำอะไรวางการวางงานวางกิจอะไรทุกอย่างแต่หมายถึงวางใจจากยินดีจากยินร้ายเฉยจากคัมภีระความคืนรนทะยานอยากจิตไม่คืนรนทะยานอยาก หมายถึงวางอย่างนี้เฉยอย่างนี้จึงเป็นอุเบกขาซึ่งเรียกว่าฉัพพะอุเบกขาตั้งนี้เป็นลักษณะของอุเบกขาที่บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว^{๒๗๑}

สำหรับความหมายของอุเบกขาและการนำอุเบกขาไปใช้ในการปฏิบัติธรรมตามทัศนะของ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก นั้นท่านมุ่งถึงการนำไปใช้ในการปฏิบัติธรรมว่าผู้ปฏิบัติธรรมจะต้องเป็นผู้ที่รู้จักใช้หรือวางจิตให้เป็นหรือวางจิตเป็นอุเบกขาต่ออารมณ์ทั้งหลายอย่างมีสติและมั่นคงไม่หวั่นไหวต่อความเปลี่ยนแปลงหรือกระทบกระทั่งของสิ่งที่เข้ามาสู่จิตเมื่อทำได้เช่นนั้นย่อมก่อให้เกิดประโยชน์กับผู้ปฏิบัติในการจะก้าวไปสู่มรรคผลแห่งการปฏิบัติให้สูงยิ่งขึ้นไป

๔.๓.๒ หลวงพ่อชา สุภทฺโท แห่งวัดหนองป่าพง จังหวัดอุบลราชธานีนั้นถือว่าเป็นพระสายปฏิบัติที่มีชื่อเสียงของสังฆมไทยท่านได้เป็นอาจารย์ของพระภิกษุทั้งภายในและต่างประเทศ โดยเฉพาะประเทศอังกฤษ ออสเตรเลียและสหรัฐอเมริกา โดยท่านได้ขยายวัดสาขาของท่านไปสู่วัดในต่างประเทศเหล่านี้เป็นจำนวนมาก ท่านหลวงพ่อชาได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับการนำหลักอุเบกขาธรรมมาประยุกต์ใช้ในชีวิต โดยเฉพาะเรื่องการปฏิบัติธรรมว่า

“ตามปกติผู้ที่ปฏิบัติธรรมไม่ว่าจะเป็นพระหรือโยมเมื่อหันหน้ามาปฏิบัติธรรมแล้วก็มักจะเข้าใจผิดว่าตนเองนั้นจะต้องวางเฉยต่ออารมณ์หรือทุกๆสิ่งโดยไม่สนใจหรือใส่ใจกับมัน ซึ่งการเข้าใจเช่นนั้นมันผิดหลักเพราะการวางอุเบกขาตามแนวทางของพระพุทธศาสนานั้นเป็นการวางแบบมีสติคือการเข้าไปพิจารณาเห็นและไม่ปล่อยใจให้เข้าไปยึดมั่นถือมั่นในอารมณ์นั้นๆปล่อยใจให้มันเป็นไปมันแสดงไปตามสภาวะของมันมันมีเกิดมีดับตามธรรมชาติของมัน

^{๒๗๑} สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, “น้อมนำกับไม่น้อมนำอุเบกขาเพื่อปรุ้งแต่ง”,

<http://www.oknation.net/blog/print.php?id=๖๕๘๘๓>, ๔ มีนาคม ๒๕๕๔

เราเป็นเพียงผู้เฝ้าดูว่ามันจะเป็นไปอย่างไรเกิดขึ้นแล้วดับลงอย่างไร เมื่อเราวางอุเบกขาอย่างนั้นแล้วเราก็จะได้ปัญญาว่าอ้อ..ความจริงเป็นอย่างนี้ๆเมื่อความจริงปรากฏชัดเช่นนั้นแล้วเราก็จะพบทางสว่างแห่งอารมณ์หรือจิตดวงนั้นว่ามันมีสภาวะเช่นไร การวางอุเบกขาธรรมในการปฏิบัติธรรมนั้นมันก็เป็นแบบนี้ ส่วนพระที่ไปปฏิบัติแล้วเฉยเฉยเพิกเฉยเพราะคิดว่านั่นเป็นการวางอุเบกขาที่ไม่สนใจไม่ใส่ใจมันเขาเรียกว่าโง่ เพราะเป็นการปิดทางปิดหูปิดตาไม่มีประโยชน์อะไรแท้จริงแล้วคนๆนั้นเขาก็จะโง่อยู่แบบนั้นเพราะเพิกเฉยต่อแนวทางของปัญญาปฏิบัติไปมันก็ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์อะไรเพราะเป็นอุเบกขาแบบผิดๆ”^{๒๗๒}

จากถ้อยคำดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่าท่านหลวงพ่อบุชาได้พยายามชี้ให้เห็นถึงสาระของคำว่าอุเบกขาว่าเป็นการวางเฉยที่ไม่ได้ปิดกั้นปัญญาอุเบกขาแบบนั้นเรียกว่าอุเบกขาแบบปัญญาคือวางเฉยด้วยสติและเฝ้าดูเพื่อเก็บส่งสมความรู้จากสิ่งที่เห็นเหมือนการดูหนังดูละครที่ผู้ดูๆเพื่อเอาปัญญาดูเพื่อเข้าถึงสาระว่าเรื่องนี้ให้ข้อคิดอะไรให้ประโยชน์อะไร ไม่ใช่ดูแล้วอินหรือคล้อยตามไปกับเรื่องที่เกิดร้องไห้ฟูมฟายตามที่เกิดนั้นๆยอมไม่ก่อให้เกิดประโยชน์อะไร หรือปิดกั้นไม่ดูละครนั้นเลยการไม่ดูเรื่องราวยอมไม่รู้ไม่เห็นไม่ทราบเรื่องราวที่เกิดเมื่อเป็นเช่นนั้นยอมทำให้ไม่เกิดความรู้การปฏิบัติอุเบกขาธรรมก็เป็นเช่นนั้น กรณีตัวอย่าง นาย ก.ปฏิบัติธรรมแล้วเมื่อสมาธิเกิดนิมิตเกิดสภาวะธรรมเกิดขึ้นในชั้นใดชั้นหนึ่ง นาย ก.ก็อาศัยสติเข้าไปดูหรือพิจารณาธรรมนั้นตามอารมณ์โยไม่ปล่อยให้อารมณ์นั้นเข้ามาสู่จิตของตนแต่อาศัยการเพ่งพิจารณาอารมณ์นั้นอย่างต่อเนื่องนาย ก.ยอมได้รับปัญญาคือยอมรู้ว่าอะไรเป็นอะไร ผิดกับนาย ข. นั่งสมาธิแล้วพอเกิดสภาวะธรรมขึ้นก็ปิดความรู้สึกไม่รับรู้ในสภาวะธรรมนั้นเลย ซึ่งการกระทำดังกล่าวนี้ถือว่าเป็นการกระทำที่จิตไม่มีโอกาสจะได้รับปัญญาคือไม่รู้ไม่เห็นสภาวะของการเกิดดับดังกล่าวทำให้ไม่ได้รับปัญญาหรือการพัฒนาจิตยอมไม่เจริญ ซึ่งในทั้ง ๒ กรณีดังกล่าวมานั้นเราจะพบว่าหลวงพ่อบุชา สุภทฺโท นั้นท่านมุ่งอธิบายให้ผู้ปฏิบัติธรรมเข้าใจว่าการปฏิบัติตามหลักอุเบกขาธรรมนั้นจะต้องเป็นการปฏิบัติที่ไม่ใช่ปิดกั้นหรือวางเฉยไม่สนใจในสภาวะของการปฏิบัติธรรมนั้นเลย แต่จะต้องมีสติพิจารณาธรรมดังกล่าวด้วยการปฏิบัติธรรมจึงจะบรรลุผล แม้ในแง่ของชาวบ้านก็เช่นกันท่านสอนให้ชาวบ้านรู้จักการวางเฉยในอารมณ์ที่เกิดอย่างรู้เท่าทันและมีสติ เช่น เมื่อมีปัญหาในการดำเนินชีวิตเรื่องต่างๆเมื่อกี้ให้รู้จักวางอุเบกขาคือการเข้าไปคิดถึงว่าสภาพที่เกิดปัญหานั้นมันเกิดมาจากอะไร เมื่อรู้ปัญหาแล้วถ้าพิจารณาเห็นว่ากาลเวลายังไม่เหมาะสมก็ให้หยุดนิ่งหรือปล่อยวางต่อปัญหานั้นอย่าเข้าไปยุ่งวุ่นวายรู้จัก

^{๒๗๒} หลวงพ่อบุชา สุภทฺโท กบเจ้านิ่งเฝ้ากอบัว (กรุงเทพฯ:ธรรมสภา ๒๕๔๒) หน้า ๑๔.

ควบคุมสติและอารมณ์หรือจิตที่เข้าไปกระทบกับปัญหานั้นหากทำได้ปัญหาต่างๆก็แก้ไขได้ด้วยอุเบกขานั้น

๔.๓.๓ พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต) ถือว่าท่านเป็นพระนักคิดและนักวิชาการที่มีชื่อเสียงในสังคมไทยท่านพระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต)ได้แสดงทัศนะเรื่องอุเบกขาไว้โดยละเอียดในหนังสือเรื่องพุทธธรรมเกี่ยวกับสาระของอุเบกขาธรรมแต่ในแง่ของการประยุกต์ใช้นั้นท่านมองว่าสังคมไทยยังเป็นสังคมที่ค่อนข้างมีปัญหาเกี่ยวกับการวางเฉย หรือการทำความเข้าใจเกี่ยวกับคำว่าอุเบกขาโดยเฉพาะในด้านการจัดการศึกษาที่สังคมไทยนั้นยังอ่อนในเรื่องของอุเบกขา ซึ่งท่านกล่าวว่าความอ่อนในอุเบกขา เป็นการไม่ให้โอกาสแก่เด็กที่จะพัฒนาซึ่งท่านได้อธิบายในรายละเอียดของปัญหาดังกล่าวไว้

“ข้อต่อไปคือความอ่อนในอุเบกขา การอบรมเลี้ยงดูเด็กไทย นี้อ่อนในอุเบกขา คือ ไม่ส่งเสริมให้เด็กรู้จักรับผิดชอบในการที่จะพัฒนาตน แต่มักใช้เมตตามากเกินไป เรียกว่าโอ้อวดมาก จะปล่อยบ้างหรือจะให้เด็กทำอะไร ๆ ก็กลัวเด็กจะลำบากจะไม่สบาย คอยแสดงความรักจนเกินไป จนกระทั่งเด็กทำอะไรไม่เป็น และไม่รู้จักโตขีดกับหลักในพระพุทธศาสนา ที่ท่านสอนว่าพ่อแม่จะต้องมีเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา พร้อมบริบูรณ์ได้สมดุลกัน”^{๒๑๓}

โดยที่ท่านพระพรหมคุณาภรณ์นั้นได้อธิบายเพิ่มเติมว่าอุเบกขา คือการมีปัญญา รู้จักวางท่าทีเฉยๆไปก่อน รู้จักปล่อย รู้จักให้โอกาส ให้เขา รู้จักรับผิดชอบตนเอง รู้จักทำอะไร ๆ ด้วยตนเอง เพื่อเป็นการพัฒนาตน โดยหลักปฏิบัติในการอบรมเลี้ยงดูเด็กโดยใช้ธรรม ๔ ข้อนั้น ก็คือ

๑. ในยามปกติ อยู่กันตามธรรมดา ก็มีเมตตา คือหวังดี ปรารถนาดี แสดงน้ำใจ เอาใจใส่ ด้วยไมตรี ให้ความรู้สึกร่วมกัน

๒. เมื่อใดเขาเกิดความเดือดร้อน มีทุกข์ เช่น เจ็บไข้ไม่สบายก็ใช้กรุณา คือ สงสาร เห็นใจ ขวนขวายช่วยเหลือ หาทางปิดเป่าปลดเปลื้องความทุกข์ยาก

๓. เมื่อใดเขาประสบความสำเร็จ ก้าวหน้าหรือก้าวไปด้วยดีในทางที่ถูกต้อง เช่น สอบได้ทำงานสำเร็จ ก็มีมุทิตา คือพลอยยินดีชื่นชมยินดีด้วย และส่งเสริมสนับสนุน

๔. แต่เมื่อใด เด็กจะต้องรับผิดชอบตัวเอง เช่น ฝึกปฏิบัติหัดทำ เพื่อให้รู้จักทำอะไรด้วยตนเอง หรือช่วยตัวเองได้ หรือทำอะไรผิดพลาดไปจะต้องแก้ไข ก็ต้องวางอุเบกขา คือวางทีเฉยๆ

^{๒๑๓} พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต) พระพุทธศาสนาในฐานะเป็นรากฐานทางวิทยาศาสตร์ (กรุงเทพฯ: ธรรมสภา ๒๕๔๘) หน้า ๑๕.

ดูเอาความถูกต้องและผลดีเป็นหลัก รู้จักปล่อยให้เขาทำด้วยตนเอง ให้หัดแก้ปัญหา และรู้จักแก้ไข ความผิดพลาดของตน ไม่ใช่คอยแต่เอาใจหรือตามใจ และไม่ใช่ว่าเดี๋ยวก่อนเดี๋ยวก่อนแล้วเลยไปทำ แทนเสียหมด

ในสี่ข้อนี้ ข้อสุดท้ายสำคัญและทำได้ยากที่สุด เพราะสามข้อแรก มองดูและปฏิบัติต่อตัวคน คือเด็กอย่างเดียว แต่ข้อที่สี่ต้องมองดูคนโดยเอาธรรมเข้ามาวัด คือต้องเอาความถูกต้องชอบธรรม เป็นเกณฑ์ตัดสินอีกชั้นหนึ่ง และเพราะฉะนั้น จึงต้องใช้ปัญญา ถ้าไม่มีปัญญาก็อุเบกขาไม่เปลี่ยนเป็นเฉยใจ เลยกลายเป็นโทษไป แต่ถึงจะยากก็ต้องพยายามใช้ เพราะเด็กจะรู้จักรับผิดชอบตัวเอง รู้จักทำอะไรเป็น พัฒนาได้ หรือเรียกง่าย ๆ ว่ารู้จักโต ก็เพราะผู้ใหญ่รู้จักอุเบกขา ต่อยอด ธรรมสามข้อต้น

อุเบกขาคือองค์ธรรมเอกที่เป็นฐานแห่งการพัฒนาตนของเด็ก คือการทำให้คนรู้จัก รับผิดชอบ แต่ในเมืองไทยเรานี้ นอกจากไม่รู้จักใช้อุเบกขาแล้ว ยังแถมไปเข้าใจอุเบกขาผิดเสียอีก ไม่รู้จักว่าอุเบกขาคืออะไร ไปนึกว่าวางเฉยคือเฉยไม่รู้เรื่องและเฉยไม่เอาเรื่อง ก็เลยไปกันใหญ่ เลยไม่ได้ประโยชน์จากสิ่งที่ดีจะมีจะได้^{๒๓๔} กล่าวโดยสรุปท่านพระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต)นั้น ท่านเห็นว่าอุเบกขาที่ถูกนั้นต้องมีปัญญารู้ แล้ววางเฉยได้ด้วยไม่ประมาทส่วนอุเบกขาที่ผิดคือพวกเฉย ด้วยความไม่รู้จึงเฉยเฉยแล้วไม่เอาเรื่องเอาราวอะไร นี้ต้องระวังในเรื่องการวางอุเบกขาให้ดีๆ ดังนั้น เมื่อสังคมไทยจะหวังพลิกฟื้นวิกฤตของปัญหาให้เป็นโอกาสนั้นจะต้องเข้าใจในเรื่องอุเบกขาให้ ถูกต้องเสียก่อน เมื่อทำความเข้าใจที่ถูกต้องแล้วย่อมมีแนวทางในการปรับปรุงหรือให้การศึกษาแก่ เด็กและเยาวชนรวมถึงผู้คนในสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๔.๓.๔ พุทธทาสภิกขุ สำหรับท่านพุทธทาสภิกขุนี้ถือว่าเป็นพระเถระนักวิชาการหรือนักคิดรูปหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญมากในสังคมไทยเนื่องจากท่านเป็นผู้ที่ให้แนวคิดและแนวทางการปฏิบัติตนของชาวพุทธในสังคมไทยในมุมมองของการคิดแบบร่วมสมัยที่ไม่ยึดติดกับคัมภีร์มากนัก และเป็นพระเถระที่มีวาทะหรือปรัชญาที่เฉียบคมในการแสวงหาคำตอบเพื่อแก้ไขปัญหากับการปฏิบัติธรรมในทางพระพุทธศาสนาในสังคมไทย เช่น การที่ท่านได้กล่าววาทะนิพพานนั้นสามารถที่จะมีได้ในโลกปัจจุบันนี้ หรือการทำงานคือการใช้ปฏิบัติธรรมเพราะการปฏิบัติธรรมนั้นไม่ใช่เพียงแต่การนั่งหลับตาบริกรรมแต่การมีสติกับการทำงานในทุกอิริยาบถในชีวิตประจำวันนั้นก็เป็นการปฏิบัติธรรมได้เช่นเดียวกัน ในเรื่องของการทำงานเพื่ออุเบกขาธรรมก็เช่นกันท่านได้แสดงทัศนะเอาไว้ว่าการบำเพ็ญบารมีในข้ออุเบกขาธรรมนั้นก่อนอื่นจะต้องหันกลับไปศึกษาคำว่าอุเบกขาเสียก่อนว่าพื้นเพของคำนั้น

^{๒๓๔} พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต) พระพุทธศาสนาในฐานะเป็นรากฐานทางวิทยาศาสตร์, หน้า ๑๕-๑๐.

หมายถึงอะไร ในคัมภีร์ท่านแปลว่า การวางเฉยซึ่งคำนี้ทำให้ชาวพุทธพากันเข้าใจผิดและปฏิบัติผิดกันไปตามความหมายที่บรรดาพระมหาบาเรียนแปลกัน ดังนั้น ชาวบ้านจึงพากันงมงายกับคำแปลนี้ด้วยการพากันวางเฉยเสียทุกอย่างในทุกกิจการงาน แม้ว่าพ่อแม่ใครจะตายก็พากันวางเฉยหมดเข้าทำนองชั่วช่างชีช่างสงฆ์อะไรทำนองนั้น พอเกิดเหตุการณ์ใดๆก็จะพากันวางเฉยบางทีก็เข้าขั้นเฉยเมยไปเลยก็มี แต่ความจริงเนื้อหาของคำว่าอุเบกขานั้นเป็นคำที่ท่านอธิบายไว้ดีว่าหมายถึงการเข้าไปสอดส่องในธรรมหรือการมีสติในธรรมทั้งมวล ดังนั้น การแปลของมหาบาเรียนทั้งหลายจึงแปลไม่เข้าเนื้อหา ดังนั้น เมื่อสังคมไทยเข้าใจผิดก็จึงปฏิบัติผิดไปด้วย ทางที่ดีที่ถูกต้องนั้นชาวพุทธในสังคมไทยจะต้องวางอุเบกขาแบบที่พระพุทธเจ้าวางคือเข้าไปพิจารณาสอดส่องดูว่าสิ่งที่เกิดขึ้นคืออะไรถ้าพอช่วยได้ก็ช่วยแต่ถ้าไม่พอที่จะช่วยหรือเป็นสิ่งที่มันเกิดเองเป็นเองตามธรรมชาติก็ปล่อยให้มันเป็นไปตามธรรมชาติเราเป็นแต่เพียงผู้ดูและเก็บเกี่ยวความรู้จากสิ่งที่ดู^{๒๗๕} หรือการวางเฉยก็คือวางเฉยเมื่อเราช่วยแล้ว หรือช่วยไม่ได้ แล้วเค้ายังไม่พินทุกข์ ความวางใจเป็นกลาง อันจะให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือมีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตราขึง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง พิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้ว อันควรได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุอันตนประกอบ พร้อมทั้งจะวินิจฉัยและปฏิบัติไปตามธรรม รวมทั้ง รู้จักวางเฉยสงบใจมองดู ในเมื่อไม่มีกิจที่ควรทำ เพราะเขารับผิดชอบตนได้ดีแล้ว เขาสมควรรับผิดชอบตนเอง หรือเขาควรได้รับผลอันสมกับ ความรับผิดชอบของตน^{๒๗๖}

ในแง่ของสถานการณ์ในปัจจุบันเราสามารถที่จะปรับประยุกต์ใช้ความรู้เรื่องอุเบกขาในการแก้ไขปัญหาได้หลายๆด้าน เช่น ด้านสังคม เศรษฐกิจ หรือแม้แต่การเมือง ที่โลกนี้มันเป็นปัญหาที่วุ่นวายสับสนอยู่ความรู้เรื่องอุเบกขานั้นสามารถช่วยได้ คือช่วยให้เรารู้ทันอารมณ์ตนเองแล้วสามารถที่จะควบคุมไม่ให้ตนเองไหลลื่นไปตามกระแสแห่งโลกซึ่งถือว่าเป็นกระแสแห่งกิเลส เมื่อโลกธรรมคือ ทุกข์ สุข นิทานา สรรเสริญ มีลาภ เสื่อมลาภ มียศเสื่อมยศเกิดขึ้น คือประสบปัญหา โลกธรรมดังกล่าว เราต้องใช้ อุเบกขาธรรมเป็นหนทางแก้ไขเมื่ออยู่ในโลก ในสังคม ย่อมหลีกเลี่ยง โลกธรรมแปล ไม่ได้ อย่าไปยึดมั่นถือมั่นพระพุทธศาสนาสอนให้อยู่กับปัจจุบัน ทำปัจจุบันให้ดีที่สุด บุคคลที่นึกถึงอดีตที่ผ่านมา หรืออนาคตที่ยังมาไม่ถึง ย่อมหาความสุขไม่ได้เลย เมื่อคิดได้เช่นนี้ก็ปล่อยได้

^{๒๗๕} พุทธทาสภิกขุ, เล่าไว้เมื่อวัยสนธยา, (กรุงเทพฯ: โคมลคิมทอง ๒๕๒๗), หน้า ๓๓-๔๕.

^{๒๗๖} พุทธทาสภิกขุ ขุมทรัพย์จากพระโอบุษฐ์, หน้า ๓๕ อ้างถึงใน พระมหานครินทร์ แก้วโชติรุ่ง, “สันติภาพตามคิดของพุทธทาสภิกขุ : ความหมายและการประยุกต์ใช้ในโลกปัจจุบัน” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๒๕๔๘, หน้า ๘๓-๘๕.

วางได้ปัญหาสังคมเศรษฐกิจมันจะยากสักปานใดก็สู้ใจที่มั่นคงเรานุษย์เราไม่ได้เลย^{๒๗๗} จะเห็นได้ว่าหลักคิดหรือทัศนคติของท่านพุทธทาสภิกขุ นั้นถือว่าเป็นหลักที่ยึดโยงอยู่กับการใช้อุเบกษาเพื่อแก้ไขปัญหาหรือเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตเพื่อให้ตนเองและสังคมประสบแต่ความสุข

จากการกล่าวมาทั้งหมดเราจะพบว่าเมื่อพิจารณาจากทัศนคติของพระเถระในสังคมไทยนั้นเราจะพบว่าพระเถระทั้งหมดที่มีชื่อเสียงหรือมีแนวคิดที่มาจากพื้นฐานคำสอนของพระพุทธศาสนานั้นได้แสดงนัยของการประยุกต์ใช้อุเบกษาเพื่อการแก้ไขปัญหาของสังคมไทยนั้นมีอยู่ ๒ ประการคือ(๑) มุ่งถึงการใช้เพื่อการแก้ไขปัญหาการปฏิบัติธรรม และ(๒) มุ่งถึงการใช้อุเบกษาเพื่อการแก้ไขปัญหาในชีวิตประจำวัน โยทั้งหมดเห็นว่าสังคมไทยมีความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนต่อความหมายของอุเบกษาจึงเป็นเหตุให้เกิดการนำไปปฏิบัติที่ผิดเพราะเข้าใจเพียงว่าการวางเฉยก็คือการไม่สนใจ และท่านให้สังคมไทยนั้นหันกลับมาศึกษาสาระตถะของอุเบกษาให้ละเอียดเสียก่อนจึงจะสามารถนำเอาหลักการดังกล่าวไปปฏิบัติใช้ได้จริง

๔.๔ การประยุกต์ใช้การบำเพ็ญอุเบกขาบารมีกับสังคมไทยเชิงจริยธรรม

เนื่องจากสังคมไทยเป็นสังคมที่มีความหลากหลายในเรื่องของความเชื่อและเป็นสังคมที่เปิดรับเอากระแสวัฒนธรรมตามรอยของตะวันตกเข้ามาใช้อย่างเต็มรูปแบบ ดังนั้น ภาวะการณ์ทางด้านสังคมไทยจึงต้องประสบปัญหาหลายด้าน โดยเฉพาะปัญหาในด้านจริยธรรม คือปัญหาที่เกี่ยวข้องกับศีลธรรมคือความดีความชั่วที่ขัดแย้งต่อสามัญสำนึกของผู้คนในสังคม เช่น ปัญหาการฆ่าตัวตาย ปัญหาการทำแท้ง ปัญหาการขายบริการทางเพศหรือโสเภณี และปัญหาด้านการฆ่าทางการแพทย์หรือที่เรียกกันว่าปัญหาการุณยฆาต เป็นต้น ซึ่งปัญหาเหล่านี้เป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อความรู้สึกของผู้คนและยังเป็นมาตรฐานวัดมาตรฐานทางศีลธรรมของสังคมไทยด้วยว่าเมื่อปัญหาเหล่านี้เกิดขึ้นแล้วยอมทำให้เห็นถึงภาพลักษณ์ของสังคมเรื่องความมีศีลธรรมมากน้อยหรือไม่

คำว่า “จริยธรรม” คำนี้เป็นนาม หมายถึง ธรรมที่เป็นข้อปฏิบัติ ศีลธรรม กฏศีลธรรม ขยายความว่าเป็นกฎ ระเบียบ ข้อบังคับ ที่คนในสังคมยอมรับ เมื่อมีการละเมิดสังคมก็จะต่อต้านหรือหากไม่เป็นการต่อต้านก็จะเป็นการวิพากษ์วิจารณ์ถึงการกระทำนั้นๆ โดยเฉพาะเมื่อสังคมใดก็ตามเกิดปัญหาความเสื่อมทางศีลธรรมเป็นจำนวนมากแล้ว สังคมนั้นมักจะถูกตีตราหรือวิพากษ์ว่าเป็นสังคมที่เสื่อมและเป็นสังคมที่ไม่น่าอยู่ เป็นต้น อนึ่ง ในการศึกษาเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลักอุเบกขาธรรมกับการแก้ไขปัญหายจริยธรรมในสังคมไทยนั้น เพื่อให้ง่ายต่อการศึกษาผู้วิจัยเห็นว่าควรมีการกล่าวถึงประเด็นด้านปัญหายจริยธรรมในแต่ละด้านก่อนจากนั้นจึงจะกล่าวถึงการนำเอาหลักอุเบกขาธรรมมา

^{๒๗๗} พุทธทาสภิกขุ, สันติภาพของโลก, (สุราษฎร์ธานี : ธรรมทานมูลนิธิ ๒๕๓๑), หน้า ๒๓.

ปรับประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ในภาพรวมได้ โดยปัญหาเกี่ยวกับจริยธรรมที่ปรากฏในสังคมไทย นั้นมีดังต่อไปนี้

๔.๔.๑ ปัญหาโสเภณี โสเภณี ก็คือ การค้าประเวณี หมายถึง บุคคลไม่ว่าหญิงหรือชาย ผู้กระทำเพื่อสำเร็จความใคร่ของผู้อื่น จะเดินทางไปทางร่วมประเวณีอย่างปกติปรีอปรนินิบัติแบบอื่นใด อันเป็นการสำส่อนเพื่อสินจ้างรางวัลเป็นเงินทอง หรือสิ่งของอย่างอื่น ทั้งนี้ไม่ว่าการกระทำนั้นจะได้กระทำต่อเพศเดียวกันหรือต่างเพศ ไม่ว่าจะการกระทำนั้นจะเป็นครั้งคราวหรือเป็นอาชีพ การค้าประเวณีจึงเป็นอาชีพทั้งหญิงและชาย หญิงนิยมเรียกว่า “โสเภณี” ชายเรียกว่า “ผู้ชายขายบริการ” แต่ส่วนมากหญิงจะค้าประเวณีมากกว่าชาย^{๒๗๘} ปัญหาสังคมไทยที่เกิดจากโสเภณี ได้แก่

- ๑) ปัญหาในการแพร่เชื้อโรค เช่น กามโรค โรคเอดส์
- ๒) ปัญหาความเสื่อมโทรมด้านศีลธรรม และเสื่อมเสียชื่อเสียงของประเทศชาติ
- ๓) ปัญหาการทุจริต ร่ำรวยลวกเสถียรมาบังคับให้เป็นโสเภณี การล่วงละเมิดและทารุณในทางเพศ
- ๔) ปัญหาอาชญากรรม เพราะแหล่งการค้าประเวณีมักจะเป็นแหล่งมั่วสุมของผู้ติดยาเสพติด นักพนัน นักเลงอันธพาล เป็นต้น
- ๕) ปัญหาการค้าขายโสเภณีข้ามชาติ

ปัญหาโสเภณี ถึงแม้จะไม่ทำให้สังคมไทยล่มจมได้ แต่ก็ทำให้เสื่อมเสียชื่อเสียง เป็นที่ดูถูกดูหมิ่นและเหยียดหยามสตรีไทยในสายตาของคนต่างชาติบางกลุ่ม ที่มาเที่ยวเมืองไทยเพื่อจะหาความสนุกสนานรื่นรมย์จากโสเภณี แล้วนำไปตีแผ่ประกาศในรูปแบบต่างๆ ก่อให้เกิดความเสื่อมเสียชื่อเสียงแก่สังคมไทย ทั้งยังเป็นการเปิดโอกาสให้คนบางกลุ่มอาศัยโสเภณีหาผลประโยชน์เอาัดเอาเปรียบสร้างความเดือดร้อนให้แก่คนกลุ่มหนึ่งในสังคม ดังนั้น ปัญหาโสเภณีจึงจำเป็นที่จะต้องได้รับการแก้ไขและป้องกัน

สำหรับการนำหลักอุเบกขามาแก้ไขปัญหาโสเภณีนั้นจะต้องดำเนินการด้วยการ (๑) การศึกษาปัญหาและผลกระทบของอาชีพโสเภณีว่ามีผลกระทบต่อสังคมโดยภาพรวมอย่างไร (๒) ดำเนินการแก้ไขคือการออกกฎหมายห้ามการประกอบอาชีพโสเภณี (๓) จัดหางานให้กับหญิงโสเภณีหรือโสเภณีผู้ชายให้มีการงานทำอย่างเป็นทางการเป็นหลักเป็นแหล่ง (๔) ให้การศึกษาแก่ผู้ที่เป็นโสเภณีหลังจากที่เขามีความประสงค์ที่จะเรียนหรือศึกษาต่อ (๕) ปลุกฝังค่านิยมแก่สังคมในเรื่องการไม่เที่ยวโสเภณี เนื่องจากเป็นบ่อเกิดของโรคร้ายคือ โรคเอดส์ และประชาสัมพันธ์โทษของการเที่ยวโสเภณีว่าเป็นการ

^{๒๗๘} รศ.สุพัตรา สุภาพ, ปัญหาสังคม, หน้า ๑๔.

กระทำผิดศีลธรรมทางศาสนาและขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามของคนในสังคม (๖) ลดพื้นที่ที่เป็นพื้นที่เสี่ยงต่อการประกอบอาชีพ โสเภณี ได้แก่ แหล่งบันเทิงต่างๆ ให้มีขอบเขตและจำนวนจำกัด

นอกจากจะดำเนินการแก้ไขปัญหานั้นแล้วผู้ที่ทำหน้าที่ในการแก้ไขไม่ว่าจะเป็นผู้นำหรือบุคลากรที่ปฏิบัติหน้าที่จะต้อง(๑)วางอุเบกขา หรือวางเฉยต่อกระแสการต่อต้านหรือการวิพากษ์วิจารณ์ที่เกิดขึ้นด้วยความอดทน และ(๒)ดำเนินการแก้ไขไปภายใต้กฎหมายทั้งรัฐธรรมนูญและกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้องอย่างเคร่งครัดและเป็นธรรมไม่เห็นแก่อำิสสินจ้าง คือต้องมีขันติ และอวิโรชนะอย่างมั่นคง เมื่อดำเนินการดังที่ได้กล่าวมาทั้งหมดนั้นผู้วิจัยเห็นว่าน่าจะเป็นหนทางหรือแนวทางที่จะสามารถแก้ไขปัญหากับ โสเภณีหรือหญิงบริการได้

๔.๔.๒ ปัญหาการทำแท้ง คำว่า แท้ง การทำแท้ง ทำให้แท้งลูก ภาษาอังกฤษใช้คำว่า Abortion แปลว่า แท้งลูก ริดลูก เกิดก่อนกำหนด ส่วนพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ ได้ให้ความหมายของคำว่า “แท้ง” ไว้ว่า หมายถึง สิ้นสุดการตั้งครรภ์ก่อนกำหนด คลอดลูกโดยที่ทารกในครรภ์ไม่สามารถมีชีวิตอยู่ได้ หรือทารกในครรภ์ตาย ส่วนในทฤษฎีพระพุทธศาสนามีได้ใช้คำว่า การทำแท้งแต่ใช้คำว่า “ทำกรรมให้ตกไป” โดยมีพุทธพจน์ว่า “ภิกษุใดจงใจพรากชีวิตมนุษย์แม้แต่เพียงทำกรรมให้ตกไปย่อมไม่เป็นสมณะไม่ใช่สาวกบุตร” ^{๒๗๕} สำหรับการทำให้แท้งของสตรีนั้น โยมากจะมีสาเหตุหลักอยู่ ๓ ประการคือ

(๑) แรงบีบคั้นจากสภาพของการดำรงชีวิต เช่น สภาพทางเศรษฐกิจหรือความอดอยาก แร้นแค้น การคุมกำเนิดผิดพลาด เป็นอุปสรรคต่อการประกอบอาชีพ เป็นอุปสรรคต่อการศึกษา (ในกรณีตั้งครรภ์ในวัยเรียน) เป็นต้น

(๒) แรงบีบคั้นจากสภาพทางด้านจิตวิทยา เกิดจากค่านิยมเกี่ยวกับจริยธรรมระหว่างเพศส่วนมากเกิดจากการตั้งครรภ์ที่สังคมไม่ยอมรับ

(๓) เพื่อป้องกันผลกระทบที่ไม่พึงปรารถนาที่จะมีต่อเด็กที่คลอดออกมา เช่น เด็กอาจพิการ ติดโรคร้าย เป็นต้น

อย่างไรก็ตามหากจะว่ากันตามสภาพของการทำแท้งแล้วเราจะพบว่า การทำแท้งนั้นสามารถที่จะแบ่งออกได้เป็น ๒ ประเภท คือ (๑) แท้งเอง (Spontaneous abortion) หมายถึง การแท้งที่เกิดจากเหตุต่างๆ ที่ไม่เกี่ยวกับการกระทำโดยตั้งใจจะทำให้เกิดการแท้งซึ่งเกิดขึ้นได้ใน ๒ กรณี คือ (ก) การแท้งที่เกิดขึ้นเพราะความบกพร่องของไข่หรือตัวอ่อน พวกนี้มักเป็นการแท้งในครรภ์เดือนแรกๆ หรือไม่เกิน ๑๒ สัปดาห์ (ข) การแท้งในรายที่เด็กยังมีชีวิตและไม่มีความผิดปกติ แต่แท้งเพราะความไม่

^{๒๗๕} วิ.ม.(ไทย)๔/๑๔๔/๑๕๕.

สมบูรณ์ของมดลูกหรือสภาพแวดล้อม เช่น ปากมดลูกปิดไม่ได้ (Incompetent cervix) หรือมารดามีไข้สูง ฯลฯ (๒) การทำแท้ง (Induced abortion) เป็นการสิ้นสุดของการตั้งครรภ์ที่กระทำขึ้น ถ้ามองในแง่ของกฎหมาย แบ่งออกได้เป็น ๒ ประเภท คือ

(ก) การทำแท้งโดยถูกต้องกฎหมาย (Legal abortion) หรือการทำแท้งเพื่อรักษา (Therapeutic abortion) ซึ่งหมายถึงการทำแท้งในกรณีที่กฎหมายอนุญาตให้ทำได้โดยแพทย์ ประมวลกฎหมายอาญามาตราที่ ๓๐๕ ระบุเอาไว้ว่า การทำแท้งไม่ถือว่าเป็นความผิดเมื่อประกอบด้วยองค์ 3 ประการต่อไปนี้ครบถ้วนคือ สตรีที่ตั้งครรภ์นั้นยินยอม การทำแท้งนั้นกระทำโดยแพทย์ และมีความจำเป็นต้องทำ เช่น เหตุผลด้านสุขภาพของสตรี สตรีตั้งครรภ์เพราะถูกข่มขืนหรือเด็กหญิงอายุไม่เกินสิบสามปีตั้งครรภ์เพราะถูกชำเราแม้จะโดยความสมัครใจของเด็กนั้นก็ตาม และสตรีนั้นตั้งครรภ์เพราะถูกล่วงลวงหรือบังคับให้ค่าประเวณีหรือเด็กอายุไม่เกินสิบแปดปีตั้งครรภ์เพราะถูกชักนำไปให้ค่าประเวณี แม้ว่าเด็กหญิงนั้นจะยินยอมก็ตาม

(ข) การทำแท้งโดยผิดกฎหมาย (Illegal abortion) คือการทำแท้งโดยไม่มีกฎหมายอนุญาตหรือเป็นการทำแท้งที่นอกเหนือไปจากเงื่อนไขที่ประมวลกฎหมายอาญาระบุไว้ ผู้ประกอบการทำแท้งส่วนมากไม่ใช่แพทย์และมีวิธีการทำที่ไม่ถูกต้อง จนก่อให้เกิดอันตรายแก่หญิงที่ไปรับบริการมากจนอาจเสียชีวิต เช่น บีบนิ้ว ใช้ยาขับเลือดใช้วิธีฉีดของเหลวบางอย่างเข้ามดลูกผ่านทางสายยาง ฯลฯ

ในทัศนะของพุทธศาสนา การฆ่าไม่เกี่ยวกับปัญหาว่าอินทรีย์ภาพนั้นอยู่ในสติสัมปชัญญะ เพราะเงื่อนไขทางกายภาพบางประการมีค่าเท่ากับการฆ่าคนที่ยังมีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์ การฆ่าคนที่สลบหรือนอนหลับมีค่าเท่ากับการฆ่าคนที่กำลังตื่น เหตุผลคือ คนเราไม่ว่าจะอยู่ในภาวะใด ชนชั้นห้าของเขายังมีครบถ้วน คนไข้ที่หลับไม่ตื่นชั่ววันหนึ่งก็มีชนชั้นห้าเท่ากับคนปกติธรรมดาที่กำลังเดินอยู่บนถนน ทารกที่เพิ่งปฏิสนธิก็เช่นเดียวกัน แม้จะเป็นเพียงก้อนเนื้อ แต่พุทธศาสนาก็มองว่าก้อนเนื้อนั้นประกอบด้วยชนชั้นห้าครบถ้วน แม้ชนชั้นส่วนที่เป็นนามธรรมคือ จิตและเจตสิกจะยังไม่ทำงาน อันส่งผลให้ทารกนั้นอยู่ในภาวะที่ปราศจากรู้สำนึกตน แต่นั่นก็ไม่ใช่ประเด็นสำคัญ การฆ่าคนป่วยที่อยู่ในอาการหลับนิรันดร์เป็นการฆ่าที่สมบูรณ์ฉันทิ การฆ่าทารกในครรภ์นั้นก็ฉันทิ

พระพุทธศาสนาไม่ยอมรับการทำแท้งในรูปแบบใด ๆ เหตุผลสำคัญคือชีวิตมนุษย์ถูกถือว่าเป็นโอกาสที่มีค่าในอันที่จะดำรงอยู่ในช่วงชีวิตของตน เช่น การทำลายมนุษย์ตัวอ่อนซึ่งถือกำเนิดในครรภ์นับเป็นการทำลายโอกาสที่หาได้ยากยิ่งสำหรับชีวิตที่มีค่าของมนุษย์ มีกรณีตัวอย่างบ้างไหมที่ชีวิตของสตรีตกอยู่ในภาวะที่เสี่ยงเช่นนั้น? พระพุทธศาสนาให้เหตุผลสนับสนุนการทำแท้งในกรณีเช่นนั้นหรือไม่? มีหลายเรื่องในพระคัมภีร์ที่แสดงเหตุผลสนับสนุนการทำลายชีวิตเพื่อปกป้องตนเอง

ในหลายเรื่องนั้น หลายโอกาสก็เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์โดยตรง และพระสงฆ์เหล่านั้นก็มิได้คิดวินัยบัญญัติปาราชิกข้อที่ 3 ในเรื่องนี้เจตนามีบทบาทสำคัญในการตัดสินจริยธรรมเรื่องการทำลายชีวิตมนุษย์ เกี่ยวกับการทำแท้ง วินัยบัญญัติได้กำหนดระดับต่าง ๆ ของความผิดในการทำแท้งไว้ตามเจตนา มูลเหตุจูงใจที่อยู่เบื้องหลังการกระทำและผลที่จะตามมาของการกระทำนั้น^{๒๘๐} มีเรื่องเล่าว่าถ้าภิกษุถูกสตรีขอร้องให้จัดการทำแท้งไม่ว่าจะโดยตัวเธอเองหรือสตรีอื่น ๆ ก็ตาม ภิกษุยินยอมทำตามคำขอร้องของเธอ การกำหนดโทษก็จะแตกต่างกันออกไปซึ่งก็ขึ้นอยู่กับเจตนาและมูลเหตุจูงใจทั้งของภิกษุและสตรีนั้น และผลที่จะตามมาต่าง ๆ ด้วย

อนึ่ง พระพุทธศาสนาถือว่า “กรรม” เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากเจตนาเป็นพื้นฐาน จะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่ว ดังพุทธพจน์ว่า “เจตนาหัง ภิกขเว กัมมัง วะทามิ” แปลว่า ภิกษุทั้งหลาย เจตนาเราเรียกว่ากรรม บุคคลจงใจแล้วจึงทำกรรมด้วยกาย ด้วยวาจา และด้วยใจ^{๒๘๑} และพุทธพจน์ที่ว่า “บุคคลหว่านพืชชนิดใด ย่อมได้รับผลชนิดนั้น ผู้ทำความดี ย่อมได้รับผลดี ผู้ทำความชั่ว ย่อมได้รับผลชั่ว”^{๒๘๒} เจตนาอันเป็นพื้นฐานสำคัญที่จะเป็นเครื่องตัดสินการกระทำ ถ้าเจตนาดีก็มีองค์ประกอบด้วยกุศลมูลคือ อโลภะ อโทสะ อโมหะ จัดเป็นกุศลกรรม นั่นคือ กรรมดีทำไปแล้ว ไม่เกิดความเดือดร้อนใจภายหลัง กรรมนั้นดี ส่วนเจตนาที่เป็นเครื่องชี้ของการกระทำที่ไม่ดี คือ เกิดจากรากเหง้าของความชั่ว ได้แก่ โลภะ ความอยากได้ โทสะ การคิดประทุษร้าย และโมหะ ความหลง นั่นคือ กรรมดีทำไปแล้ว ก่อให้เกิดความเดือดร้อนใจภายหลัง กรรมนั้นไม่ดี ดังพระคาถาที่ว่า “กรรมดีทำแล้ว ย่อมเดือดร้อนใจภายหลัง มีหน้าชุ่มด้วยน้ำตา ร้องไห้อยู่ เสวยผลแห่งกรรมดี กรรมนั้นทำแล้วไม่ดี”^{๒๘๓}

เรื่องกรรมที่ปรากฏในคำสอนเรื่องการทำแท้ง กรรมสำคัญมากในคำสอนนี้ ศิลข้อแรกคือการงดเว้นจากการฆ่าสัตว์นั้นอ้างถึงสัตว์มีชีวิตทุกชนิดเริ่มตั้งแต่สัตว์ไปจนถึงมนุษย์ การฆ่าสัตว์มีชีวิตที่ประกอบด้วยเจตนาเป็นอกุศลกรรม มีวิบากที่เป็นอกุศล การฆ่ามนุษย์เป็นความผิดร้ายแรงที่สุด เป็นการกระทำที่ขัดต่อศีลธรรมอันดีและระเบียบของกฎหมายในสังคม แน่แน่นอนว่าการทำแท้งเป็นการฆ่าที่ได้วางแผนไว้แล้ว ความตั้งใจที่จะทำนั้นเกี่ยวข้องกับการฆ่า คือ ความเกลียด ความโกรธ ความกลัว ความผิด และความรังเกียจตัวเอง หญิงนั้นอาจจะมั่นใจตัวเองว่าการทำแท้งนั้นถูกต้องในกรณีของเธอ แต่เธอไม่อาจมั่นใจกฎแห่งกรรม เนื่องจากการทำแท้งเธออาจได้รับความเจ็บปวดจากการเสียด

^{๒๘๐} วิ.ม.(ไทย)๓/๘๓-๘๔/๑๓๕.

^{๒๘๑} อัง.นิกก(ไทย)๒๒/๑๖๓/๓๕๕.

^{๒๘๒} ส.ส.(ไทย)๑๕/๒๕๖/๒๗๒.

^{๒๘๓} ส.ส.(ไทย)๑๕/๑๐๓/๖๘.

มาก เป็นหมั่นหรือการคิดเชื่อหรือความผิด การไต่ร้ายตนเองหรือความทุกข์อันเนื่องมาจากผลของกรรม

ในเกณฑ์ตัดสินทางพุทธจริยธรรมถือเอาเจตนาและผลลัพ์ที่ออกมาจะดีหรือไม่ดีนี้มาตัดสิน เช่น พยาบาลฉีดยาคนไข้ด้วยหวังจะช่วยชีวิต แต่ทำให้คนไข้เสียชีวิตเพราะความประมาท กรรมของเธอไม่บริสุทธิ์เพราะสร้างความเดือดร้อนขึ้นภายหลังการกระทำ กรรมจะดีหรือไม่ดี คู่ที่สองส่วนรวมกัน คือ เจตนา กับ ผลลัพ์ สำหรับการทำลายชีวิตสัตว์ให้ตกลงไปที่สอดคล้องกับการทำแท้ง จะต้องพิจารณาถึงองค์ประกอบของการฆ่าสัตว์ ดังนี้ คือ

๑. ปาโณ สัตว์นั้นมีชีวิต = ข้อเท็จจริง
๒. ปาณสัณญัตโต รู้ว่าสัตว์นั้นมีชีวิต = รู้ข้อเท็จจริง
๓. วรกจิตตั้ง มีจิตคิดจะฆ่า = มีเจตนา
๔. วรกปโยโค มีความพยายามจะฆ่า = มีการกระทำ
๕. เตน มรณัง สัตว์นั้นตายเพราะความพยายามนั้น = มีผล

องค์ประกอบทั้ง ๕ นี้ ถ้ากล่าวถึงการฆ่าแท้งของแพทย์ ก็ถือว่าคนทั้งหมดย่อมมีศีลขาด ถ้าจะกล่าวว่าเป็นบาปหรือไม่นั้น ก็ต้องดูที่การมีเจตนาที่จะฆ่า หรือมีการจงใจฆ่า เพราะการฆ่าที่มีเจตนา นั้นจิตจะตั้งอยู่บนพื้นฐานของการกระทำ ที่เป็นอกุศล จิตนั้นมีโลภะ โทสะ และโมหะ รวมอยู่ด้วย ถือเป็นบาป และการฆ่านั้นจึงจะสำเร็จโดยสมบูรณ์ อีกประการหนึ่งจะต้องพิจารณาจากองค์ประกอบดังนี้คือ ระยะเวลาก่อนฆ่า และระยะที่ลงมือฆ่า กล่าวคือระยะก่อนฆ่านั้นเป็นขั้นวางแผนและเตรียมการ ยังไม่ลงมือกระทำ ขั้นนี้ยังไม่ถือว่าเป็นการฆ่า เพียงแต่มีความพยายามอาฆาต อิจฉา ริษยา ทั้งกาย วาจา และใจ เท่านั้น ส่วนระยะที่ลงมือฆ่านั้น เป็นการกระทำทางกายต่อสัตว์นั้น จนกระทั่งสัตว์นั้นตายด้วยการกระทำนั้น จึงจะถือว่าเป็นการฆ่าที่สมบูรณ์

ดังนั้น ปัญหาของการทำแท้ง จึงเป็นปัญหาทางจริยธรรมที่ทางพุทธศาสนาได้วางหลักการปฏิบัติในเรื่องนี้เป็น ๒ ตอน ตามที่พระเทพเวที (ประยูรค์ ปยุตโต)^{๒๘๔} กล่าวไว้คือ (๑) การรู้ความจริง (ของธรรมชาติ)(๒) การตัดสินใจที่จะกระทำ (ของตัวคน) การถือเอาความจริงเป็นหลักเป็นสิ่งที่พึงรู้ตามกฎเกณฑ์แห่งจริยธรรม บุคคลจะทำอะไรไป จะได้รับผลอย่างไร ก็เป็นไปตามกฎแห่งเหตุผล หรือกฎเกณฑ์แห่งเหตุปัจจัยจากการกระทำของตนเอง ก็คือ ต้องยอมรับความจริงตามธรรมชาติว่าเป็นอย่างนั้น เมื่อรู้ความจริงว่าเป็นเรื่องของการเป็นไปตามเหตุปัจจัยมีความเกี่ยวข้อง

^{๒๘๔} พระเทพเวที (ประยูรค์ ปยุตโต).. ทำแท้ง: ตัดสินอย่างไร ? (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๖) หน้า ๑๕.

กับมนุษย์ที่จะต้องปฏิบัติแล้ว ก็จะต้องตัดสินใจกระทำอย่างไร เพื่อให้ได้ผลที่สอดคล้องกับความจริงที่เป็นอย่างนั้น ดังนั้นเมื่อจริยธรรมนั้นเป็นเรื่องของความเป็นไปตามหลักความจริงอย่างนั้นแล้ว การกระทำก็เกิดผลตามหลักความจริงนั้นและก็ได้รับผลต่างๆ ก็ต้องเป็นไปตามกฎธรรมชาตินั้น

ในหลักการนี้พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนว่า ให้ผู้ปฏิบัติใช้ปัญญาพิจารณาตัดสินใจตามความเป็นจริง กล่าวคือ เมื่อความเป็นจริงเป็นอย่างนั้นแล้ว เราจะตัดสินใจอย่างไร เมื่อเรายอมรับความจริงตามธรรมชาติแล้วเราก็ต้องยอมรับความจริงต่อการตัดสินใจนั้น ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า เมื่อรู้และยอมรับความจริงแล้ว การตัดสินใจทำอย่างไรลงไปแล้ว ก็ต้องยอมรับผิชอบต่อการกระทำของเราตามความจริงนั้น^{๒๘๕}

ในเรื่องการทำแท้งนี้ ตามหลักทางพุทธศาสนาถือว่าชีวิตมนุษย์เริ่มตั้งแต่เป็นกลรูป ตั้งแต่ปฐมจิต หรือปฏิสนธิวิญญาณแล้ว ถ้าใครไปทำให้ชีวิตนี้สิ้นสุดก็ถือว่าฆ่ามนุษย์ตั้งแต่บัดนั้น ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น เหล่านี้คือความรู้ที่เป็นจริง ซึ่งพระพุทธองค์ได้บัญญัติเป็นวินัยของพระภิกษุว่า ถ้าภิกษุใดทำลายชีวิตมนุษย์อย่างนี้ ก็เป็นอันว่าขาดจากความเป็นภิกษุทันที จะรวมอยู่กับหมู่คณะไม่ได้ ห้ามร่วมสังฆกรรมด้วยกัน การฆ่าหรือการทำลายชีวิตสัตว์นั้น ไม่ว่าจะเป็มนมนุษย์หรือสัตว์เดรัจฉาน ก็ถือว่าเป็นการทำลายชีวิตสัตว์ทั้งนั้น แต่จะมีบาปมากบาปน้อยหรือมีโทษมากหรือโทษน้อยก็แล้วแต่สัตว์นั้นมีคุณมากหรือคุณน้อย การฆ่าสัตว์ต่างชนิดกันหรือแม้แต่ต่างตัวในชนิดเดียวกัน ก็มีผลกรรมไม่เท่ากัน ดังนั้น เมื่อนำหลักการนี้มาจัดวางเป็นวินัยของพระภิกษุหรือภคคิกขาของสังคม จึงมีการบัญญัติโทษที่แตกต่างกัน เช่น โทษสูงสุดของการฆ่าสัตว์ทางวินัยของพระภิกษุคือขาดจากความเป็นภิกษุ ทางสังคมโทษสูงสุดก็คือขึ้นประหารชีวิต เป็นต้น

ฉะนั้น ในพุทธศาสนามีหลักการวินิจฉัยเรื่องเกี่ยวกับการฆ่าสัตว์พอจะสรุปได้ดังนี้ คือ

๑.หลักความจริงคือชีวิตมนุษย์เกิดขึ้นในทางนามธรรมนั้น เริ่มตั้งแต่มีปฐมจิต คือปฏิสนธิวิญญาณแรก และในทางรูปธรรมนั้นก็เริ่มตั้งแต่เป็น กลรูป

๒.หลักความจริงที่เป็นกฎเกณฑ์เพื่อสนับสนุนจริยธรรม เป็นกฎเกณฑ์ของสังคมที่ต้องยอมรับความจริงนั้น

จากหลักการดังกล่าวมา เมื่อมีข้อตกลงในหลักความจริงแล้ว ก็ต้องมีการบัญญัติกฎเกณฑ์หรือภคคิกขาทางสังคม เพื่อให้เป็นบรรทัดฐานในการพิจารณาตัดสินใจว่าดี ชั่ว ถูก ผิด เหมาะ ไม่เหมาะสม ควรหรือไม่ควร และจะต้องทำเพื่อเกื้อหนุนหรือเป็นเครื่องสนับสนุนจริยธรรม เพื่อช่วยให้

^{๒๘๕} พระเทพเวที (ประยูรค์ ปยุตโต).. ทำแท้ง: ตัดสินอย่างไร ? , หน้า ๒๐.

จริยธรรมดำรงอยู่ได้ในสังคม ทำให้ทุกคนในสังคมอยู่ร่วมกันด้วยความดีงาม มีความสงบสุขร่มเย็น โดยทั่วถึงกัน

อย่างไรก็ตามหากจะมีคำถามว่าในกรณีของการทำแท้งนี้เรานำเอาหลักอุเบกขาธรรมเข้ามาประยุกต์เพื่อแก้ไขปัญหาหรือเพื่อกำหนดทิศทางในการดำเนินการในอนาคตอย่างไรนั้นผู้วิจัยเห็นว่าการมองปัญหาการทำแท้งในมิติของอุเบกขาธรรมดังต่อไปนี้คือ

(๑) พระพุทธศาสนามีคำตอบชัดเจนว่าการทำแท้งด้วยเจตนา ถือว่าเป็นการฆ่าคน อันนี้เป็นส่วนที่เป็นข้อเท็จจริงของหลักธรรมที่เราจะต้องยึดไว้ในฐานะที่เป็นคำตอบของพระพุทธศาสนา

(๒) ในสังคมไทยนั้นมีความคิดหรือทัศนคติที่หลากหลายเกี่ยวกับการทำแท้งว่า ควรให้ทำบ้าง ไม่ควรให้ทำบ้างตามเหตุและผลที่ยกขึ้นมาอ้างทั้งในแง่ของกฎหมายและแง่ของสังคม

สำหรับประเด็นทั้ง ๒ ประการนี้ผู้วิจัยเห็นว่าการนำเอาหลักอุเบกขาธรรมมาประยุกต์ใช้นั้นจะต้องมีท่าทีหรือวางอุเบกขา ก็คือการยึดเอาหลักข้อที่ (๑) ไว้ก่อนคือสังคมที่เป็นชาวพุทธจะต้องไม่ยินยอมที่จะให้มีการทำแท้งเพราะเหตุที่ว่าการทำแท้งนั้นเป็นการฆ่ามนุษย์ไม่ว่าการทำแท้งจะเกิดมาจากสาเหตุอะไรก็ตาม การฆ่าตามหลักการของพระพุทธศาสนานั้นถือว่าเป็นการทำลายชีวิต ซึ่งถือว่าเป็นความผิดที่ผู้ฆ่าและผู้ที่ยินยอมให้มีการฆ่านั้นจะต้องรับผิดชอบ แม้ว่าหลักการนี้จะถูกคัดค้านจากฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยก็ตามแต่เมื่อว่ากันโดยหลักแล้วเสียงวิพากษ์วิจารณ์นั้นก็ก็เป็นเพียงเสียงที่เราจะต้องฟังด้วยท่าทีของอุเบกขาธรรมคือฟังเพื่อรับรู้ไม่ได้ฟังเพื่อที่จะต้องดิ้นรนไปตามสิ่งที่ได้ฟังมานั้น หากสังคมยินยอมให้มีการทำแท้งฝ่ายที่ยึดถือพระวินัยก็ต้องปล่อยวางคือให้เป็นไปตามกฎเกณฑ์ที่สังคมได้อนุญาตอย่างเข้าใจ แต่จะต้องไม่เข้าไปดำเนินการใดตามกรอบที่กฎหมายหรือกฎของสังคมอนุญาตนั้น โดยเด็ดขาด เมื่อวางอุเบกขาได้เช่นนี้ก็ถือว่าฝ่ายที่ยึดหลักการนั้นไม่ทุกข์ คือไม่เสียใจ ดีใจจากผลของการกระทำดังกล่าว ซึ่งนี่ก็คือการที่เราสามารถนำหลักอุเบกขาธรรมไปปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ได้

๔.๔.๓ ปัญหาการุณยฆาต คำว่า “การุณยฆาต” มาจากคำว่า “การุณย” เป็นภาษาสันสกฤต แปลว่า ความกรุณาและคำว่า “ฆาต” เป็นภาษาบาลี แปลว่า ฆ่าหรือทำลาย ดังนั้นการุณยฆาต แปลว่า การฆ่าเพราะเจตนาดี คือการฆ่าอันเกิดมาจากความเมตตากรุณาปรารถนาให้ผู้ที่ถูกฆ่าพ้นจากความทุกข์ทรมาน การุณยฆาต มีคำศัพท์ที่ใช้ภาษาอังกฤษอยู่สองคำ คือ mercy killing และ euthanasia การุณยฆาตแบ่งออกเป็นสองประเภท คือ ก. การุณยฆาต ประเภทสมัครใจ (Voluntary euthanasia) ข. การุณยฆาต ประเภทไม่สมัครใจ (Involuntary euthanasia) อย่างไรก็ตามการทำการุณยฆาต (euthanasia) ที่ปรากฏในสังคมไทยนั้นเท่าที่ศึกษาก็มีดังต่อไปนี้

(๑) เรื่องการรักษาชีวิตผู้ป่วยที่เนื้อสมองถูกทำลายไปมาก (severe brain damage) เทคโนโลยีช่วยให้ผู้ป่วยหายใจได้โดยเครื่องช่วยหายใจ หัวใจเต้น มีการให้อาหารทางสายยาง สามารถยืดชีวิตได้อีกเป็นเดือนหรือเป็นปี ในกรณีนี้ควรหยุดเครื่องช่วยหายใจหรือไม่ เรื่องนี้คงต้องพิจารณาถึงปทัสสถาน (norm) ของผู้เกี่ยวข้องคือนักกฎหมาย ผู้ออกกฎหมาย รัฐบาลประชาชน ตลอดจนแพทย์พยาบาลทั้งหมดว่าควรทำอย่างไร เรามีความเคารพในตัวบุคคล เคารพในศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์แค่ไหน ถ้าให้มีชีวิตต่อไปสังคมจะต้องแบกภาระหนักนี้มากขึ้น ข้อเถียงนี้มีน้ำหนักพอหรือไม่ที่จะลบล้างความเห็นที่ให้ความสำคัญของคุณค่าของชีวิต

ในกรณีเดียวกันถ้าโรงพยาบาลมีเครื่องช่วยหายใจเพียงเครื่องเดียว เผอิญมีผู้ป่วยรายใหม่ ซึ่งต้องการเครื่องช่วยหายใจเข้ามาใหม่ แพทย์หรือพยาบาลจะตัดสินใจอย่างไร

(๒) ในกรณีสมองตาย (brain dead) ที่แพทย์สภาวะให้เกณฑ์การวินิจฉัยมาแล้วว่าต้องมีอาการแสดงของการตายของก้านสมอง ไม่มีรีเฟลกซ์ที่ตา และต้องมีแพทย์อย่างน้อยสามคนร่วมกันวินิจฉัย ในกรณีเช่นนี้ยังไม่มีการแก้กฎหมาย ให้ตรงกับเกณฑ์ของแพทย์สภาวะจะแก้ไขหรือไม่

ในกรณีนี้เช่นกัน จะเป็นการสมควรหรือไม่ที่แพทย์หรือพยาบาลจะขอร้องให้บิดามารดา หรือสามีภรรยาของผู้ป่วยยินยอมให้แพทย์นำเอาอวัยวะต่างๆ มาปลูกถ่าย (transplant) ให้คนอื่น เช่น ไต หัวใจ ปอด ตับ ต่อมหมวกไต เป็นต้น ทั้งๆ ที่เขากำลังเศร้าโศกและเขาก็เห็นว่าหัวใจกำลังเต้นอยู่

(๓) ผู้ป่วยอายุ ๕๐ ปี ป่วยเป็นโรคมะเร็งระยะสุดท้าย มีความเจ็บปวดมาก ขอให้แพทย์ให้ยาเพื่อจบชีวิตของตนเสีย แพทย์จะทำได้เพียงใด ในกรณีที่ผู้ป่วยขอร้อง ถ้าแพทย์ทำลงไปจะถือเป็นการละเมิดบุคคลหรือไม่ มนุษย์มีสิทธิรับการชะตากรรมของตนเองหรือไม่ หรือถ้าแพทย์ไม่ทำเองสั่งพยาบาลให้ฉีดยาผู้ป่วย พยาบาลควรทำหรือไม่

จะเห็นได้ว่าการกระทำการุณฆาตเป็นปัญหาสำคัญปัญหาหนึ่งที่มีความสับสนพอสมควร เกี่ยวกับแนวทางที่จะสามารถทำให้เกิดมีการปฏิบัติจริงได้เนื่องจากในสังคมทั้งไทยและต่างประเทศก็ล้วนมีการถกเถียงกันอยู่เสมอว่าควรที่จะให้มีการทำหรือไม่ โดยในสังคมไทยนั้นมีผู้แสดงทัศนคติต่อปัญหาการุณฆาตอยู่ ๒ ฝ่ายคือ

(๑) ฝ่ายที่ เห็นด้วยให้เหตุผลว่า คนที่ทุกคนเป็นเจ้าของชีวิตของเขา เมื่อเขาเป็นเจ้าของ เขาก็ย่อมมีสิทธิ์จะทำอะไรก็ได้กับชีวิตของตน หากเขาประสบความสำเร็จในชีวิต ที่เขาไม่สามารถจะทนทุกข์ทรมานได้ เขาก็เลือกที่จะจบชีวิตเพื่อยุติความทนทุกข์ทรมาน โดยการยิงตัวตาย ในกรณีนี้เขาก็ไม่ผิด เพราะเขาเป็นเจ้าของชีวิต

(๒) ฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยกับการการุณยฆาตมักมีพื้นฐานมาจากศาสนาประเภทเทวนิยมเป็นส่วนใหญ่ ศาสนาที่ได้ให้เหตุผลชัดเจน และได้เสนอทัศนะที่เป็นระบบต่อปัญหาดังกล่าวนี้มาอย่างต่อเนื่อง ได้แก่ศาสนาคริสต์ ศาสนานี้เชื่อว่า พระเจ้าทรงสร้างมนุษย์ขึ้นมาด้วยความรัก ชีวิตของมนุษย์เป็นของขวัญที่พระเจ้าทรงประทานให้แก่มนุษย์ด้วยความรักการฆ่ามนุษย์มีความหมายเท่ากับการทำลายสมบัติของพระเจ้า ไม่ว่าจะการฆ่าที่ตนเองจะเป็นผู้ทำ (ฆ่าตัวตาย) หรือคนอื่นเป็นคนทำ (ทำแท้ง การทำการุณยฆาต) ก็ตาม เพราะศาสนาคริสต์เห็นว่า ชีวิตของมนุษย์เป็นพื้นฐานของความดีทั้งหมด และชีวิตมนุษย์นั้นเป็นแหล่งที่มาและเงื่อนไขที่จำเป็นของกิจกรรมมนุษย์ทุกอย่างและของสังคมทั้งหมด ประชาชนส่วนใหญ่ยอมรับว่ามีชีวิตเป็นบางสิ่งที่ศักดิ์สิทธิ์และยึดถือว่า ไม่มีใครอาจทำลายชีวิตที่อาจเรียกได้ว่าเป็นของขวัญที่พระเจ้าทรงประทานให้ด้วยความรัก^{๒๘๖}

จากการศึกษามาทั้งหมดนั้นเราจะพบว่าการกระทำการุณยฆาตนั้นเป็นการกระทำที่ “เนื่องด้วยความตาย” แม้ว่าจะเป็นการเกิดขึ้นโดยตรงหรือโดยอ้อมก็ตามก็เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องด้วยความตายทั้งนั้น แต่อย่างไรก็ตามการกระทำการุณยฆาตนั้นถือว่ามีแง่ที่ต้องพิจารณาอยู่ ๒ ประเด็น ซึ่งเป็นประเด็นที่มีความหลากหลายไม่เหมือนกับการทำแท้ง คือ (๑) การทำการุณยฆาตให้กับผู้ที่มีสติหรือผู้ที่มีความต้องการที่จะตาย (๒) การทำการุณยฆาตให้กับผู้ไร้สติ คืออาการที่อยู่ในภาวะใกล้ตาย ซึ่งในทั้ง ๒ กรณีนี้ถือว่าการฆ่าเหมือนกัน แต่จะมีทำที่ที่แตกต่างกัน ในทางพระพุทธศาสนาถือว่าการฆ่าผิดเหมือนกันไม่ว่าจะฆ่าอย่างไร อันนี้ถือที่ต้องยึดไว้ก่อน แต่ก็มีข้อเสนอเพิ่มเข้ามาอีกว่า ถ้าช่วยให้ตายคือไม่ได้ตั้งใจให้ตายนั่นจะเป็นไปได้หรือไม่ ซึ่งข้อเสนองานทั้ง ๒ ข้อนี้จะต้องนำไปพิจารณากับลักษณะของการทำการุณยฆาตใน ๒ กรณีนั้น คือ (๑) การทำการุณยฆาตให้กับคนที่มีความประสงค์ และ(๒) การทำการุณยฆาตให้กับผู้ไร้สติ คืออาการที่อยู่ในภาวะใกล้ตาย สำหรับข้อที่ ๑ การฆ่าด้วยความสมัครใจที่ทำให้กับผู้ที่มีความประสงค์ไม่ว่าจะป่วยหรือไม่ป่วยก็ผิดหลักทางพระพุทธศาสนาอยู่ดี คือผิดหลักของการฆ่าที่จะต้องเป็นบาปคือมีความผิดในทางศีลธรรม สำหรับข้อที่ ๒ การฆ่าคนที่ไร้สตินั้นท่านว่าให้พิจารณาปัจจัยรอบด้านเสียก่อน คือ สภาพปัญหาของผู้ป่วย ญาติ สภาพการเงินของญาติ ความยินยอมของญาติและเจตนาของหมอ ถ้าญาติยินยอมไม่ขัดแย้ง ญาติประสบปัญหาทางการเงินและอาการของผู้ป่วยนั้นอยู่ในภาวะไร้สติหรือไม่มีทางเยียวยาในกรณีนี้ พระพุทธศาสนาให้พิจารณาให้รอบคอบแล้วจึงตัดสินใจทำ และแพทย์ผู้ที่จะทำนั้นจะต้องเป็นผู้ที่มีเจตนาดีไม่มุ่งเอาชีวิต

^{๒๘๖} Austin Flanner. *Vatican Council II Vol.II* (Collegeville, Mr. The Liturgical Press, ๑๙๘๓), pp.๕๑๐-

และปรารถนาดีต่อผู้ป่วย กรณีนี้อาจจะต้องยอมรับว่าแม้เป็นการฆ่าแต่ก็เป็น การฆ่าที่มุ่งถึงความดี ผลของบาปก็อาจจะมีน้อยกว่า และถือว่าเป็นทางเลือกที่แพทย์และญาติจะต้องมาร่วมกันตัดสินใจ

จากกรณีที่ยกมาดังกล่าวและหากนำมาพิจารณาในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับอุเบกขาธรรมที่จะนำมาประยุกต์ใช้กับปัญหาการุณยฆาตในทุกกรณีนั้นเราอาจจะแยกพิจารณาได้เป็น ๒ ประเด็น คือ (๑) การทำการุณยฆาตให้กับคนที่มีความประสงค์ นั้นชาวพุทธจะต้องวางอุเบกขาต่อเสียงคัดค้านที่จะไม่ยินยอมให้มีการกระทำเนื่องจากผู้ที่ประสงค์ยังมีชีวิตและมีสติอยู่ เช่น กรณีป่วยเรื้อรังทรมาณ หรือ การทำแท้งแก่เด็กที่ถูกข่มขืน เป็นต้น ในกรณีเช่นนี้ต้องวางอุเบกขาต่อเสียงคัดค้าน แต่ยังคงมีการกระทำคือจะต้องไม่ยินยอมให้มีการกระทำเช่นนั้น นี่คือการวางอุเบกขาที่ถูกต้อง (๒) การทำการุณยฆาตให้กับผู้ไร้สติ คืออาการที่อยู่ในภาวะโกล้ตาย ในกรณีเช่นนี้ชาวพุทธในสังคมไทยจะต้องวางอุเบกขาที่จะต้องปล่อยให้มีการดำเนินการทำการุณยฆาตได้เนื่องจากเป็นเรื่องที่เหลือวิสัยและไม่เป็นไปเพื่อประโยชน์แก่ผู้ป่วยที่อยู่ในภาวะโกล้ตาย แม้จะมีข้อคัดค้านบ้างก็จะต้องวางอุเบกขาเสีย เพราะถือว่าในกรณีที่จำเป็นจริงๆก็จะต้องทำ

จะเห็นได้ว่าการนำเอาหลักอุเบกขาธรรมมาประยุกต์ใช้นั้นถือว่าเป็นการกระทำที่จะต้องมีการดำเนินการเนื่องจากว่าในสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจในทางจริยธรรมนั้นจำเป็นที่จะต้องมีการตอบในเรื่องของการกระทำดังกล่าว และในกรณีปัญหาเชิงจริยธรรมนั้นก็สามารถที่จะนำเอาหลักอุเบกขาธรรมมาปรับประยุกต์ใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์ได้

๔.๕ การประยุกต์ใช้การบำเพ็ญอุเบกขาบารมีกับสังคมไทยเชิงสังคม

สังคมไทยถือว่าเป็นสังคมที่มีวัฒนธรรม โดยเฉพาะวัฒนธรรมที่เป็นรากฐานของคนไทยก็คือ วัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา ดังนั้น สังคมไทยจึงมีรูปแบบของความเชื่อและวิถีชีวิตและวิถีทางวัฒนธรรมที่มีเนื้อหาของพระพุทธศาสนาแทรกอยู่เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะในแง่ของวิถีคิดและการแก้ไขปัญหา คนไทยหรือสังคมไทยมักจะแก้ปัญหาภายใต้กรอบของวิถีคิดแบบพระพุทธศาสนา คือแบบทางสายกลางอะลุ่มอล่วย เห็นใจซึ่งกันและกัน ไม่หักล้างหรือการใช้ความรุนแรง ซึ่งรูปแบบวิถีคิดดังกล่าวเป็นรูปแบบของการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาใช้ ซึ่งโดยมากการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา มาปรับประยุกต์ใช้เราจะพบว่ามี การนำหลักธรรมหลายข้อมาใช้คือ อริยสัจ ๔ ปฏิจسامุขปาท อิทัปปัจจยตา เป็นต้น และนอกจากนั้นก็ยังมีหลักธรรมบางข้อที่สามารถนำมาปรับใช้เพื่อการพัฒนาหรือการแก้ไขปัญหาในสังคมไทยได้ โดยเฉพาะหลักอุเบกขาธรรมที่เป็นหลักธรรมที่มีความสำคัญที่ไม่ค่อยมีการกล่าวถึงมากนัก แต่จากการศึกษาทั้งหมดในคัมภีร์พระพุทธศาสนานั้นเห็นว่าพระพุทธองค์และเหล่าสาวกของพระพุทธองค์นั้นล้วนนำเอาหลักธรรมข้อนี้ไปใช้อยู่เสมอๆทั้งใน ส่วนของการปฏิบัติและในส่วนของการนำไปแก้ปัญหาหรือการพัฒนาในเรื่องต่างๆ ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่า

หลักสูตรเบญจธรรมนั้นสามารถที่จะนำไปประยุกต์ใช้กับสังคมไทยในด้านต่างๆได้ ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๔.๕.๑ การประยุกต์ใช้การบำเพ็ญอุเบกขาบารมีกับสังคมไทยด้านการศึกษา

สำหรับประเด็นเรื่องการศึกษาถือว่าเป็นเรื่องที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพราะการศึกษานั้นถือว่าเป็นเครื่องในการพัฒนามนุษย์ โดยคำว่า “พัฒนา” ในความหมายของภาษาไทย หมายถึงการทำให้เจริญ ซึ่งสามารถนำมาพัฒนามนุษย์ในด้านสังคม เพื่อให้สังคมนั้นเจริญเติบโตซึ่งในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้กล่าวไว้ว่า “การพัฒนา” หมายถึง การทำให้เจริญ^{๒๘๗} การเปลี่ยนแปลงในทางเจริญขึ้น การคลี่คลายไปในทางที่ดี การกระทำที่เป็นเหตุให้บางสิ่งบางอย่างเจริญเติบโตขึ้น หรือ ขยายออกเพื่อให้ดีขึ้นกว่าที่มีอยู่เดิม และการพัฒนานั้นอาจจะเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม หรือมนุษย์ก็ได้^{๒๘๘}

ส่วนการพัฒนาในพระพุทธศาสนา มีการใช้คำว่า “ภาวนา” ซึ่งเป็นคำบาลีเป็นกิริยาศัพท์ที่มาจากคำว่า ภาเวติ ซึ่งตรงกับคำว่า วาทุเตติ หรือ คำว่า วัฒนฺนา เป็นความหมายที่ใช้เรียก คำว่า ภาวนา คำว่า ภาวนา แปลว่า การเจริญ^{๒๘๙} หมายถึง การทำให้มีขึ้น , เป็นขึ้น, การฝึกอบรมทำสิ่งที่ยังไม่มีให้มีขึ้น การบำเพ็ญ ต่อมานิยมใช้คำว่า “พัฒนา” ซึ่งเป็นศัพท์ใหม่ในภาษาไทย แต่เดิมใช้คำว่า เจริญ พระพุทธศาสนาใช้คำว่า เจริญ เป็นการฝึกฝึกอบรม เช่น เจริญสมถ เจริญวิปัสสนา แต่เดิมนั้น พระพุทธศาสนาใช้คำว่า ภาวนา คือ สมถภาวนา ฝึกอบรมจิตให้เกิดความสงบ วิปัสสนาภาวนา ฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความรู้เข้าใจตามเป็นจริง เมื่อกล่าวถึงคำว่า พัฒนา ก็คือ กล่าวถึงความเจริญ เป็นคำเรียกให้เข้าใจง่าย^{๒๙๐}

โดยหลักการพัฒนาตนเองนั่นก็คือการฝึกฝนหรือการพัฒนาภายใต้หลักไตรสิกขาซึ่งความหมายของคำว่า "สิกขา/ไตรสิกขา" นั้นคำว่า สิกขา หมายถึง ข้อที่จะต้องศึกษา, ข้อที่จะต้องปฏิบัติ ได้แก่ ศีล เรียกว่า ศีลสิกขา สมาธิ เรียกว่า จิตสิกขา และปัญญา เรียกว่า ปัญญาสิกขา

^{๒๘๗} ราชบัณฑิตยสถาน,พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒,(กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์ ,๒๕๔๒), หน้า ๗๗๕.

^{๒๘๘} คณาจารย์สถาบันราชภัฏสวนดุสิต,ความจริงของชีวิต,พิมพ์ครั้งที่ ๑,(กรุงเทพมหานคร : สถาบันราชภัฏสวนดุสิต,๒๕๔๗),หน้า ๑๗๓.

^{๒๘๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต),พัฒนาตน, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก,๒๕๔๔), หน้า ๕.

^{๒๙๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต),หลักแม่บทของการพัฒนาตน, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,๒๕๔๗), หน้า ๑๐-๑๕.

การศึกษา, การเล่าเรียน เช่น ปริยัติสิกขา^{๒๕๑} คำว่าสิกขานี้ตรงกับภาษาไทยว่า ศึกษา หมายถึงการเล่าเรียน ฟีกฝน และอบรม^{๒๕๒} อีกความหมายหนึ่งใช้คำว่า เรียน หมายถึง เข้ารับความรู้จากผู้สอน, รับการฝึกฝนอบรมเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจหรือความชำนาญ,เช่น เรียนหนังสือ เรียนวิชาความรู้, ฝึกให้เกิดความรู้ความเข้าใจจนเป็นหรือมีความชำนาญ^{๒๕๓} เมื่อประกอบกันกับคำว่า “รู้”จึงเป็นคำว่า “เรียนรู้” ซึ่งหมายถึงการเข้าใจความหมายของสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยประสบการณ์ที่ได้รับการเรียนรู้จนเกิดความรู้ความเข้าใจมีความชำนาญตามลำดับที่ได้จากการฝึกฝนอบรมมานั่นเอง ส่วนคำว่า “ไตร” ซึ่งตรงกับภาษาบาลีว่า “ติ” ตรงกับภาษาอังกฤษว่า “Three” แปลว่า สาม และ คำว่า “สิกขา” ตรงกับภาษาบาลีว่า “สิกขา” ตรงกับภาษาสันสกฤตว่า “ศิกฺษา” แปลว่า การศึกษา ข้อควรศึกษา^{๒๕๔} เมื่อนำมารวมกันจึงแปลว่า ข้อปฏิบัติที่ต้องศึกษา ๓ อย่าง^{๒๕๕} อันเป็นข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับศึกษา ฝึกหัด อบรมทางกาย วาจา ใจ และปัญญา หรือเรียกกง่าย ๆ ว่า สิล สมาธิ ปัญญา^{๒๕๖} ในพระไตรปิฎกนั้นได้แสดงถึงความสำคัญของไตรสิกขาว่า สิกขา ๓ คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตสิกขา อธิปัญญาสิกขา เป็นสิ่งที่ภิกษุทั้งหลายควรทำ ดังพุทธพจน์ที่ว่า

...เราทั้งหลายพึงสำเนียงอย่างนี้ว่า เราจักมีความพอใจอย่างยิ่งในการสมาทาน อธิศีลสิกขา เราจักมีความพอใจอย่างยิ่งในการสมาทาน อธิจิตสิกขา เราจักมีความพอใจอย่างยิ่งในการสมาทาน อธิปัญญาสิกขา...^{๒๕๗}

พระพุทธเจ้าทรงเปรียบเทียบผู้ที่ไม่มีไตรสิกขาว่า เหมือนดังลาที่เดินตามหลังฝูงโค คือแม้ลาจะเดินตามหลังฝูงโค แต่ก็ไม่มีอะไรที่เหมือนกับโค เปรียบเหมือนภิกษุผู้ไม่มีไตรสิกขา แม้จะอยู่ในหมู่ภิกษุก็ไม่เหมือนภิกษุ^{๒๕๘} สำหรับผู้ที่ปฏิบัติตามหลักไตรสิกขานั้นเรียกได้ว่า เป็นนักศึกษา เป็นนักปฏิบัติ เป็นนักปราชญ์ ดังพุทธพจน์ที่ว่า

^{๒๕๑} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, หน้า ๑๑๕๐.

^{๒๕๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๐๔.

^{๒๕๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๖๕.

^{๒๕๔} พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ) และ ศาสตราจารย์พิเศษ ดร. จำลอง สารพัดนึก, พจนานุกรมบาลี-ไทย สำหรับนักศึกษาฉบับปรับปรุงใหม่, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทธรรมสาร จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๒๓๑.

^{๒๕๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๘๕.

^{๒๕๖} อ.ท.ก. (ไทย) ๒๐/๕๐/๓๑๘-๓๑๕.

^{๒๕๗} อ.ท.ก. (ไทย), ๒๐/๘๒/๓๐๘-๓๐๕.

^{๒๕๘} อ.ท.ก. (ไทย) ๒๐/๘๓/๓๐๕.

“ภิกษุผู้มีความเพียร มีความเข้มแข็ง มีปัญญา เฟื่องพินิจ มีสติ คຸ້ມครองอินทรีย์ ครอบงำทุกทิศ ด้วยอัปमानสมาธิ ประพฤติอิศศีลสิกขา อธิจิตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา... ภิกษุเช่นนั้น บัณฑิตกล่าวว่า เป็นนักศึกษา เป็นนักปฏิบัติ และมีความประพฤติบริสุทธิ์ ภิกษุเช่นนั้น บัณฑิตกล่าวว่า เป็นผู้ตรัสรู้ชอบเป็นนักปราชญ์ เป็นผู้ถึงที่สุดแห่งการปฏิบัติในโลก”^{๒๕๕}

นอกจากนี้ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้อธิบายไตรสิกขา^{๒๖๐} ไว้ในหนังสือ พุทธธรรมตอน หนึ่งว่าไตรสิกขา หรือ สิกขา ๓ เป็นหลักธรรมเพื่อพัฒนาตนเองพร้อมกันทั้ง ๓ ด้าน คือ ฝึกอบรมความ ประพฤติ ฝึกอบรมจิต ฝึกอบรมปัญญา บางโอกาสเติมคำว่า อธิ ที่แปลว่า อย่างยิ่ง เข้าข้างหน้าเป็นคำว่า อธิศีลสิกขา อธิจิตสิกขา อธิปัญญาสิกขา หรือ ศีล สมาธิ ปัญญา การพัฒนาเด็กโดยใช้หลักไตรสิกขานี้ เป็นกระบวนการพัฒนาที่มุ่งเน้นให้เด็กเติบโตขึ้น เป็นบุตรที่ดี เป็นศิษย์ที่ดี เป็นเพื่อนที่ดี และเป็น มนุษย์ที่เต็ม^{๒๖๑}

โดยการพัฒนาชีวิตของมนุษย์ตามหลักการทางพระพุทธศาสนาอย่างครบถ้วนนั้นจะต้อง เป็นการพัฒนากายได้กรอบการพัฒนาทั้ง ๔ ด้าน คือ

๑) ภาวีกาย การมีกายที่พัฒนาแล้ว ได้แก่การพัฒนาในส่วนกายของตน ให้มีสุขภาพ สมบูรณ์ แข็งแรง สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้เพราะอาศัยปัจจัย ๔ เป็นเครื่องเลี้ยงชีพพอเพียง และการ ปฏิบัติต่อสิ่งที่เกี่ยวข้องด้วยกาย อย่างถูกต้อง ทั้งทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับสิ่ง ภายนอกกาย คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส เช่นการรู้จักใช้สอยปัจจัย ๔ อย่างถูกต้อง ได้แก่อาหาร เสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค และที่อยู่อาศัย อันเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการดำรงอยู่ของกาย โดย รู้จักใช้สอยปัจจัย ๔ เพื่อตอบสนองความต้องการที่จำเป็นของกาย

๒) ภาวีสีล การมีศีลที่พัฒนาแล้ว ได้แก่การมีพฤติกรรมทางกาย วาจา อันไม่เบียดเบียน ตน ไม่เบียดเบียนผู้อื่น เป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่คนทั้งหลาย พระพุทธศาสนาสอนให้เห็น ความสำคัญของข้อปฏิบัติพื้นฐานของมนุษย์ คือ ศีล ๕ ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติ เพื่อความสัมพันธ์อันดีกับ ผู้อื่น ผู้ที่ไม่ปฏิบัติตามศีล ๕ ย่อมก่อให้เกิดความเสียหายแก่ทรัพย์สิน ไม่ได้รับการยอมรับจากสังคม

^{๒๕๕} อ.จ.ท.ก. (ไทย) ๒๐/๕๑/๓๒๐.

^{๒๖๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิ พุทธธรรม, ๒๕๕๑), หน้า ๖๐๓-๖๐๔.

^{๒๖๑} พระเทพวิสุทธิเมธี (พุทธทาสภิกขุ), **เอกสารกิจกรรมการเรียนการสอนจริยศึกษา**, สำนักงาน คณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ การประชุมปฏิบัติการ ณ สวนโมกขพลาราม, ๒๕๒๗.

ไม่อาจอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้ดี แม้ตายไปก็ต้องประสบกับทุกคดี^{๓๐๒} ดังนั้น คุณสมบัติพื้นฐานของมนุษย์คือการมีศีล ๕ เป็นข้อปฏิบัติในชีวิตประจำวัน

๓) ภาวิตจิต การมีจิตที่พัฒนาแล้ว ได้แก่การมีจิตใจที่ได้รับการฝึกฝนอบรมให้มีคุณธรรม จริยธรรม เช่นมีความเมตตา กรุณา ความซื่อสัตย์จริงใจ ขยันอดทน มีความมั่นคงทางจิต มีสมาธิแน่น เป็นต้น จนสามารถมีความสุขจากพื้นฐานจากจิตที่ประกอบด้วยคุณธรรม จริยธรรมต่างๆ เพราะจิตที่ได้รับการฝึกฝนอบรมมาดี ย่อมมีแต่ความสุข (จิตดี ทนดี สุขาวดี)

๔) ภาวิตปัญญา การมีปัญญาที่พัฒนาแล้ว ได้แก่การฝึกฝนอบรมตนเองให้มีปัญญา รู้สิ่งต่างๆ ตามความเป็นจริง เช่น การมีปัญญาพิจารณารู้ไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา ตามความเป็นจริง ปราศจากการยึดถือว่าเป็นตัวเราของเรา

ซึ่งเมื่อกล่าวโดยสรุปนั้นการฝึกฝนตนเองเพื่อพัฒนาชีวิตของเรานั้นจะต้องดำเนินการพัฒนา ๒ ด้านคือ (๑)พัฒนากาย (๒) พัฒนาจิต และ(๓)พัฒนาปัญญาให้เป็นปกติ

สำหรับการนำเอาหลักอุเบกขาธรรมมาใช้ในการศึกษานั้นก็การนำมาแก้ไขปัญหาคความเกียจคร้าน หรือความเบื่อหน่ายท้อแท้สิ้นหวัง เพราะการศึกษานั้นจะเกิดขึ้นเพราะการรู้จักเอาใจใส่ขยันและใฝ่รู้ใฝ่เรียน แต่หากไม่มีความใฝ่รู้ใฝ่เรียนแล้วเกิดความเกียจคร้านเบื่อหน่ายเข้ามาแล้วก็จะก่อให้เกิดความเสียหายต่อการศึกษาได้ ดังนั้น วิธีการแก้ไขก็คือการนำเอาหลักอุเบกขา คือการวางเฉยต่ออารมณ์คือนิर्वณ ๕ อันหมายถึงธรรมเป็นเครื่องกั้นความดีนั้น เสียด้วยความอดทนและตั้งมั่นหรือแน่วแน่ต่อการศึกษาหาความรู้เท่านี้ก็สามารถที่จะแก้ไขปัญหาก็เกี่ยวข้องกับการศึกษาได้

๔.๕.๒ การประยุกต์ใช้การบำเพ็ญอุเบกขาบารมีกับสังคมไทยด้านการปกครอง

คำว่าการเมือง นั้น หมายถึง กิจกรรมในการจัดสรรผลประโยชน์หรือทรัพยากรให้กับสังคมอย่างเท่าเทียมและยุติธรรม ซึ่งคำว่าการเมืองนั้นถือว่าเป็นเรื่องของผลประโยชน์ ดังนั้น จึงเป็นธรรมดาที่เดียวที่การเมืองนั้นจะต้องมีความขัดแย้ง เนื่องจากว่ามนุษย์ซึ่งถือเป็นตัวจักรสำคัญของกระบวนการทางการเมืองนั้นเป็นผู้ที่ยังมีกิเลส ดังนั้น จึงเป็นไปได้ที่การเมืองนั้นจะต้องมีความขัดแย้งเกิดขึ้นตามมาอยู่เสมอ โดยความขัดแย้งทางการเมืองที่เป็นปัญหาสังคมอย่างหนึ่งนั้น อาจจะมาจากสาเหตุหลายประการ เช่น ผลประโยชน์ขัดกัน ความคิดไม่ตรงกัน การขาดอุดมคติทางการเมืองที่แน่นอน เป็นต้น ในการแก้ปัญหานี้ ตามทัศนะของพระพุทธศาสนาแล้ว นักการเมืองจะต้องมีธรรมะสำหรับนักบริหาร และเนื่องจากอุเบกขานั้นมีความสำคัญแก่มนุษย์ในฐานะที่สามารถทำใจเป็นกลางหนักแน่นไม่หวั่นไหว ไม่ยินดียินร้าย คือความเป็นกลาง เน้นไม่ดีใจหรือเสียใจให้วางใจ

^{๓๐๒} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๔๕/๕๓-๕๔.

เป็นกลางเพราะทำดีที่สุดแล้ว ถือให้เป็นไปตามอำนาจของกรรม คือ สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม ไม่มีใครช่วยได้ เพราะยึดใน ความไม่ลำเอียง เน้นคุณธรรมที่ควรละ ๔ ประการ คือ ลำเอียงเพราะรัก ลำเอียงเพราะไม่รัก ลำเอียงเพราะไม่รู้ ลำเอียงเพราะกลัวด้วยอำนาจ และคุณธรรมที่ควรประพฤติปฏิบัติมี ๔ ประการ คือ ไม่ลำเอียงเพราะรัก เพราะโกรธ เพราะไม่รู้ และเพราะกลัวด้วยอำนาจ สิ่งเหล่านี้ต้องไม่ตกอยู่ในอำนาจของโลกธรรม ๘ คือ ได้ลาภ ย่อมเสื่อมลาภ ได้ยศ ย่อมเสื่อมยศ ได้คำสรรเสริญ ย่อมได้คำนิินทา และได้ความสุข ย่อมได้ความทุกข์ ดังนั้น อุเบกขาธรรมจึงมีความจำเป็นสำหรับการแก้ไขปัญหาทางการเมืองการปกครอง และจากการกล่าวถึงอุเบกขาในแง่ของการเมืองนั้นเราก็จะพบว่า มีหลักธรรมอยู่ ๒ ประการที่เป็นหลักธรรมที่เกี่ยวเนื่องด้วยการเมืองการปกครองและยังมีอุเบกขาเป็นองค์ประกอบ ซึ่งก็คือ

(๑) หลักพรหมวิหาร ๔

คำว่าพรหมวิหาร หมายถึง หลักธรรมที่เป็นเครื่องมือบริหารของผู้ปกครอง ที่ผู้ปกครอง จะได้รับการเคารพได้ก็เพราะผู้ปกครองปกครองเหมือนกับพระพรหมผู้ปกครองสวรรค์ ซึ่งในพระพุทธศาสนา ธรรมเป็นเครื่องอยู่ของพรหมหรือผู้ประเสริฐ เรียกว่า พรหมวิหาร^{๓๐๓} ได้แก่ ผู้มีจิตใจยิ่งใหญ่กว้างขวางประคองพระพรหม ซึ่งเป็นคุณธรรมที่บุคคลควรปฏิบัติต่อกัน ตลอดจนถึงการปฏิบัติต่อสัตว์และธรรมชาติสิ่งแวดล้อมด้วย และโดยเฉพาะอย่างยิ่งบุคคลผู้อยู่ในฐานะผู้ใหญ่ เช่น ปู่-ย่า ตา-ยาย พ่อ-แม่ ครูอุปัชฌาย์อาจารย์ และญาติผู้ใหญ่ ที่มีหน้าที่ในการดูแล ให้การอบรมสั่งสอน ชี้แนะบุตรหลานและมิตรบริวาร ซึ่งเป็นผู้น้อย ซึ่งจะทำให้ผู้ที่ได้รับอุปการคุณรู้สึกสำนึกในบุญคุณที่ผู้อื่นมีต่อตน แบ่งออกเป็น ๔ ประการ คือ

(๑) เมตตา ความรักใคร่ ปราบปรามให้คนอื่นมีความสุข มีจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์สัตว์ทั่วหน้าและเป็นความรักใคร่ที่ปราศจากราคะความกำหนัด เช่น ความรักระหว่างมารดาบิดาบุตรธิดา

(๒) กรุณา ความสงสารคิดช่วยให้คนอื่นพ้นทุกข์ ใฝ่ใจในอันที่จะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์ หมายถึง ความเอ็นดูพอใจในการช่วยเหลือให้ผู้อื่นได้รับความสุขโดยไม่หวังสิ่งตอบแทน

(๓) มุทิตา ความพลอยยินดี ชื่นใจ เมื่อเห็นผู้อื่นได้ดีมีสุข และเจริญองกาม ยิ่งขึ้นไปความยินดีพอใจในการช่วยเหลือ ให้ผู้อื่นได้รับความสุขความเจริญ หรือผู้ที่เขามีความสุขความเจริญอยู่แล้ว ซึ่งตรงข้ามกับความริษยา

^{๓๐๓}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๓๕.

(๔) อุเบกขา ความวางใจเป็นกลาง อันจะให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือมีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตราขึง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง พิจารณาเห็นถึงสภาวะที่สัตว์ทั้งหลายย่อมเป็นไปตามกรรมของตน^{๓๐๔}

โดยที่หลักการของพรหมวิหารทั้ง ๔ เมื่อนำมาใช้ในสถานการณ์จริงหรือสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการปกครอง หรือการบริหารผู้ใช้จะต้องรู้จักการนำมาปรับประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมตามสถานการณ์คือ

สถานการณ์ที่ ๑ เมื่อเพื่อนมนุษย์มีความเป็นอยู่อย่างปกติสุข ไม่เดือดร้อน ไม่มีอันตราย ไม่มีปัญหาอะไร พระพุทธศาสนาสอนให้ใช้หลักเมตตาคือความรักความอยากให้เขาเป็นสุขและเป็นความปรารถนาในทำที่ความเป็นมิตร

สถานการณ์ที่ ๒ เมื่อเพื่อนมนุษย์ตกต่ำ เดือดร้อน มีทุกข์ มีปัญหา พระพุทธศาสนาสอนให้ย้ายความรู้สึกพลอยหวนใจและหวนใจในความรักและคิดที่จะปลดเปลื้องหรือทำอย่างใดหนึ่งให้เขาพ้นจากความทุกข์เท่าที่เราจะช่วยได้

สถานการณ์ที่ ๓ เมื่อมนุษย์ประสบความสำเร็จ มีความสุข มีฐานะยศตาบรรดาศักดิ์ มีอำนาจวาสนาจากผลการกระทำอันเป็นสัมมาอาชีพะ พระพุทธศาสนาสอนให้ย้ายความรู้สึกชื่นชมยินดีส่งเสริมสนับสนุนในความสุกความสำเร็จตามควรแก่การกระทำของผู้นั้น

สถานการณ์ที่ ๔ เมื่อเพื่อนมนุษย์ประสบกับกฎธรรมชาติหรือได้รับผลการกระทำตามกฎธรรมชาติคือตามความเป็นไปแห่งเหตุปัจจัย พระพุทธศาสนาสอนให้ย้ายจากจริยธรรมที่มีต่อเพื่อนมนุษย์ให้กลับมาตั้งอยู่บนฐานแห่งสังขธรรมคือการยอมรับความจริงตามกฎธรรมชาติคือใช้หลักอุเบกขา ไม่ใช่ยอมรับหรือหลงยึดอยู่กับบัญญัติธรรมตามใจชอบ แต่เป็นการยอมรับด้วยการวางใจเป็นกลางในสถานการณ์ที่เพื่อนมนุษย์ได้รับตามธรรมนิยามนั้นๆ เป็นทำที่ของความนิ่งเฉยเพื่อรักษาธรรม^{๓๐๕} เป็นธรรมที่เป็นตัวเชื่อมโยงให้การอยู่ร่วมกันของมนุษย์เป็นไปอย่างถูกต้องเหมาะสม

จากการกล่าวมาทั้งหมดนั้นเราจะพบว่าหลักธรรมในเรื่องพรหมวิหารนั้นถือว่าเป็นหลักธรรมที่เหมาะสมสำหรับนักบริหารที่จะนำหลักธรรมข้อนี้มาใช้ในการบริหาร และเมื่อพิจารณาให้เป็นการเฉพาะเจาะจงลงไปกรอบของคำว่าอุเบกขาที่สามารถนำมาใช้ในการแก้ไขปัญหาด้าน

^{๓๐๔} ที.ม.(ไทย)๑๐/๒๖๒/๑๕๔, ที.ปา.(ไทย)๑๑/๗๑/๔๕.

^{๓๐๕} สุวัณณ์ จันทรวงศ์, ความเชื่อของมนุษย์เกี่ยวกับปรัชญาและศาสนา. (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๐, หน้า ๒๓๕.

การปกครองนั้นก็จะพบว่า ในหลักพรหมวิหาร ๔ นี้หากว่าผู้ปกครองไม่มีอุเบกขาธรรมแล้วก็จะยอมที่จะต้องประสบกับปัญหา กล่าวคือ การปกครองนั้นจะเสียมดุลทางการปกครองคือ

ผู้ปกครองจะไม่อาจรักษาความเชื่อมั่นให้เกิดกับลูกน้องหรือผู้อยู่ใต้การบังคับบัญชาได้ เนื่องจากผู้บริหารวางตัวไม่เหมาะสม คือไม่เป็นกลางในฐานะที่ดูแลอำนาจคือเกิดความรักความชอบกับผู้ใต้บังคับบัญชาและหักห้ามใจไม่ได้เข้าไปช่วยเหลือคนที่ตนพึงใจอยู่ตลอดเวลา เป็นเหตุทำให้เกิดความเสียหายหลายประการ เช่น ผู้ที่ได้รับการช่วยเหลือจะไม่รู้สำนึกในสิ่งที่ทำผิดไป เพราะเขายอมรับว่าเมื่อทำผิดก็ต้องมีคนช่วยอยู่เสมอ ดังนั้น เขาก็จะทำผิด เมื่อเขาทำผิดซ้ำๆ และมีผู้บริหารช่วยเหลือตลอดก็จะเป็นคำถามกับคนอื่นๆ ในองค์กรว่าทำไมถึงช่วย ทำไมถึงไม่ตัดสินใจลงโทษหรือให้เขาได้รับโทษ เมื่อเกิดกรณีนี้ขึ้นบ่อยๆ สมาชิกในองค์กรซึ่งเป็นผู้บังคับบัญชาก็จะหมดความเคารพเชื่อถือต่อการบริหารหรือการปกครองของผู้บังคับบัญชาคนนั้น สาเหตุที่เป็นเช่นนั้น เพราะผู้บริหารหรือผู้บังคับบัญชานั้น ไม่มีอุเบกขาธรรมหรือไม่บำเพ็ญอุเบกขาบารมีนั่นเอง ซึ่งหากผู้บริหารเป็นคนที่ไม่มีอุเบกขาบารมีก็จะสามารถรักษาคุณภาพในการปกครองเอาไว้ได้ และนี่ก็คือประโยชน์ที่ได้จากการนำเอาหลักการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีมาใช้ในการแก้ไขปัญหาการปกครอง ในด้านการเมืองการปกครองในภาพรวมของรัฐ เราจะพบว่าหากผู้ปกครองขาดอุเบกขาธรรมหรือไม่มีการบำเพ็ญอุเบกขาธรรมก็จะมีสภาพไม่แตกต่างไปจากกรณีที่ได้กล่าวมานั้น คือผู้ปกครองจะไม่ได้รับการเชื่อถือจากผู้ใต้ปกครองและหากผู้ปกครองสามารถนำเอาหลักการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีมาใช้ก็จะสามารถแก้ไขปัญหาการเมืองการปกครองนั้นได้ไม่ยาก

(๒) ทศพิธราชธรรม ๑๐ ประการ

ในการนำเอาอุเบกขาบารมีมาแก้ไขปัญหาการเมืองการปกครองนั้นก็ไม่ได้มีเฉพาะหลักพรหมวิหาร ๔ เท่านั้น แต่ยังมีหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการปกครองอีกประการหนึ่ง คือหลักทศพิธราชธรรม หมายถึง หลักธรรมหรือหลักการปฏิบัติหน้าที่ของพระราชาหรือ จริยวัตรที่พระเจ้าแผ่นดินควรประพฤติ หรือคุณธรรมของผู้ปกครอง ๑๐ ประการ ดังที่ปรากฏในขุททกนิกาย ชาดก^{๓๐๖} โดยมีอธิบายความหมายของทศพิธราชธรรมแต่ละประเภทดังนี้

(๑) ทาน การให้ คือ สละทรัพย์สินสิ่งของ บำรุงเลี้ยง ช่วยเหลือประชาราษฎร์ และบำเพ็ญสาธารณประโยชน์

^{๓๐๖} พ.ช. (ไทย) ๒๘/๑๓๖/๑๑๒.

(๒) คีล การประพศติปรกตติงาม คือสำรวมกายและวจีทวาร ประกอบแต่การสุจริตรักษากิตติคุณให้ควรเป็นตัวอย่าง และเป็นทีเคารพนับถือของประชาราษฎร์มิให้มีข้อที่ใครจะดูแคลน

(๓) ปริจจาคะ การบริจจาค คือ เสียสละความสุขสำราญเป็นต้น ตลอดจนชีวิตของตนเพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาราษฎร์และความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง

(๔) อาชชวะ ความซื่อตรง คือ ซื่อตรงทรงสัตย์ไว้มารยา ปฏิบัติการกิจโดยสุจริต มีความจริงใจ และไม่หลอกลวงประชาชน

(๕) มัททวะ ความอ่อนโยนคือมีอัธยาศัยไมเย่อหยิ่งหยาบคายกระด้างถือพระองค์ มีความงามสง่าเกิดแต่ท่วงทีกริยาสุภาพนุ่มนวล ละมุนละไม ให้ได้รับความรักภักดีแต่ก็ไม่ขาดความยำเกรง

(๖) ตปะ ความทรงเดช คือ การแผศเผากิเลสตัณหาให้ครอบจิต ระงับยับยั้ง ข่มใจได้ไม่ยอมให้หลงใหลหมกมุ่นในความสุขสำราญและความปรนเปรอมีความเป็นอยู่สม่ำเสมอหรืออย่างสามัญ มุ่งมั่นแต่จะบำเพ็ญเพียรทำกิจให้บริบูรณ์

(๗) อักโกธะ ความไม่โกรธ คือ ไม่กริ้วกราด ลุอำนาจความโกรธจนเป็นเหตุให้วินิจฉัยความและกระทำการต่างๆ ผิดพลาดเสียดรรรมมีเมตตาประจำใจไว้ระงับความเคืองขุ่น วินิจฉัยความและการทำการด้วยจิตอันราบเรียบเป็นตัวของตัวเอง

(๘) อวิหิงสา ความไม่เบียดเบียน คือ ไม่บีบบัคนกดขี่ เช่น เก็บภาษีชูครัด หรือเกณฑ์แรงงานเกินขนาด ไม่หลงระเริงอำนาจขาดความกรุณาหาเหตุเบียดเบียน ลงโทษอาชญาแก่ประชาราษฎร์ผู้ใดเพราะอาศัยความอาฆาตเกลียดชัง

(๙) ขันติ ความอดทน คือ อดทนต่องานที่ตรากตรำ ถึงจะลำบากกายน่าเหนื่อยหน่ายเพียงไรก็ไม่ท้อถอย ถึงจะถูกขู่ถูกหยันด้วยคำเสียดสีกลางอย่างไร ก็ไม่หมดกำลังใจและไม่ยอมละทิ้งกรณียกิจที่บำเพ็ญโดยชอบธรรม

(๑๐) อวิโรชณะ ความไม่คลาดจากธรรม คือ วางองค์เป็นหลักหนักแน่นในธรรมคงที่ไม่มีความเอนเอียงหวั่นไหวเพราะถ้อยคำที่ตีร้าย เพราะลาภสักการะ หรืออิฏฐารมณ์และอนิฏฐารมณ์ใดๆ สถิตมั่นในธรรม ทั้งในส่วนยุดิธรรมคือ ความเที่ยงธรรมที่ดีทั้งในส่วนนิติธรรมคือระเบียบแบบแผนหลักการปกครอง ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามก็ดี ไม่ประพศติให้เคลื่อนคลาดวิบัติไป^{๓๐๗}

^{๓๐๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๔๑.

เราจะพบว่าในหลักธรรมทั้ง ๑๐ ประการนั้น หลักธรรมข้อที่ ๕ กับ ข้อที่ ๑๐ ถือว่าเป็นหลักธรรมที่จัดเป็นอุเบกขาบารมี คือความอดทนและกับความหนักแน่นไม่หวั่นไหวหรือคลาดจากธรรมหรือหลักการที่ถูกต้อง ซึ่งผู้ปกครองจะต้องมีและหากไม่มีก็จะไม่สามารถที่จะปกครองประชาชนให้ได้รับความสุขได้เลยทั้งนี้เพราะเมื่อผู้ปกครองไม่มีธรรมทั้ง ๒ ประการที่จัดเป็นอุเบกขาธรรมนั้นก็จะทำให้เกิดปัญหาในแง่ของการบริหารได้ หรือหากผู้ปกครองเมืองใดที่บริหารแล้วไม่ก่อให้เกิดประโยชน์กับประเทศหรือสถานที่นั้นเราก็สามารถที่จะนำเอาหลักอุเบกขาทั้ง ๒ ประการนั้นมาปรับประยุกต์ซึ่งก็เชื่อว่าจะสามารถที่จะแก้ไขปัญหาด้านการเมืองการปกครองได้

๔.๕.๓ การประยุกต์ใช้การบำเพ็ญอุเบกขาบารมีกับสังคมไทยด้านเศรษฐกิจ

คำสอนในพระพุทธศาสนาไม่เพียงแต่เป็นความจริงเท่านั้น ยังเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตด้วย เพราะไม่ใช่แค่ศึกษาหาความรู้เพื่อความรู้ (ปริยัติเพื่อปฏิบัติ) หากแต่เป็นการศึกษาหาความรู้ เพื่อนำความรู้ไปปฏิบัติให้เป็นประโยชน์ต่อชีวิตอีกด้วย ดังนั้น สัจจะธรรมในพระพุทธศาสนาที่พระพุทธเจ้าตรัสยอมรับความจริง และวิธีนำความจริงนั้นมาประยุกต์ในการดำเนินชีวิตอย่างครบถ้วนและสมบูรณ์ ความจริงเกี่ยวกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการผลิต การตลาด การบริโภค การให้รัฐเข้าไปแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจตลอดจนการพัฒนาเศรษฐกิจ หรือความจริงด้านเศรษฐกิจด้านอื่นๆ

ในปัจจุบันชีวิตผู้คนยุ่งยากซับซ้อนมากขึ้น ไม่ปลอดภัย แม้จะทำงานเบาเพราะมีเครื่องมือทุ่นแรง แต่ก็เป็ชีวิตที่ปราศจากซึ่งความสุขที่แท้จริง เพราะไม่เป็นการทำงานด้วยชีวิตจิตใจ ผลผลิตของคนไม่มีสภาพเป็นการผลิตที่มีเป้าหมายที่จะสนองความต้องการที่แท้จริงของคนและสังคม แต่สนองตอบและเร่งเร้าความละโมภ หากพิจารณาให้ลึกซึ้งแล้ว จะพบว่าผู้คนในปัจจุบันนี้ไม่รู้เสียด้วยซ้ำว่า แท้ที่จริงแล้วการดำรงชีวิตอยู่ด้วยเศรษฐกิจได้อย่างไร เพื่ออะไร และทำไมจึงชอบสิ่งนี้เป็นเพราะถูกยั่วยุ ถูกเร่งเร้า ถูกกระตุ้นให้กระทำเสียมากกว่าที่จะทำเพราะตัวเองรู้เท่ากัน ซึ่งพฤติกรรมทางเศรษฐกิจของมนุษย์มาจากความไม่รู้เท่าทันภาวะการณ์ความจริง หรือความซื่อสัตย์ทางเศรษฐกิจ หมายถึงการปฏิบัติงานนั้น จะต้องดำเนินชีวิตไปด้วยความซื่อสัตย์ สุจริต ถูกต้องตามระเบียบแบบแผน ตามธรรมเนียมทางสังคม เพื่อปฏิบัติงานที่ถูกต้องชอบธรรม ความยอมรับเกียรติยศในสังคมก็จะตามมา^{๓๐๘}

^{๓๐๘} ณรงค์ เส็งประชา, หลักเศรษฐศาสตร์, มหาวิทยาลัยประสานมิตร ภาควิชาสังคมวิทยา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๓), หน้า ๓๐.

แนวทางแก้ไขปัญหาดังกล่าวคือหลักการสนองความต้องการของมนุษย์หรือวิธีการดับทุกข์ อันเกิดจากความต้องการของมนุษย์ ในความจริงชีวิตที่เกิดมาอาศัยอยู่ในโลกนี้ จะดำรงชีพให้อยู่รอดได้ก็เพราะอาศัยปัจจัยสี่ คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค เป็นปัจจัยพื้นฐานและมีความสำคัญต่อความเป็นอยู่มาก ในทางพระพุทธศาสนาได้สอนวิธีปฏิบัติให้เหมาะสมกับความเป็นอยู่ ซึ่งแนวทางในการแก้ไขเศรษฐกิจในทางพระพุทธศาสนานั้นก็มีอยู่หลายประการ ซึ่งหลักการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีนั้นก็ถือว่าเป็นอีกหลักการหนึ่งที่เราสามารถนำมาแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจได้ โดยปัญหาเศรษฐกิจนั้นมีมูลเหตุมาจาก(๑)ความประมาทขาดสติ (๒)การไม่รู้จักประมาณหรือสั้น โดย (๓)การไม่รู้จักการแบ่งทรัพย์เพื่อที่จะใช้จ่ายให้เกิดประโยชน์ (๔)การไม่มีปัญญาในการเสาะแสวงหาทรัพย์ และ(๕)ปัญหาเรื่องกรรม กล่าวคือผลของกรรมไม่ดีที่ก่อให้เกิดผลเสียหายทางด้านเศรษฐกิจของผู้ที่มีอาชีพค้าขาย โดยที่มูลเหตุทั้งหมดนั้นข้อ ๑-๕ สามารถที่จะแก้ไขได้แต่ข้อที่ ๖ นั้นถือว่าหากเป็นกรรมที่หนักก็ไม่อาจจะแก้ไขได้เลย สำหรับประเด็นที่ว่าแล้วหลักการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีนั้นจะสามารถนำมาแก้ไขปัญหาด้านเศรษฐกิจได้อย่างไร คำตอบก็คืออุเบกขาสามารถที่จะนำมาเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาด้านเศรษฐกิจได้โดยการ

(๑)การค้าขายนั้นจะต้องมีความอดทนต่อปัญหาต่างๆไม่ย่อท้อ โดยความอดทนไม่หวั่นไหวต่อปัญหาที่เกิดขึ้นนี้ถือได้ว่าเป็นลักษณะอีกประการหนึ่งของอุเบกขา กล่าวคือเมื่อมีปัญหาหรือความเหน้อยยากเกิดขึ้นก็จะวางใจหรือวางเฉยต่ออารมณ์นั้นๆตั้งหน้าตั้งตามทำงานไปด้วยความอดทนพากเพียรผลสำเร็จของงานก็จะเกิดขึ้นมาทันที

(๒)การมีสติไม่หวั่นไหวกับเหตุการณ์ในเรื่องของความขึ้นลงของราคาหรือกระแสความนิยม มีสติตั้งมั่นไม่ไหวหวั่นต่ออารมณ์ที่เกิดดำเนินการค้าขายไปอย่างมั่นคงมีสติปัญญาในการค้าขายนั้น

(๓)มีความมั่นคงไม่หวั่นไหวต่อสภาพการณ์ต่างๆโดยมีการวางเฉยต่ออุปสรรคแต่ขณะเดียวกันก็ใช้สติปัญญาในการคิดค้นหาวิธีการหาทรัพย์หรือการแก้ไขปัญหาด้านเศรษฐกิจไม่ว่าจะเป็นเรื่องการค้าหรือจ่ายออกไปเหตุเพราะกิจกรรมทางเศรษฐกิจในส่วนของการผลิตถือเป็นสิ่งที่จำเป็นต่อพื้นฐานการดำรงชีวิตสำหรับมนุษย์โลกอย่างมาก เพราะว่ามีมนุษย์นั้นต้องอาศัยปัจจัย ๔ คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค สิ่งเหล่านี้เป็นของจำเป็นสำหรับการมีชีวิตอยู่ในโลกนี้ หลักคำสอนได้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของปัจจัยพื้นฐานเหล่านี้ที่มนุษย์จะต้องมี ต้องใช้ปัจจัย ๔ ซึ่งจะเกิดมีขึ้นแก่คนเรานั้นก็ต้องอาศัยการผลิตขึ้นมา ดังคำสอนเรื่อง ทิฏฐธัมมิกัตถะ^{๓๐๕}คือ ประโยชน์ในปัจจัย ๔ อย่างคือ

^{๓๐๕} อด.อ.อ.อ. (ไทย) ๒๓/๑๔๔/๒๕๕.

๑. อุฏฐานสัมปทา คือการพร้อมด้วยความขยันหมั่นเพียรในการประกอบอาชีพการงานทางสุจริต ไม่เกียจคร้านในการทำงานนั้น อันเป็นวิถีทางหรือเป็นบ่อเกิดแห่งทรัพย์และสามารถเลี้ยงชีพที่ดีได้

๒. อารักขสัมปทา คือ ความพร้อมด้วยการรักษา จัดสรรทรัพย์ที่แสวงหาได้ ด้วยวิธีการถูกต้อง ไม่ใช่จ่ายฟุ่มเฟือย ไม่สุรุ่ยสุร่าย ประหยัดและได้ประโยชน์สูงสุด

๓. กัลยาณมิตตตา คือ การมีเพื่อนเป็นคนดี ควรเลือกคบแต่เพื่อนที่ดี ไม่คบคนชั่ว เพราะจะนำไปสู่ทางเสื่อม ความฉิบหาย

๔. สมชีวิตา คือ การเลี้ยงชีวิตตามสมควร พอเหมาะแก่กำลังทรัพย์ที่หาได้ ไม่ใช่ฝืดเคืองไม่ให้ฟุ่มเฟือย รู้จัดให้เป็นประโยชน์ พอเหมาะแก่ฐานะความเป็นอยู่ของตน

ทรัพย์สมบัติจะเกิดขึ้นได้ ก็เพราะมนุษย์มีความขยันหมั่นเพียรในการทำงาน ดังพุทธภาษิตว่า “ผู้มีความขยัน ย่อมหาทรัพย์ได้”^{๓๐๐} คำสอนในพระพุทธศาสนาแสดงถึงสาเหตุและโทษของความเกียจคร้านไว้ว่า “ความเกียจคร้าน ๖ ประการเหล่านี้ คือ มักอ้างว่าหนานัก ร้อนนัก เวลาเย็น ยังเข้าอยู่ หิวนัก กระทบหนักแล้วไม่ทำงาน...ผู้หวังความเจริญด้วยโภคทรัพย์พึงเว้นเสีย”^{๓๐๑}

การออมทรัพย์นับว่าเป็นสิ่งจำเป็นอย่างมาก สำหรับผู้ครองเรือนจะต้องรู้จักรักษาทรัพย์ที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียรนั้น ให้ประโยชน์แก่ตัวเองอย่างมากที่สุดเท่าที่จะมากได้ โดยพยายามใช้จ่ายในสิ่งที่จำเป็นและงดเว้นในการใช้จ่ายที่ไม่จำเป็นเสีย คือ เว้นจากอบายมุข ๖^{๓๐๒} ซึ่งจะเป็นทางเสื่อมในการดำรงชีวิตและการทำงาน ผู้ที่ประกอบธุรกิจการงานต้องมีเพื่อนที่ดีเป็นที่ปรึกษา หรือร่วมมือกันในการเศรษฐกิจหรือทุกอย่าง เพราะผู้ประกอบกิจการงานต้องมีเพื่อนที่ดีเป็นที่ปรึกษา หรือร่วมมือกันในการดำเนินงานอย่างมีประสิทธิภาพ ลักษณะของเพื่อนที่ดี หรือมิตรแท้^{๓๐๓} คือ (๑) มิตรอุปการะ (๒) มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ (๓) มิตรแนะนำประโยชน์ (๔) มิตรมีความรักใคร่ ฉะนั้น ผู้ทำงาน หรือผู้บริหารงานทุกสาขาอาชีพจะต้องคำนึงถึงเรื่องมิตรอย่างรอบคอบ ถ้าได้มิตรดีก็เจริญก้าวหน้า ถ้าได้มิตรชั่วเป็นบริวาร ก็มีแต่ทางเสื่อมและล้มละลายไปในที่สุด

การทำงานทุกอย่างที่จะได้มาซึ่งทรัพย์นั้น จะต้องมีความขยัน รักและพอใจในงานที่ทำไม่เกียจคร้าน ไม่ผลัดวันประกันพรุ่ง ไม่ทำงานให้คั่งค้างปล่อยงานทิ้งไว้ ตั้งใจเอาใจใส่ในการทำงานตรึตรองพิจารณาด้วยเหตุและผล จะต้องรู้จักคบคนดีที่เป็นบัณฑิต กับกัลยาณมิตร และเพื่อนร่วมงานช่วยกันคิด

^{๓๐๐} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๓๑๖/๒๔๕.

^{๓๐๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๕๗/๑๘๔.

^{๓๐๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๕๖/๑๗๘.

^{๓๐๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๐๑/๑๕๒.

ปรึกษาหารือซึ่งกันและกัน ผลงานก็ประสบผลสำเร็จ ทรัพย์สินเงินทองที่หามาได้ก็จะนำไปใช้จ่ายอย่างเป็นประโยชน์ ตนเองก็ไม่เดือดร้อน แต่ในทางตรงกันข้าม ถ้าไม่ขยันทำงาน มีความเกียจคร้าน คบคนไม่ดีเป็นเพื่อน ผลสุดท้ายงานก็ล้มเหลวไม่ประสบผลสำเร็จ และทรัพย์สินเงินทองที่หาได้ก็จะใช้จ่ายอย่างสุรุ่ยสุร่าย เกิดความเดือดร้อนแก่ตนเองและสร้างปัญหาแก่ผู้อื่น

นอกจากนั้นเราก็จะพบว่า โภคทรัพย์ เครื่องอุปโภคต่างๆ จะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยการออกแรงงาน การผลิตของมนุษย์และเครื่องจักร แต่ว่าสิ่งสำคัญที่เป็นหัวใจของงานคือ นายจ้างและลูกจ้าง จะต้องทำงานร่วมกัน เห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน ถ้อยทีถ้อยอาศัย งานจึงจะดำเนินไปได้ด้วยความเรียบร้อย มีหลักคำสอนที่แสดงถึงหน้าที่ของนายจ้างและลูกจ้าง^{๓๑๔} ที่ต้องปฏิบัติต่อกัน หน้าที่ของนายจ้าง ที่พึงปฏิบัติต่อลูกจ้างคือ เมื่อจะมอบหมายงานให้ทำก็ควรที่จะดูความสามารถ กำลัง และความเหมาะสม ของผู้ทำงาน ว่าสามารถที่จะทำงานนั้นได้หรือไม่ ต้องใช้คนให้เหมาะสมกับงาน งานจึงจะสำเร็จด้วยดี ควรมีสวัสดิการค่ารักษาพยาบาลในยามเจ็บป่วย โบนัส และวันหยุด เพื่อเป็นการพักผ่อนที่ลูกจ้างควรจะได้ ส่วนหน้าที่ลูกจ้างพึงปฏิบัติต่อนายจ้าง^{๓๑๕} ก็จะต้องมีความจริงใจในการทำงาน และรับผิดชอบต่องานที่ได้รับมอบหมายนั้น สิ่งสำคัญผู้ทำงานจะอยู่ที่ใดก็ตาม ควรรู้จักหาความดีของคนอื่นหาจุดบกพร่องของตนเอง มาปรับปรุงแก้ไข แล้วงานที่ทำนั้นจะไม่เกิดปัญหา ไม่นินทาว่าร้ายคนอื่นตั้งใจทำงานให้เกียรติและยกย่องนายจ้างหรือผู้บังคับบัญชา

พระพุทธศาสนาได้สอนหรือเน้นถึงหลักเกณฑ์สำหรับฆราวาสผู้ที่ประกอบการค้าขายโดยกล่าวถึงความเสื่อมของบุคคลที่จะประกอบการค้าขายไว้ หมายถึง ผู้ไม่ควรจะได้ โภคทรัพย์ยังไม่ได้ หรือเพื่อทำ โภคทรัพย์ที่ได้แล้วให้ทวีขึ้น ทางแห่งความเสื่อมนั้น ได้แก่ เวลาเช้าไม่จัดแจงการทำงาน โดยเอื้อเพื่อ เวลาเที่ยงไม่จัดแจงการทำงาน โดยเอื้อเพื่อ และเวลาเย็นไม่จัดแจงการทำงาน โดยเอื้อเพื่อ ในทางตรงกันข้าม พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงองค์ประกอบของบุคคลผู้ที่ทำการค้าขายไว้ ถ้าพ่อค้าประกอบด้วยองค์ ๓ ประการได้แก่ (๑) เวลาเช้าจัดแจงการทำงาน โดยเอื้อเพื่อ (๒) เวลาเที่ยงจัดแจงการทำงาน โดยเอื้อเพื่อ (๓) เวลาเย็นจัดแจงการทำงาน โดยเอื้อเพื่อ^{๓๑๖} นี้จะได้ โภคทรัพย์ที่ยังไม่ได้ หรือทำ โภคทรัพย์ที่ได้แล้วให้ทวีขึ้น

^{๓๑๔} (๑) ด้วยจัดการงานให้ทำตามสมควรแก่กำลัง (๒) ด้วยให้อาหารและรางวัล (๓) ด้วยรักษาพยาบาลในเวลาเจ็บไข้ (๔) ด้วยแจกของมีรสแปลกประหลาดให้กิน (๕) ด้วยปล่อยในสมัย คือ ให้มีโอกาสพักผ่อนรื่นเริงตามสมควร

^{๓๑๕} (๑) ลูกขึ้นทำงานก่อนนาย (๒) เลิกงานทีหลังนาย (๓) ถือเอาแต่ของที่นายให้ (๔) ทำการทำงานให้ดีขึ้น (๕) นำคุณของนายไปสรรเสริญในที่นั้น

^{๓๑๖} อัง.ติก.(ไทย) ๒๐/๑๔๕/๔๕๘

องค์ประกอบนี้และยังได้กล่าวถึงลักษณะของพ่อค้าที่อาจสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจได้นั้น ประกอบด้วย องค์ ๓ ประการ^{๓๑๖} คือ

(๑) จักขุมา คือ มีวิสัยทัศน์ มีหูตาไวกว้างไกล สามารถจำแนกต้นทุน กำไร สินค้าต่างๆ ได้เป็นอย่างดีว่า สินค้าชนิดนี้พึงขายราคาเท่านี้ ขายราคาเท่านี้ ซื้อราคาเท่านี้ ขายไปเท่านี้จึงได้ทุนเท่านี้ ได้กำไรเท่านี้

(๒) วิรุโร คือ มีประสบการณ์ มีความชำนาญชำนาญในการค้า เข้าใจในการซื้อสินค้าเข้าจำหน่าย สินค้าออกรอรับรู้การตลาด อำนาจการซื้อของลูกค้า เป็นคนฉลาดที่จะซื้อและขายสิ่งที่ตนพึงขาย

(๓) นิสสยสัมปันโน คือ มีเครดิต เป็นคนมีแนวคิดในทางการค้า และมีแหล่งเงินต่างๆ ให้การสนับสนุนเช่น คู่แข่งกับเศรษฐกิจหบดี นายทุน นายธนาคารให้ความเชื่อถือสนับสนุนในด้านทุนดำเนินการในการค้าขาย

การคำนึงถึงคุณภาพของสินค้า และคุณค่าของวัตถุที่ควรแก่การบริโภค ที่ผู้ประกอบการไม่ควรละเลย ควรที่จะนำมาพิจารณามีใช้ว่าจะค้าขายอะไรก็ได้ “ที่ทำการได้” จึงมีสิ่งที่จะต้องเว้นในการประกอบการทางธุรกิจ ที่แสดงไว้ใน^{๓๑๗} มี ๕ ประเภท ดังนี้

๑. เว้นจากการค้าขายสัตว์อันเป็นเครื่องประหาร เช่น หอก ดาบ ปืน อาวุธ เป็นต้น ยุทธภัณฑ์ เป็นปัจจัยที่นำไปสู่การทำลายมนุษย์ การให้ละเว้นจากการค้าสัตว์เพราะเห็นว่าเป็นเครื่องมือแห่งการทำลายชีวิตกัน การแสวงหากำไรจากการค้าสัตว์ก็เท่ากับเป็นการแสวงหากำไรจากการฆ่าการทำลายชีวิตมนุษย์

๒. เว้นจากการค้ามนุษย์ เพราะถือว่าเป็นการลดค่าของความเป็นมนุษย์ ที่มีชาติเสมอกันลงมา เป็นสินค้า จึงเท่ากับลดมนุษย์ลงเป็นเพียงวัตถุ ซึ่งเป็นการละเลยหรือการมองข้ามคุณค่าทางจิตใจของมนุษย์ ปัญหาที่อาจตามมาจากการทำเช่นนี้อาจเป็นปัญหาสังคมที่มนุษย์ถูกบังคับ ให้เป็นทาสหรือเกิดปัญหาโสเภณีขึ้นมา ปัญหานี้เกิดจากการค้าขายมนุษย์นั่นเอง

๓. เว้นจากค้าขายสัตว์เป็นและสัตว์ที่เขาฆ่าเป็นอาหาร การแสวงหากำไรจากสัตว์ เป็นบ่อเกิดของการเบียดเบียนสัตว์ เพราะการไปเที่ยวจับสัตว์ต่างๆ มาขังไว้ให้หมดอิสรภาพเพื่อจะนำไปขาย เป็นการทำให้สัตว์ได้รับความทุกข์ทรมาน การให้ละเว้นจากการค้าขายเนื้อสัตว์ ซึ่งเป็นการเบียดเบียนทำลายสัตว์อย่างรวดเร็ว แม้การดำรงชีวิตของปุถุชนต้องมีการบริโภคเนื้อสัตว์ก็มีการฆ่าสัตว์บ้างตามความจำเป็นของร่างกาย

^{๓๑๖} อ.จ.ต.ก.(ไทย) ๒๐/๑๔๖/๔๕๕

^{๓๑๗} อ.จ.ป.ญ.จ.ก.(ไทย) ๒๒/๑๗๗/๒๑๑

แต่ก็ไม่เท่ากับการประกอบกรที่มีกรฆ่าสัตว์เพื่อขายเป็นสินค้าต้องมาเป็นจำนวนมาก ซึ่งเป็นความรุนแรงมากกว่าการนำมาเป็นอาหารธรรมดา

๔. เว้นจากการค้าขายน้้ามา การค้มน้้ามา เป็นสาเหตุของการประกอบกิจกรรมที่ก่อให้เกิดทุกข์ และโทษทั้งแก่ตนเองและผู้อื่นได้หลายประการ ซึ่งโทษของการค้มน้้ามี ๖ ประการ คือ (๑) ทรัพย์หมดไป (๒) ก่อการทะเลาะวิวาท (๓) ทำลายสุขภาพกายและสุขภาพจิต (๔) เสื่อมเสียเกียรติชื่อเสียงของตน (๕) ทำให้แสดงความด้นไม่รู้จักอาย (๖) ทอนกำลังปัญญา จะทำให้ตั้งอยู่ในความประมาท

๕. การเว้นจากการค้าขายยาพิษ เพราะยาพิษเป็นสิ่งที่ทำลายชีวิตมนุษย์แม้ไม่ถึงตายก็ทำให้สุขภาพจิตและสุขภาพของร่างกายเสื่อมโทรมอย่างรุนแรง ปัญหาที่เกิดจากยาพิษ เช่น ปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นพิษปัญหาหมอกพิษ คุลธรรมชาติดูกทำลาย เช่น แม่น้้าล้าลองที่เกษตรกรให้ลคผลผลิตทางการเกษตร บางครั้งสารพิษเหล่านั้นตกค้างอยู่ในผักผลไม้ ทำให้ผู้รับประทานสารเหล่านั้นเข้าเป็นโรคนิดที่รุนแรง ไม่สามารถรักษาให้หายได้ ยารักษาโรคนิดนี้ผู้ขายประกอบส่วนที่เป็นยาเสพติด ก็จัดเข้าในประเภทของยาพิษเช่นกัน ดังนั้น ผู้ค้าขายจึงควรเว้นการค้าขายโดยเด็ดขาด

จากการกล่าวมาทั้งหมดนั้นเราจะพบว่าเมื่อมีปัญหาที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจแล้ว เราก็สามารถที่จะนำเอาหลักอุเบกขามาปรับประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์หรือนำมาแก้ไขปัญหาก็ได้ ทั้งนี้ก็เพราะอุเบกขาธรรมนั้นถือว่าเป็นหลักธรรมที่มีคุณค่าและสามารถที่จะนำมาแก้ไขปัญหาหลายๆ ประการได้ ซึ่งหนึ่งในปัญหานั้นก็คือปัญหาทางด้านเศรษฐกิจนั่นเอง

๔.๕.๔ การประยุกต์ใช้การบำเพ็ญอุเบกขาบารมีกับสังคมไทยด้านสังคม

ในการศึกษาการนำเอากรอบแนวคิดเรื่องอุเบกขาบารมีมาใช้ในการแก้ไขปัญหสังคมนั้น ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบในการพิจารณาไว้ดังนี้

(๑) ความหมายของคำว่าปัญหาสังคม สำหรับคำว่าปัญหาสังคมนั้นมีองค์ประกอบของคำอยู่ ๒ คำคือคำว่า ปัญหา กับคำว่าสังคม โดยคำว่า คำว่า “ปัญหา” นั้น มี ๓ ความหมาย คือ ๑) หมายถึง ข้อสงสัย เช่น ทำได้โดยไม่มีปัญหา ๒) หมายถึง คำถาม เช่น ตอบปัญหา ๓) หมายถึง ข้อที่ต้องพิจารณาแก้ไข เช่น ปัญหาเฉพาะหน้า ปัญหาสังคม ปัญหาทางการเมือง^{๑๑๕} และ

^{๑๑๕} สำนักราชบัณฑิตยสถาน พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท นานมีบุ๊คส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๖๘๗.

ปัญหา ยังมีความหมายว่า “สภาพเหตุการณ์ที่จะเกิดในอนาคต มีแนวโน้มที่จะไม่ตรงกับความต้องการ”^{๓๒๐}

ส่วนคำว่า “สังคม” นั้น มาจากคำ ๒ บท คือ สัง แปลว่า “พร้อม, กับ, ดี” และ คม ชาติ แปลว่า “ไป, ถึง” รวมกันเป็นสังคม แปลว่า “ไปพร้อมกัน ไปร่วมกัน” หมายถึงว่า “อยู่ด้วยกัน ไปด้วยกัน ทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน มีความเป็นไปเป็นอยู่เกี่ยวเนื่องกัน” คือ มนุษย์เป็นสัตว์สังคมจะต้องอยู่รวมกันเป็นกลุ่มก้อน มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันทั้งโดยตรงและโดยอ้อม จะแยกตัวอยู่โดยลำพังโดยไม่เกี่ยวข้องกันกับใครๆ เด็ดขาดย่อมจะทำไม่ได้ คำว่าสังคม เป็นศัพท์นาม หมายถึง คนจำนวนหนึ่งที่มีความสัมพันธ์ต่อเนื่องกันตามระเบียบกฎเกณฑ์ โดยมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน, วงการหรือสมาคมของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เช่น สังคมชั้นสูง^{๓๒๑} เมื่อนำความหมายของ ๒ คำนั้นมารวมกันเข้าก็เป็นคำว่า ปัญหาสังคม หมายถึง สิ่งที่เป็นอุปสรรคที่จะต้องแก้ไขของสังคม

นอกจากนั้นยังมีนักวิชาการทางด้านสังคมวิทยาได้ให้คำอธิบายเกี่ยวกับคำว่าสังคมวิทยาเอาไว้ว่า “ปัญหาสังคมเป็นสภาวะที่กระทบกระเทือนบุคคลจำนวนหนึ่งที่มาพอสมควร ในวิถีทางที่ไม่พึงปรารถนา และมีความรู้สึกว่าจะมีการกระทำร่วมกันบางอย่าง” ราบและเชลซนิกเห็นว่า “ปัญหาสังคมมีส่วนเกี่ยวข้องกับความรู้สึกหรือความต้องการขั้นมูลฐานของสังคม”^{๓๒๒} หรือปัญหาสังคมคือสถานการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งที่ไม่สอดคล้องกับค่านิยมของคนเป็นจำนวนมากของกลุ่มหรือของสังคมหนึ่งจนเป็นเหตุให้เขาตกใจที่จะกระทำการแก้ไขสถานการณ์นั้น เมื่อเขาตระหนักว่าอยู่ในวิสัยที่จะทำได้^{๓๒๓} หรือ “ปัญหาสังคมเป็นสภาวะการณ์ที่ผู้คนจำนวนมากในสังคมกำหนดให้เป็นปัญหา หรือยอมรับว่า เป็นปัญหา และเห็นว่า จะต้องมีการแก้ไขสภาวะการณ์นั้นให้หมดไปหรือบรรเทาลง จะปล่อยทิ้งไว้เฉยๆ ไม่ได้”^{๓๒๔}

^{๓๒๐} รศ.ดร. วีรพล สุวรรณนันทน์, *กระบวนการแก้ปัญหา*, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ บริษัท ประชูปรรณกิจ จำกัด ๒๕๓๓), หน้า ๑.

^{๓๒๑} เล่มเดียวกัน, หน้า ๘๑๗.

^{๓๒๒} รศ.สุพิศรา สุภาพ, *ปัญหาสังคม*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๒), หน้า ๓.

^{๓๒๓} สัญญา สัญญาวิวัฒน์, *สังคมวิทยาปัญหาสังคม*, (กรุงเทพมหานคร : เจ้าพระยาการพิมพ์, ๒๕๒๖), หน้า ๕.

^{๓๒๔} ดร.จรัญ พรหมอยู่, *การศึกษาปัญหาสังคม*, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ โอ.เอส.พรินติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๔๑), หน้า ๔.

เมื่อกล่าวโดยสรุปเราจะพบว่าคำว่า ปัญหาสังคมนั้น หมายถึง เรื่องราวหรือเหตุการณ์ที่ไม่พึงประสงค์ไม่เป็นที่ต้องการก่อให้เกิดความสับสนยุ่งยากเดือดร้อนวุ่นวาย ซึ่งเกิดขึ้นในสังคมมนุษย์ และจะต้องได้รับการแก้ไขให้บรรเทาลงหรือให้หมดไป

๔.๖ ลักษณะของปัญหาสังคมไทยในยุคโลกาภิวัตน์

ในหมู่มนุษย์ที่ต่างกันโดยนิสัย ความรู้ ความประพฤติ การศึกษา การงาน ฐานะด้านเศรษฐกิจ ความเป็นอยู่ เป็นต้นซึ่งต้องอยู่รวมกันเป็นกลุ่มก้อน และมีกิจกรรมที่ต้องทำโดยเกี่ยวข้องกันและกัน ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม เป็นสังคมเล็กบ้าง ใหญ่บ้าง ย่อมจะมีปัญหามากหรือน้อยต่างกันไปตามเหตุปัจจัยที่ก่อให้เกิดปัญหาในแต่ละสังคม

ในสังคมไทยในยุคโลกาภิวัตน์นี้ ก็มีปัญหามากมาย ทั้งปัญหาเก่าที่ยังต้องแก้ไขและปัญหาใหม่ที่เกิดขึ้นเพราะปัญหาเก่าบ้าง ปัญหาใหม่แท้ๆ ที่เกิดขึ้นตามยุคตามสมัยที่เปลี่ยนแปลงบ้าง เมื่อว่าโดยปัญหาหลัก หรือ ปัญหาใหญ่ๆ ที่เป็นสาเหตุให้เกิดมีปัญหามากมาย พอกำหนดได้เป็น ๓ ปัญหา คือ ปัญหาด้านเศรษฐกิจ ปัญหาด้านสังคม ปัญหาด้านการเมืองการปกครอง ซึ่งปัญหาแต่ละปัญหานั้นเป็นปัญหาที่มีความเกี่ยวเนื่องกันและกัน กล่าวคือ

เมื่อเศรษฐกิจเกิดเป็นปัญหาขึ้นก็ส่งผลถึงสังคม ทำให้คนในสังคมมีความเป็นอยู่ลำบาก การทำมาหากินฝืดเคือง รายได้น้อยรายจ่ายมาก ค่าเงินตกต่ำ ข้าวของมีราคาแพง ทำให้เดือดร้อนถึงฝ่ายการเมืองการปกครองซึ่งมีหน้าที่บริหารประเทศ ต้องหาแหล่งเงินกู้ยืมจากต่างชาติมาเป็นค่าใช้จ่ายบริหารประเทศ ทำให้ประเทศชาติเป็นหนี้ต่างชาติ และต้องเดือดร้อนขายทรัพย์สินสมบัติของชาติบางส่วนให้ชาวต่างชาติเข้ามายึดครองจัดการ ก็กลับเป็นปัญหาเศรษฐกิจอีกต้องหาเงินมาใช้หนี้คืนพร้อมทั้งดอกเบี้ย ทำให้การประกอบอาชีพไม่คล่องตัวกลายเป็นปัญหาทางสังคมอีก

มนุษย์แต่ละคนในสังคมต้องแก่งแย่งการประกอบอาชีพ ต้องหาเงินมาให้พอกับการใช้จ่าย เมื่อเศรษฐกิจฝืดเคืองหาเงินยากขึ้น ดังนั้น แม้ด้วยวิธีการที่ไม่ถูกต้องก็ต้องทำ การเอารัดเอาเปรียบของคนในสังคม การข่มเหงเบียดเบียนรังแกคนที่ด้อยโอกาสกว่า การทุจริตฉ้อโกงคอร์ปชั่นต่างๆ จึงเป็นปัญหาตามมาและสั่งสมมากขึ้นๆ และเป็นการยากที่จะใช้ระยะเวลาอันสั้นเพื่อแก้ปัญหาเหล่านั้นได้ทุกปัญหา

ปัญหาดังกล่าวมานั้น เป็นปัญหาที่มีอยู่ในสังคมไทยในยุคโลกาภิวัตน์นี้ และเป็นปัญหาที่รอการแก้ไขด้วยวิธีการที่ถูกต้องเหมาะสมและต่อเนื่อง จนกว่าปัญหาจะบรรเทาลงความรุนแรง และหมดสิ้นไปจากสังคม

ปัญหาเหล่านั้นทำสังคมไทยให้เป็นเหมือนคนป่วยหนักด้วยสารพัดโรค และรอคอยการเยียวยารักษาจากนายแพทย์ผู้ชาญฉลาดสมบูรณ์ด้วยความรู้และความสามารถ มาทำการรักษาด้วย

กรรมวิธีหลายๆ อย่าง สำหรับแต่ละโรคๆ และต้องอาศัยเวลาสำหรับแต่ละโรคๆ เร็วบ้าง ช้าบ้าง แล้วแต่เงื่อนไขความหนักเบาของโรคนั้น

๔.๖.๑ ประเภทของปัญหาสังคมที่นำมาศึกษา จากการศึกษาปัญหาของสังคมไทยในยุคโลกาภิวัตน์มาทั้งหมดเราจะพบว่า ปัญหาที่เกิดขึ้นและจำเป็นที่จะต้องมีการแก้ไขในสมัยปัจจุบันนี้มีอยู่ทั้งหมด ๕ ประการคือ

๔.๖.๑.๑ ปัญหาวัยรุ่น คำว่า วัย หมายถึง เขตอายุ, ระยะของอายุ วัยรุ่น หมายถึง วัยย่างเข้าสู่วัยหนุ่มสาว^{๓๒๕} วัยรุ่น เป็นวัยหัวเรี่ยวหัวตอของการเปลี่ยนแปลง เป็นวัยที่เปลี่ยนจากวัยเด็ก เป็นวัยผู้ใหญ่ เป็นวัยที่อยู่ในระหว่างการเปลี่ยนแปลง ซึ่งการเปลี่ยนแปลงในทางร่างกายทำให้มีผลกระทบต่ออารมณ์ด้วย เช่น ทำให้เป็นคนอารมณ์อ่อนไหวได้ง่าย เต็มไปด้วยความเพ้อฝัน มีอุดมคติสูงส่ง มักจะมองสิ่งต่างๆ ในแง่ดี เพราะฉะนั้น หากเจอกับสิ่งที่ทำให้ผิดหวัง ไม่ได้ดังที่ตนมุ่งหมายไว้ก็จะเสียใจมาก บางคนถึงกับต้องพึ่งสิ่งเสพติดเพื่อแก้ปัญหา จุดสำคัญของวัยรุ่นประการหนึ่ง คือ ถ้ามีความเชื่อแล้วมักจะเชื่ออย่างจริงจัง แต่ในขณะที่เดียวกันก็มีความระแวงไม่ยอมเชื่ออะไรง่ายๆ นอกจากจะมีหลักฐานมาอ้างอิงให้เชื่อถือ และถ้าเชื่อแล้วเกิดไม่เป็นจริง จะเปลี่ยนความเชื่อถืออย่างรวดเร็ว เป็นวัยที่ชอบวิรบุรุษ คือ เชิดชูทั้งคนกล้าจริงและกล้าไม่จริง^{๓๒๖}

เนื่องจากอารมณ์วัยรุ่นนี้มักจะรุนแรงกว่าวัยเด็ก ทำอะไรมักจะใจร้อน อยากได้อะไรดังใจ และตัดสินใจง่าย ไม่มีสติยับยั้งชั่งใจ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ สงสัยในกฎเกณฑ์และระเบียบแบบแผนทางสังคม อยากลองดี^{๓๒๗} ด้วยเหตุดังกล่าวมานี้ ปัญหาวัยรุ่นจึงมีมาก เช่น ปัญหาการทำร้ายร่างกาย ปัญหายาเสพติด ปัญหาเอดส์ ปัญหาการทำแท้ง ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาการหลั่งไหลเข้ามาของวัฒนธรรมตะวันตก ปัญหาอัตวินิบาต ปัญหาความเสี่ยงโทรคมนาคมด้านศีลธรรม เป็นต้น

สำหรับการแก้ไขปัญหายุวรุ่นนั้นถือว่าการแก้ไขปัญหาที่ไม่อาจจะแก้ไขได้โดยอาศัยหน่วยงานหรือสถาบันใดสถาบันหนึ่ง ทั้งนี้เพราะวัยรุ่นนั้นเป็นวัยที่อยากเรียนรู้ ดังนั้น การแก้ไขปัญหายังมีความจำเป็นที่จะต้องแก้ไขโดยการอิงอาศัยกันระหว่างผู้ปกครอง ตำรวจ และที่สังคมในฐานะที่ปัญหายุวรุ่นยังถือว่าเป็นปัญหาของเด็ก และในกระบวนการแก้ไขปัญหานี้ “อุเบกขา” ถือว่า

^{๓๒๕} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, หน้า ๑๐๖๒.

^{๓๒๖} รศ.สุพัตรา สุภาพ, ปัญหาสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๒), หน้า ๑๘.

^{๓๒๗} เดโช สวานานนท์, จิตวิทยาสำหรับครู, (พระนคร : มงคลการพิมพ์, ๒๕๐๗), หน้า ๗๓-๕๓.

เป็นหลักธรรมที่มีความสำคัญที่สุดในการที่จะนำมาเป็นกรอบในการแก้ไขปัญหานี้ก็สืบเนื่องมาจากผู้ที่เข้ามาแก้ไขจะต้องมีอุเบกขาธรรมหรืออุเบกขาบารมีค่อนข้างสูง โดยที่อุเบกษาดังกล่าวก็คือ(๑)ความอดทน ในที่นี้หมายถึงการที่จะมุ่งแก้ไขปัญหาดังกล่าวผู้เข้ามามีส่วนในการแก้ไขจะต้องมีความอดทนค่อยๆสอนหรือค่อยๆดำเนินการแก้ไขอย่างค่อยเป็นค่อยไปทั้งนี้ก็เพราะวัยรุ่นเป็นวัยที่ไม่เหมือนใคร คือคนที่อยู่ในวัยนี้จะมีพฤติกรรมที่รุนแรงก้าวร้าวและมักจะเป็นปฏิปักษ์ต่อคำสั่ง ดังนั้น ผู้ปกครองที่ดี ผู้ที่เข้ามามีส่วนในการแก้ไขปัญหาก็จะต้องมีความอดทนค่อนข้างสูง (๒)การวางเฉยต่อผลการตัดสินปัญหา หมายความว่าในการดำเนินการแก้ไขปัญหาวัยรุ่นนั้น เมื่อผลการแก้ไขปัญหาวัยรุ่นออกมาอย่างไรจะต้องมีการยอมรับอย่างเข้าใจ คือ การวางเฉยต่ออำนาจอคติ และราคา ประโยชน์ ต่างๆให้ได้ ทั้งนี้เพื่อที่จะรักษาสมดุลของธรรมหรือการแก้ไขปัญหามาไว้ เมื่อผลการตัดสินหรือเมื่อรู้ว่าเด็กหรือวัยรุ่นที่เป็นบุตรหลานของตนกระทำความผิดก็จำเป็นที่จะต้องวางอุเบกขา คือวางใจต่อเหตุการณ์นั้นๆให้ได้ หรือเมื่อการดำเนินการแก้ไขนั้นปรากฏว่าวัยรุ่นที่เป็นบุตรหลานของตนกระทำความผิดกฎหมายจริงจะต้องได้รับโทษก็จำเป็นที่จะต้องยอมรับอย่างเข้าใจ แต่ไม่ได้หมายความว่าไม่สนใจทั้งนี้เพราะคำว่า อุเบกขานั้น มีความหมายอย่างชัดเจนว่า เข้าใจ และมั่นคงต่อปัญหาไม่แสดงอาการเดือดร้อนวุ่นวายเกินเหตุมีเหตุผลและสติปัญญาในการแก้ไขปัญหาก็จะสามารถฝ่าฟันปัญหาและอุปสรรครวมถึงแก้ไขปัญหาวัยรุ่นดังที่กล่าวมาทั้งหมดได้

๔.๖.๑.๒ ปัญหาอาชญากรรม คำว่าอาชญากรรม คือ การกระทำความผิดทางอาญา และผู้ที่กระทำจะต้องได้รับโทษตามกฎหมาย^{๓๒๘} การกระทำความผิดกฎหมายอาญา อาจผิดเพราะกระทำ หรืองดเว้นไม่กระทำก็ได้เช่น ฆ่าคนตาย ลักทรัพย์ ไม่เสียภาษี ไม่ยอมเข้ารับการศึกษา เป็นต้น ซึ่งโทษที่จะได้รับจะมีกฎหมายกำหนดไว้ชัดเจนว่าเป็นโทษสถานใด เช่น ลักทรัพย์ ปล้นทรัพย์ ข่มขืนแล้วฆ่า ยกยอกทรัพย์ ปลอมหนังสือ เป็นต้น การกระทำความผิดทางอาญาเป็นการกระทำความผิดต่อสังคม เจ้าหน้าที่รับภาระหน้าที่ดำเนินคดีแก่ผู้กระทำความผิด ถือว่าเป็นตัวแทนของสังคม เพราะถือว่า คนที่เสียหายไม่ใช่เฉพาะผู้ที่ถูกทำร้ายเท่านั้น สังคมส่วนรวมได้รับความเสียหายสำหรับประเภทของอาชญากรรมนั้น ปุรุชชัย เปี่ยมสมบูรณ์และคณะ^{๓๒๙} ได้จำแนกประเภทอาชญากรรมเป็น ๕ ประเภทดังนี้

๑) อาชญากรรมปราศจากผู้เสียหาย หมายถึง อาชญากรรมซึ่งเกี่ยวข้องกับการละเมิดศีลธรรมจรรยาของบุคคล และการที่เรียกว่าอาชญากรรมปราศจากผู้เสียหายก็เพราะผู้กระทำความผิด

^{๓๒๘} รศ.สุพิศรา สุภาพ, ปัญหาสังคม, หน้า ๔๒.

^{๓๒๙} เอกสารการสอนชุดวิชา มนุษย์กับสังคม, หน้า ๕๒๑.

และผู้เสียหายก็เป็นบุคคลเดียวกัน เช่น ความผิดเกี่ยวกับการพนัน การค้าประเวณี การทำแท้ง การมีและการใช้สื่อลามกอนาจาร เป็นต้น

๒) อาชญากรรมพื้นฐาน หมายถึง อาชญากรรมที่เกี่ยวกับการประทุษร้ายต่อทรัพย์สิน ร่างกาย หรือชีวิตของผู้อื่น เช่น ลักทรัพย์ ปล้นทรัพย์ ทำร้ายร่างกาย ฆ่าผู้อื่น เป็นต้น

๓) อาชญากรรมองค์การ หมายถึง อาชญากรรมซึ่งอาชญากรได้รวมตัวกันตามสายงานการบังคับบัญชาในรูปองค์การ โดยจัดการวางแผนและดำเนินงานเพื่อประกอบธุรกิจผิดกฎหมาย ประเภทต่างๆ บ่อยครั้งที่อาชญากรองค์การจะอาศัยอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมืองเพื่อผูกขาดการค้าดำเนินธุรกิจผิดกฎหมายนั้นๆ เช่น การเป็นเจ้ามือสลากกินรวบ การค้าหญิงโดยบังคับค้าประเวณี การค้ายาเสพติดให้โทษ การค้าสินค้าหนีภาษี การค้าแร่เถื่อน การค้าไม้เถื่อน เป็นต้น

๔) อาชญากรรมปกขาว หมายถึง อาชญากรรมซึ่งผู้กระทำความผิดเป็นบุคคลที่อยู่ในตำแหน่งหน้าที่การงาน ทั้งในภาคราชการ รัฐวิสาหกิจ หรือเอกชน และได้ใช้ตำแหน่งหน้าที่ดังกล่าวในทางไม่ชอบเพื่อการแสวงหาประโยชน์ส่วนตน เช่น การขี้ยกออกเงิน การรับเงินคอมมิชชั่นในการประมูลก่อสร้างสถานที่ราชการ การรับเงินจากผู้สมัครสอบคัดเลือกซึ่งอยู่ในลักษณะการทุจริตคอร์ปชั่น เป็นต้น

๕) อาชญากรรมพิเศษ หมายถึง อาชญากรรมซึ่งมีลักษณะแตกต่างไปจากอาชญากรรม ๔ ประเภทแรกที่กล่าวมาแล้ว แต่อาชญากรรมเหล่านี้มีความสำคัญและจำเป็นจะต้องได้รับความสนใจเป็นพิเศษ เช่น อาชญากรรมทางเศรษฐกิจและพาณิชย์ อาชญากรรมก่อการร้าย และอาชญากรรมทางคอมพิวเตอร์ เป็นต้น

ถึงแม้ว่า จะมีการจับกุมลงโทษตามความผิดแล้ว แต่ปัญหาอาชญากรรมก็ไม่ได้หมดไป ยังคงมีอยู่ เป็นแต่บางคดีลดลง บางคดีทรงตัว บางคดีก็กลับเพิ่มขึ้น เช่น คดีลักทรัพย์ เจ้าหน้าที่ได้รับแจ้ง ใน พ.ศ. ๒๕๓๕ จำนวน ๓๕,๕๖๖ ราย จับกุม ๒๐,๕๕๑ ราย พ.ศ. ๒๕๓๕ รับแจ้ง จำนวน ๔๓,๖๘๘ ราย จับกุม ๒๒,๖๔๔ ราย จะเห็นได้ว่า คดีนี้มีจำนวนเพิ่มขึ้น

จากการศึกษามาทั้งหมดเราจะพบว่า การแก้ไขปัญหายุ่งเกี่ยวกับอาชญากรรมนั้นจะสามารถทำได้ก็ด้วยการ(๑)ปราบปรามอาชญากรรมภายใต้กฎหมายที่เคร่งครัด (๒)ปรับปรุงโครงสร้างของการบริหารประเทศใหม่หมายความว่า จะต้องมีการปรับปรุงโครงสร้างการบริหารประเทศในระดับสังคมใหม่ให้ดีขึ้นด้วยการออกกฎหมายที่สอดคล้องกันสภาพสังคม เศรษฐกิจ และมีการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคมมนุษย์ภายใต้ระบอบการบริหารที่มีคุณภาพเพื่อสร้างความอยู่ดีกินดีไม่มีปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคม หรือไม่มีปัญหาเรื่องความยุติธรรม เสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรมให้เกิดขึ้นทุกคนในสังคมให้มากที่สุด ที่สำคัญจะต้องขจัดปัญหา ความยากจน ปัญหายาเสพติดและปัญหาการ

เสพติดวัตถุ ปัญหาการพนันในสังคมให้หมดไป เพราะปัญหาต่างๆเหล่านี้เป็นปัญหาพื้นฐานที่ก่อให้เกิดการประกอบอาชญากรรม ต้องนำหลักนิกคยะ ปัคคคัยหะ ในทางพระพุทธศาสนามาใช้ อย่างเคร่งครัด กล่าวคือการข่มคนที่ควรข่ม การยกย่องคนที่ควรยกย่อง ภายใต้กฎหมายที่เป็นธรรม ซึ่งกรอบการดำเนินการเช่นนี้ย่อมเป็นผลทำให้เกิดความผาสุกและไม่มีการเบียดเบียนกันได้ โดยหลักการแก้ไขปัญหาอาชญากรรมนั้นเราสามารถที่จะพิจารณาได้จากกรอบที่ปรากฏในกฎทันตสูตรที่เป็นกรอบหรือระเบียบการที่พระมหากษัตริย์หรือผู้ปกครองจะต้องนำไปใช้ และที่สำคัญก็คือในการดำเนินการแก้ไขปัญหาดังกล่าวจะต้องมีอุเบกขาธรรมค่อนข้างสูง กล่าวคือจะต่อมความอดทนอดกลั้น มันคงไม่ห้วนไหวในการแก้ไขปัญหา และมีหลักการ(ธรรม)ที่แน่นอน และจะต้องมุ่งมั่นในการแก้ไขปัญหานี้กันอย่างจริงจัง เมื่อมีปัญหาจะต้องวางใจเป็นกลางในปัญหาที่เข้ามากระทบ ไม่ห้วนไหวในคำนิทาและสรรเสริญก็จะสามารถที่จะแก้ไขปัญหาดังกล่าวไปได้

๔.๖.๑.๓ ปัญหาเสพติดให้โทษ ปัญหาเสพติดให้โทษ เป็นปัญหาใหญ่และสำคัญมาก เป็นปัญหาที่แพร่ระบาดไปอย่างกว้างขวางทุกภูมิภาคของสังคมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มเยาวชน นักเรียน นักศึกษา หรือในกลุ่มคนที่ทำงานหนัก ทำงานกลางคืน แม้กระทั่งคนทั่วไป มีการแพร่ระบาดของยาเสพติดเหมือนกันทั้งในชุมชนเมืองและชนบท

องค์การอนามัยโลกได้ให้คำนิยามยาเสพติดให้โทษว่า “เมื่อเสพแล้วผู้เสพจะเกิดความ ต้องการทั้งทางร่างกายและจิตใจในการที่จะเสพต่อไปโดยไม่สามารถหยุดเสพได้ จำนวนการเสพก็จะเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จนทำให้เกิดอันตรายต่อร่างกายและจิตใจในภายหลัง ลักษณะยาเสพติด จะมาในรูปแบบ

- ๑) มีความต้องการที่รุนแรง พยายามทุกวิถีทางที่จะให้ได้มา
- ๒) มีแนวโน้มจะเสพเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ทั้งการกิน การฉีด หรือการสูด
- ๓) ทำให้จิตใจและร่างกายต้องพึ่งยาเสพติด”^{๓๓๐}

จากผลการจับกุมคดียาเสพติดทั่วประเทศ ทั้งเฮโรอีน กัญชาแห้ง ฝิ่นดิบ/ฝิ่นสุก มอร์ฟีน ยาม้า กระท่อม แอซิติคแอนไฮโดรด์/แอซิติลคลอไรด์ อิเธอร์/คลอโรฟอร์ม วัตถุออกฤทธิ์ต่อจิตและประสาท สารระเหย ใน พ.ศ. ๒๕๒๕ จำนวนคดี ๓๘,๓๕๕ ราย มีผู้ต้องหา ๔๐,๕๗๔ คน พ.ศ. ๒๕๓๕ จำนวนคดี ๑๔๒,๒๔๖ มีผู้ต้องหา ๑๕๓,๔๓๖ คน โดยภาพรวมแล้ว จะมีจำนวนคดีและผู้ต้องหาเสพติดให้โทษนี้เพิ่มมากขึ้น ถึงแม้หน่วยงานราชการ และองค์กรเอกชน จะมีมาตรการทั้งป้องกันและปราบปราม

^{๓๓๐} รศ.สุพิศรา สุภาพ, ปัญหาสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, หน้า ๕๘.

จากปัญหายาเสพติดที่เพิ่มมากขึ้นนี้ โดยเฉพาะยาบ้า หรือยาบ้า และสารระเหย จะระบาดหนักกว่าทุกชนิด ได้สร้างความสูญเสียอย่างมากแก่ประเทศชาติ ในแต่ละปี รัฐต้องสิ้นเปลืองเงินงบประมาณจำนวนมากไปในงานด้านป้องกันและปราบปรามยาเสพติด และบำบัดรักษาฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ผิดยาเสพติด แทนที่จะได้เอาเงินงบประมาณส่วนนั้นไปพัฒนาประเทศชาติในด้านอื่นๆ ที่ต้องพัฒนา

เมื่อคนในชาติตกเป็นทาสยาเสพติดไม่ว่าจะชนิดไหนก็ตาม ก็ย่อมจะเป็นปัญหาแก่สังคมไทย ก่อนที่จะได้ยาเสพติดมาเสพก็ต้องหาเงินมาซื้อ มักจะได้ยินได้ฟังได้เห็นข่าวจากวิทยุโทรทัศน์ หรือหนังสือพิมพ์อยู่เสมอๆ ว่า “พิษภัยของยาเสพติดสามารถทำให้คนฆ่ากันได้ ลูกฆ่าพ่อแม่บังเกิดเกล้าตัวเอง เพราะขอเงินไปซื้อยามาเสพไม่ได้” และมีวิธีหาเงินที่ผิดกฎหมาย กุฎระเบียบสังคม เพื่อจะนำมาซื้อยาเสพติดเหล่านั้น พอเสพเต็มที่แล้วก็สร้างปัญหา เกิดอาการคุ้มคลั่งสร้างความเสียหายแก่สังคมต่างๆ นานา ผู้ติดยาไม่ได้สร้างความเจริญแก่ตนและสังคม แต่มักจะเป็นผู้ก่อให้เกิดความเสื่อมเสียชื่อเสียงของวงศ์ตระกูลเท่านั้น

ยาเสพติดมีผลเสียทั้งต่อร่างกายและจิตใจของผู้เสพ ต่อสังคม และเศรษฐกิจของชาติ เมื่อคนในชาติติดยาเสพติดกันอย่างหนักแล้ว ก็เป็นยากที่จะทำให้สังคมอยู่เย็นเป็นสุขและได้รับการพัฒนาให้เจริญรุ่งเรืองเท่าที่ควรจะเป็น จะมีแต่ปัญหาเท่านั้นที่เพิ่มมากขึ้น และปัญหายาเสพติดให้โทษนี้ กำลังทำลายความสามารถของผู้ที่มีอำนาจหน้าที่ต้องแก้ไขต่อไป ซึ่งปัญหาที่เกิดเนื่องจากยาเสพติดมีมาก เช่น ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาครอบครัวแตกแยกล่มสลาย ปัญหาความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน เป็นต้น

ในการนำเอาอุเบกขาธรรมมาแก้ไขปัญหายาเสพติดนั้นถือว่าเป็นเรื่องที่ไม่ยากมากนัก เนื่องจากปัญหายาเสพติดนั้นจะมีอยู่ ๒ ส่วนที่สำคัญก็คือ(๑)ปัญหาผู้ค้า ซึ่งเป็นปัญหาที่เกี่ยวกับการค้ายาเสพติดและขยายพื้นที่ให้กับผู้เสพหน้าใหม่โดยเฉพาะเด็กและเยาวชน จนอาจจะกล่าวได้ว่าผู้ขายคือผู้ที่ก่อให้เกิดความเสียหายแก่ผู้เสพในฐานะที่เป็นผู้เป็นธุระจัดหายาเสพติดให้กับผู้เสพ และ(๒) ปัญหาผู้เสพ ผู้เสพจะมีปัญหาอยู่ ๒ ประการหลักคือปัญหาเกิดโรคขึ้นในร่างกาย และปัญหาการทำร้ายร่างกายคนอื่นหรือเกิดอาชญากรรมการลักขโมยทรัพย์สินของคนอื่น ในการแก้ปัญหานี้จะต้องดำเนินการ โดยการ(๑)ตัดวงจรการเสพคือ การจับกุมกวาดล้างผู้ค้ายาเสพติดไม่ให้มีโอกาสในการเอายาเสพติดมาขาย (๒)ลดจำนวนผู้เสพลง และ(๓)ประชาสัมพันธ์ให้คนในสังคมรู้จักโทษของยาเสพติด (๔)จัดตั้งศูนย์เชี่ยวชาญและเลิกยาเสพติดให้เป็นหลักแหล่ง (๕)ให้ความรู้กับผู้เลิกยาเสพติดแล้วเพื่อที่จะได้ไม่ต้องหวนกลับไปเสพยาเสพติดอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งการดำเนินการแก้ไขก็จะต้อง(๑)มีความอดทน(๒)

วางเฉยต่อกระแสหรือข้อคัดค้านจากผู้ที่ไม่ชอบภายใต้กฎหมาย ซึ่งเมื่อดำเนินการเช่นนี้ได้ก็ถือว่าเราสามารถที่จะนำเอาอุเบกขาบาบามีไปประยุกต์ใช้เพื่อแก้ไขปัญหาหาเสพติดได้

๔.๖.๑.๔ ปัญหาคอร์รัปชัน คอร์รัปชัน คือ การกระทำที่ไม่สุจริตโดยใช้อำนาจหรืออาศัยตำแหน่งหน้าที่ หรืออิทธิพลที่มีอยู่เพื่อก่อให้เกิดผลประโยชน์แก่ตนเอง รวมถึงตลอดถึงการเลือกที่รักมักที่ชัง การสนิทสนมฉันทนึ่ง การกินสินบน น้ือราษฎรบังหลวง การใช้ระบบอุปถัมภ์และความอยุติธรรมอื่นๆ ที่ข้าราชการหรือบุคคลอื่นใช้เป็นเครื่องมือในการฉ้อโกงความเป็นธรรม และความถูกต้องตามกฎหมายของสังคม^{๓๓๑}

คอร์รัปชันเป็นปัญหาใหญ่ของสังคมไทยในยุคโลกาภิวัตน์ แต่ความจริง คอร์รัปชัน เป็นปัญหาที่มีมานานแล้ว ถึงปัจจุบันนี้ก็ยังคงมีอยู่เช่นเดิม ทั้งคอร์รัปชันในวงราชการ และอื่นๆ เป็นสาเหตุสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่ก่อให้เกิดปัญหาทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองการปกครอง เมื่อมีการคอร์รัปชัน ก็มีปัญหาต่างๆ เกิดตามมาอีกมาก คอร์รัปชันเป็นปัญหาที่เป็นอุปสรรคขัดขวางความเจริญก้าวหน้าและการพัฒนาประเทศ โดยเฉพาะประเทศที่ด้อยพัฒนา อัตราการคอร์รัปชันจะสูง^{๓๓๒} เพราะบุคคลจะคิดถึงตนเองมากกว่าสังคม มุ่งให้ตนเองร่ำรวย สะดวกสบายไว้ก่อน ส่วนคนอื่นจะเป็นอย่างไร เค็ดร้อนขนาดไหนก็ไม่สนใจ

คอร์รัปชันเปรียบเหมือนเนื้องร้ายที่บั่นทอนความอยู่รอดของสังคม เป็นอาการของโรคที่ไม่อาจจะรักษาให้หายอย่างเด็ดขาด ทั้งในประเทศที่เจริญแล้วและที่อื่นๆ คอร์รัปชันที่กระทบกระเทือนบุคคลส่วนใหญ่และเป็นทีกล่าวถึงกันมาก คือ คอร์รัปชันในวงราชการ แต่พฤติกรรมนี้ ก็มีส่วนเกี่ยวข้องกับประชาชนทั่วไปในระบบธุรกิจเอกชนและระบบการเมือง^{๓๓๓} โดยเฉพาะปรากฏอยู่ในประเทศด้อยพัฒนาหรือกำลังพัฒนา เช่น ไทย ลาว เขมร เป็นต้น^{๓๓๔}

ปัญหาคอร์รัปชันยากที่จะถอนรากถอนโคนให้หมดสิ้นได้ トラบใดที่โครงสร้างของสังคมในประเทศเหล่านั้นยังไม่เปลี่ยน หรือตราบใดที่ผู้บริหารประเทศหรือเจ้าหน้าที่บางคนยึดหลักหรือค่านิยมว่าเงิน ตำแหน่ง อำนาจ หรือพรรคพวกเป็นใหญ่ トラบนั้นคอร์รัปชันก็ยังไม่สูญสิ้นไปจาก

^{๓๓๑} ณรงค์ เสงี่ยมประชา, มนุษย์กับสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ โอ.เอส.พรินต์ติ้งเฮ้าส์, ๒๕๓๘), หน้า ๒๓๗.

^{๓๓๒} รศ.สุพัตรา สุภาพ, ปัญหาสังคม, หน้า ๕๗.

^{๓๓๓} เกริกศักดิ์ กรองศิลป์, วิเคราะห์เรื่องคอร์รัปชันในระบบข้าราชการไทย, สังคมศาสตร์, ๑, ๕ (มิถุนายน-สิงหาคม ๒๕๑๔), หน้า ๖๖.

^{๓๓๔} อมร จันทรมบูรณ, กฎหมายและความเป็นธรรมในสังคม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, ๒๕๑๗), หน้า ๒๓-๖๔.

สังคม แม้ในประเทศที่พัฒนาแล้ว เช่น อังกฤษ สหรัฐอเมริกา เยอรมนี ฝรั่งเศส เป็นต้น ก็ยังมี ปัญหาเรื่องคอร์รัปชัน แม้จะไม่มากมายเท่ากับที่เกิดขึ้นในประเทศด้อยพัฒนาหรือกำลังพัฒนาก็ตาม อาจจะเป็นได้ว่ามีความสำคัญในฐานะเป็นพลเมืองของชาติดีกว่า หรือเพราะไม่มีโอกาส หรือเพราะ ขยายต่อบทลงโทษหรือเพราะฉลาดเกินกว่าจะถูกจับได้ เป็นต้น^{๓๓๕}

คอร์รัปชันเป็นสาเหตุสำคัญที่ก่อให้เกิดปัญหาในสังคมดังกล่าวแล้ว เป็นปัญหาที่ จำเป็นต้องเร่งรีบแก้ไขอย่างจริงจังด้วยวิธีการที่ถูกต้องและเหมาะสม เพราะถ้ายังขืนปล่อยให้มี คอร์รัปชันแสวงหาผลประโยชน์แก่ตนเองบนความทุกข์ยากลำบากของคนอื่นอย่างสะดวกสบายของ คนเพียงบางกลุ่มเท่านั้น ก็จะทำให้สังคมเดือดร้อนวุ่นวายต่างๆ นานา แน่นอน

สำหรับการแก้ไขปัญหาคอร์รัปชันโดยอุเบกขาธรรมนั้นจะต้องดำเนินการด้วยการเข้าไป แก้ไขปัญหาอย่างจริงจัง ด้วยการแก้ไขที่ต้นตอของปัญหาคือการ(๑)ตรวจสอบการกระทำผิด (๒) ลงโทษตามความผิด อย่างตรงไปตรงมาไม่มีการยกเว้น และในขณะเดียวกันก็ต้องปลูกฝังค่านิยม ในเรื่องของความซื่อสัตย์อันเป็นหลักธรรมที่อยู่ตรงข้ามกับคอร์รัปชัน โดยชี้ให้เห็นคุณค่าของความ ซื่อสัตย์และโทษของ และสนับสนุนการกระทำที่ดีของผู้ที่คงมั่นอยู่ในศีลคือข้อถินนาทานด้วยการ ใ้รางวัลและการประกาศเกียรติคุณ สลับกับการประกาศโทษของคนที่ทำคอร์รัปชันให้เห็นเป็น รูปธรรม ซึ่งในการดำเนินการแก้ไขปัญหาคอร์รัปชันนี้ผู้ดำเนินการแก้ไขปัญหาคอร์รัปชันจะต้อง “วางอุเบกขา” คือ การวางเฉยต่อ(๑)สินบนที่จะต้องมีส่วนให้ (๒)กระแสรองต่อต้านอย่างหนัก และดำเนินการ แก้ไขปัญหาไปด้วยความอดทนภายใต้หลักการคือพรหมวิหารธรรมทั้ง ๔ ประการให้ครบถ้วนและมี ขันติและอวิโรธนะในทศพิธราชธรรมด้วยการดำรงมั่นอยู่ในหลักการของรัฐคือกฎหมายตั้งแต่ กฎหมายรัฐธรรมนูญและกฎหมายต่างๆ ไป เมื่อทำได้เช่นนี้ก็ย่อมจะสามารถแก้ไขปัญหาคอร์รัปชัน ได้

๔.๖.๒. แนวทางการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีในสังคมไทย

จากการที่เราได้กล่าวถึงประเด็นเรื่องอุเบกขากับสังคมไทย ก็จะพบว่า สังคมไทยนั้นมีความ เข้าใจที่ผิดในเรื่องของคำว่าอุเบกขา จึงจำเป็นจะต้องศึกษาที่เข้าใจที่ถูกต้องเพื่อเป็นแนวในการ นำไปปฏิบัติในการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีที่ไม่ผิดพลาด ดังนั้นจึงสามารถวิเคราะห์แนวทางในการ บำเพ็ญอุเบกขาบารมีได้ดังนี้

๔.๖.๒.๑ การสร้างความเข้าใจในเรื่องอุเบกขาให้ถูกต้อง หลังจากที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับ หลักการหรือแนวคิดในเรื่องอุเบกขาที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาในบทที่ผ่านมาแล้วเราจะ

^{๓๓๕} รศ.สุพิศรา สุภาพ, ปัญหาสังคม, หน้า ๘๘.

พบว่าอุเบกขาตามความหมายทั่วไป สามารถสรุปได้ว่า อุเบกขา มาจากรากศัพท์ว่า อุป (อุปสรรค) เข้าไป โกลี และคำว่า อิกข (ธาตุ) เห็น เฟง พิจารณา หมายถึง การเข้าไปเฟง ดู พิจารณาแต่โดยทั่วไปศัพท์นี้จะได้รับการแปลว่า “ความวางเฉย” ซึ่งเป็นการแปลที่ค่อนข้างไม่ตรงกับรากศัพท์เดิม แต่การแปลอุเบกขาในลักษณะนี้ ก็เพื่อสื่อความหมายให้เข้าใจสภาวะและบทบาทหน้าที่ของอุเบกขา ตามนัยที่ท่านกล่าวไว้ในวิสุทธิมรรคว่า อุเบกขา (ในพรหมวิหาร) มีสภาวะที่รักษาความเป็นกลาง กล่าวคือ การไม่ขวนขวายหรือสละความขวนขวายในสัตว์ทั้งหลาย เพราะพิจารณาเห็นว่าสรรพสัตว์ตกอยู่ภายใต้กฎแห่งกรรม อย่างไรก็ตาม เราจะพบความหมายของอุเบกขาอีกมิติหนึ่ง คือ อุเบกขาเป็นสภาวะจิตปรกติของพระอรหันต์ ซึ่งดูเหมือนจะควบคุมความหมายของอุเบกขาที่เป็นกระบวนการตรัสรู้ และภาวะการตรัสรู้ กล่าวคือ การที่จิตไม่หวั่นไหวในอิฏฐารมณ์และอนิฏฐารมณ์ จนถึงภาวะความตั้งมั่น มีความสมบูรณ์ด้วยสติและปัญญาที่เกิดจากการฝึกฝนพัฒนา ดังนั้น ความหมายของอุเบกขาในประเด็นหลังนี้ จึงตรงตามรากศัพท์ของอุเบกขามากกว่าที่เข้าใจกัน โดยทั่วไปว่าอุเบกขา คือ ความวางเฉยไม่สนใจสิ่งรอบข้าง

ในแง่ลักษณะสำคัญของอุเบกขา อาจสรุปได้ว่า จิตที่เป็นอุเบกขา มีลักษณะเป็นกลาง ๆ กล่าวคือ การพิจารณาเห็นสัตว์ทั้งหลายโดยความเสมอภาคกัน เพราะปราศจากความรักหรือความเกลียด โดยมีปัญญาที่พิจารณาความเป็นจริงที่ว่า สัตว์ทั้งหลายตกอยู่ในอำนาจกฎแห่งกรรม ลักษณะของอุเบกขาที่ควรกล่าวถึงอีกประการหนึ่งคือ อุเบกขาในฐานะเป็นธรรมที่ขจัดภาวะความลำเอียงหรืออคติ และรักษาความชอบธรรมให้เกิดสันติสุขในสังคม ส่วนลักษณะสำคัญด้านการปฏิบัติจิตพบว่า หลักคำสอนเรื่องนี้มีบทบาทสำคัญต่อการฝึกฝนพัฒนาจิต ให้รู้เท่าทันสรรพสิ่งที่ตกอยู่ในกฎไตรลักษณ์ และรู้เห็นตามความเป็นจริง จนทำให้จิตหลุดพ้นจากความยึดถือว่าเป็นตัว เป็นตน และบรรลุถึงเป้าหมายสุดท้ายที่สมบูรณ์คือนิพพานในที่สุด

นอกจากนั้นเพื่อเป็นการปูพื้นฐานของความเข้าใจในประเด็นเกี่ยวกับความหมายของคำว่า อุเบกขาที่ถูกต้องก็จำเป็นที่จะต้องพิจารณาความหมายของคำว่าอุเบกขาจากหมวดธรรมต่างที่เราได้กล่าวไว้แล้วในบทที่ ๒ ทั้งนี้ก็เพื่อที่จะทำให้เรามีหลักฐานในการประมวลความเข้าใจเกี่ยวกับคำว่า อุเบกขามากขึ้น โดยความหมายของคำว่าอุเบกขาในหมวดธรรมต่าง ๆ นั้นมีดังต่อไปนี้

อุเบกขาในพรหมวิหาร ๔ หมายถึง ความวางใจเป็นกลาง อันจะทำให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือ มีจิตเรียบตรงดุจตราขึง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง พิจารณาเห็นถึงสภาวะที่สัตว์ทั้งหลายเป็น ไปตามอำนาจแห่งกรรมที่ตนกระทำ และเป็นหลักธรรมที่เกิดจากความสมบูรณ์แห่ง เมตตา กรุณา และมุทิตา จัดเป็นอุเบกขาประเภทกระบวนการและภาวะตรัสรู้

อุเบกขาในโพชฌงค์ ๗ มุ่งถึง ความมีใจเป็นกลาง เพราะเห็นแจ้งตามความเป็นจริง คือการมีท่าทีเฉยนิ่งดูไปในเมื่อจิตแน่วแน่อยู่กับกิจที่ทำ และสิ่งต่าง ๆ ที่ดำเนินไปด้วยดีตามแนวทางที่กำหนดไว้ หรือตามที่มีสมควรจะเป็น ไม่แทรกแซงให้เสียการ และอาจจัดเป็นอุเบกขาประเภทกระบวนการ และภาวการณ์ตรัสรู้ธรรม

อุเบกขาในสติปัฏฐาน ๔ ไม่ปรากฏเด่นชัดในฐานะหัวข้อธรรมหนึ่งของสติปัฏฐาน ๔ แต่จากความหมาย กระบวนการปฏิบัติ และผลการปฏิบัติสามารถวิเคราะห์ได้ว่า การใช้สติพิจารณากาย เวทนา จิต และธรรม เมื่อจิตสามารถละความยินดียินร้ายและละความยึดถือตัวได้จนกระทั่งสามารถรู้เท่าทันสภาพความเป็นจริงของสิ่งทั้งหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการรู้เท่าทันและไม่ติดอยู่ในโลกธรรม ๘ คือ มียศ เสื่อมยศ มียศ เสื่อมยศ สรรเสริญ นินทา สุข และทุกข์ที่ปรากฏในโลกและสังคมมนุษย์ สภาวะจิตที่ละความยินดียินร้ายในสิ่งนี้และมีความสงบในภายในท่านจัดเป็นสภาวะของอุเบกขาในสติปัฏฐาน ๔ และอาจจัดเป็นอุเบกขาประเภทภาวการณ์ตรัสรู้ธรรม

อุเบกขาในวิปัสสนาญาณ ๕ เป็นสภาวะที่เรียกว่าความวางเฉยด้วยอุเบกขาจิต ที่ปรากฏในญาณขั้นสังขารุเบกขาญาณ กล่าวคือ หลังจากได้พิจารณาเห็นรูปนามสังขารทั้งหลายปรากฏเป็นสภาพที่เลวร้ายต่าง ๆ เช่นปรากฏเป็นของน่ากลัว มีโทษ น่าเบื่อหน่าย ในญาณก่อน ๆ แล้ว เมื่อมาถึงญาณขั้นนี้แล้วจึงเกิดสภาวะจิตวางเฉยไม่นิยมยินดีในรูปนามสังขาร เป็นอุเบกขาอีกประเภทหนึ่งที่อาจจัดเข้าเป็นกระบวนการ และภาวะที่เกิดจากการรู้แจ้งธรรม

อุเบกขาในวิปัสสนูปกิเลส ๑๐ จัดเป็นอุเบกขาประเภทกระบวนการที่เกิดขึ้นระหว่างการปฏิบัติวิปัสสนา กล่าวคือเป็นสภาวะจิตที่วางเฉยต่อสังขารทั้งปวง ซึ่งหากพิจารณาไม่ดี อุเบกขาประเภทนี้จะถูกเรียกว่า “วิปัสสนูปกิเลส” หรือความเศร้าหมองแห่งวิปัสสนา แต่หากปฏิบัติถูกต้องก็เกิดประโยชน์ต่อผู้ปฏิบัติอย่างยิ่งในฐานะเป็นเครื่องชี้วัดว่าผู้ปฏิบัติได้ดำเนินมาถูกทางแล้ว

อุเบกขาในทศพิธราชธรรม ปรากฏในข้อว่าด้วย “อวิโรธนะ” คือ ความไม่คลาดจากธรรม ได้แก่ การที่พระมหากษัตริย์ทรงวางองค์เป็นหลักหนักแน่นในธรรม คงที่ ไม่มีความเอนเอียงไม่หวั่นไหวเพราะถ้อยคำที่ตีร้าย เพราะลาภสักการะหรืออิฏฐารมณ์และอนิฏฐารมณ์ใด ๆ สถิตมั่นในธรรม ทั้งในส่วนยุติธรรมคือ ความเที่ยงธรรมก็ดี ทั้งในส่วนนิติธรรมคือ ระเบียบแบบแผนหลักการปกครอง ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามก็ดี ไม่ประพฤดิให้เคลื่อนคลาดวิบัติไป ดังนั้น จึงจัดเป็นอุเบกขาอีกประเภทหนึ่ง ที่เป็นภาวะผู้ทรงธรรม ผู้เที่ยงธรรม ซึ่งจะเกื้อกูลต่อการปฏิบัติธรรมขั้นสูงต่อไป

อุเบกขาในทศบารมี จัดเป็นอุเบกขาอีกประเภทหนึ่ง ที่เป็นเครื่องมือในการพัฒนาตนและสังคม ซึ่งเกิดจากการตั้งปณิธานที่แน่วแน่ชัดเจนแล้วดำเนินตามปณิธานหรือเป้าหมายนั้น ด้วยความ

วิริยะอุตสาหะ และด้วยจิตที่แน่วแน่ มั่นคง แม้จะพบอุปสรรคมากมายสักเพียงใด ก็หาได้หวั่นไหว และละเลิกปณิธานนั้นไม่ บุคคลตัวอย่างในกรณีนี้ เห็นจะไม่มีใครเกิน พระโพธิสัตว์ผู้บำเพ็ญตนตาม ปณิธานเพื่อความเป็นพระพุทธรเจ้า

จากการรวบรวมความหมายของคำว่าอุเบกขามาทั้งหมดจากหมวดธรรมต่างๆนั้นเราจะพบว่า ความอุเบกขามีความหมายที่ค่อนข้างจะหลากหลาย กล่าวคือในพรหมวิหาร หมายถึงการวางเฉยเมื่อ คนผู้อยู่ได้ปกครองทำผิด ซึ่งอุเบกขาในโพชฌงค์ ๗ อุเบกขาในสติปัฏฐาน ๔ อุเบกขาในวิปัสสนา ญาณ ๕ อุเบกขาในวิปัสสนูปกิเลส ๑๐ หมายถึงการวางเฉยต่ออารมณ์ทั้งสมณะและวิปัสสนาซึ่งเป็น ความหมายแง่ของการปฏิบัติธรรม ส่วนในทศพิธราชธรรม หมายถึงความหนักแน่นวางเฉยต่อ สภาพแวดล้อมทางการบริหารมีความหนักแน่นในหลักการไม่หวั่นไหวเรียกว่าวิโรชนะ ส่วนในทศ บารมี หมายถึงการตั้งปณิธานในการทำความดีด้วยการเข้าไปช่วยเหลือผู้ที่ทำกัลงตกทุกข์หรือได้รับความเดือดร้อน ดังปรากฏในเรื่องพรหมนารทะ เป็นต้น

อย่างไรก็ตามจากการกล่าวมาทั้งหมดนั้นเราสามารถที่จะสรุปความหมายของคำว่า อุเบกขาได้เป็น ๒ ประการ คือ

(๑) อุเบกขา หมายถึงการเข้าไปฟังพิจารณา การเฝ้ามองดูอยู่ใกล้ๆ ^{๓๓๖}

(๒) อุเบกขา หมายถึง ความวางใจเป็นกลาง ไม่เอนเอียงด้วยชอบหรือชัง วางใจเฉย ได้ไม่ยินดียินร้ายเมื่อใช้ปัญญาพิจารณาเห็นผลอันเกิดขึ้น โดยสมควรแก่เหตุและรู้ว่าพึงปฏิบัติต่อไป ตามธรรม หรือตามควรแก่เหตุ นั้น ความรู้สึกวางใจเฉยดู เมื่อเห็นเขารับผิดชอบตนเองได้หรือในเมื่อ เขาควรต้องได้รับผลอันสมควรแก่ความรับผิดชอบของเขาเอง ความวางที่เฉยคอยดูอยู่ในเมื่อคนนั้น ๆ สิ่งนั้น ดำรงอยู่หรือดำเนินไปตามควรของเขาตามควรของมัน ไม่เข้าข้างไม่ตกเป็นฝ่าย ไม่สอดแสร้ง ไม้รู้จักระแสน ไม่ก้าวก่ายแทรกแซง จัดอยู่ข้อ ๔ ในพรหมวิหารจัดอยู่ข้อ ๗ ในโพชฌงค์ จัดอยู่ข้อ ๑๐ ในบารมี จัดอยู่ข้อ ๕ ในวิปัสสนูปกิเลส หรือความรู้สึก เฉย ๆ ไม่สุข ไม่ทุกข์ เรียกเต็มว่า อุเบกขา เวทนา ^{๓๓๗}

ความจริงแล้วคำว่าอุเบกขานั้นมีอยู่ ๒ ความหมายที่สำคัญก็คือ (๑)หมายถึงการวางเฉย มีข้อ ย่อยลงไปอีก ๒ ประการ คือ (ก)วางเฉยต่ออารมณ์ที่มากกระทบ ซึ่งเป็นความหมายที่พระพุทธองค์ได้

^{๓๓๖} พระมหาสันตัก จันทร์ทาทอง, หลักคำสอนเรื่องอุเบกขาในพระพุทธศาสนาเถรวาท : ศึกษาเฉพาะ กรณีทรรศนะของพระสงฆ์ในกรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาศาสนาเปรียบเทียบ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๔. หน้า ๑๕.

^{๓๓๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๖๒.

อธิบายกรอบในการปฏิบัติธรรมซึ่งจะต้องวางเฉยต่ออารมณ์ที่เข้ามาหรือสิ่งยั่วที่จะทำให้สมาธิเสียไป(ข)วางเฉยต่อการกระทำของผู้ที่อยู่ได้บังคับบัญชา เช่น หัวหน้ากับลูกน้อง บิดามารดากับบุตร ผู้ปกครองกับผู้อยู่ได้ปกครอง เป็นต้น ซึ่งกรณีนี้ถือว่าเป็นการวางเฉยในแง่ของหลักการบริหารหรือการปกครอง (๒) หมายถึงการเข้าไปพิจารณาอย่างใกล้ชิดในเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่เราเห็นว่าปัญหาหรือไม่เป็นปัญหา สมควรหรือไม่สมควรที่จะเข้าไปช่วยเหลือ

จากความหมายทั้ง ๒ ประการนี้เราจะพบว่า หากเป็นความเข้าใจของคนในสมัยพุทธกาลก็คงจะไม่ใช่เรื่องที่น่าสงสัยหรือเรื่องที่ทำให้เกิดความเสียหายมากนัก แต่ที่เป็นปัญหาก็คือเมื่อพระพุทธศาสนาได้แผ่เข้ามาสู่สังคมไทยแล้วการตีความหรือการอธิบายความตามนัยคำสอนของพระพุทธศาสนานั้นก็จะพบว่าคนไทยหรือสังคมไทยมีความเข้าใจผิดในเรื่องการตีความหรืออธิบายความในภาษาบาลีมาเป็นภาษาไทย เป็นอย่างมาก ดังนั้นจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการอธิบายความเรื่องความหมายที่ถูกต้องของคำว่าอุเบกขาให้กับคนในสังคมให้ได้รับทราบและทำความเข้าใจในเรื่องดังกล่าวให้ดียิ่งขึ้น

๔.๖.๒.๒ วางระดับการบำเพ็ญอุเบกขาให้ครบทั้ง ๓ ระดับ

ประเด็นต่อไปที่จะต้องดำเนินการก่อนการที่เราจะต้องวางแนวทางในการบำเพ็ญบารมีในสังคมไทยก็คือการจัดวางกรอบความคิดในเรื่องของ อุเบกขาบารมี ให้ชัดเจนเสียก่อนว่าแนวคิดเรื่องอุเบกขาบารมีนั้นมีกี่ประเภทและการที่จะวางกรอบเพื่อให้สังคมไทยนำไปปฏิบัตินั้นจะต้องดำเนินการอย่างไร ซึ่งจากการศึกษามาทั้งหมดนั้นเราจะพบว่าหลักการบำเพ็ญบารมีในทางพระพุทธศาสนานั้นมีอยู่ ๓ ระดับ คือ ระดับบารมี(มีเมตตา-อดทน) ระดับอุบารมี(ขันติธรรมไม่ลู่อำนาจแก่ความโกรธ คือมีความอดทน (Patience) มีความหนักแน่น (Calmness) และการรู้จักประมาณตน (Greedlessness))และระดับปรมัตถบารมี ซึ่งหลักการและตัวอย่างในการบำเพ็ญบารมีตามหลักการทางพระพุทธศาสนานั้นมีอยู่ทั้งหมด ๓ ระดับ คือ

(๑) การบำเพ็ญอุเบกขาบารมี สำหรับการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีในระดับนี้ถือว่าเป็นการบำเพ็ญบารมีในระดับปกติ คือเป็นการบำเพ็ญบารมีตามหลักการ ขั้นตอนที่ผู้บำเพ็ญอุเบกขาบารมีจะต้องมีหลักธรรมขั้นพื้นฐานคือ (๑)ความอดทน(๒)ความมีเมตตา โดยเฉพาะความอดทนต่อการเบียดเบียนจากคนอื่น และเมื่อเขาได้รับความทุกข์จากผลการกระทำของตนเองก็ต้องเข้าช่วยเหลือ ซึ่งจากกรอบของการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีระดับนี้นั้นเราจะพบว่า หลักใหญ่ๆของการบำเพ็ญบารมีในระดับนี้ คือการมีความอดทนวางเฉยต่ออารมณ์หรือสิ่งที่เข้ามาเบียดเบียน และในขณะที่เดียวกันก็ต้องไม่อยู่เฉยในขณะที่ผู้ที่เบียดเบียนได้รับความลำบากก็ต้องเข้าไปให้การช่วยเหลือ ซึ่งไม่ได้หมายความว่าเมื่อคนที่เบียดเบียนเราลำบากแล้วมาขอความช่วยเหลือเรา แล้วเราจะต้องทำเป็นวางเฉย

ซึ่งนั่นไม่ใช่การบำเพ็ญอุเบกขา เพราะอุเบกขานั้นไม่ได้หมายถึง(๑)วางเฉยต่ออารมณ์ที่เข้ามากระทบ และ(๒)การเข้าไปพิจารณาช่วยเหลือสิ่งที่เกิดหรือกำลังจะเกิดขึ้น โดยที่สิ่งนั้นเป็นผลกระทบที่ก่อให้เกิดความเสียหายหรือความทุกข์กับผู้อื่น โดยการบำเพ็ญอุเบกขาในลักษณะเช่นนี้ จัดเป็นอุเบกขาในหลักพรหมวิหารอันเป็นท่าทีของผู้มีจิตประกอบด้วยความกรุณาบนพื้นฐานของอุเบกขา^{๓๓๘} โดยการบำเพ็ญอุเบกขาบารมี ระดับนี้เป็นการแสดงออกถึงการมีจิตกรุณาต่อสัตว์ที่ประสบทุกข์ ซึ่งท่าทีการวางเฉยของพระโพธิสัตว์ต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นมีการแสดงออกอย่างเหมาะสมตามสถานการณ์ที่ ๒ คือเมื่อบุคคลอื่นหรือสัตว์อื่นประสบทุกข์และต้องการความช่วยเหลือ ต้องยึดหลักความกรุณาโดยมีอุเบกขาเป็นตัวเลือกค้นหาแนวทางที่เหมาะสมต่อเหตุการณ์นั้นๆ เพื่อให้การแสดงออกของกรณามีความสมบูรณ์และถูกต้องตามวิถีแห่งปัญญา พฤติการณ์ดังกล่าวของพระโพธิสัตว์จึงเป็นกรณีตัวอย่างของผู้บำเพ็ญอุเบกขาอย่างแท้จริง

(๒) การบำเพ็ญอุเบกขาอุปบารมี สำหรับการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีในขั้นอุปบารมีนั้น หมายถึง การบำเพ็ญอุเบกขาหรือการนำเอาหลักอุเบกขาบารมีไปใช้เพื่อสร้างคุณงามความดีในระดับที่เหนือกว่าระดับปกติ คือยิ่งหรือหนัก หมายถึงการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีนั้นจะต้องมีความละเอียดยิ่งไปกว่าระดับปกติธรรมดา ซึ่งลักษณะของการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีในระดับนี้ก็คือ(๑)การมีความอดทนหรือขันติธรรมไม่ลุอำนาจแก่ความโกรธ(Patience) หมายถึง ความสามารถควบคุมการแสดงออกทางกาย วาจา และสภาวะด้านจิตใจของนักศึกษาให้เป็นไปอย่างสงบเรียบร้อย และเป็นปกติพร้อมทั้งยังสามารถปฏิบัติ ภาระหน้าที่ต่างๆ ที่มีอยู่ต่อไปตามเป้าหมายที่ได้วางไว้โดยไม่มีการหยุดชะงักหรือเปลี่ยนแนวเมื่อต้องเผชิญกับสภาพการณ์หรือสิ่งเร้าที่ขัดขวางเป็นอุปสรรคช่วยจิตใจหรือถูกชักจูงให้ ไขว้เขวใดๆ ทั้งนี้เกิดจากการใช้ปัญญาประกอบการแสดงพฤติกรรมด้วยการแสดงออกถึงความอดทน (ขันติ) (๒)การที่ผู้บำเพ็ญมีความหนักแน่น (Calmness) ความหนักแน่นนั้นหมายถึง ความมั่นคงไม่หวั่นไหว ซึ่งมีปรากฏในคำว่าอิโรชนะในทศพิธราชธรรมซึ่ง หมายถึง ความไม่คลาดธรรมดา คือ วางองค์เป็นหลักหนักแน่นในธรรม คงที่ ไม่มีความเอนเอียงหวั่นไหวเพราะถ้อยคำที่ดีร้าย ลากสักการะ หรืออิฏฐารมณ์ อนิฏฐารมณ์ใดๆ สติมั่นในธรรม ทั้งส่วนยุติธรรม คือ ความเที่ยงธรรมไม่ประพฤติกให้เคลื่อนคลาดวิบัติไปหรือคำว่าธิตี ซึ่งหมายถึงความเพียรหนักแน่นไม่หวั่นไหว ซึ่งความหนักแน่นมั่นคงของอุเบกขาธรรมนั้นสามารถที่จะแบ่งได้เป็น ๓ระดับคือ อุเบกขาระดับต้น หมายถึง ความยุติธรรมจิตใจ ระดับกลาง หมายถึง ความหนักแน่นของจิตใจต่อเหตุการณ์ร้าย และระดับสูง หมายถึง ความมั่นคงของจิตใจต่อเหตุการณ์ทั้งดีและร้าย และ(๓)การที่ผู้บำเพ็ญมีการรู้จัก

^{๓๓๘} เกษม บุญศรี, บารมีสาธิต. (ธนบุรี : ประจวบรังษี, ๒๕๑๓) หน้า ๓๑๘-๓๑๙.

ประมาณตน (Greedlessness) หมายถึงความพอประมาณในการใช้จ่ายหรือเรียกอีกอย่างว่าเป็นความสันโดษ คือสันโดษในการพูดการคิดและการกระทำทั้งทางกาย วาจา และจิตใจ รวมถึงความสันโดษในลาภ ในที่อยู่อาศัยและการแสวงหา เป็นต้น การรู้จักประมาณถือว่าเป็นการรู้จักการเกษมสำราญเพื่อที่จะไม่ก่อให้เกิดการสะสมหรือการทำให้เกินพอดี ซึ่งถือว่าเงื่อนไขทั้ง ๓ ประการนี้เป็นเงื่อนไขที่มีความสำคัญในการจะสามารถจัดได้ว่าการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีว่าจะอยู่ในระดับไหน

ซึ่งการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีในระดับนี้จะต้องมีความหนักแน่นต่อเหตุการณ์ที่เกือบเอาชีวิตไม่รอด เพื่อที่จะต้องการกลับมาดูแลบิดามารดาที่รอคอยอยู่จึงได้ใช้ความอดทนและความหนักแน่น รวมถึงความเป็นผู้รู้ประมาณในการพูด เจริญเพื่อให้ตนเองได้รอดพ้นจากวิกฤตของชีวิตได้ ซึ่งกรณีการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีระดับอุปบารมีนี้ยังมีปรากฏอีกหลายชาดกได้แก่ กโปตชาดก^{๓๓๕} โกลชาดก^{๓๔๐} เป็นต้น ซึ่งพระโพธิสัตว์ปฏิบัติอย่างจริงจังจนรอดพ้นจากความตายได้อย่างหวุดหวิด พุทธการณณ์เช่นนี้จึงควรได้รับการยอมรับว่าเป็นการบำเพ็ญอุเบกขาอุปบารมีมากกว่าที่จะเป็นอย่างอื่น^{๓๔๑}

(๓) การบำเพ็ญอุเบกขาปรมัตถบารมี สำหรับคำว่าอุเบกขาปรมัตถบารมีนั้นหมายถึง การบำเพ็ญอุเบกขาบารมีอย่างยิ่งยวดเพราะคำว่า “ปรมัตถะ” แปลว่า ประโยชน์อย่างยิ่ง ความหมายสูงสุดที่แท้จริง ซึ่งหากเราจะนำมาอธิบายให้เห็นภาพอย่างแคบๆก็คือ หมายถึง การบำเพ็ญอุเบกขาบารมีขั้นสูงสุดนั่นเอง กล่าวคือการบำเพ็ญบารมีในขั้นนี้ผู้บำเพ็ญบารมีจะต้องมีความมั่นคงของจิตใจต่อเหตุการณ์ทั้งดีและร้าย มีจิตใจที่ไม่หวั่นไหวต่อเหตุการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นการปฏิบัติอุเบกขาที่เช่นเดียวกับเมตตา คือ สามารถพัฒนาจิตขั้นสู่อานระดับสูง หมัดความเกี่ยวข้องอยู่กับสิ่งที่ชอบหรือไม่ชอบทั้งหมดได้ แม้แต่ความตาย ก็มีได้ทำให้บุคคลเช่นนี้หวาดกลัว ยิ่งไปกว่านั้น จิตที่ได้รับการฝึกฝนพัฒนาจนถึงสู่ระดับอุเบกขาแล้ว จะก้าวไปสู่การบรรลุธรรมขั้นสูงต่อไป^{๓๔๒} และการที่บุคคลจะสามารถบำเพ็ญอุเบกขาปรมัตถบารมีได้นั้น ต้องประกอบด้วยคุณสมบัติ ๔ ประการ ที่เรียกว่า พรหมจรรย์มีองค์ ๔ ดังที่พระพุทธองค์ตรัสแสดงแก่ท่านพระสารีบุตรเถระว่า พระองค์ทรงรู้ยิ่ง ความประพฤติพรหมจรรย์มีองค์ ๔ ประการ คือ

(๑) พระองค์เป็นผู้บำเพ็ญตบะ และบำเพ็ญตบะอย่างยอดเยี่ยม

^{๓๓๕} พุ.ชา.(ไทย)๒๗/๔๒/๑๘.

^{๓๔๐} พุ.ชา.(ไทย)๒๗/๗๐-๗๒/๑๓๖.

^{๓๔๑} บุญชัย นิลเกษ, อุดมการณ์ชีวิตแบบโพธิสัตว์ เล่ม ๑๒ ตอน อุเบกขาบารมี. (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔) หน้า ๒๐-๒๑.

^{๓๔๒} บุญชัย นิลเกษ, อุดมการณ์ชีวิตแบบโพธิสัตว์ เล่ม ๑๒ ตอน อุเบกขาบารมี. (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔) หน้า ๖๐.

(๒) พระองค์เป็นผู้ประพาศถึงสิ่งเศร้าหมอง และประพาศถึงสิ่งเศร้าหมองอย่างยอดเยี่ยม

(๓) พระองค์เป็นผู้ประพาศถึงเกียรติยศ (บาป) และประพาศถึงเกียรติยศบาปอย่างยอดเยี่ยม

(๔) พระองค์เป็นผู้ประพาศถึงสังข์ และประพาศถึงสังข์อย่างยอดเยี่ยม^{๓๔๓}

มีพระพุทธพจน์ที่ตรัสแสดงแก่ท่านพระสารีบุตรเถระในเรื่องเดียวกันนี้ เป็นท่าทีการประกาศว่าพระองค์ได้เคยบำเพ็ญอุเบกขาบารมีในชั้นปรมัตตบารมีมาแล้ว เช่นพระพุทธพจน์ที่พระองค์ทรงประกาศว่า

เรานั้น เข้าอาศัยแนวป่าใกล้ แห้งใดแห่งหนึ่งอยู่ ที่ว่าน่ากลัวนั้น เพราะเป็นแนวป่าที่น่าสะพรึงกลัว ผู้ใดผู้หนึ่ง ซึ่งยังมีระเคเข้าไปยังแนวป่านั้น โดยมากย่อมขนพองสยองเกล้า เรานั้นอยู่ที่กลางแจ้งตลอดทั้งคืน ในราตรีที่หนาวเหน็บ ซึ่งอยู่ระหว่างเดือน ๓ ต่อเดือน ๔ เป็นช่วงเวลาที่หิมะตก เห็นป่านนั้น(แต่เรา) อยู่ในแนวป่าในเวลากลางวัน ในเดือนท้ายแห่งฤดูร้อน เราอยู่ในที่แจ้งในเวลากลางวัน แต่อยู่ในแนวป่า ในเวลากลางคืน คาทานาอัศจรรย์นี้ เราไม่เคยได้ยินมาก่อน ปรากฏแก่เราว่า “มนิสู่เสาะแสวงหาความหมจด อาบแดด อบน้ำค้าง เปลือยกาย ทั้งมิได้ผิงไฟ อยู่คนเดียว ในป่าที่น่ากลัว” เรานอนแอบอิงกระดูกผีในป่าช้า พวกเด็กเลี้ยง โคเข้าใกล้เราแล้วถ่มน้ำลายรดบ้าง ถ่ายปัสสาวะรดบ้าง โปริยฝุ่นลงบ้าง เอาไม้ยอนที่ช่องหูบ้าง แต่เราไม่รู้สึกละเลยว่ามีอกุศลจิต เกิดขึ้นในเด็กเหล่านั้น นี่เป็นพรหมจรรย์ในการอยู่ด้วยอุเบกขาของเรา^{๓๔๔}

หลักฐานในขุททกนิกาย จริยาปิฎก ยังกล่าวถึงการบำเพ็ญอุเบกขาชั้นอุกฤษฏ์หรือที่เรียกว่าอุเบกขาปรมัตตบารมีของพระโพธิสัตว์ในลักษณะเช่นนี้ และการบำเพ็ญบารมีดังกล่าว ล้วนเป็นไปเพื่อให้บรรลุถึงพระสัมโพธิญาณ ดังข้อความที่ปรากฏในมหาโลมหังสจริยาว่า

เรานอนอยู่ในป่าช้า เอาซากศพซึ่งมีแต่กระดูกทำเป็นหมอนหนุนเด็กชาวบ้านพวกหนึ่งพากันแสดงอาการหยาบช้าร้ายกาจนานัปการ^{๓๔๕}

อีกพวกหนึ่งรำเรงดีใจ พากันนำของหอม ดอกไม้ อาหารและเครื่องบรรณาการต่างๆ เป็นอันมากมาให้เรา^{๓๔๖}

^{๓๔๓} ม.ม. (ไทย)๑๒/๑๕๕/๑๕๗-๑๕๘.

^{๓๔๔} ม.ม. (ไทย)๑๒/๑๕๗/๑๖๐-๑๖๑.

^{๓๔๕} พุ.จริยา. (ไทย)๓๓/๑๑๕/๗๗๔.

^{๓๔๖} พุ.จริยา. (ไทย)๓๓/๑๒๐/๗๗๔.

พวกได้นำทุกข์มาให้เราและพวกได้นำสุขมาให้เรา เราเป็นผู้เสมอแก่เขาทั้งหลาย ไม่มีความ
เอ็นดู ไม่มีความโกรธ^{๓๔๖}

เราเป็นผู้วางเฉยในสุขและทุกข์ ในยศและความเสื่อมยศ เป็นผู้เสมอในสิ่งทั้งปวง นี่เป็น
อุเบกขาบารมีของเรา^{๓๔๗}

ครั้งนั้น เมื่อเรากลับหาอยู่ ได้เห็นอุเบกขาบารมีเป็นข้อที่ ๑๐ ที่ผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่
ทั้งหลายในปางก่อน ได้อบรมสั่งสอนมา จึงเตือนตนเองว่าท่านจงยึดอุเบกขาบารมีข้อที่ ๑๐
นี้ บำเพ็ญให้มั่นคงก่อน ท่านเป็นผู้มีอุเบกขาเที่ยงตรง มั่นคงจักบรรลุสัมโพธิญาณได้^{๓๔๘}

ธรรมดา แผ่นดินย่อมวางเฉยในสิ่งที่เขาทิ้งลง ทั้งสะอาดและไม่สะอาด ทั้ง ๒ อย่าง เว้นความ
โกรธและความยินดี แม้ฉันใดท่านก็ฉันนั้นเหมือนกัน จงมีใจเที่ยงตรงในสุขและทุกข์ในกาล
ทุกเมื่อ บำเพ็ญอุเบกขาบารมีแล้วจักบรรลุสัมโพธิญาณได้^{๓๔๙}

จากที่กล่าวมาจึงแสดงให้เห็นว่า การที่พระพุทธเจ้าเป็นผู้ที่ประกอบด้วยพระมหากรุณาและ
การทรงบำเพ็ญอุเบกขาปรมัตถบารมีนี้ เพื่อประโยชน์สุขของบุคคลอื่น ตามแนวการอธิบายในอรรถ
กถาจริยาปิฎก ซึ่งอันที่จริงแล้ว ศาสนาทั้งหลายก็ล้วนแต่สอนเกี่ยวกับความเมตตากรุณาทั้งสิ้นเพราะ
จะช่วยให้คนในหมู่คณะอยู่ได้และให้ความทุกข์ลดลงไป^{๓๕๐} การที่พระพุทธเจ้าทรงเสวยพระชาติเป็น
พระโพธิสัตว์หลายร้อยชาติ นั้น ถือว่าเป็นการบำเพ็ญบารมีเพื่อปลูกฝังความดีอันเป็นเหตุที่สำคัญใน
การตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณ ประจักษ์เจกพุทธเจ้าและพระอรหันตสาวกก็เป็นผู้บำเพ็ญบารมีมา
ตั้งแต่อดีตชาติเช่นเดียวกับพระพุทธเจ้า

ซึ่งเราจะพบว่าผลจากการบำเพ็ญบารมีจึงเป็นปัจจัยนำไปสู่การตรัสรู้ธรรมสำเร็จเป็นพระ
อรหันต์ อย่างไม่อย่างใดก็ตาม การที่จะบรรลุเป็นพระอรหันต์นั้น ก็ต้องอาศัยการปฏิบัติธรรมในปัจจุบัน
ชาติด้วยเช่น การตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณของพระพุทธเจ้า จึงจะประสบความสำเร็จได้ การ
บำเพ็ญบารมีของพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระอรหันตสาวก จึงถือว่าเป็นแบบอย่างใน
การทำความดีเพราะจิตที่ได้รับการพัฒนาด้วยหลักธรรมมากเท่าใด ภาวะของจิตก็ยิ่งจะห่างไกลจาก
การถูกกิเลสเข้าไปปรุงแต่งมากเท่านั้น การที่พระพุทธศาสนาสอนให้คนบำเพ็ญบารมีนั้นก็เป็นการชี้
ชวนให้คน ได้พยายามสลัดตนเองให้ออกจากที่คุมขังคือการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏจนกว่าจะ

^{๓๔๖} พุ.จริยา. (ไทย)๓๓/๑๒๑/๗๗๔.

^{๓๔๗} พุ.จริยา. (ไทย)๓๓/๑๒๒/๗๗๔.

^{๓๔๘} พุ.จริยา. (ไทย)๓๓/๑๖๑-๑๖๒/๕๘๘.

^{๓๔๙} พุ.จริยา. (ไทย)๓๓/๑๖๓-๑๖๔/๕๘๘.

^{๓๕๐} สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ๑, ทศบารมีในพุทธศาสนาเถรวาท. หน้า ๑๗๒.

ประสบความสำเร็จเป็นพระอรหันต์สิ้นกิเลสอาสวะทั้งปวงซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาและการบำเพ็ญบารมีถือว่าเป็นส่วนสำคัญให้บรรลุถึงเป้าหมายนั้น

จากการกล่าวมาทั้งหมดนั้นเราจะพบว่าคำว่าอุเบกขาบารมีใน ๓ ระดับนั้นมีความหมายอยู่ ๓ ประการ คือ

(๑) การบำเพ็ญอุเบกขาบารมี หมายถึง การบำเพ็ญอุเบกขาบารมีด้วยการมีความอดทนต่อสิ่งที่เข้ามาเบียดเบียนหรือทำร้าย มีความยุติธรรมในการพิจารณาในจิตใจ และมีความเมตตาต่อผู้ที่เดือดร้อน เป็นการกระทำที่มุ่งประโยชน์เพื่อตนเองคือการฝึกฝนตนเอง

(๒) การบำเพ็ญอุเบกขาอุปบารมี หมายถึง การบำเพ็ญอุเบกขาบารมีด้วยการมีความอดทน หนักแน่น และพอประมาณ เป็นการอดทนและหนักแน่นต่อสิ่งร้ายๆที่เข้ามาเบียดเบียนโดยไม่คิดโต้ตอบ วางเฉยอารมณ์ที่เข้ามากระทบอย่างรุนแรง เป็นการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีเพื่อผู้อื่น กล่าวคือการบำเพ็ญบารมีระดับนี้มุ่งเพื่อที่จะช่วยเหลือผู้อื่นเป็นหลัก

(๓) การบำเพ็ญอุเบกขาปรมัตถบารมี หมายถึง การบำเพ็ญอุเบกขาบารมีด้วยการอดทนอย่างยิ่งยวด โดยที่การอดทนอดกลั้นต่อ(๑)โรคะ คือความอยาก ความใคร่ได้ใคร่มี (๒)ปฏิกะ คือความขัดเคืองที่เกิดจากการกระทบกระทั่งของอารมณ์ภายนอกหรือการทำร้ายเบียดเบียนจากผู้อื่น กล่าวโดยสรุปก็คือผู้ที่บำเพ็ญบารมีระดับนี้จะต้องเป็นผู้ที่มีความอดทน มีความมั่นคงต่อจิตใจ หนักแน่นเหมือนศิลาแท่งทึบไม่หวั่นไหวต่อเหตุการทั้งดีและร้าย ซึ่งผู้ที่บำเพ็ญได้ระดับนี้จะสามารถพัฒนาไปสู่การบรรลุธรรมขั้นสูงคือพระอรหันต์ได้ โดยการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีในระดับนี้ก็คือกรณีของพระพุทธองค์ในครั้งเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ หรือเมื่อคราวก่อนที่พระองค์จะตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ทรงบำเพ็ญอุเบกขาบารมีขณะที่ทรงเจริญสติภาวนาและเข้าฌานสมาบัติจนสามารถตัดกิเลสอาสวะขยาดได้ เป็นต้น

จากการกล่าวมาทั้งหมดนั้นเราจะพบว่าการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีทั้ง ๓ ระดับนั้นถือว่าเป็นเรื่องที่มีประโยชน์และสามารถที่จะนำมาประยุกต์หรือเป็นแนวทางที่จะให้สังคมไทยสามารถนำไปใช้ได้

๔.๖.๒.๓) เผยแผ่องค์ความรู้ในเรื่องอุเบกขาและแนวคิดในการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีอย่างทั่วถึง

เมื่อเราได้ทำการอธิบายเพื่อให้เห็นถึงกรอบของแนวคิดเรื่องอุเบกขาบารมีแล้ว ประเด็นต่อไปที่จะต้องศึกษาก็คือการตอบคำถามที่ว่าเราจะทำอย่างไรสังคมไทยถึงจะสามารถเข้าถึงข้อมูลหรือความจริงในเรื่องการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีอย่างชัดเจน ซึ่งการที่จะทำให้สังคมไทยสามารถที่จะเข้าถึงความจริงเกี่ยวกับอุเบกขาบารมีนั้นก็จะต้องทำโดยการ

(๑) เผยแผ่และประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับความหมายของคำว่าอุเบกขาบารมีเพื่อเป็นแก้ไข ปัญหาความเข้าใจผิดหรือความคลาดเคลื่อนของข้อเท็จจริงเกี่ยวกับคำว่าอุเบกขาบารมีให้มากกว่าเดิม ด้วยการจัดทำหนังสือเผยแผ่ หรือจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาแล้วแทรกหัวข้อการบรรยายธรรมที่มีเรื่องของอุเบกขาบารมีรวมอยู่ด้วยทั้งนี้ก็จะได้เป็นการทำให้ประชาชนได้รับรู้ถึงความหมายหรือ เนื้อหาที่แท้จริงของคำว่าอุเบกขาที่ปรากฏในพระสูตร อรรถกถาฎีกา และปกรณ์ วิเสสวิสุทฺธิมรรค มากขึ้น ซึ่งการที่จะสามารถเข้าใจความหมายของอุเบกขาหรือความวางเฉยที่ถูกต้อง จะต้อง ดำเนินการด้วยการอธิบายถึงว่าอะไรคือความหมายที่ถูกต้องอะไรคือความหมายที่ผิด ดังนี้

(ก) อุเบกขาหรือความวางเฉยที่ถูกต้อง หมายถึงท่าทีการถืออุเบกขาหรือความวางเฉย แบบมีปัญญากำกับที่ท่านเรียกว่า “ญาณอุเบกขา” เป็นอุเบกขาที่อาศัยความรู้คือปัญญา และต้องมา ควบคู่กับปัญญาเสมอ เพื่อที่จะใช้ปัญญาพิจารณาให้เห็นประจักษ์ชัดว่า อะไรคือความจริง อะไรคือ ความถูกต้อง อะไรคือความดีงาม อะไรคือหลักการ เป็นต้น ดังนั้น อุเบกขาหรือความวางเฉยที่ถูกต้อง ในระดับภาษาที่เข้าใจกันจึงอยู่ภายใต้เงื่อนไขแห่งปัญญา

(ข) อุเบกขาหรือความวางเฉยที่ไม่ถูกต้อง หมายถึง อุเบกขาหรือความวางเฉยแบบไม่มี ปัญญากำกับที่เรียกว่า “อัญญาอุเบกขา” ดังนั้น การกล่าวอ้างหรือการแสดงท่าทีวางเฉย ต่อเรื่องใด เรื่องหนึ่ง หรือสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่ง แบบขาดการพิจารณาด้วยปัญญา จัดเป็นการปฏิบัติผิด หลักเกณฑ์ของอุเบกขา

(๒) ชี้นำประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นจากการบำเพ็ญอุเบกขาบารมี ในประการต่อมานอกจากเราจะ ทำการเผยแผ่ความหมายของคำว่าอุเบกขาบารมีแล้วก็ต้องดำเนินการ อธิบายประโยชน์ที่จะเกิดขึ้น จากการปฏิบัติตามหลักอุเบกขาบารมีด้วยทั้งนี้ก็เพราะว่า ถ้าพึงเฉพาะการรู้ความหมายนั้นก็ไม้อาจจะ ก่อให้เกิดประโยชน์ใดๆ ได้มากนักแต่หากว่าสังคมได้รับรู้ถึงประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นจากการดำเนินชีวิต ผ่านกระบวนการของการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีก็จะทำให้ผู้คนในสังคมเกิดอุตสาหะในการที่จะบำเพ็ญ อุเบกขาบารมีได้อย่างถูกต้องได้ รวมถึงการที่ผู้คนในสังคมสามารถที่จะปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับ การบำเพ็ญอุเบกขาบารมีได้อย่างถูกต้องอีกด้วย

ซึ่งประโยชน์ที่เกิดจากการปฏิบัติตามหลักอุเบกขาที่ประกอบด้วยปัญญา นั้นสามารถที่จะยัง ประโยชน์ให้เกิดกับบุคคลและสังคมได้ ดังที่พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต) ได้วิเคราะห์ว่า อุเบกขาที่ เกิดจากปัญญาย่อมเป็นคุณสภาพในจิตใจที่ช่วยให้เกิดประโยชน์ ๓ ด้าน คือ

(ก) ช่วยรักษาบุคคล ด้วยการสร้างโอกาสให้บุคคลรู้จักรับผิดชอบต่อเหตุผลและ ความเป็นจริงของโลกและชีวิตเช่นคอยดูแลให้เด็กทำการต่าง ๆ ด้วยตนเอง เพื่อช่วยให้เขาพัฒนา ตนเองให้เข้มแข็งคิดเป็น ทำเป็น เป็นต้น

(ข) ช่วยรักษาสังคมด้วยการสนองเจตนารมณ์ของข้อตกลง(สมมติ) ที่วางไว้ โดยการปฏิบัติตามเป็นต้น ซึ่งจะทำให้เกิดความเสมอภาค เช่น การที่ทุกคนจะมีความเสมอกันต่อหน้าหลักการ กฎเกณฑ์ และกฎหมายเป็นต้น

(ค) ช่วยรักษาธรรม ด้วยการทำให้มีการปฏิบัติตาม ไม่ถูกคนล่วงละเมิด ดำรงรักษาไว้ได้ซึ่งความถูกต้อง ความชอบธรรม ความดีงาม หรืออย่างน้อยความสมเหตุสมผล ^{๓๕๒}

เมื่อเราได้ดำเนินการเกี่ยวกับการเผยแผ่ข้อมูลความรู้เกี่ยวกับแนวคิดเรื่องอุเบกขาบารมีให้กับสังคมได้ ๒ ด้านนี้ก็คือ(๑) ด้านความหมาย และ(๒)ด้านประโยชน์ที่จะเกิดจากการปฏิบัติตามกรอบแนวคิดเรื่องอุเบกขาบารมีนั้นย่อมจะส่งผลต่อการวางท่าทีและเป้าหมายที่พึงประสงค์ต่อการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีให้เกิดประโยชน์สูงสุดกับบุคคลและสังคมไทยได้

๔.๖.๓ ประโยชน์ของการมีอุเบกขาบารมีในสังคมไทย

หากเราจะมีคำถามขึ้นมาว่า การที่สังคมไทยได้เข้าใจและวางท่าทีต่อการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีอย่างถูกต้องและมีการนำเอาหลักการเรื่องการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีมาปรับประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตนั้นสามารถที่จะก่อให้เกิดประโยชน์อย่างไรบ้าง หรือหากว่าเราได้นำเอาหลักการเหล่านั้นมาสอนเพื่อให้ผู้คนในสังคมได้นำมาปฏิบัติแล้วจะก่อให้เกิดประโยชน์ได้อย่างไรบ้าง ในฐานะที่เราเป็นชาวพุทธเราจะสามารถตอบคำถามเหล่านี้ได้อย่างไร สำหรับผู้วิจัยแล้วเห็นว่าการนำเอาหลักอุเบกขาบารมีมาประยุกต์ใช้ในสังคมไทยนั้นสามารถที่จะก่อให้เกิดประโยชน์ได้หลายประการ ดังจะกล่าวต่อไป แต่ก่อนที่จะตอบคำถามนั้นผู้วิจัยเห็นว่าเราควรที่จะต้องหันมาทำความเข้าใจก่อนว่าคำว่าประโยชน์ที่เรามุ่งหมายนั้นมีนัยแห่งความหมายว่าอย่างไร

สำหรับคำว่า ประโยชน์ หรือ อรรถประโยชน์ ^{๓๕๓} มาจากคำว่า อัตตะ ในภาษาบาลี ซึ่งแปลว่า ความเจริญ ^{๓๕๔} ผลประโยชน์ หรือความต้องการ, ทรัพย์สมบัติ ^{๓๕๕} หรือหมายถึงเหตุที่จะได้รับอันได้แก่ ทรัพย์สมบัติ และหมายถึง ความผาสุก ^{๓๕๖} เป็นต้น กล่าวโดยสรุปคำว่า ประโยชน์

^{๓๕๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๖๒.

^{๓๕๓} พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต), ปรัชญาการศึกษาไทย, (กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา ๒๕๒๗), หน้า ๑๗๘.

^{๓๕๔} อ.อ. (บาลี)๓/๖๔/๑๕๗, ที.ม.ฎี.(บาลี) ๑/๑/๒๐๑

^{๓๕๕} พระมหาสมปอง มุทิตฺโต, (ผู้แปล), คัมภีร์อภิธานวรรณ, (กรุงเทพมหานคร:ธรรมสภา ๒๕๔๒), หน้า ๕๔๖-๕๔๗ .

^{๓๕๖} G.P. Malalasekera, (Editor), **The Encyclopedia of Buddhism Vol II**, (Ceylon : The Government Press ๑๙๖๖ , p. ๓๓๑.

นั้นหมายถึง ความเจริญงอกงามของชีวิต,หรือสิ่งที่จะช่วยทำให้ชีวิตดีขึ้น,เจริญขึ้น หรือหมายถึง ผลประโยชน์ที่นำมาซึ่งความสุข,ทรัพย์สมบัติรวมไปถึงคุณธรรมที่ทำให้ชีวิตก้าวหน้า หรืออีกความหมายหนึ่งก็คือ หมายถึง จุดหมาย หรือเป้าหมายของชีวิตของมนุษย์ ถ้ามุ่งถึงการกระทำที่มี ประโยชน์ก็หมายถึงการกระทำที่เอื้ออำนวยต่อความดี ความสุข และเกื้อกูลต่อความดีหรือความสุข ซึ่งพุทธศาสนาเถรวาทเรียกการกระทำนั้นว่า อัตถสัจจะ^{๓๕๓} หมายถึงการกระทำที่ประกอบไปด้วย ประโยชน์ ส่วนการกระทำใดก็ตามที่มีแนวโน้มที่จะขัดแย้งกับบรรณประโยชน์ ก็เรียกว่า อนัตถสัจจะ^{๓๕๓} หรือสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์นำมาซึ่งความทุกข์

ในหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้นได้อธิบายว่าคำว่าประโยชน์นั้นมี องค์ประกอบที่สำคัญอยู่ ๓ ประการคือ

(๑)หลักการ หมายถึง หลักการที่เน้นย้ำการทำประโยชน์เพื่อมหาชนเป็นหลักซึ่งได้ ประกาศไว้ในคราวเริ่มการประกาศพระศาสนาว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงจาริกไป เพื่อประโยชน์ สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและ มนุษย์”^{๓๕๔}

(๒)รายละเอียด หมายถึง รายละเอียดของหลักการสร้างบรรณประโยชน์ ได้แก่ ประโยชน์ ๒ ประการ คือ ๑.) ประโยชน์ตนเอง และ ๒.) ประโยชน์เพื่อผู้อื่น^{๓๕๕} ซึ่งประโยชน์ ทั้ง ๒ ประการนี้ มนุษย์จำเป็นต้องศึกษาให้เข้าใจเพื่อที่จะได้แยกแยะให้ถูกว่าอะไร คือประโยชน์ ตนเอง และอะไรคือประโยชน์ผู้อื่น ก่อนที่จะตัดสินใจกระทำการสักอย่างลงไป หากว่ามนุษย์ไม่ อาจแยกแยะประโยชน์ทั้งสองได้ ก็มีแนวโน้มที่จะเอนเอียง เข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเกินไป จนเข้า ลักษณะของคำว่าสุดโต่ง และทำตนเองให้ลำบากอันไม่เป็นประโยชน์ในที่สุด

(๓)จุดหมายหรือเป้าหมายสูงสุด ได้แก่ การประสานประโยชน์ทั้งสองฝ่ายให้เข้าด้วยกัน อันสืบเนื่องมาจากการที่มนุษย์สามารถแยกแยะประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่นได้ และใช้ วิจารณ์ญาณในการตัดสินใจกระทำ โดยประสานประโยชน์ทั้งสองฝ่ายให้เข้าด้วยกัน ไม่ให้ประโยชน์ ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเสียหายไป เช่น ถ้าเอาเฉพาะประโยชน์ตัวเอง ก็อาจจะถูกกล่าวหาว่าเป็นคนเห็นแก่ ตัว แต่ถ้าไม่ใส่ใจประโยชน์หรือสิ่งที่หวังของตัวเองแต่ไปช่วยเหลือแต่ผู้อื่นจนทำให้ประโยชน์ของ ตนเองเสียหาย การกระทำเช่นนี้ก็ถือว่า เป็นการกระทำที่ไม่ถูกต้องเป็นการทำตนเองให้ลำบาก ส่วน

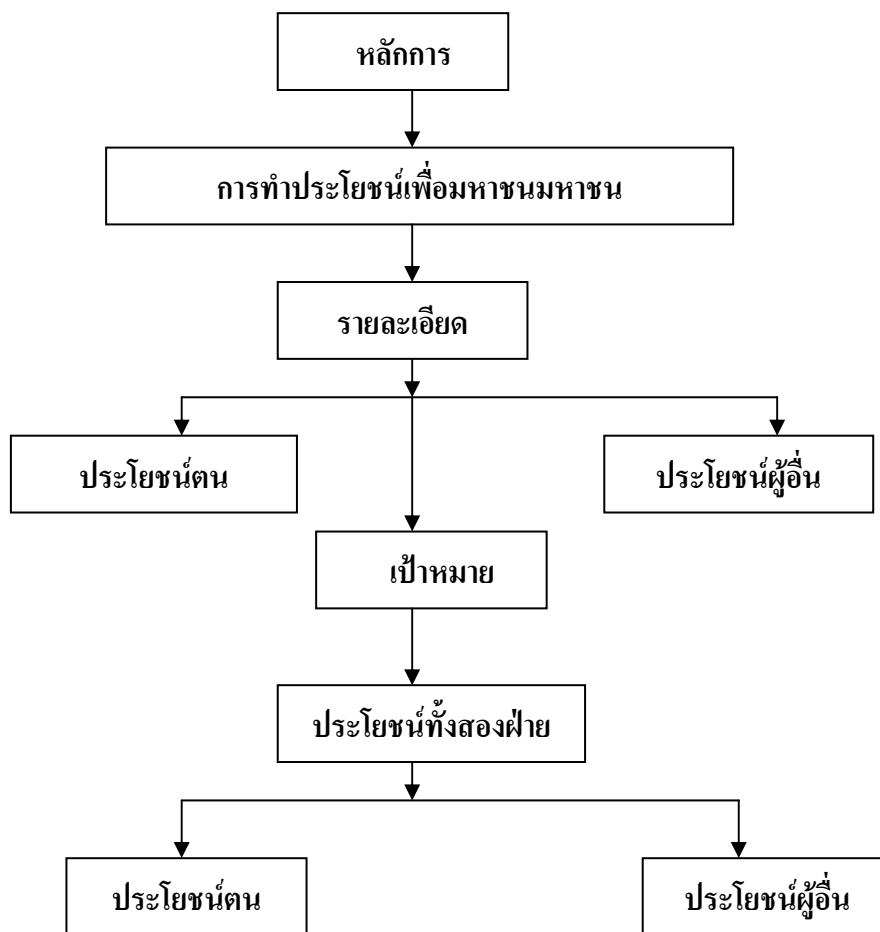
^{๓๕๓}ที่.ม.อ. (บาลี)๓/๑๘๓/๑๐๔.

^{๓๕๔}วิ.ม.(ไทย)๔/๓๒/๑๖.

^{๓๕๕}ส.นิ.(ไทย)๑๖/๒๒/๒๘-๒๙.

การกระทำที่ถือว่ามีความสำคัญทางจริยธรรมและนำมาซึ่งความผาสุกทั้งแก่ตนเองและคนอื่น ก็คือการรู้จักประสานประโยชน์ทั้งสองฝ่ายให้ดำเนินไปด้วยกัน ซึ่งถือว่าเป็นการกระทำที่มีประโยชน์อย่างแท้จริง^{๓๖๐}

จากการกล่าวมาทั้งหมดนี้เราสามารถที่จะพิจารณาความสัมพันธ์ขององค์ประกอบแต่ละส่วนของประโยชน์ว่ามีความสอดคล้องกันอย่างเป็นระบบดังปรากฏในแผนภาพต่อไปนี้

จากหลักการในเรื่องแนวคิดเกี่ยวกับประโยชน์ในทางพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้นหากเราจะนำมาเพื่อที่จะอธิบายหรือตอบปัญหาว่า การที่มีการประยุกต์ใช้แนวคิดเรื่องการทำเพื่ออุเบกขาบารมีอย่างถูกต้องในสังคมไทยนั้นจะมีหรือก่อให้เกิดประโยชน์ได้อย่างไรบ้าง ซึ่งจากการศึกษามา

^{๓๖๐} อด.จตุกก (ไทย) ๒๑/๕๕/๕๕.

ทั้งหมดเราจะพบว่า การนำเอาแนวคิดเรื่องอุเบกขาธรรมมาปรับใช้ในสังคมนั้นย่อมก่อให้เกิดประโยชน์ดังต่อไปนี้

๔.๖.๓.๑ ประโยชน์ต่อตนเอง หมายถึง เมื่อสังคมนำเอาแนวคิดเรื่องการทำเพื่ออุเบกขาธรรมมาประยุกต์ใช้ในสังคมนั้นย่อมก่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนเอง กล่าวคือตนเองสามารถที่จะพัฒนาตนเองไปได้ทั้งนี้เพราะหลักอุเบกขาเป็นหลักธรรมที่สนับสนุนต่อการพัฒนากายและจิตตามระบบไตรสิกขาจึงมีบทบาทให้การปฏิบัติเกิดผลใน ๓ ด้านซึ่งเป็นสาระสำคัญของหลักไตรสิกขา ดังนี้

(๑) การดำรงตนอยู่ด้วยดี มีชีวิตที่เกื้อกูล ท่ามกลางสภาพแวดล้อมที่ตนมีส่วนช่วยสร้างสรรคร์รักษาให้เอื้ออำนวยแก่การมีชีวิตที่ดีงามร่วมกัน เป็นพื้นฐานที่ดีสำหรับการพัฒนาคุณภาพจิตและการเจริญปัญญา (อริสีล)

(๒) การพัฒนาคุณภาพจิต หรือการปรับปรุงจิตให้มีคุณภาพและสมรรถภาพสูงซึ่งเอื้อแก่การมีชีวิตที่ดีงาม และพร้อมที่จะใช้งานในทางปัญญาอย่างได้ผลดีที่สุด (อริจิต)

(๓) การมองดูรู้จักและเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง หรือรู้เท่าทันธรรมชาติของสังขารธรรมทั้งหลาย ที่ทำให้เป็นอยู่และทำการต่าง ๆ ด้วยปัญญา คือรู้จักวางใจวางท่าทีและปฏิบัติต่อโลกและชีวิตได้อย่างถูกต้องเหมาะสม ในทางที่เป็นไปเพื่อแผ่ขยายประโยชน์สุข มีจิตใจผ่องใสไร้ทุกข์ เป็นอิสระเสรี และสดชื่นเบิกบาน (อริปัญญา)

นอกจากการพัฒนาทั้ง ๓ ด้านแล้วเรายังพบว่า หลักอุเบกขานั้นมีองค์ประกอบอยู่ ๓ ประการคือ (๑) ความอดทนอดกลั้นต่อสิ่งที่เข้ามากระทบ (๒) ความหนักแน่นไม่หวั่นไหวในอารมณ์ต่างๆ หรือในหลักการที่ตนเองเป็นผู้รับผิดชอบ และ (๓) ความมีประมาณพอประมาณ (๔) ความมีเมตตาต่อสรรพสัตว์ที่ตกทุกข์หรือกำลังจะประสบกับความยากลำบากในการดำเนินชีวิต ในองค์ประกอบทั้ง ๔ ประการนี้ถือว่าเป็นปัจจัยหลักที่ทำให้คนเราสามารถที่จะปฏิบัติเพื่อที่จะก่อให้เกิดอุเบกขาธรรมขึ้นมาได้ หรือหลักธรรมที่ซ่อนอยู่ในอุเบกขาธรรมเหล่านี้เองที่จะสามารถต่อต้านหรือป้องกันพิษและราคะไม่ให้กำเริบ เมื่อเป็นเช่นนั้น ตัวมนุษย์เราเองเมื่อมีอุเบกขาธรรมย่อมจะสามารถ (๑) ดำรงอยู่ในความสงบไม่หวั่นไหวได้ (๒) สามารถที่จะแก้ไขปัญหาก็กำลังเผชิญอยู่ได้ (๓) สามารถที่จะใช้สติปัญญาเพื่อที่จะใคร่ครวญในเรื่องต่างๆ ได้ (๔) สามารถที่จะแก้ไขปัญหาและยังประโยชน์ให้เกิดกับตนเองและสังคมได้

อนึ่งประโยชน์ในส่วนของตัวเราเองนั้น จากกรอบที่กล่าวมาทั้ง ๔ ประการที่เป็นอันสังคจจาก การที่เรามีอุเบกขาธรรมก็คือ (๑) หากเราเป็นผู้ปฏิบัติธรรม ย่อมจะเป็นคนที่หนักแน่นในการปฏิบัติมีปณิธานมั่นคงไม่หวั่นไหวต่อกิเลส และสามารถที่จะประหารกิเลสเหล่านั้นที่เกิดขึ้นได้ และสามารถ

ที่จะพัฒนาจิตไปสู่การบรรลุธรรมในขั้นหรือระดับต่างๆ ได้ (๒) หากเราเป็นผู้ปกครองหรือผู้บริหาร หลักการเรื่องอุเบกขาธรรม(ก) ย่อมก่อให้เกิดคุณูปภาพในการปฏิบัติต่อผู้ใต้ปกครองในสถานการณ์ที่แตกต่างกันได้ โดยเฉพาะสถานการณ์ที่เขาผิดพลาดหรือกระทำ ความผิดมาจนไม่อาจจะช่วยเหลือได้ก็ จำเป็นที่จะต้องมีการวางอุเบกขา หรือการเข้าไปพิจารณาว่าถึงเวลาที่จะต้องหยุดการช่วยเหลือได้แล้ว เป็นต้น(ข) ย่อมก่อให้เกิดความเป็นธรรมต่อการปกครองมหาชน กล่าวคือ หากเป็นผู้ปกครองที่มี อวิโรธนะ คือความไม่หวั่นไหวในหลักการแม้ว่าจะมีความรักโลก โกรธหลงขึ้นแต่ก็สามารถที่จะ ยังคงมั่นอยู่ในความยุติธรรมหรือการที่เป็นธรรมแก่สังคมได้ ไม่มีการเอนเอียงด้วยอำนาจแห่งอคติ ใดๆ (๓) หากเราเป็นบุคคลธรรมดา การที่เรามีอุเบกขาธรรมย่อมที่จะก่อให้เกิดประโยชน์ในเรื่อง(ก) การควบคุมอารมณ์และบุคลิกภาพได้ เนื่องจากเราสามารถที่จะมีความอดทนต่อเรื่องต่างๆ สามารถที่จะ จัดเรียงระดับความสำคัญของเหตุการณ์และบุคคล สามารถที่จะบริหารอารมณ์และบริหารชีวิตของเราให้ก้าวไปสู่จุดหมายที่ดีได้(ข) การควบคุมสถานการณ์ที่เกิดขึ้นไม่ว่าสถานการณ์นั้นจะรุนแรง ขนาดไหนก็สามารถที่จะมีความมั่นคง อดทน ไม่เปลี่ยนแปลงเหมือนภูเขาหินแท่งที่บิที่สามารถทน ต่อแรงเสียดทานต่างๆ ได้

จากการกล่าวมาทั้งหมดเราจะพบว่าหากเราได้มีโอกาสนำเอาหลักการบำเพ็ญอุเบกขาบารมี มาประยุกต์ใช้ย่อมก่อให้เกิดประโยชน์แก่ตัวเราเองได้ดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น

๔.๖.๓.๒ ประโยชน์เพื่อผู้อื่น สำหรับประเด็นนี้เราจะพบว่าหากเรามีอุเบกขา บารมีหรืออุเบกขาธรรมที่นำมาปรับประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน หรือหากสังคมมีการนำเอาหลักการ เรื่องอุเบกขาบารมีนี้มาปรับใช้ ผู้วิจัยเห็นว่าน่าจะมีประโยชน์ต่อคนอื่น ดังนี้ (๑) ในกรณีที่มนุษย์ได้ นำเอาหลักการบำเพ็ญบารมีมาใช้ในการใช้ย่อมก่อให้เกิดประโยชน์กับคนอื่นที่อยู่แวดล้อมตัวเราก็คือ บุคคล อื่นแวดล้อมตัวเราจะได้รับอานิสงค์คือ ความสุขจากการที่เราเป็นคนที่ยอดทนไม่ได้แย่งหรือ ได้ดอบ โดยการใช้อารมณ์ เพราะหากเราเป็นคนที่มี ความอดทน ไม่หวั่นไหวแล้วย่อมจะก่อให้เกิดความสุข กับคนรอบข้างได้ทั้งนี้เพราะหากเราเป็นคน ไม่มีอุเบกขาก็จะสามารถทำร้ายหรือสร้างความรำคาญ ใจให้กับคนรอบข้างได้ (๒) เมื่อมีการนำเอาหลักอุเบกขาบารมีมาใช้คนรอบข้างก็จะต้องได้รับผลก็คือ ประโยชน์ในเรื่องของการเรียนรู้พฤติกรรมที่สงบและนิ่ง มีสติสามารถที่จะแก้ไขปัญหของตนเอง และช่วยเหลือในการแก้ไขปัญหของผู้อื่นๆ ได้ ซึ่งนี่ก็ถือว่าเป็นประโยชน์สำหรับการมีอุเบกขา ธรรม

๔.๖.๓.๓ ประโยชน์ด้านสังคม ในคราวใดก็ตามที่สังคมได้มีการนำเอา แนวคิดเรื่องการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีมาใช้นั้นย่อมก่อให้เกิดประโยชน์ก็คือเมื่อมีอุเบกขาต่อหลักการ ทั้งในแง่ของการปกครองและในแง่ของหลักวินัยระเบียบประเพณีในสังคม สังคมย่อมได้รับ

ประโยชน์ในฐานะที่อุเบกขาธรรมนั้นช่วยรักษาสังคมด้วยการสนองเจตนารมณ์ของข้อตกลง(สมมติ) ที่วางไว้ โดยการปฏิบัติตาม เป็นต้น ซึ่งจะทำให้เกิดความเสมอภาค เช่น การที่ทุกคนจะมีความเสมอกันต่อหน้าหลักการ กฎเกณฑ์ และกฎหมาย เป็นต้น เมื่อเกิดความเสมอภาคขึ้นก็ย่อมจะสร้าง ความยุติธรรม เมื่อมีความยุติธรรมสังคมก็จะเป็นสังคมที่มีความสามัคคีและเป็นสุขได้

๔.๖.๓.๔ ประโยชน์ต่อธรรม ประการต่อมาเมื่อสังคมไทยมีการนำเอาหลักอุเบกขาธรรมนั้นมาปรับประยุกต์ใช้ย่อมก่อให้เกิดประโยชน์ กล่าวคือ การมีอุเบกขานั้นย่อมจะช่วยรักษาธรรม หรือกฎธรรมชาติดีหรือหลักการที่เป็นสากล ด้วยการทำให้มีการปฏิบัติตาม ไม่ถูกคนล่วงละเมิด ดำรงรักษาไว้ได้ซึ่งความถูกต้อง ความชอบธรรม ความดีงาม หรืออย่างน้อยความสมเหตุสมผล^{๓๖๐}ที่สอดคล้องกับการดำเนินชีวิตหรือความเป็นไปของโลกและจักรวาล ซึ่งถือว่าเป็นประโยชน์ทั้งสองฝ่ายคือทั้งตนเอง ผู้อื่นก็จะได้รับผลดังกล่าวด้วย

^{๓๖๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๖๒.

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การศึกษาวิเคราะห์ เรื่องอุเบกขาบารมีในพระพุทธศาสนาเถรวาท (ศึกษาเฉพาะกรณี การบำเพ็ญอุเบกขาบารมีของพรหมนารทะ): นี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ (๑) เพื่อศึกษา แนวคิดเรื่องอุเบกขาบารมีในคัมภีร์พระพุทธศาสนา (๒) เพื่อศึกษาการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีของ พรหมนารทะ (๓) เพื่อศึกษาการนำวิธีการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีของพรหมนารทะมาใช้ในการ พัฒนาชีวิตในสังคมไทยปัจจุบัน ซึ่งจากการดำเนินการวิจัยมาทั้งหมดนั้นสามารถที่จะสรุปเนื้อหา และผลที่ได้รับจากการวิจัยทั้งหมดตามวัตถุประสงค์ที่ได้กำหนดไว้ได้ดังต่อไปนี้

จากการศึกษามาทั้งหมดเราจะพบว่าคำว่า อุเบกขา มีความหมาย คือ ความวางใจเป็น กลาง ไม่เอนเอียงด้วยชอบหรือชัง วางใจเฉยได้ไม่ยินดีในร้ายเมื่อใช้ปัญญาพิจารณาเห็นผลอัน เกิดขึ้น โดยสมควรแก่เหตุและรู้ว่าพึงปฏิบัติต่อไปตามธรรม หรือตามควรแก่เหตุ นั้น ความรู้สึก วางใจเฉยๆ เมื่อเห็นเขาได้รับผิดชอบตนเองได้หรือในเมื่อเขาควรต้องได้รับผลอันสมควรแก่ความ รับผิดชอบของเขาเอง ความวางที่เฉยคอยอยู่ในเมื่อคนนั้น ๆ สิ่งนั้น ดำรงอยู่หรือดำเนินไปตาม ควรของเขาตามควรของมัน ไม่เข้าข้างไม่ตกเป็นฝ่าย ไม่สอดแทรกไม่จู้จี้จ้วงจ้วง ไม่ก้าวก่าย แทรกแซง

โดยคำว่าอุเบกขานั้นเราสามารถแบ่งพิจารณาได้เป็น ๒ ประการหลักๆ คือ (๑)อุเบกขา ในทางจิต หมายความว่า เป็นการวางเฉยต่ออารมณ์ที่มากกระทบในขณะที่ปฏิบัติธรรม และ(๒)อุเบกขา เจริญริษธรรม หมายความว่า เป็นการวางเฉยต่ออารมณ์ที่มากกระทบในขณะที่ดำเนินชีวิตหรือการ ปฏิบัติหน้าที่ที่จะต้องมีความเกี่ยวข้องกับสังคมและผู้อื่น

คำว่าอุเบกขานั้นมีองค์ประกอบที่สำคัญอยู่ ๓ ประการ คือ(๑)ความอดทน อดกลั้นเมื่อ มีอารมณ์มากกระทบ เป็นธรรมที่เกิดขึ้นที่กำลังปฏิบัติอุเบกขาธรรม (๒)ความหลักแน่นในหลักการ หรือหลักธรรม เช่น ความยุติธรรม เป็นต้นไม่หวั่นไหวต่ออารมณ์คือทั้งเป็นราคะและปฏิฆะ (๓) ความเมตตา หมายถึงในการปฏิบัติอุเบกขาธรรมนั้นจะต้องมีเมตตาเป็นหลักกล่าวคือไม่อาฆาตหรือ เกิดความพยาบาทต่อคนที่เข้ามาทำร้ายหรือเข้ามาเบียดเบียน

อุเบกขานั้นสามารถแบ่งได้เป็น ๒ ประการ คือการวางเฉย ที่ถูกธรรมกับการวางเฉยที่ ผิดธรรม โดยข้อแรกการวางเฉยนั้นมุ่งไปที่การใช้ความอดทนอดกลั้นข่มสิ่งที่ไม่สามารถควบคุมจิตใจ

ไม่ลุแก่อำนาจอคติใดๆ เมื่อตั้งใจหรือวางเฉยต่อสิ่งนั้นแล้วก็จะต้องดำเนินกิจกรรมที่ควรทำอยู่เช่นเคย โดยไม่หุคหนึ่งหรือละทิ้งสิ่งที่จะต้องทำนั้น ส่วนข้อที่สองเป็นการวางเฉยโดยไม่ทำอะไรเลย ซึ่งถือว่าการวางเฉยที่ผิด

การบำเพ็ญอุเบกขาบารมี ตามทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น สามารถแบ่งได้เป็น ๓ ระดับ คือ มีอยู่ ๓ ประการ คือ

๑.อุเบกขาบารมี เป็นการบำเพ็ญอุเบกขาตามปกติธรรมดา แม้จะมีการเสียดสละอย่างใดอย่างหนึ่งมากมายเพียงใด ก็จะจัดเป็นบารมีอย่างธรรมดา

๒.อุเบกขาอุปบารมี เป็นการบำเพ็ญอุเบกขายิ่งขึ้นไปกว่าบารมีธรรมดา คือการบำเพ็ญที่ยินยอมในการที่จะเสียดสละซึ่งอวัยวะเลือดเนื้อในร่างกาย จัดเป็นบารมีประเภทปานกลาง

๓.อุเบกขาปรมัตตบารมี เป็นการบำเพ็ญยิ่งขึ้นไปกว่าอุเบกขาบารมีและอุเบกขาอุปบารมี คือการบำเพ็ญนั้นยินยอมถึงกับต้องสละชีวิตให้เป็นบำเพ็ญบารมี นับว่าเป็นการบำเพ็ญอย่างใหญ่หลวงอุกฤษฏ์ อย่างนี้จัดเป็นบารมีประเภทสูงสุด

และจากการศึกษาหาคติที่เป็นกรณีการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีเรื่องนารทกัสสปชาดก ก็พบว่าพรหมนารทะนั้นเป็นผู้ที่สามารถเข้าไปแก้ไขปัญหาคามีมิฉนาคติภูมิของพระเจ้าอังคิราชได้ และใช้อุเบกขาในลักษณะของการดำเนินการแก้ไขปัญหา โดยเป็นการใช้การวางเฉยต่ออารมณ์ที่มาจากการช่วยของพระเจ้าอังคิราชนานัปการจนสามารถที่จะฝึกฝนหรือแก้ไขปัญหาคามีด้วยการเปลี่ยนทิฐิของพระเจ้าอังคิราชให้คลายจากการเป็นมิฉนาคติภูมิเป็นสัมมาทิฐิได้ โดยผลจากการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีนั้นสามารถให้คุณค่าหลายประการ เช่น คุณค่าที่เป็นประโยชน์เพื่อตนเองคุณค่าที่เป็นประโยชน์เพื่อผู้อื่น คุณค่าที่เป็นประโยชน์เพื่อสังคมคุณค่าด้านการทำกิจด้วยความไม่ประมาทคุณค่าด้านการพัฒนาชีวิตและสังคมคุณค่าด้านความหลุดพ้นหรืออิสรภาพ เป็นต้น

นอกจากนั้นเราจะพบว่าเมื่อหันมาพิจารณาความเข้าใจของคนไทยที่มีต่อคำว่าอุเบกขา ซึ่งผลการศึกษาพบว่าสังคมไทยมีความเข้าใจผิดต่อการศึกษาและการทำความเข้าใจ เนื่องจากคนในสังคมไทยเข้าใจคำว่าอุเบกขาเพียงแค่ว่าการวางเฉยหรือปล่อยวางโดยไม่ทำอะไรเลย ซึ่งนั่นถือว่าเป็นความเข้าใจและและยังส่งผลต่อการมีทัศนคติที่ผิดไปจากหลักการเดิมในทางพระพุทธศาสนาด้วย ดังนั้นจึงจำเป็นที่จะต้องมีการประยุกต์เพื่อที่จะนำหลักการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีมาปรับใช้ในสังคมไทยโดยการสร้างความเข้าใจในเรื่องอุเบกขาให้ถูกต้องด้วยการ (๑)วางระดับการบำเพ็ญอุเบกขาให้ครบทั้ง ๓ ระดับ คือการบำเพ็ญอุเบกขาบารมี (๒) การบำเพ็ญอุเบกขาอุปบารมี การบำเพ็ญอุเบกขาปรมัตตบารมี (๓)เผยแผ่องค์ความรู้ในเรื่องอุเบกขาและแนวคิดในการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีอย่างทั่วถึง

การนำเอาอุเบกขาธรรมเพื่อนำมาประยุกต์ใช้กับสังคมไทยโดยยึดหลักแนวทางของการปฏิบัติตามแนวพระเถระ คือ สมเด็จพระญาณสังวรสมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก ได้ให้แนวคิด ในการนำอุเบกขาธรรมปฏิบัติเพื่อการหลุดพ้น อุเบกขาคือไม่ยินดีไม่ยินร้ายในอารมณ์ทั้งหลายด้วยปัญญาที่รู้ว่าสักแต่ว่าเป็นธาตุไม่ใช่ว่าเราไม่ใช่ของเราเกิดขึ้น ดับไป คงทนอยู่ไม่ได้เกิดขึ้นดับไปทุกขณะจิตทุกขณะอารมณ์เป็นปัญญาที่รู้เท่าทันอารมณ์ที่เกิดดับเห็นเกิดดับจึงไม่มีอะไรเหลืออยู่ที่จะยินดีที่จะยินร้ายใจจึงเป็นอุเบกขาจะแปลว่าวางเฉยก็ได้แต่หมายความว่าวางยินดีวางยินร้ายเฉยก็คือว่าไม่คืนรนอันเป็นตัณหาไปในอารมณ์เหล่านั้น การปฏิบัติอุเบกขาธรรมตามแนวหลวงพ่อกษา สุภทฺโท แห่งวัดหนองป่าพง คือ อุเบกขาธรรมนั้นจะต้องเป็นการปฏิบัติที่ไม่ใช่ปิดกั้นหรือวางเฉยไม่สนใจในสภาวะของการปฏิบัติธรรมนั้นเลย แต่จะต้องมีสติพิจารณาธรรมดังกล่าวด้วยการปฏิบัติธรรมจึงจะบรรลุผล หลักการนำอุเบกขาธรรมของพระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต) คือการมีปัญญารู้จักวางท่าทีเฉยๆไปก่อน รู้จักปล่อย รู้จักให้ออกาส ให้เขารู้จักรับผิดชอบตนเอง รู้จักทำอะไร ๆ ด้วยตนเอง เพื่อเป็นการพัฒนาตน และหลักการนำหลักปฏิบัติอุเบกขาธรรมตามแนว พุทธทาสภิกขุ คือ วางเฉยเมื่อเราช่วยแล้ว หรือช่วยไม่ได้ แล้วเค้ายังไม่พ้นทุกข์ ความวางใจเป็นกลาง อันจะให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือมีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมจตุตราสังข์ ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง พิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้ว

และจากการศึกษาแนวคิดการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีมาก็จะพบว่าอุเบกขาบารมีนั้นก่อให้เกิดประโยชน์กับสังคมไทย คือ ประโยชน์ต่อตนเอง ประโยชน์เพื่อผู้อื่น ประโยชน์ด้านสังคม ประโยชน์ต่อธรรม และสามารถที่จะประยุกต์ใช้การอุเบกขาบารมีกับการแก้ไขปัญหาสังคมไทยการประยุกต์ใช้อุเบกขาบารมีในการแก้ไขปัญหาสังคมไทยในด้านการเมืองการปกครองด้วยหลักพรหมวิหาร ๔ ทศพิชราชธรรม ๑๐ ประการ และสามารถนำมาแก้ไขปัญหาในเรื่องอื่นๆได้ เช่น การแก้ไขปัญหาสังคมไทยในด้าน การศึกษา การแก้ไขปัญหาสังคมไทยในด้านเศรษฐกิจการแก้ไขปัญหาสังคมไทยในด้านสังคมมีปัญหาวัยรุ่น ปัญหาอาชญากรรม ปัญหายาเสพติดให้โทษ ปัญหาโสเภณี ปัญหาคอร์ปชั่น เป็นต้น

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาทั้งหมดในเรื่องการศึกษาการบำเพ็ญบารมีของพรหมนารทะในพระพุทธศาสนาเถรวาท นั้นผู้วิจัยเห็นว่ามียุทธวิธีที่เราจะสามารถนำแนวคิดเรื่องอุเบกขามีนี้อไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ในทางปฏิบัติได้ โดยผู้วิจัยเห็นว่าคนที่คนในสังคมไทยปัจจุบันนี้ควรนำเรื่องการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีของพรหมนารทะไปปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ทั้งต่อตนเองและสังคมในฐานะที่เป็นสังคมของชาวพุทธ ดังนั้น ในฐานะของผู้วิจัยเป็นส่วนหนึ่งของสังคมและได้

ดำเนินการวิจัยมาเกี่ยวกับเรื่องการศึกษาการบำเพ็ญบารมีของพรหมนารทะในพระพุทธศาสนาเถรวาท ดังกล่าวนั้นเห็นว่ายังมีประเด็นที่สังคมน่าจะนำไปประยุกต์ใช้ได้ดังต่อไปนี้

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะในการพัฒนา

๑. ควรมีการพัฒนาตนเองสม่ำเสมอด้วยการฝึกฝนตนเองให้มีความหนักแน่นต่ออารมณ์ ไม่หวั่นไหวกับสิ่งที่เกิดขึ้นง่าย ๆ ไม่มีอคติกับบุคคลอื่น มีสติรอบคอบในการดำเนินชีวิต ใส่ใจต่อการทำดีกับทั้งตนเองและบุคคลอื่น โดยไม่หวังผลตอบแทนใดๆ

๒. ควรส่งเสริมให้บุคคล หน่วยงานต่าง ๆ ในสังคมให้เห็นความสำคัญของการมีอุเบกขา ซึ่งแนวทางและให้กำลังใจในการปฏิบัติแก่บุคคลอื่นอย่างถูกต้องจากการศึกษามาทั้งหมด สามารถนำแนวคิดเรื่องอุเบกขาบารมีนี้ไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ในทางปฏิบัติได้ โดยผู้วิจัยเห็นว่าคนที่คนในสังคมไทยปัจจุบันนี้ควรนำเรื่องการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีของพรหมนารทะไปปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ทั้งต่อตนเองและสังคมในฐานะที่เป็นหนึ่งสังคมของชาวพุทธ

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

๑. ควรศึกษาอุเบกขาธรรมกับการวางตนในการดำเนินชีวิตด้านต่างๆ ในสังคมปัจจุบัน

๒. ควรศึกษาอุเบกขาธรรมกับภาวะผู้นำ

บรรณานุกรม

ก. ข้อมูลชั้นปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎก ภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปี ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____ . พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____ . พระไตรปิฎกแก่นธรรม ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐

_____ . อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

_____ . ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาแปล ชุด ๕๑ เล่ม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

๑๐๐ ปี สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), คัมภีร์วิสุทธิมรรค, พิมพ์ครั้งที่ ๔,
(กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประชารวมทรัพย์ จำกัด, ๒๕๔๖)

เกษม บุญศรี, บารมีสาธิต. ธนบุรี : ประชารวมทรัพย์, ๒๕๑๓

คุณ โทจันทร์, พุทธศาสนากับสังคมและวัฒนธรรมไทย, กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕,

ดร.มานูศิษฐ์, หลวงเทพ. ในสังกนิตินิพนธ์ ธาตุมาลา. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิภูมิพลโลกิกุ,
๒๕๐๕

เดือน คำดี, พุทธปรัชญา. กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส. พรินติ้งเฮ้าส์, ๒๕๓๔

นิต อยู่โพธิ์, วิปัสสนาภาวนา : วิธีปฏิบัติวิปัสสนาทดสอบรู้ผลด้วยตนเอง. (กรุงเทพมหานคร :

ห้างหุ้นส่วนจำกัด ศิวาพร, ๒๕๓๐) หน้า ๑๕๑-๑๕๔, จิตตวิมล โณภิกุ, วิปัสสนาภาวนา.

กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕

นันทเดช โชคถาวร, ว่าที่ร้อยตรี, พระกำลังแผ่นดิน, <<http://www.freewebtown.com/>

dotvdio.htm>, ๕ เมษายน ๒๕๔๖.

นิธิ เอียวศรีวงศ์, ๒๕๔๓ : ๔๐) พุทธศาสนาในความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร :

สำนักพิมพ์ มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๓

บุญชัย นิลเกษ, ดร., **อุดมการณ์ชีวิตแบบโพธิสัตว์ เล่มที่ ๑๐** การบำเพ็ญอุชิชฐานบารมี,

กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔

บุญชัย นิลเกษ, **อุดมการณ์ชีวิตแบบโพธิสัตว์ เล่ม ๑๒** ตอน อุเบกขาบารมี. กรุงเทพมหานคร :

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔

บุญชัย นิลเกษ, **อุดมการณ์ชีวิตแบบโพธิสัตว์**. กรุงเทพมหานคร : B&B Publishing (พิมพ์ครั้งที่ ๗),

๒๕๓๔.

พจนานุกรม ฉบับเฉลิมพระเกียรติ กรุงเทพมหานคร : วัฒนาพานิช ๒๕๓๐

พร รัตนสุวรรณ, **คู่มือการฝึกอานาปานสติสมาธิ**, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,

๒๕๒๕

พระเทพเวที (ประยูรค์ ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์**, กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓

พระเทพมุนี (วิลาส ญาณวโร) กรรมที่ปณี เล่ม ๑, กรุงเทพมหานคร: สำนักดอกหญ้า ๒๕๔๑

พระคันธสารากวีวงศ์, **อภิธรรมมัตถสังคหะและปรมัตถที่ปณี**, กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์ไทยรายวัน กราฟฟิค เพลท, ๒๕๔๖

พระธรรมโกศาจารย์, **พจนานุกรมธรรมของท่านปัญญาอันตระ**, กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์ ธรรมสภา, มปป.

พระธรรมธีรราชกุมาร (โชค ญาณสิทธิเถระ), **โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ**. กรุงเทพมหานคร :

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (พิมพ์ครั้งที่ ๕), ๒๕๓๒

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **นิติศาสตร์แนวพุทธ**. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก (พิมพ์ครั้งที่ ๔),

๒๕๔๒

_____ **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖

_____ **พุทธธรรม**. (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พิมพ์ครั้งที่ ๘), ๒๕๔๒

_____ **กรรมและนรกสวรรค์สำหรับคนรุ่นใหม่**, พิมพ์ครั้งที่ ๓,

_____ **พระธรรมปิฎก (ประยูรค์ ปยุตโต), จิตวิทยาเพื่อการพัฒนาคนตามแนวธรรมชาติ,**

_____ **กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๕**

_____ **พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), จาริกบุญจาริกธรรม**, กรุงเทพมหานคร : พิมพ์สวย, ๒๕๔๑

_____ **พระภิกษุทันตะ อาสภเถระจัมมาจริยะ, วิปัสสนาที่ปณีฎีกา**. กรุงเทพมหานคร :

_____ **_____**

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐

พระมหาบูรณะ ชาตเมโธ, ขุมทรัพย์จากชาดก. ในเก็บเพชรจากคัมภีร์พระไตรปิฎก.

กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒

พระสัทธัมมโชติกะ ชัมมาจริยะ, ประมัตตโชติกะสมถกรรมฐานที่ปณี, พระนคร :

ยูนิตีพับลิเคชั่น, ๒๕๑๒

พระสัทธัมมโชติกะ ชัมมาจริยะ, ประมัตตโชติกะ ปริจเฉทที่ ๕ เล่ม ๑ สมถกรรมฐานที่ปณี.

กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิต (พิมพ์ครั้งที่ ๓), ๒๕๒๕

พิฑูร มลิวัลย์, คู่มือการศึกษาโพธิปักขิยธรรม. (กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา (พิมพ์ครั้งที่ ๒),

๒๕๒๘

พระสิริมงคลจารย์ ,มงคลศุภที่ปณี ปฐโม ภาค , กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย,

๒๕๓๔

ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, กรุงเทพมหานคร :

นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖

ราชบัณฑิตยสถาน, สำนัก, พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย,

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชฯ, อุเบกขา;การวางเฉยอย่างถูกวิธี. กรุงเทพมหานคร :

มหามกุฏราชวิทยาลัย (พิมพ์ครั้งที่ ๒), ๒๕๔๑

สมเด็จพระญาณสังวร, ทศพิชราชธรรม, กรุงเทพ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส,ธรรมวิภาค ปริจเฉทที่ ๒, กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘

สมปอง มุทิโต, พระมหา.(๒๕๔๒).คัมภีร์อภิธานวรรณนา. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๒

สุเชาว์ พลอยชุม, ธรรมานุกรม, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๗

สุภาพรรณ ณ บางช้าง, พุทธธรรมที่เป็นรากฐานสังคมไทยก่อนสมัยสุโขทัยถึงก่อนเปลี่ยนแปลง

การปกครอง. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕

นพ.สุวัฒน์ จันทรจำนง, ความเชื่อของมนุษย์เกี่ยวกับปรัชญาและศาสนา. (กรุงเทพมหานคร :

สุภาพใจ, ๒๕๔๐

(๒) วิทยานิพนธ์

ประโยชน์ สังกิ้น, พระสัมมาสัมพุทธเจ้า : ศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดในพระพุทธศาสนา
เถรวาทและมหายาน. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาศาสนา
เปรียบเทียบ บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๐

พระมหาสันทัต จันทร์ทาทอง, หลักคำสอนเรื่องอุเบกขาในพระพุทธศาสนาเถรวาท :

ศึกษาเฉพาะกรณีกรรมของพระสงฆ์ในกรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร
มหาบัณฑิต สาขาศาสนาเปรียบเทียบ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๔.

พระมหาสุธน ยสสีโล. การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องวิปัสสนากรรมฐานในพระพุทธศาสนา.

วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาศาสนาและปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

ราเชนทร์ สิงห์เรศร์, “การศึกษาเปรียบเทียบทัศนะเรื่องการเกิดใหม่ในคัมภีร์พระไตรปิฎก และ
คัมภีร์พระเวท”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย :
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ, ทศบารมีในพุทธศาสนาเถรวาท. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตร
มหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๔

สุรศักดิ์ ม่วงทอง.(๒๕๔๓).พุทธธรรมกับภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ ศึกษาเฉพาะกรณีกัมพูชา และ

ผู้ใหญ่นบ้าน จังหวัดนครศรีธรรมราช. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต,
สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	: พระกำแพง อายุโท (เอี่ยมอัมพร)
วัน เดือน ปีเกิด	: วันอาทิตย์ที่ ๔ มีนาคม ๒๕๑๖
สถานที่เกิด	: บ้านหนองเดิน หมู่ ๑๓ ต.วังตะเคียน อําเภอหนองมะโมง จังหวัดชัยนาท ๑๗๑๒๐
การศึกษา	: ประถมศึกษา – โรงเรียนบ้านวังตะเคียน ชัยนาท มัธยมศึกษา ตอนต้น – โรงเรียนศรีสโมสรวิทยา ชัยนาท ประกาศนียบัตรวิชาชีพ – วิทยาลัยเทคนิคอุทัยธานี สาขาอิเล็กทรอนิกส์ ประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง – วิทยาลัยเทคนิคสุโขทัย สาขาอิเล็กทรอนิกส์ พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย รุ่นที่ ๔๘ พ.ศ. ๒๕๔๖
อุปสมบท	: วันที่ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๓๕
สังกัด	: วัดหนองเดิน หมู่ที่ ๑๓ ต.วังตะเคียน อ.หนองมะโมง จังหวัดชัยนาท ๑๗๑๒๐
เข้าเรียน	: วันที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๔๕
ที่อยู่ปัจจุบัน	: วัดหนองเดิน หมู่ ๑๓ ตำบลวังตะเคียน อําเภอหนองมะโมง จังหวัดชัยนาท ๑๗๑๒๐ โทรศัพท์ ๐๘๒๑๗๕๕๑๘๕